

श्रीलुपनलानु संस्कृत श्रेणि सोपान - १

सरल संस्कृतम्

प्रथमा

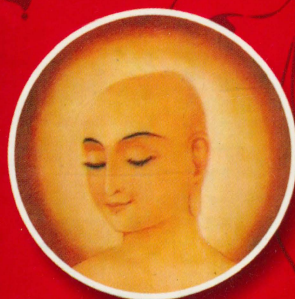

શત્રુંજય શણગાર
શ્રી આદિનાથ દાદા

ગુરાવલાની જાન
શ્રી ગુરાવલા પાર્શ્વનાથ દાદા

ત્રિભુવન તિલક
શ્રી મહાવીર મહારાજ

ગિરનારના ગૌરવ
શ્રી નેમિનાથ પરમાત્મા

શંખેશ્વર શૃંગાર
શ્રી શંખેશ્વરપાર્શ્વનાથ દાદા

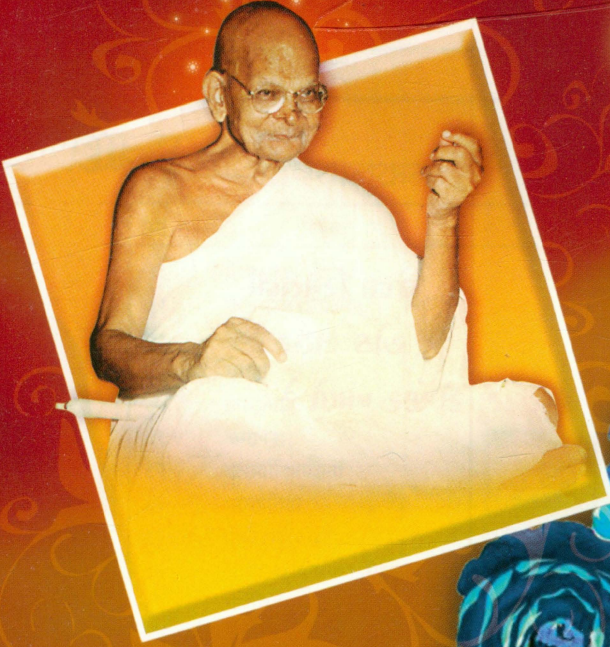
हे कलिकालसर्वज्ञ !

अहं थी मांडी सिद्धम् सुधीमां आपे समग्र अने संपूर्ण व्याकरणापथ गूंथी
दीधो. बस ! हवे अेवा आशिर्वाद आ बाणक उपर परसापन्ने के जेनाथी
ते व्याकरणापथ द्वारा अहं थी मांडी सिद्धम् सुधीमां गूंथायेला भोक्षपथने अमे
भेणवी शकीअे. अहंमां जातने पितीन करी सिद्धस्वरूपी बनीअे !

अहं

शेषं संस्कृतवत् सिद्धम्

ગુરુદેવ !

સાગરનું પાણી જેમ વરસાદ દ્વારા નદીમાં અને નદી દ્વારા આખરે
પુનઃ સાગરમાં જ પિલીન થાય છે.

હે મહાસાગર ગુરુમૈયા !

અહીં પણ કંઈક આવી જ ઘટના ઘટી છે. આપનું જ, આપે જણાવેલું
જ આજે આ સરલસંસ્કૃતમ્ની નદી દ્વારા પુનઃ આપનામાં પિલીન થઈ
રહ્યું છે.

માટે આને સમર્પણ ન કહેતા પિલીનીકરણ જ કહીશ. હા ! પણ
એક અપેક્ષા તો જરૂર છે.

ગુરુદેવ !

નદી જ્યારે સાગરમાં ભળે ત્યારે જેવી ઊર્મિઓ ઉછળે છે બસ તેવી
જ પ્રસન્નતાની ઊર્મિ આપનામાં ઊઠે અને તેના દર્શનનો મને લ્હાવો મળે.
બસ ! પછી તો મોહનું અને ખુદ મારી જાતનું પિલીનીકરણ થયું જ સમજે !

श्रीभुवनभानु संस्कृत श्रेणि सोपान-१

सरल संस्कृतम्

(संस्कृतनी सर्वांगीण सङ्गर माटे)

प्रथमा

लेखक

परम पूज्य वर्धमानतपोनिधि आचार्य देवेश
श्रीमद् विजय भुवनभानु सूरीस्वरज्जु महाराजना शिष्यरत्न
परम पूज्य पूना जुल्ला उद्धारक पंन्यास प्रवर
श्रीविश्वकल्याण विजयज्जु महाराजना शिष्य
पंन्यास यशोविजयज्जु महाराजना शिष्याणु
मुनि भक्तिचयशविजय

प्रकाशक

श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट

C/o. कुमारपाणभाई वी. शाह

३८, क्लिफ्टॉ सोसायटी

मङ्गलीपुर चार रस्ता पासे,

धोणका-जि. अमदावाह-३८७ ८१०

ग्रन्थनुं नाम :-

सरल संस्कृतम् - १

विषय :- संस्कृतना प्राथमिक अब्यास माटेना नियमो
+ ३थो तथा ते माटेनो स्वाध्याय त्मा. १

मूल्य :- ₹ १००

आवृत्ति :- प्रथम

कोम्प्युटर टाईप सेटिंग - मुद्रकः

आग्राह प्रिन्टर्स

राजकोट. फोन : २४५१८६४

मो. ८८८८८ ५४२५३

प्राप्तिस्थान :-

(१) प्रकाशक.

(२) श्रीयशोविजयशु वैन संस्कृत पाठशाळा

श्री वैन श्रेयस्कर मंडळ

स्टेशन रोड, रंग मडोलना नाके,

मडोसाळा - उत्तर गुजरात-३८४ ००१.

(३) पंडितवर्यश्री चंद्रकांतभाई संघवी

६/८, अशोक कोम्प्लेक्स, रेल्वे गरनाळा पासे,

पाटण - ३८४ २६५

उत्तर गुजरात. फोन : (०२७६६) २३१६०३

(४) महेंद्रभाई ज्येठी

५०२, संस्कृति कोम्प्लेक्स, अतिथि योकनी पासे,

कावावड रोड, राजकोट - ३६० ००१.

मो. ८८२५१ ६८८३४

सूचना :-

आ पुस्तक संपूर्णतया ज्ञानभातांनी रकममांथी
छंपायुं छोवथी कोईपण गृहस्थे ज्ञानभातामां किंमत यूकव्या
विना आनी भाविकी करवी नही.

પ્રકાશકીય

જિનશાસનના અભોલ તત્ત્વો, અર્જોડ પદાર્થો, અનુપમ પરમાર્થો અને અદ્ભુત તર્કો મહાનિધાન સમા છે. પણ એ નિધાનને તાળું મારેલું છે. આ તાળાની ચાવી એટલે સંસ્કૃતભાષા. આમે ય સંસ્કૃત જેવી પદ્ધતિસર, નિયમબદ્ધ અને રોચક બીજી એકે ય ભાષા નથી. પણ, આ સંસ્કૃત ભાષા થોડી અટપટી અને અઘરી છે. એટલે જ આ ભાષામાં સરલતાથી પ્રવેશ થઈ શકે તે માટે

આચાર્ય વિજય

શ્રી ભુવનભાનુસૂરિ

જન્મશતાબ્દી વર્ષે

સંસ્કૃતભાષા ભણવા માટે ઉપયોગી
પાંચ પુસ્તકોનો સેટ પ્રકાશિત કરતા
અમે અનહદ આનંદ અનુભવીએ છીએ.
નવા-નવા સ્વાધ્યાયો, નિયમોની સરળ રજૂઆત
અને રૂપો ગોખવાની સરળ પદ્ધતિઓથી
આ પાંચેય પુસ્તક જિનશાસનમાં
આદેય બનશે.
એવી ભાવનાસહ

લિ.

શ્રીદિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ વતી.

કુમારપાળ વી. શાહના

પ્રકાશન

દિવ્યાશિષ :-

પરમ પૂજ્ય સકલસંઘહિતચિંતક
આચાર્ય દેવેશ શ્રીમદ્ વિજય
ભુવનભાનુ સૂરીસ્વરજી મહારાજ

શુભાશિષ :-

પરમ પૂજ્ય સિદ્ધાન્તદિવાકર
ગચ્છાધિપતિ શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષ સૂરીસ્વરજી મ.સા.
પરમ પૂજ્ય પૂના જિલ્લાઉદ્ધારક
પંન્યાસ પ્રવર શ્રી વિસ્વકલ્યાણવિજયજી મ.સા.
પૂજ્ય પંન્યાસ પ્રવર શ્રી યશોવિજયજી મ.સા.

પ્રસ્તુત પુસ્તકના લાભાર્થી :-

વેરાવળ નગરમાં થયેલ

- (૧) શ્રી કલ્પદ્રુમ સંભવનાથ દાદાની ઐતિહાસિક પ્રતિષ્ઠાના
- (૨) પરમ પૂજ્ય ગણિવર્ય શ્રી યશોવિજયજી મ.સા.ની પંન્યાસપદવીના
- (૩) પરમ પૂજ્ય મુનિરાજશ્રી ભાનુયશ વિજયજી મ.સા.ની પ્રવ્રજ્યાના
પરમોત્સવે થયેલ જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી

શ્રી વેરાવળ સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ

વેરાવળ (સૌરાષ્ટ્ર)

ભૂરિ-ભૂરિ અનુમોદના

સફર સંસ્કૃતની

અનંત આકાશને આંબવા મથતી,
પવને લહેરાતી ઘજઓ !
અર્ધના નાદને પેટાવતા અદ્ભુત શિખરો !
અલકાપુરીને પણ શરમાવે તેવી દેરાસરોની નગરી !
શરૂંજય ઉપર શોભતા આ પરિસરને જોવા પછી
કયો સશક્ત માણસ નીચે બેઠો રહે ?
'જય આદિનાથ'ના નાદ સાથે દરેક માણસ
યાત્રા કરવા માટે લાલાચિત થયા વિના રહેતો નથી.
હા ! નીચે રહેલા માણસને દાદા સાથે ભેટો કરાવનાર
એક મહત્વપૂર્ણ પરિભળ હોય તો તે છે સોપાન !
સંસ્કૃતની ઉદ્દાતતા, ઉપયોગિતા અને
ઉચ્ચતા જાણ્યા પછી દરેક વ્યક્તિ સંસ્કૃતભાષાને
જાણવા - માણવા અને સમજવા ઉત્સુક થાય જ છે.
પણ, જરૂર છે સોપાનની !
સમય જૈન શાસન સમક્ષ
સંસ્કૃતના શિખરોને આંબવા માટે અતિઉપયોગી એવા
ભુવનભાનુ સંસ્કૃત શ્રેણિના પાંચ સોપાન રજૂ થતાં
અત્યંત આનંદ અનુભવું છું.
કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજીએ
શ્રીસિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસન રચી
વિશ્વને એક અદ્ભુત ભેટણું ઘર્યું.
એ વ્યાકરણ તેની અમાપ ગોડાઈથી
પ્રયોગોની વ્યાપકતાથી
અર્થની ગંભીરતાથી
વચાર્થતાના રત્નોથી
મહાસાગરને પણ શરમાવે તેવું છે.
એટલે જ વર્તમાનકાલીન મધ્યમ ક્ષયોપશમવાળા
જીવો માટે તેમાં સીધો પ્રવેશ દુષ્કર બન્યો છે.
તેથી જ તેના વિકલ્પ સ્વરૂપે સંસ્કૃતના પ્રાથમિક
અભ્યાસ માટે જૈન શાસનમાં અન્ય-અન્ય
પાઠ્યપુસ્તકો ઉપલબ્ધ થાય છે. છતાં
વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતા ભણાવતા, તેમને પડતી
મુશ્કેલીઓ જોઈ એક ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ કે
સંસ્કૃતનું સમૃદ્ધ, સંપૂર્ણ અને સરળ
એવું પાઠ્યપુસ્તક તૈયાર થાય તો સારું.

જેમાં નિયમો - રૂપો વગેરે બધાંનું એકી સાથે સંકલન હોય, સંસ્કૃતને સ્વયંક બનાવે તેવા અવનવા સ્વાધ્યાયો હોય, જુદી - જુદી Mind - games પણ હોય. એ ઈશ્વરવખને સાકાર કરવા માટે મારા શિષ્ય મુનિશ્રી ભક્તિચશવિજયજીએ બીડું ઝડપ્યું. તેનું મૂર્તસ્વરૂપ એટલે જ પ્રસ્તુત પ્રકાશન !

વ્યુત્પત્તિવાદ, પ્રામાણ્યવાદ, શબ્દશક્તિ પ્રકાશિકા વગેરે ચંથોનો અભ્યાસ કર્યા પછી, તેમણે સાધુ-સાધવીજી ભગવંતોને સંસ્કૃતભાષા શીખવામાં નડતી સમસ્યાઓને દૂર કરવા માટે સરહનીય પ્રયાસ કરીને 'સહાયપણું ઘરતા સાધુજી...'

આ ઉક્તિને ચરિતાર્થ કરી છે.

આ કાર્યમાં મારા શિષ્ય મુનિશ્રી નિર્મલચશવિજયજી વગેરેએ પણ સ્તુત્ય સહાય કરેલ છે.

આ બુક બનાવતી વખતે

વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત સાચી રીતે વાંચી શકે તે આશય મુખ્ય રખાયો છે.

માટે વ્યાકરણની સંજ્ઞાઓનો ઉપયોગ બહુધા ટાળવામાં આવેલ છે.

સીઘી-સરળ અને શોર્ટ ભાષામાં જ નિયમો આપવા પ્રયત્ન થયેલ છે.

કેવલ સિદ્ધહેમ વ્યાકરણને અનુસરીને જ

આ બુક નથી બની પણ સર્વત્ર સર્વથાહી બને તે

માટે દ્વયિત્ પાણિનિ વ્યાકરણને પણ

અનુસરવામાં આવેલ છે.

જેમ કે અઘતનના પ્રકાર વગેરે....

બન્ને બુકોમાં સરખી રીતે વિષયો વિભાજન

પામે તે માટે સમાસને પહેલી બુકમાં જ સમાવવાનો

એક મહત્વપૂર્ણ ફેરફાર થયેલ છે.

એટલે જ ફક્ત 'પ્રથમા' કરીને ગૌતમપૃષ્ઠા વગેરે

ઘન્યોમાં ગતિ થઈ શકે તેમ છે.

તથા પ્રચુર ઉપયોગમાં આવતા અસ્મદ્ વગેરે

સર્વનામના રૂપો પણ શરૂઆતથી જ લઈ લીધા છે.

વાક્યો પણ પ્રાયઃ જૈન દર્શનને અનુસરતા હોવાથી

અનુવાદ કરવામાં વિદ્યાર્થીનું આત્માર્થીપણું

જળવાઈ રહેશે તેવો વિશ્વાસ છે.

વિશેષ પ્રેક્ષીસ માટે અલગ પ્રેક્ષીસ બુક
બનાવેલ છે.

જેથી પોતાની ઈચ્છા,
અનુકૂળતા અને
સંયોગ મુજબ વિદ્યાર્થી સંસ્કૃતમાં
વિશેષ ખેડાણ કરી શકે.

ઉપકાર સ્મૃતિયાત્રા :-

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં નિયમો મુખ્યતથા પૂજ્ય
મુનિશ્રી દિવ્યરત્ન વિજયજી મ.સા. દ્વારા
સંપાદિત 'સંકલિત સંસ્કૃત નિયમાવલી'માંથી લેવામાં

આવ્યા છે. તે ઉપરાંત નામી-અનામી અનેક લેખકોના
અનેક પ્રકાશનો ઉપયોગમાં લીધા છે. જેમાં મુખ્યતથા

- ❖ પં. શિવલાલજી કૃત ત્રણ બુક
- ❖ ભાંડારકરની બે બુક
- ❖ શબ્દ રૂપાવલી
- ❖ ઘાતુ રૂપાવલી
- ❖ હૈમ સંસ્કૃત ઘાતુ રૂપાવલી
- ❖ સંસ્કૃત કૃદન્તાવલી
- ❖ સંસ્કૃત પઠન - પાઠનકી અનુભૂત સરલતમ વિધિ
- ❖ વ્યાવહારિક સંસ્કૃત વ્યાકરણ
- ❖ સંસ્કૃત ભાષા શીખને કી વૈજ્ઞાનિક સરલ વિધિ
- ❖ હૈમ - અમૃત સંસ્કૃતમ્
- ❖ સરલ સંસ્કૃત વ્યાકરણ
- ❖ વદ સંસ્કૃતમ્
- ❖ સંસ્કૃત વાક્ય સંરચના

આ તમામે તમામ પ્રકાશનોના લેખકો
તથા પ્રકાશકોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભારી છું.

અનેક મહાત્માઓ તરફથી પ્રસ્તુત પ્રકાશન
અંગે સોનેરી સૂચનો પ્રાપ્ત થયા છે. તે સર્વે
પ્રત્યે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર વ્યક્ત કરું છું.

શબ્દોને અકારાદિક્કમમાં ગોઠવવા માટે

હરેશભાઈ દોશી - રાજકોટવાળાનો પણ પ્રશંસનીય

સહકાર સંપ્રાપ્ત થયેલ છે.

સુંદરતા મુદ્રણ કરી આપનાર
આઝાદ પ્રિન્ટર્સવાળા અમીનભાઈ પણ ઘન્યવાદાઈ છે.
પ્રાન્તે, સહુ પૂજ્યવર્યો તથા પંડિતવર્યોને નમ્ર અનુરોધ
કરીશ કે પ્રસ્તુત પ્રકાશનના અધ્યયન - અધ્યાપન
દરમ્યાન

જે કાંઈ પણ પ્રતિભાવ, સૂચન કે ક્ષતિ દેખાય તે
અવશ્ય જણાવશો

જેથી આગળની આવૃત્તિમાં તે મુજબ
સુધારી શકાય.

તો ચાલો,

‘જય આદિનાથ’ બોલી શરૂંજયની યાત્રા તો કરી,
હવે ‘જય કલિકાલસર્વજ્ઞ’

બોલી સંસ્કૃતયાત્રાને આરંભીએ.

જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કંઈ પણ લખાયું
હોય તો મિચ્છા મિ દુક્કડમ્

લિ.

ગુરુપાદપદ્મસદ્મનિવાસી

પંચાસ

ચશોવિજય

શ્રીભુવનભાનુસૂરિ જન્મશતાબ્દી વર્ષ

વિ. સં. ૨૦૬૭

શાંભ - પ્રધુન મુક્તિગમન દિન

ફાગણ સુદ - ૧૩

જાગનાથ સંઘ, રાજકોટ

અનુક્રમણિકા

પાઠ ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧	ભૂમિકા, વર્ણનું વર્ગીકરણ, ગણ-૧-વર્તમાનકાળ પ્રથમ પુરુષ	૧
૨	ગણ-૧-પરસ્મૈપદ-પ્રથમપુરુષ ગુણ-વૃદ્ધિ અસ્મદ્ સર્વનામ પ્રથમા વિભક્તિ	૮
૩	ગણ-૪ પરસ્મૈપદ, દ્વિતીય પુરુષ	૧૨
૪	ગણ-૬ પરસ્મૈપદ યુષ્મદ્ સર્વનામ પ્રથમા વિભક્તિ	૧૪
૫	ગણ-૧૦ તૃતીય પુરુષ તદ્ સર્વનામ પ્રથમા વિભક્તિ	૧૭
૬	પુનરાવર્તન + અવ્યય	૨૧
૭	નામના રૂપો પ્રથમા + દ્વિતીયા વિભક્તિ, સ્વરસંધિ	૨૪
૮	અ કારાન્ત નપું., ઇ કારાન્ત પુ., આ કારાન્ત સ્ત્રી. રૂપોની પ્રથમા + દ્વિતીયા વિભક્તિ સંધિ ન કરવાના નિયમો અને ઉપસર્ગ.	૩૧
૯	તૃતીયા, ચતુર્થી, પંચમી વિભક્તિ, વિસર્ગ સંધિ, અસ્ નું રૂપ, આત્મનેપદ-ગણ-૧	૩૭
૧૦	ષષ્ઠી + સપ્તમી + સંબોધન વિભક્તિ વ્યંજનસંધિ - Part-I ગણ-૪/૬/૧૦ આત્મનેપદ	૪૬
૧૧	યદ્, તદ્ સર્વનામના ત્રણેય લિંગના રૂપો વ્યંજનસંધિ - Part-II, ક્રિયાવિશેષણ	૫૬
૧૨	કિમ્ + ઇદમ્ સર્વનામના ત્રણેય લિંગના રૂપો વ્યંજનસંધિ - Part-III	૬૫
૧૩	ઉપપદ વિભક્તિ - Part-I અદસ્ + એતદ્ + સર્વ સર્વનામના ત્રણેય લિંગના રૂપો	૭૩

૧૪	ઉપપદ વિભક્તિ - Part-II इ कारान्तु नपुं. + स्त्री., ई कारान्त स्त्री., उ कारान्त पु. + नपुं. + स्त्री. રૂપો	૮૨
૧૫	કર્મણિ પ્રયોગ - Part-I, ऊ कारान्त स्त्री., ऋ कारान्त पु. + स्त्री. રૂપો.	૯૧
૧૬	કર્મણિ પ્રયોગ - Part-II, [દ્વિકર્મક], ભાવે પ્રયોગ, हस्तन भूतकाण-कर्तरि, ऋ कारान्त नपुं. + स्त्री. રૂપો	૧૦૦
૧૭	हस्तन भूतकाण कर्मणि + आज्ञार्थ कर्तरि किं + चित्, चन ना રૂપો	૧૧૦
૧૮	आज्ञार्थ कर्मणि + विध्यर्थ, कृ धातुना રૂપો	૧૧૭
૧૯	વ્યંજનાંત શબ્દો [Part-I]	૧૨૫
૨૦	વ્યંજનાંત શબ્દો [Part-II]	૧૩૯
૨૧	વ્યંજનાંત શબ્દો [Part-III]	૧૫૦
૨૨	કૃદન્ત - Part-I [અવ્યય કૃદન્ત]	૧૬૧
૨૩	કૃદન્ત - Part-II [વિશેષણ કૃદન્ત]	૧૭૧
૨૪	કૃદન્ત - Part-III [વિધ્યર્થ + ભાવે કૃદન્ત, ત્, અક પ્રત્યય]	૧૮૫
૨૫	અધિકતાદર્શક અને શ્રેષ્ઠતાદર્શક પ્રત્યયો	૧૯૮
૨૬	સ્વામિત્વદર્શક પ્રત્યય, ચ્વિ પ્રત્યય, સદેશાર્થક પ્રત્યય સતિ સપ્તમી	૨૦૫
૨૭	द्वन्द्व समास	૨૧૧
૨૮	તત્પુરુષ સમાસ [Part-I]	૨૨૨
૨૯	તત્પુરુષ સમાસ [Part-II]	૨૩૨
૩૦	તત્પુરુષ સમાસ [Part-III]	૨૩૯
૩૧	બહુવ્રીહિ સમાસ	૨૪૮
૩૨	અવ્યયીભાવ તથા અન્ય સમાસ	૨૫૯
પરિશિષ્ટ - ૧. સમાસ ચાર્ટ		૨૬૫
૨. સંસ્કૃત - ગુજરાતી કોશ		૨૬૭
૩. ગુજરાતી - સંસ્કૃત કોશ		૨૭૬

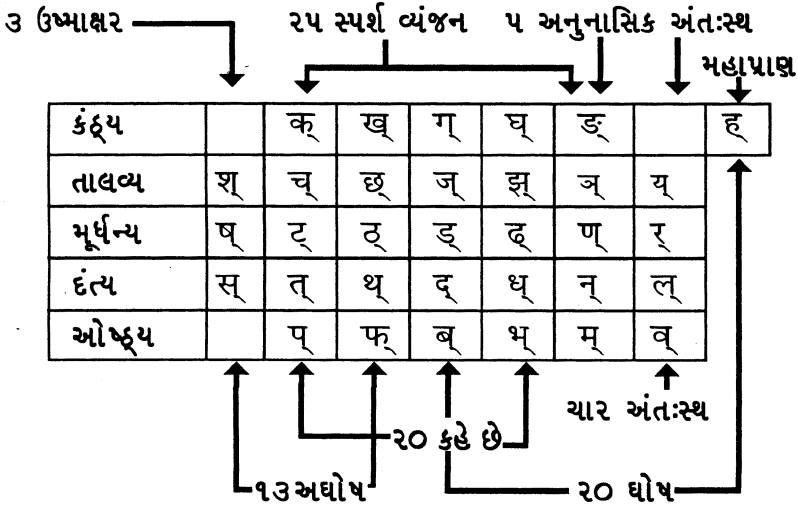
ભૂમિકા

આજે તમે ગીર્વાણભાષા એવી સંસ્કૃતભાષાને ભણવા જઈ રહ્યા છો. દુનિયાની જો કોઈ વ્યવસ્થિત, નીતિ-નિયમ પૂર્વકની અને લાંબા સમયથી પોતાની આગવી પિછાણ ટકાવી રાખનાર ભાષા હોય તો તે ભાષા છે સંસ્કૃત !

ભાષાની શરૂઆત બારાખડીથી થાય. કારણ કે તે ભાષાનો પાયો છે. ચાલો ! ઓળખીએ દેવભાષાની બારાખડી -

સંસ્કૃત ભાષામાં

1. સ્વર	-	14	1. અનુસ્વાર	-	દા.ત. અં
2. વ્યંજન	-	+ 33	2. વિસર્ગ	-	દા.ત. અઃ
			= 47 કુલ વર્ણ.		

આ સંજ્ઞાઓ યાદ રાખવી જરૂરી છે. કારણ કે હવેથી આનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

❖ વિસ્તારથી થોડી માહિતી મેળવીએ :-

1. 5 અનુનાસિક + 4 અંતઃસ્થ વ્યંજન સિવાયના વ્યંજન = 'પુર'

2. 5 અનુનાસિક + 4 અંતઃસ્થ + 14 સ્વર = 23 વર્ણ = 'અધુર'
3. 5 અનુનાસિક + 4 અંતઃસ્થ + 3 ઉષ્માક્ષર અને હ આ 13 સિવાયના વ્યંજનને '20' કહેવાય.

∴ વ્યંજનનું વર્ગીકરણ :-

1.	13	અઘોષ વ્યંજન	2.	25	સ્પર્શવ્યંજન
+	20	ઘોષ વ્યંજન	+	03	ઉષ્માક્ષર
=	33	વ્યંજન	+	04	અંતઃસ્થ
			+	01	મહાપ્રાણ
			=	33	વ્યંજન

સ્વરવિચાર :- વ્યંજનને સહાયક સ્વર છે. સ્વર વિના વ્યંજનનું ઉચ્ચારણ શક્ય નથી. માટે હવે સ્વરને ઓળખીએ :-

સ્વર-14 તેમાંથી..... ★ હસ્વસ્વર - 5 ★ દીર્ઘ સાદા સ્વર- 5
★ દીર્ઘ સન્ધ્યક્ષર - 4

- ▶ હસ્વ સ્વર → અ, ઇ, ઉ, ઋ, ૠ 5
- ▶ દીર્ઘ સ્વર → [સાદા- આ, ઈ, ઊ, ઋ, ૠ + 5
[સન્ધ્યક્ષર- એ, એ, ઓ, ઔ + 4
= 14

સન્ધ્યક્ષર એટલે શું? સન્ધ્યક્ષર કોને કહેવાય ?

અ કે આ + ઇ કે ઈ = એ ← આ ચાર સ્વર
અ કે આ + એ = એ ← બે સ્વરની સંધિથી
અ કે આ + ઉ કે ઊ = ઓ ← બનતા હોવાથી
અ કે આ + ઓ = ઔ ← 'સન્ધ્યક્ષર' કહેવાય છે.

શબ્દના બે અંશ → ૧. પ્રકૃતિ ૨. પ્રત્યય

૧. પ્રકૃતિ ૨. પ્રત્યય
ધાતુ ← નામ ધાતુના ← નામના

- ▶ ધાતુ → જે મૂળ શબ્દો ક્રિયાને જણાવે તે દા.ત. 'પચ્', 'વદ્', 'નમ્' વગેરે..
- ▶ નામ → જે મૂળ શબ્દ વસ્તુને જણાવે તે. દા.ત. 'ગૃહ', 'બાલ', 'નૃપ' વગેરે.
- ▶ રૂપ → મૂળ શબ્દોને પ્રત્યય લાગવાથી જે શબ્દો વાક્ય પ્રયોગમાં બોલાય તેને રૂપ કહે છે.

☛ રૂપ બે પ્રકારે →

1. ધાતુ + ધાતુના પ્રત્યય = ધાતુનું રૂપ દા.ત. વદતિ ।

2. નામ + નામના પ્રત્યય = નામનું રૂપ દા.ત. જિનઃ ।

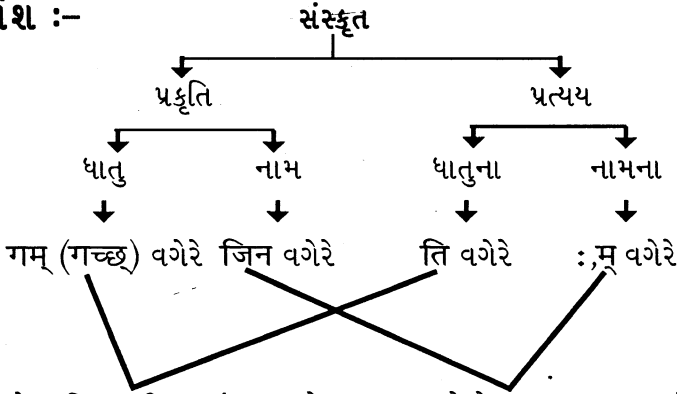
☛ ૧) ધાતુ પરથી જે શબ્દ બોલવામાં વપરાય તેને 'ધાતુનું રૂપ' કહેવાય.

દા.ત. 'પચતિ', 'વદતિ' ઈત્યાદિ....

☛ ૨) નામ પરથી જે શબ્દ બોલવામાં વપરાય તે 'નામનું રૂપ' કહેવાય.

દા.ત. 'જિનઃ', 'માલા' ઈત્યાદિ....

સારાંશ :-

આ બન્નેના મિશ્રણથી ધાતુનું રૂપ બને.

દા.ત. ગચ્છતિ

આ બન્નેનો સમન્વય = નામનું રૂપ.

દા.ત. જિનઃ

➤ જોડાક્ષરો = સંયુક્ત વ્યંજનો.

ક્ + ષ = ક્ષ	ઙ્ + ગ = ઙ્ગ
દ્ + ય = દ્ય	જ્ + જ = જ્જ
ર્ + ષ = ર્ષ	દ્ + ર = દ્ર
હ્ + ઋ = હ્ઋ	ત્ + ર = ત્ર
હ્ + ર = હ્ર	સ્ + ત્ + ર = સ્ત્ર

ધાતુ પરથી બનતા ક્રિયાપદના રૂપો છ કાળમાં અને ચાર અર્થમાં આવે છે.

આને પહેલા સમજી લઈએ

જેથી આગળ સરળતા રહેશે.

- છ કાળ → ૧) વર્તમાનકાળ
 ૨) ત્રણ ભૂતકાળ (હસ્તન, પરોક્ષ, અદતન)
 ૩) બે ભવિષ્યકાળ (શ્વસ્તન, સામાન્ય)
- ચાર અર્થ → ૧) આજ્ઞાર્થ ૩) ક્રિયાતિપત્યર્થ
 ૨) વિધ્યર્થ ૪) આશીર્વાદાર્થ

આની વિસ્તૃત વાત તે- તે પાઠમાં આપણે કરશું.

આમ,

ધાતુ + પ્રત્યય મળે ત્યારે ૧૦ પ્રકારના રૂપો તમારી સામે આવી શકે.

ઉપરોક્ત છ કાળ અને ચાર અર્થમાંથી બે કાળ અને બે અર્થ ગણકાર્ય સહિત છે. (વર્તમાનકાળ, હસ્તનભૂતકાળ, આજ્ઞાર્થ, વિધ્યર્થ) તથા શેષ ચાર કાળ અને બે અર્થ ગણકાર્ય રહિત છે. (અદતન ભૂતકાળ, પરોક્ષ ભૂતકાળ, શ્વસ્તન/ સામાન્ય ભવિષ્યકાળ, ક્રિયાતિપત્યર્થ, આશીર્વાદાર્થ)

ગણ એટલે શું ? એક સરખા રૂપવાળા ધાતુનો સમુદાય = ગણ (Group)

સંસ્કૃતમાં તમામ ધાતુને દસ ગણમાં વિભાજિત કરેલા છે.

ગણકાર્ય એટલે શું ? તે તે ગણના 'વિકરણ પ્રત્યય' લાગતા ધાતુમાં થતા ફેરફાર = ગણકાર્ય.

પ્રથમ બુકમાં - ચાર (૧, ૪, ૬, ૧૦) ગણના ધાતુઓના બે કાળના (વર્તમાન / હસ્તનના) અને બે અર્થના (આજ્ઞાર્થ / વિધ્યર્થના) રૂપો આવશે.

દ્વિતીય બુકમાં - છ (૨, ૩, ૫, ૭, ૮, ૯) ગણના ધાતુઓના ઉપરોક્ત બે કાળના અને બે અર્થના રૂપો તેમજ દશ (૧ થી ૧૦) ગણના શેષ ચાર (અદતન/પરોક્ષભૂતકાળ અને શ્વસ્તન / સામાન્યભવિષ્ય)કાળના તથા બે (ક્રિયાતિપત્યર્થ/આશીર્વાદાર્થ) અર્થના રૂપો આવશે.

➤ ધાતુ + ગણની નિશાની = અંગ. દા.ત. વદ્ + અ = વદ [અંગ]

➤ અંગ + કાળનો કે અર્થનો પ્રત્યય = રૂપ બને. દા.ત. વદ + તિ = વદતિ [રૂપ]

સંસ્કૃતમાં ધાતુઓને જુદી જુદી કેટેગરીમાં ગોઠવી દેવામાં આવ્યા છે. તેવા ગ્રુપો ૧૦ છે.

આ ૧૦ ગ્રુપના અલગ-અલગ Symbol છે. એટલે એ Symbol જોતા જ

ખબર પડી જાય કે આ ધાતુ કયા ગણનો છે ? ચાલો !

હવે ધાતુના Symbol ની માહિતી મેળવી લઈએ :-

દસ ગણની નિશાની એટલે 'વિકરણ પ્રત્યય'.

ગણ ↓	નિશાની ↓	ગણ ↓	નિશાની ↓
૧	અ [વિકારક]	૬	અ
૨	૦	૭	ન, ન્ [ધાતુની વચ્ચે આવે]
૩	૦ [દ્વિરુક્તિ]	૮	૩
૪	ય	૯	ના, ની, ન્
૫	નુ	૧૦	અય [વિકારક]

(૧લા, ૪થા, ૬ઠ્ઠા અને ૧૦મા ગણની નિશાનીમાં અંતે અ હોવાથી તે અ કારાંત અંગવાળા કહેવાય છે. તેના રૂપો કરવા સરળ છે. તેથી આ ચાર ગણને પ્રથમ બુકમાં લીધા છે. વિકારક અને અવિકારકની માહિતી બીજા પાઠમાં આવશે) આ પાઠમાં આપણે

વર્તમાનકાળ - પરસ્મૈપદ - પ્રથમપુરુષ જોઈશું.

દા.ત. વદ્ - ધાતુ લઈએ. તેનો અર્થ છે - બોલવું.

તેના રૂપો આ રીતે થશે

→ ધાતુ + ગણનો વિકરણ પ્રત્યય + કાળનો પ્રત્યય
 = વદ્ + ૧લા ગણની નિશાની 'અ' + મિ
 = વદ (અંગ) + મિ
 = વદામિ

ધ્યાનમાં રાખશો →

1. કાળના પ્રત્યય જો મ્ કે વ્ થી શરૂ થતાં હોય તો અંગના અંતે રહેલ અ નો આ કરવો.

માટે, વદ (અંગ) + મિ = મ્ થી શરૂ થતો પ્રત્યય

∴ વદ્ + અ નો આ + મિ

= વદ્ + આ + મિ = વદામિ

પણ, વદમિ નહીં.

પ્રત્યય → મિ (એ.વ.)	વઃ (દ્વિ.વ.)	મઃ (બ.વ.)
રૂપ → વદામિ	વદાવઃ	વદામઃ
ગુજરાતી → હું બોલું છું.	અમે બે બોલીએ છીએ.	અમે બધાં બોલીએ છીએ.

➤ ધાતુને બે પ્રત્યયો લાગે - પરસ્મૈપદના અને આત્મનેપદના.

તેમાં પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો અત્યારે આપણે સમજીએ છીએ.

➔ મિત્રો ! સંસ્કૃત પાકું રાખવું હોય તો ધાતુ આ રીતે ગોખશો :-

નમામિ - નમ્ ધાતુ, ૧લો ગણ, પરસ્મૈપદ, અર્થ = નમવું

વદામિ - વદ્ ધાતુ, ૧લો ગણ, પરસ્મૈપદ, અર્થ = બોલવું તથા

➔ પાઠમાં જે વાક્ય લખવાના છે તે પણ આ રીતે લખવાના :

1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી લખવું હોય ત્યારે ➔

વદામિ ➔ હું બોલું છું. આટલું જ ન લખતા

વદામિ ➔ હું બોલું છું. વદ્ ધાતુ, ૧લો ગણ, વર્તમાનકાળ, પરસ્મૈપદ, પ્રથમપુરુષ, એકવચન - આ રીતે લખવું.

2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત લખવું હોય ત્યારે ➔

હું બોલું છું ➔ વદામિ, વદ્ ધાતુ, ૧લો ગણ, વર્તમાનકાળ, પરસ્મૈપદ, પ્રથમપુરુષ, એકવચન.

ધાતુઓ

➤ ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ :-

નમ્ = નમવું [To bow]

પત્ = પડવું [To fall]

રક્ષ્ = રક્ષણ કરવું [To protect]

વદ્ = બોલવું [To speak]

વસ્ = વસવું [To live]

ચર્ = ચરવું [To eat]

ચાલવું [To walk]

ચલ્ = ચાલવું [To walk]

જીવ્ = જીવવું [To live]

ત્યજ્ = ત્યજવું, છોડવું [To abandon]

પચ્ = રાંધવું [To cook]

પઠ્ = ભણવું [To study]

દહ્ = બાળવું [To burn]

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. રક્ષામિ ।	2. પતામિ ।	3. પચામિ ।
4. જીવામઃ ।	5. ચરાવઃ ।	6. પઠામઃ ।
7. વસાવઃ ।	8. નમામઃ ।	9. વદાવઃ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. અમે બે રક્ષા કરીએ છીએ.	6. અમે બે છોડીએ છીએ.
2. હું ચાહું છું.	7. અમે બધાં વસીએ છીએ.
3. અમે બે નમન કરીએ છીએ.	8. હું જીવું છું.
4. અમે બધાં રસોઈ કરીએ છીએ.	9. અમે બે પડીએ છીએ.
5. હું ભણું છું.	

આખા રૂપ અને પ્રત્યય ગોખવામાં સરળ પડે. માટે નીચે વર્તમાનકાળ પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો અને રૂપ જોઈએ. પાઠમાં તે આગળ આવશે :-

પ્રત્યયો :- વર્તમાનકાળ પરસ્મૈપદ

	એ.વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
૫. પુ. →	મિ	વઃ	મઃ
દ્વિ. પુ. →	સિ	થઃ	થ
તૃ. પુ. →	તિ	તઃ	અન્તિ

રૂપ :-

	એ.વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
૫. પુ. →	વદામિ	વદાવઃ	વદામઃ
દ્વિ. પુ. →	વદસિ	વદથઃ	વદથ
તૃ. પુ. →	વદતિ	વદતઃ	વદન્તિ

આને અત્યારે માત્ર ગોખશો. સમજણ આગળના પાઠમાં આવશે જ.

પરસ્મેપદ - વર્તમાનકાળ - પ્રથમ પુરુષ

(મિ, વઃ, મઃ) અસ્મદ્ પ્રથમા વિભક્તિ

મિત્રો ! આપણે ધાતુ તો જોઈ ગયા. હવે નામના રૂપોને જોઈએ. તેની ૭ વિભક્તિઓ છે. આપણે એકસાથે આટલી બધી નહીં જોઈએ. પણ પહેલી વિભક્તિ જ જોઈશું.

* 'અસ્મદ્' સર્વનામ (પ્રથમા વિભક્તિ) *

►►► પ્રથમા વિભક્તિ = કર્તાની વિભક્તિ. કર્તા = કરનાર.

જેમ કે કુંભાર ઘડો કરે છે. ∴ ઘડો કરનાર કુંભાર છે. માટે કુંભારને સંસ્કૃતમાં કર્તા કહેવાય. આપણે અસ્મદ્ ના રૂપો જોવાના છે:-

	એ.વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ.વિ. →	અહમ્	આવામ્	વયમ્
ગુ.અ. →	હું	અમે બે	અમે બધાં

ગોખવામાં સરળતા રહે તે માટે તમને આખું રૂપ બતાવી દઈએ છીએ. પણ, ગભરાતા નહીં તેનો ઉપયોગ ક્રમશઃ આવશે.

☛ જુઓ :-

	એ.વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ. વિ. ☛	અહમ્	આવામ્	વયમ્
દ્વિ. વિ. ☛	મામ્ [મા]	આવામ્ [નૌ]	અસ્માન્ [નઃ]
તૃ. વિ. ☛	મયા	આવાખ્યામ્	અસ્માભિઃ
ચ. વિ. ☛	મહ્યમ્ [મે]	આવાખ્યામ્ [નૌ]	અસ્મખ્યમ્ [નઃ]
પં. વિ. ☛	મત્	આવાખ્યામ્	અસ્મત્
ષ. વિ. ☛	મમ [મે]	આવયોઃ [નૌ]	અસ્માકમ્ [નઃ]
સ. વિ. ☛	મયિ	આવયોઃ	અસ્માસુ

આ રૂપો સરળતાથી યાદ રહી જાય તેવા છે. તેના માટે પદ્ધતિ આ અપનાવશો :-

➤ સૌ પહેલા પ. વિ. અને દ્વિ. વિ. ની લાઈન ગોખવી એટલે કે....

☛ અહમ્, આવમ્, વયમ્, મામ્, આવમ્, અસ્માન્

➤ પછી તૃ. વિ., ચ. વિ., પ. વિ., ષ. વિ., સ. વિ. એકવચનના રૂપો ગોખવા :

☛ મયા, મહ્યમ્, મત્, મમ, મયિ

➤ પછી દ્વિવચનના રૂપ ગોખવા :

☛ આવાભ્યામ્, આવાભ્યામ્, આવાભ્યામ્, આવયોઃ, આવયોઃ

➤ પછી બહુવચન :

☛ અસ્માભિઃ, અસ્મભ્યમ્, અસ્મત્, અસ્માકમ્, અસ્માસુ
એકદમ સરળતાથી યાદ રહી ગયાં ને !

➤ આના પછી કૌંસમાં લખેલ રૂપો બોલી જવાના :

☛ મા, નૌ, નઃ, મે, નૌ, નઃ, મે, નૌ, નઃ

આ રૂપો શોર્ટરૂપો છે. એટલે કે દ્વિ. વિ. 'મામ્' ની જગ્યાએ 'મા' લખો તો પણ ચાલે. આને છેલ્લે બોલવાના. જેથી ગોખવામાં સરળ પડશે.

આ નામની વાત થઈ. આપણી બીજી ટ્રેક ધાતુની છે. માટે થોડા ધાતુ માટેના પણ નિયમો જોઈ લઈએ :-

☛ **વિકારક** → જે ગણની નિશાની લાગતા ધાતુના સ્વરમાં ફેરફાર થાય તે નિશાની 'વિકારક' કહેવાય અને ફેરફાર ન થાય તે 'અવિકારક' કહેવાય છે.

ધાતુને ગણની વિકારક નિશાની લાગતા ધાતુના સ્વરમાં યથાસંભવ ફેરફાર થાય. તે ફેરફાર બે પ્રકારના થાય → **ગુણ કે વૃદ્ધિ**.

☀ ગુણ-વૃદ્ધિ દર્શક કોષ્ટક ☀

સ્વર →	અ	ઇ, ઈ	ઉ, ઊ	ઋ, ૠ	લૃ, લૄ
ગુણ →	અ	ए	ओ	अर्	अल्
વૃદ્ધિ →	आ	ऐ	औ	आर्	आल्

પ્રથમ ગણની નિશાની 'અ' વિકારક હોવાથી પ્રથમ ગણના રૂપો હવે આપણે આ નિયમ પ્રમાણે બનાવશું :

૪૪૪ સરલ સંસ્કૃતમ્-૧ ૪૪૪ ૯ ૪૪૪૪૪૪૪૪૪ ૫૧૪-૨ ૪૪૪

નિયમ :-

પ્રથમ ગણના ધાતુને ગણની નિશાની [અ] લાગતા અન્ય કોઈપણ સ્વરનો અને ઉપાન્ત્ય (Second last) હ્રસ્વસ્વરનો ગુણ થાય છે.

દા.ત. 'ની' = લઈ જવું. અંત્ય સ્વર 'ઈ' નો ગુણ એ

∴ ની + અ

= ને + અ = નય (અંગ)

= નયામિ (રૂપ) (= હું લઈ જાઉં છું.)

→ 'જિમ્' = જમવું, ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વસ્વર 'ઈ' નો ગુણ - એ

∴ જિમ્ + અ + મિ

= જેમ્ + અ + મિ

= જેમ + મિ (અંગ) = જેમામિ (રૂપ) (= હું જમું છું.)

ધાતુઓ

► ગણ -૧ - પરસ્મૈપદ :-

અટ્ = અટન કરવું, ભટકવું.

[To wander]

જલ્પ્ = બબડવું. [To chat]

નિન્દ્ = નિંદા કરવી. [To condemn]

શંસ્ = પ્રશંસા કરવી, કહેવું.

[To praise]

અર્ચ્ = પૂજા કરવી. [To worship]

જપ્ = જાપ કરવો. [To mutter]

ભણ્ = બોલવું. [To speak]

► ફેરફાર થાય તેવા ધાતુ :-

જિ (જય) = જીતવું [To win]

ભૂ (ભવ) = થવું [To be]

સ્ (સર્) = સરકવું [To slip]

સ્મ્ (સ્મર) = સ્મરણ કરવું

[To remember]

ક્ષિ (ક્ષય) = ક્ષય પામવું

[To decay]

જિમ્ (જેમ) = જમવું [To eat]

ની (નય) = લઈ જવું

[To take away]

☛ એક ઉદાહરણ સમજી લઈએ :-

અહં નયામિ - અહં = હું, નયામિ = લઈ જાઉં છું. ∴ હું લઈ જાઉં છું - આવો અર્થ થાય. આના આધારે નીચેના વાક્યો બનાવજો.

☛ (પહેલા આ પાઠના ધાતુનો ઉપયોગ કરશો. જો ન હોય તો જૂના વાપરવા.)

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. અહં અટામિ ।	4. અહં સરામિ ।	7. વયં જલ્પામઃ ।
2. વયં શંસામઃ ।	5. વયં ભળામઃ ।	8. અહં અર્ચામિ ।
3. વયં જપામઃ ।	6. અહં દહામિ ।	9. આવાં ભવાવઃ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. અમે બે ભટકીએ છીએ.	6. અમે બે બાળીએ છીએ.
2. અમે બે જીતીએ છીએ.	7. અમે બધાં સરકીએ છીએ.
3. હું પ્રશંસા કરું છું.	8. હું બબડું છું.
4. અમે બે જમીએ છીએ.	9. અમે બધાં નિન્દા કરીએ છીએ.
5. હું પડું છું.	

(3) 'અસ્મદ્' ના રૂપથી ખાલી જગ્યા પૂરો :-

1. અટામઃ ।	4. શંસાવઃ ।
2. જલ્પાવઃ ।	5. અર્ચામઃ ।
3. નિન્દામિ ।	

(4) ખરા કે ખોટાની નિશાની કરો. ખોટું હોય તો સુધારો :-

1. આવાં અટામિ ।	2. અહં જલ્પાવઃ ।
3. વયં નિન્દાવઃ ।	4. અહં શંસામઃ ।
5. આવાં અર્ચામિ ।	

પરસ્મૈપદ - વર્તમાનકાળ - દ્વિતીય પુરુષ

	એ.વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
દ્વિ. પુ. ➤	સિ	થ:	થ
રૂપ ➤	વદસિ	વદથ:	વદથ
ગુ.અ. ➤	તું બોલે છે.	તમે બે બોલો છો.	તમે બધાં બોલો છો.

૧લો ગણ આપણે જોઈ ગયાં. આ પાઠમાં ૪થો ગણ જોઈએ :-

નિયમ :- ૪થા અને ૬ઠ્ઠા ગણના ધાતુઓને ગણની નિશાની (ય, અ) લાગે ત્યારે ધાતુના સ્વરમાં લેશમાત્ર ફેરફાર થતો નથી.

દા.ત. 'નૃત્' = નાચવું [૪થો ગણ પરસ્મૈપદ]

∴ નૃત્ + ય (ગણની નિશાની) + મિ = નૃત્યામિ [૪થો ગણ] હું નાચું છું.

'સૃજ્' = સર્જન કરવું, [૬ઠ્ઠો ગણ પરસ્મૈપદ]

∴ સૃજ્ + અ (ગણની નિશાની) + મિ = સૃજામિ હું સર્જન કરું છું.

ધાતુઓ

હવે ૧લા ગણના આપણે એવા ધાતુ જોઈએ કે જે ધાતુ જુદા હોય અને તેના આદેશ જુદા થતાં હોય. રૂપ બનાવવામાં તે આદેશ જ કામ લાગશે. મૂળધાતુ પણ ગોખવા જરૂરી છે. કારણ કે આગળ તેની જરૂરત પડશે.

જેમ કે, મૂળધાતુ ગમ્, આદેશ ગચ્છ્

∴ ગચ્છ્ + અ + મિ = ગચ્છામિ = હું જાઉં છું.

➤ ગણ-૧ :-

ગમ્ (ગચ્છ્) = જવું [To go]

દૃશ્ (પશ્ય) = જોવું [To see]

સ્થા (તિષ્ઠ) = ઊભા રહેવું

[To stand]

દા (યચ્છ) = આપવું [To give]

પા (પિબ્) = પીવું [To drink]

ખાદ્ = ખાવું [To eat]

➤ ગણ-૪ :-

ક્રુધ્ = ક્રોધ કરવો [To be angry]

પુષ્ = પોષવું [To nourish]

નૃત્ = નાચવું [To dance]

નશ્ = નાશ થવો [To be destroyed]

તુષ્ = ખુશ થવું [To be happy]

મુહ્ = મૂંઝવું, ઘેલા થવું

[To be confused]

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. અહં ગચ્છામિ ।	4. અટથ ।	7. નિન્દથ ।
2. વયં પશ્યામઃ ।	5. અહં ક્રુધ્યામિ ।	8. આવાં પુષ્યાવઃ ।
3. આવાં તિષ્ઠાવઃ ।	6. તુષ્યસિ ।	9. વયં નૃત્યામઃ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. તમે બધાં ક્રોધ કરો છો.	6. તું જીતે છે.
2. તું પોષણ કરે છે.	7. તમે બધાં થાઓ છો.
3. તમે બે નાચો છો.	8. અમે બે સરકીએ છીએ.
4. તું નાશ પામે છે.	9. અમે બધાં ક્ષય પામીએ છીએ.
5. તમે બધાં ખુશ થાઓ છો.	

(3) જોડકાં જોડો :-

A	B
1. અહં પશ્યામિ	1. તમે બે જાપ કરો છો.
2. જીવથ	2. તમે બધાં ઊભા રહો છો.
3. જપથઃ	3. તમે બે બબડાટ કરો છો.
4. વયં ક્રુધ્યામઃ	4. અમે બે ખુશ થઈએ છીએ.
5. ગચ્છસિ	5. હું જોઉં છું.
6. તિષ્ઠથ	6. અમે બધાં ગુસ્સો કરીએ છીએ.
7. આવાં તુષ્યાવઃ	7. અમે ભટકીએ છીએ.
8. જલ્પથઃ	8. તમે બધાં જીવો છો.
9. વયં અટામઃ	9. તું જાય છે.

(4) મને ઓળખી બતાવો. (જ્યાં શક્ય છે ત્યાં અસ્મદ્ ના રૂપો લખવા)

1. ક્રુધ્ -	વર્ત. કા. દ્વિ. પુ. એ. વ. =	_____
2. પુષ્ -	વર્ત. કા. પ્ર. પુ. બ. વ. =	_____
3. સ્ -	વર્ત. કા. દ્વિ. પુ. દ્વિ. વ. =	_____
4. ક્ષિ -	વર્ત. કા. પ્ર. પુ. એ. વ. =	_____
5. તુષ્ -	વર્ત. કા. દ્વિ. પુ. બ. વ. =	_____

પરસ્મૈપદ - વર્તમાનકાળ - દ્વિતીય પુરુષ

(સિ, યઃ, ય)

યુષ્મદ્ સર્વનામ [પ્રથમા વિભક્તિ]

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
રૂપ	ત્વમ્	યુવામ્	યૂયમ્
ગુ.અ.	તું	તમે બે	તમે બધાં

આ વિભક્તિ પણ કર્તા વિભક્તિ છે. આ પાઠમાં આપણે એક જ વિભક્તિ જોઈશું. છતાં ગોખવું તો આખું રૂપ ! માટે આખું રૂપ નીચે મુજબ સમજાવો :-

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
પ્ર. વિ. >	ત્વમ્	યુવામ્	યૂયમ્
દ્વિ. વિ. >	ત્વામ્ (ત્વા)	યુવામ્ (વામ્)	યુષ્માન્ (વઃ)
તૃ. વિ. >	ત્વયા	યુવાભ્યામ્	યુષ્માભિઃ
ચ. વિ. >	તુભ્યમ્ (તે)	યુવાભ્યામ્ (વામ્)	યુષ્મભ્યમ્ (વઃ)
પ. વિ. >	ત્વત્	યુવાભ્યામ્	યુષ્મત્
ષ. વિ. >	તવ (તે)	યુવયોઃ (વામ્)	યુષ્માકમ્ (વઃ)
સ. વિ. >	ત્વયિ	યુવયોઃ	યુષ્માસુ

રૂપ ગોખવાની રીત તો યાદ છે ને ! તે જ રીતે ગોખશો તો સરળ રહેશે. ત્વા, વામ્, વઃ / તે, વામ્, વઃ / તે, વામ્, વઃ આ શોર્ટ રૂપો છે. જે વિભક્તિની બાજુમાં લખેલ છે તે વિભક્તિની જગ્યાએ આ રૂપ તમે વાપરી શકશો. બરાબર !

ચોથા ગણના ધાતુઓ આપણે જોઈ ગયાં. હવે છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓ આ પાઠમાં જોઈશું. નિયમ ગયા પાઠમાં આપેલ હતો. તમે ગોખેલ હતો, યાદ છે ને !

નિશાની 'અ' અવિકારક. દા.ત. સૃજ્ = સર્જન કરવું. [દ્વિગો ગણ. પ. પ.]

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. પુ.	સૃજામિ	સૃજાવઃ	સૃજામઃ
દ્વિ. પુ.	સૃજસિ	સૃજથઃ	સૃજથ

∴ सृज् + अ + सि = सृजसि
 ↓ ↓ ↓
 धातु छद्म गणनी द्वि. पु.
 (दृष्टो गण) निशानी अ. व.

∴ त्वं सृजसि = तुं सर्जन करे छे.

आ रीते नवा धातु गोष्ठी, जूना धातुने रीकर करी स्वाध्यायमां डूबकी
 लगावशी.

धातुओ

➤ गण - ६ :-

मिल् = मणवुं. [To meet]

लिख् = लखवुं. [To write]

सृज् = सरजवुं. [To create]

स्पृश् = अडवुं. [To touch]

दिश् = देभाडवुं. [To show]

कृष् = ખેડવું. [To plough]

तुद् = दुःખી કરવું. [To hurt]

➤ गण - ४ :- [आदेशवाणा + सादा धातुओ]

लुभ् = लोभ करवो.

[To covet]

सिध् = सिद्ध थवुं.

[To succeed]

मद् (माद्) = गांडुं थवुं

[To be mad], अभिमान करवुं

[To be arrogant]

श्रम् (श्राम्) = थाकी जवुं.

[To be tired]

विश्रान्ति लेवी. [To rest]

शम् (शाम्) = शांत थवुं.

[To be calm]

क्षुभ् = ખળભળવું.

[To be unsteady]

स्वाध्याय

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. त्वं मिलसि ।
2. युवां लिखथः ।
3. आवां सृजावः ।
4. यूयं स्पृशथ ।
5. अहं दिशामि ।
6. वयं कृषामः ।
7. त्वं सिध्यसि ।
8. यूयं माद्यथ ।
9. वयं श्राम्यामः ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. તું ખેડે છે.	2. તમે બે થાકી જાઓ છો.
3. તું પીવે છે.	4. તું ભટકે છે.
5. અમે બે સિદ્ધ થઈએ છીએ.	6. હું ખળભળું છું.
7. તમે બે બબડો છો.	8. તમે બધાં દુઃખી કરો છો.
9. હું શાંત થાઉં છું.	

(3) ખાલી જગ્યા પૂરો :- (અસ્મદ્ / યુષ્મદ્ ના રૂપથી)

1. જલ્પથઃ। 2. અટથા। 3. નિન્દામિ।
4. શંસથઃ। 5. અર્ચથા।

(4) ખરા ખોટાંની નિશાની કરો. ખોટું હોય તો સુધારો :-

1. આવાં ક્રુધ્યસિ - 2. યુવાં સિધ્યાવઃ -
3. અહં પુષ્યથઃ - 4. વયં નૃત્યથઃ -
5. અહં નશ્યથ -

○○○

વર્તમાનકાળ - પરસ્મૈપદ - તૃતીય પુરુષ

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્રત્યય ➡	તિ	તઃ	અન્તિ
રૂપ ➡	વદતિ	વદતઃ	વદન્તિ
ગુ.અર્થ ➡	તે બોલે છે.	તે બે બોલે છે.	તેઓ બોલે છે.

ધન્યવાદ ! આ સાથે વર્તમાન કાળ પરસ્મૈપદનું આખું એક રૂપ ૧લો ગણ, ૪થો ગણ, ૬ઠ્ઠો ગણ અને આ પાઠમાં ૧૦મો ગણ - આ બધા ગણના ધાતુઓનું આવડી ગયું. જુઓ :-

▶ ૧લો ગણ :- વદ્ - ૫.૫. વર્તમાન કાળ

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. પુ. ➡	વદામિ	વદાવઃ	વદામઃ
દ્વિ. પુ. ➡	વદસિ	વદથઃ	વદથ
તૃ. પુ. ➡	વદતિ	વદતઃ	વદન્તિ

▶ ૪થો ગણ :- તુષ્ - ૫.૫. વર્તમાન કાળ

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. પુ. ➡	તુષ્યામિ	તુષ્યાવઃ	તુષ્યામઃ
દ્વિ. પુ. ➡	તુષ્યસિ	તુષ્યથઃ	તુષ્યથ
તૃ. પુ. ➡	તુષ્યતિ	તુષ્યતઃ	તુષ્યન્તિ

▶ ૬ઠ્ઠો ગણ :- સૃજ્ - ૫.૫. વર્તમાન કાળ

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. પુ. ➡	સૃજામિ	સૃજાવઃ	સૃજામઃ
દ્વિ. પુ. ➡	સૃજસિ	સૃજથઃ	સૃજથ
તૃ. પુ. ➡	સૃજતિ	સૃજતઃ	સૃજન્તિ

➡ નિયમ :- અ કે ઇ થી શરૂ થતા પ્રત્યય પહેલા 'ઞ' નો લોપ થાય છે. ધા.ત. ગચ્છ્ + અ + અન્તિ = અ નો લોપ થવાથી ગચ્છન્તિ પણ, ગચ્છાન્તિ ન થાય.

❖ દશમા ગણના ધાતુનું રૂપ બનાવવા માટેના નિયમો :-

દશમા ગણના ધાતુઓને ગણની નિશાની 'અય' લાગતા અંત્ય કોઈ પણ સ્વરની અને ઉપાંત્ય અ ની વૃદ્ધિ થાય. તેમજ ઉપાંત્ય દ્વસ્વસ્વરનો ગુણ થાય છે. દા.ત.

- * 'દૃ' → દૃ + અય = દ્ + આર્ + અય = દારય (અંગ) દારયતિ (રૂપ)
- * 'ઘૃષ્' → ઘૃષ્ + અય = ઘ્ + ઓ + ષ્ + અય = ઘોષય (અંગ) ઘોષયતિ (રૂપ)

❖ અપવાદ : કથ્, ગણ્, રચ્, પ્રથ્, સ્પૃહ, મૃગ્ આ છ ધાતુઓ દસમા ગણના હોવા છતાં ધાતુના સ્વરમાં ગુણ/વૃદ્ધિ થાય નહિ.

દા.ત. * કથ્ → કથ્ + અય = કથય (અંગ) કથયતિ (રૂપ)
પણ... કાથયતિ રૂપ ન થાય.

આ નિયમ ગોખવા ખૂબ જ જરૂરી છે. દરેક ધાતુનું રૂપ બનાવો ત્યારે આ નિયમ તેને લાગુ પડે છે કે નહીં ? તે ખાસ ચેક કરી લેજો.

- * પ્ર. પુ. માં અસ્મદ્ ના રૂપો, દ્વિ. પુ. માં યુષ્મદ્ ના રૂપો જોયા.
- તૃ. પુ. માં 'તદ્' ના રૂપો હવે જોઈએ.

તદ્ - સર્વનામની પ્રથમા વિભક્તિ

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
રૂપ	❖ સઃ	તૌ	તે
ગુ. અર્થ	❖ તે	તે બે	તે બધાં

ગોખવા માટે આખું રૂપ :-

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ.	❖ સઃ	તૌ	તે
દ્વિ. વિ.	❖ તમ્	"	તાન્
તૃ. વિ.	❖ તેન	તાભ્યામ્	તૈઃ
ચ. વિ.	❖ તસ્મૈ	"	તેભ્યઃ
પ. વિ.	❖ તસ્માત્	"	"
ષ. વિ.	❖ તસ્ય	તયોઃ	તેષામ્
સ. વિ.	❖ તસ્મિન્	"	તેષુ

એકદમ સરળ રૂપ છે. પણ જુઓ ! કેટલું બધું આમાં સમાઈ જશે. હવે કેટલા બધાં વાક્યો તમે જાતે બનાવી શકશો. દશમા ગણના રૂપો કેવી રીતે બનાવવા તેના નિયમ આપણે જોઈ ગયાં. હવે એક ઉદાહરણ જોઈ લઈએ :-

કથ્ ધાતુ - ૧૦ મો ગણ [વર્ત. કા. પ. પ.]

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ. પુ. ❏	કથયામિ	કથયાવઃ	કથયામઃ
દ્વિ. પુ. ❏	કથયસિ	કથયથઃ	કથયથ
તૃ. પુ. ❏	કથયતિ	કથયતઃ	કથયન્તિ

નોંધ :- ધાતુઓ ત્રણ પ્રકારના હોય :-

- ૧) પરસ્મૈપદી = જેને માત્ર પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો જ લાગતા હોય.
- ૨) આત્મનેપદી = જે ધાતુને માત્ર આત્મનેપદના પ્રત્યયો જ લાગતા હોય.
- ૩) ઉભયપદી = જે ધાતુને પરસ્મૈપદ + આત્મનેપદ બન્નેના પ્રત્યયો લાગતા હોય.

૧૦મા ગણના લગભગ બધાં ધાતુઓ ઉભયપદી છે. છતાં આ પાઠમાં આપણે પરસ્મૈપદના પ્રત્યયોનો જ ઉપયોગ કરશું :-

ધાતુઓ

▶ ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ :-

બુધ્ (બોધ્) = જાણવું [To know]

ધાવ્ = દોડવું [To run]

વપ્ = વાવવું [To sow]

▶ ગણ - ૪ - પરસ્મૈપદ :-

દુહ્ = દ્રોહ કરવો

[To rebel]

ક્ષમ્ (ક્ષામ્) = ક્ષમા કરવી

[To forgive]

સ્નિહ્ = સ્નેહ કરવો.

[To love]

▶ ગણ - ૬ - પરસ્મૈપદ :-

ઇષ્ (ઇચ્છ્) = ઈચ્છવું [To wish]

પ્રચ્છ્ (પૃચ્છ્) = પૂછવું [To ask]

સિચ્ (સિજ્વ્) = સિંચવું

[To sprinkle]

▶ ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-

ચિન્ત્ = વિચારવું [To think]

કથ્ = કહેવું [To say]

દણ્ડ્ = સજા કરવી [To punish]

પીઙ્ = પીડા કરવી [To harm]

વર્ણ્ = પ્રશંસા કરવી [To praise]

સ્વાધ્યાય

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. સઃ બોધતિ ।
4. યુવાં ઇચ્છથઃ ।
7. આવાં વપાવઃ ।

2. यूयं सिञ्चथ । 5. तौ कथयतः । 8. तौ द्रुह्यतः ।
3. अहं धावामि । 6. ते पृच्छन्ति । 9. ते स्निह्यन्ति ।

(2) गुजरातीनुं संस्कृत करो :-

1. તે થાક ખાય છે. 6. તેઓ બબડાટ કરે છે.
2. તે ચાલે છે. 7. અમે છોડીએ છીએ.
3. અમે બે પ્રશંસા કરીએ છીએ. 8. તે બે દેખાડે છે.
4. હું બોલું છું. 9. તેઓ ભણે છે.
5. તે બે બાળે છે.

(3) ખાલી જગ્યા પૂરો :- (અસ્મદ્, યુષ્મદ્, તદ્ ના રૂપથી)

1. કથયતઃ 2. ચિન્તયામિ 3. દણ્ડયથઃ
4. નમામિ 5. રક્ષન્તિ

(4) જોડકાં જોડો :-

A	B	A	B
1. સઃ -	વદામઃ	6. તે -	બોધાવઃ
2. અહં -	દ્રુહ્યસિ	7. યૂયં -	પૃચ્છતઃ
3. તૌ -	ક્ષયન્તિ	8. આવાં -	સિજ્વથઃ
4. વયં -	સ્નિહ્યથ	9. ત્વં -	ઇચ્છતિ
5. યુવાં -	ધાવામિ		

(5) નીચેના અધૂરા રૂપો પૂરા કરો. (પ્ર. પુ. વગેરેનો ક્રમ નિયત છે.)

1. તુદામઃ 2. પીડયામિ
..... પીડયથઃ
તુદતિ
3. ચિન્તયામિ
.....
..... ચિન્તયતઃ

(6) નીચેના ધાતુના રૂપો લખી આપશો :-

(વ. કા., પરસ્મૈપદનું પ્ર. પુ., દ્વિ. પુ., તૃ. પુ., એ. વ., દ્વિ. વ., બ. વ. સાથે)

1. ગમ્ 2. ક્રુધ્ 3. ઇષ્ 4. વર્ણ્ 5. દશ્

○○○

પુનરાવર્તન - Revision

મિત્રો ! આ પાઠ એકદમ easy છે. પાંચ પાઠને ફરીથી એકવાર વાગોળવાના છે. સાથે અવ્યયોની જાણકારી પણ મળશે.

પુનરાવર્તનમાં સરળતા પડે માટે આ કોષ્ટક મગજમાં ધારી લેજો :-

▶ ત્રણ પુરુષ - ત્રણ વચનના ગુજરાતી-સંસ્કૃત સર્વનામના રૂપોનું કોષ્ટક ◀

વચન	એકવચન			દ્વિવચન			બહુવચન		
પુરુષ ↓	ગુજરાતી સર્વનામ	સંસ્કૃત સર્વનામ	ધાતુ પ્રત્યય	ગુજરાતી સર્વનામ	સંસ્કૃત સર્વનામ	ધાતુ પ્રત્યય	ગુજરાતી સર્વનામ	સંસ્કૃત સર્વનામ	ધાતુ પ્રત્યય
પ્રથમ	હું	અહં	મિ	અમે બે	આવાં	વઃ	અમે બધાં	વયં	મઃ
દ્વિતીય	તું	ત્વં	સિ	તમે બે	યુવાં	થઃ	તમે બધાં	યૂયં	થ
તૃતીય	તે	સઃ	તિ	તે બે	તૌ	તઃ	તે બધાં	તે	અન્તિ

ઉપરના કોષ્ટક પ્રમાણે વર્તમાનકાળમાં વદ્ ધાતુનો ઉપયોગ :-

વચન	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પુરુષ			
પ્રથમ	અહં વદામિ	આવાં વદાવઃ	વયં વદામઃ
ગુ. અર્થ	= હું બોલું છું.	= અમે બે બોલીએ છીએ.	=અમે બધાં બોલીએ છીએ.
દ્વિતીય	ત્વં વદસિ	યુવાં વદથઃ	યૂયં વદથ
ગુ. અર્થ	= તું બોલે છે.	= તમે બે બોલો છો.	= તમે બધાં બોલો છો.
તૃતીય	સઃ વદતિ	તૌ વદતઃ	તે વદન્તિ
ગુ. અર્થ	= તે બોલે છે.	= તે બે બોલે છે.	= તેઓ બધાં બોલે છે.

બસ ! આટલામાં પાંચ પાઠનો સારાંશ આવી ગયો. easy છે ને સંસ્કૃત !

સંસ્કૃત ભાષામાં સૌથી સરળ હોય તો 'અવ્યય' ! અવ્યયને કોઈ વિભક્તિ કે પ્રત્યય ન લાગે. એટલે જ સ્તો અવ્યયની વ્યાખ્યા છે કે -

અવ્યયની વ્યાખ્યા :- સર્વ વિભક્તિમાં અને સર્વ કાળમાં જેના સ્વરૂપમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ફેરફાર ન થાય, ઘટાડો ન થાય, વ્યય ન થાય તે 'અવ્યય' કહેવાય છે.

જુજુ સરળ સંસ્કૃતમ્-૧ જુજુજુ ૨૧ જુજુજુજુજુજુ પાઠ-૬ જુજુ

तेने शब्दना प्रत्यय के धातुना प्रत्यय क्यारेय लागतां नथी. तेनी संक्षिप्त यादी नीचे मुजब छे.

एव = ज [Must]

यत्र = जयां [Where]

कुत्र = कयां [Where]

सर्वत्र = बधे [Every where]

सह/सार्धम् = साथे [Together]

अत्र = अडी [Here]

तत्र = त्यां [There]

इति = अे प्रभासे [So, thus]

अन्यत्र = बीजा स्थाने [Elsewhere]

एकत्र = अेक स्थाने [At one place]

धातुओ

● गण - १ - परस्मैपद :-

शुच् (शोच) = शोक करवो

[To repent]

तृ (तर) = तरवुं [To swim]

ह (हर) = हरवुं, लई जवुं

[To take away]

● गण - ४ - परस्मैपद :-

शुष् = शोषावुं [To be dry]

रुष् = गुस्सो करवो [To be angry]

लुप् = लोपाई जवुं, लुप्त थवुं

[To be extinguish]

● गण - १० - उल्लयपद :-

सान्त्व = शांत करवुं [To calm]

चुर (चोर) = चोरवुं [To steal]

घुष् (घोष) = घोषणा करवी

[To announce]

तुल् (तोल) = वजन करवुं

[To weigh]

भूष् = सजाववुं [To decorate]

स्वाभ्याय

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. इति त्वं सान्त्वयसि ।
2. सः एव चोरयति ।
3. अहं अत्र एव तिष्ठामि ।
4. सर्वत्र यूयं घोषयथ ।
5. ते कुत्र तोलयन्ति ?
6. एकत्र युवां भूषयथः ।
7. अहं अन्यत्र गच्छामि ।
8. इति तौ तरतः ।
9. त्वं सर्वत्र रुष्यसि ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. તે બધાં ત્યાં જ પીડા કરે છે.
2. હું અહીં દંડ કરું છું.
3. અમે બધાં બધે ઘોષણા કરીએ છીએ.
4. તું ક્યાં તરે છે ?
5. તમે બીજી જગ્યાએ સજાવો છો.

6. તે બે આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરે છે.
7. એક જગ્યાએ અમે બધાં વિચારીએ છીએ.
8. તે બે લઈ જાય છે.
9. હું ક્ષમા કરું છું.

(3) ખરાં ખોટાની નિશાની કરો. ખોટું હોય તો સુધારીને ફરીથી લખો.

1. અહં જીવન્તિ
2. ત્વં જલ્પામઃ
3. તે પઠથઃ
4. યૂયં અર્ચામિ
5. તૌ જયાવઃ

(4) મને ઓળખો :- (મૂળધાતુ, ગણ, પરસ્મૈપદ, વચન, પુરુષ બધાં સાથે અસ્મદ્ / યુષ્મદ્ / તદ્ ના રૂપો પણ લખવા.)

1. વસામઃ
2. ઘોષયન્તિ
3. ક્ષયસિ
4. પિબાવઃ
5. ખાદામિ

○○○

નામના રૂપો

મિત્રો ! સંસ્કૃત ભાષાના બે પૈક્ય છે. ૧) ધાતુ ૨) નામ. આમાંથી વર્તમાનકાળના ધાતુના રૂપો તમે જોઈ લીધા એટલે તે ટ્રેક થોડી વ્યવસ્થિત થઈ ગઈ. હવે નામની ટ્રેક આવે છે. નામ = જિન, વન વગેરે. આ નામોને પ્રત્યયો જુદા લાગે.

આ નામને અર્થને અનુસારે સાત કેટેગરીમાં ગોઠવવાના છે. મતલબ કે એક જ નામ સાત કેટેગરીમાં ફરશે. દા.ત. જિન = ભગવાન

ભગવાન બોલે છે = જિનઃ વદતિ આવું થાય. આ પ્રથમા વિભક્તિ કર્તાની છે. કર્તા વિભક્તિની સમજણ તો તમે મેળવેલી જ છે. હવે,

૨) દ્વિતીયા વિભક્તિ = કર્મ વિભક્તિ.

હું ભગવાનને કહું છું. અહીં ભગવાન એ કર્તા નથી. પણ 'હું' એ કર્તા છે. ભગવાન એ કર્મ છે.

કર્મ શોધવાની એક ટ્રીક છે :-

➤ કોણ કરે છે ? આ રીતે પ્રશ્ન પૂછવાથી કર્તા મળે.

➤ શું બોલે છે ? કોને બોલે છે ? આ રીતે શું અને કોને પ્રશ્ન પૂછવાથી કર્મ મળે.

દા.ત. 'જિનઃ વદતિ' આમાં 'વદતિ' નો અર્થ તો તમને આવડે છે કે 'તે બોલે છે.' હવે પ્રશ્ન કરો, કોણ બોલે છે ? જવાબ મળશે કે ભગવાન બોલે છે. માટે ભગવાન કર્તા.

હવે 'જિનઃ ગૌતમં વદતિ' ગુ. અર્થ : ભગવાન ગૌતમને કહે છે. આમાં ભગવાન કોને કહે છે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં 'ગૌતમ' છે. માટે 'ગૌતમ' એ કર્મ. કર્મને હંમેશા ગુજરાતીમાં 'ને' પ્રત્યય લાગે. એટલે ગુજરાતી વાક્યમાં જેને 'ને' લાગેલ હોય તે કર્મ. સમજી ગયાં ને !

સારાંશ :- વિભક્તિનું રૂપ પ્રશ્ન ગુજરાતી પ્રત્યય

પ્રથમા વિ. ► જિનઃ કોણ ? -

દ્વિતીયા વિ. ► ગૌતમં કોને / શું ? ને

સમજાઈ ગયું ! આના આધારે અસ્મદ્ / યુષ્મદ્ / તદ્માં પણ સમજાઈ ગયું ને ! હવે, આપણે રૂપો જોઈએ. શબ્દ ઘણાં પ્રકારનાં હોય - સંક્ષેપમાં ત્રણ

પ્રકારના હોય :- (૧) પુલ્લિંગ (૨) સ્ત્રીલિંગ (૩) નપુંસકલિંગ

પુલ્લિંગ શબ્દોમાં → ઘણાને છેડે 'અ' આવતો હોય. જેમ કે જિન:

→ ઘણાને છેડે 'ઈ' આવતો હોય. જેમ કે મુનિ:

સ્ત્રીલિંગમાં પણ આ રીતે ભેદ પડે. આ બધાની માહિતી ક્રમસર આપણે મેળવશું. અત્યારે -

અકારાન્ત પુલ્લિંગના રૂપો જોઈએ :- જિન = જિનેશ્વર ભગવાન (પુ.)

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ. વિ. ●	જિન:	જિનૌ	જિના:
દ્વિ. વિ. ●	જિનમ્	"	જિનાન્
તૃ. વિ. ●	જિનેન	જિનાભ્યામ્	જિનૈ:
ચ. વિ. ●	જિનાય	"	જિનેભ્ય:
પ. વિ. ●	જિનાત્	"	"
ષ. વિ. ●	જિનસ્ય	જિનયો:	જિનાનામ્
સ. વિ. ●	જિને	"	જિનેષુ
સંબોધન ●	જિન !	જિનૌ !	જિના: !

રૂપ ગોખવાની રીત તો તમને આવડે જ છે. આ રૂપ ખાલી અત્યારે ગોખવાનું જ છે. સમજણ આગળ મળતી જશે.

સંસ્કૃતની એક વિશેષતા હોય તો તે છે સંધિ ! આપણે હવે એ સંધિની જાણકારી મેળવીએ. સંધિ ત્રણ પ્રકારની (૧) સ્વર સંધિ (૨) વ્યંજન સંધિ (૩) વિસર્ગ સંધિ.

આપણે સૌ પહેલા 'સ્વર સંધિ'ના નિયમો જોઈએ :-

સંધિના નિયમો ગોખવા જરૂરી છે. તેની પ્રેક્ટિસ પણ જરૂરી છે. તો ચાલો થોડું મગજ કસીએ !

* સ્વર સંધિ * 'ડ' ← અવગ્રહની નિશાની

૧. અ કે આ + અ કે આ = આ

અ + અ = આ દા.ત. અત્ર + અશોક: = અત્રાશોક: ।

અ + આ = આ દા.ત. જિન + આજ્ઞા = જિનાજ્ઞા ।

આ + અ = આ દા.ત. શાલા + અત્ર = શાલાત્ર ।

આ + આ = આ દા.ત. આજ્ઞા + આદર: = આજ્ઞાદર: ।

કેટલીક વાર.... પાછળનો સ્વર 'અ' સૂચવવા એક અવગ્રહ અને 'આ'

सूयववा बे अवग्रह भूक्षय छे. द.त. ▶ अत्राऽशोकः । ▶ जिनाऽऽज्ञा ।

2. अ के आ + ह्रस्व / दीर्घ इ, उ, ऋ, लृ

= बंने स्वरना स्थाने पछीना स्वरनो गुण थाय.

अेटवे के.... अ के आ + इ के ई = ए

अ के आ + उ के ऊ = ओ

अ के आ + ऋ के ॠ = अर्

अ के आ + लृ के लृ = अल्

द.त.

▶ अत्र + इति = अत्रेति । ▶ दिन + ईशः = दिनेशः ।

▶ माला + इच्छति = मालेच्छति । ▶ रमा + ईशः = रमेशः ।

▶ सूर्य + उदयः = सूर्योदयः । ▶ महा + ऋषिः = महर्षिः ।

▶ क्रीडा + उन्नतिः = क्रीडोन्नतिः । ▶ सिद्ध + ऋषिः = सिद्धर्षिः ।

3. अ के आ + ए के ऐ = ऐ (बंने स्वर भणीने)

अेटवे के.... अ के आ + ए = ऐ

अ के आ + ऐ = ऐ

द.त.

▶ अत्र + एव = अत्रैव । ▶ सदा + एव = सदैव ।

▶ अत्र + ऐरावतः = अत्रैरावतः । ▶ माला + ऐच्छत् = मालैच्छत् ।

4. अ के आ + ओ के औ = औ (बंने स्वर भणीने)

द.त.

▶ जिन + ओघः = जिनौघः । ▶ बिम्ब + ओष्ठः = बिम्बौष्ठः ।

▶ गद + औषधिः = गदौषधिः ।

5. ह्रस्व के दीर्घ इ, उ, ऋ, लृ + सञ्जतीय स्वर = पोतपोतानो दीर्घस्वर

द.त. ▶ नदी + ईशः = नदीशः । ▶ वारि + इति = वारीति ।

▶ मधु + उदकम् = मधूदकम् । ▶ कर्तृ + ऋते = कर्तृते ।

6. ह्रस्व के दीर्घ इ, उ, ऋ, लृ + विञ्जतीय स्वर

= ङमशः य्, व्, र्, लृ + विञ्जतीय स्वर

द.त. ▶ नदी + अत्र = नद् + य् + अत्र = नद्यत्र ।

▶ मधु + इति = मध् + व् + इति = मध्विति ।

▶ पितृ + आज्ञा = पितृ + र् + आज्ञा = पित्राज्ञा ।

7. ए, ऐ, ओ, औ + क्लृप्तस्वर

= क्लृप्तः अय्, आय्, अव्, आव् + क्लृप्तस्वर

६।.त.

▶ मन्यते + आत्मानम् = मन्यत् + अय् + आत्मानम् = मन्यतयात्मानम् ।

▶ अश्वौ + उत्पततः = अश्व् + आव् + उत्पततः = अश्वावुत्पततः ।

उपरोक्त अय्, अव् वगेरेणा य् व् नो विकल्पे लोप थाय छे.

अने..... त्यारे इरीथी संधि थाय नडि.

६।.त.

▶ तस्मै + इति = तस्मायिति = तस्मा इति ।

▶ रामे + इति = रामयिति = राम इति ।

▶ अश्वौ + उत्पततः = अश्वावुत्पततः = अश्वा उत्पततः ।

▶ मन्यते + आत्मानम् = मन्यतयात्मानम् = मन्यत आत्मानम् ।

शोर्टभां, आ पाठभां तमे

1. जिन - अकारांत पुढिङ्गना रूपो :-

	अ. व.	द्वि.व.	ब.व.
द्वि. वि. ✎	जिनम्	जिनौ	जिनान्

2. 'अस्मद्' ना रूपो :-

	अ. व.	द्वि.व.	ब.व.
द्वि. वि. ✎	माम् / मा	आवां / नौ	अस्मान् / नः
अर्थ ✎	मने	अमने बेने	अमने बंधाने

3. 'युष्मद्' ना रूपो :-

	अ. व.	द्वि.व.	ब.व.
द्वि.वि. ✎	त्वां / त्वा	युवां / वां	युष्मान् / वः
अर्थ ✎	तने	तमने बेने	तमने बंधाने

4. 'तद्' ना रूपो :- (पु.)

	अ. व.	द्वि.व.	ब.व.
द्वि.वि. ✎	तम्	तौ	तान्
अर्थ ✎	तेने	ते बेने	ते बंधाने

5. સ્વરસંધિના નિયમો જોયા.

ધાતુઓ

▶ ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ:-

વહ = વહન કરવું [To carry]

વહેવું [To flow]

ગર્જ = ગર્જના કરવી [To roar]

શ્રિ (શ્રય) = આશ્રય કરવો

[To depend on]

▶ ગણ - ૪ - પરસ્મૈપદ:-

અસ્ = ફેંકવું [To throw]

ઇષ્ = જવું [To go]

દુષ્ = દુષિત થવું, દુષિત કરવું

[To blame]

▶ ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-

પૂજ્ = પૂજા કરવી [To worship]

ભક્ષ્ = ભક્ષણ કરવું [To eat]

ગણ્ = ગણવું [To count]

શબ્દો

મિત્રો ! જે ગોખવાની જરૂર ન પડે તેવા ગુજરાતી અને સંસ્કૃત બંન્નેમાં

આવતા તત્સમ શબ્દો જોઈએ :-

★ તત્સમ શબ્દો :- (પુ.)

વૃક્ષ = વૃક્ષ [Tree]

દેવ = દેવ [Deity]

પર્વત = પર્વત [Mountain]

માનવ = માણસ [Man]

જિન = ભગવાન [God]

દેશ = દેશ [Country]

અસુર / દાનવ = દાનવ

[Demon]

● વિશેષનામ : (પુ.)

ધન્ય = ધન્નાજી

શાલિભદ્ર = શાલિભદ્ર

કૃતપુણ્ય = ક્યવન્નાજી

● અવ્યય :-

ન = નહીં [To deny / No]

સાકં / અમા = સાથે

[With]

તુ = કે [Or], પરંતુ [But]

તતઃ = ત્યાર પછી, તેથી [After], [So]

વા = અથવા [Or]

ચ = અને [And]

નોંધ :- ચ અને વા નો પ્રયોગ સંસ્કૃતમાં નીચે મુજબ સમજવો :-

દા.ત. ગુજરાતીમાં વૃક્ષ અને પર્વત / વૃક્ષ અથવા પર્વત

અને સંસ્કૃતમાં વૃક્ષઃ પર્વતઃ ચ । વૃક્ષઃ પર્વતઃ વા ।

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :- (સંધિ છૂટી પાડીને)

1. અત્રાહં જિનં પૂજયામિ ।
2. યૂયં વૃક્ષાન્ ગણયથ ।
3. તતઃ કૃતપુણ્યઃ ચિન્તયતિ ।
4. ધન્યઃ ન ભક્ષયતિ પિબતિ ચ ।
5. સઃ દાનવં નેચ્છતિ ।
6. માં ત્વા ચાસ્યતિ દાનવઃ ।
7. તે માનવાઃ *નિન્દન્ત્યસુરાન્ ।
8. દાનવા અટતઃ ।
9. જિનાઃ બોધન્તિ, કથયન્તિ ચ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :- (સંધિ જ્યાં થતી હોય ત્યાં બધે અૂચક કરવી.)

1. અમે વૃક્ષને બાળતા નથી.
2. તેઓ ભગવાનને વર્ણવે છે.
3. દેવો દાનવોને બધે દેડે છે.
4. દાનવો દેવોને પીડે છે.
5. તમે દેશને વિચારો છો. / તમે દેશની વિચારણા કરો છો.
6. બે વૃક્ષને તમે ફેંકો છો.
7. તમે વૃક્ષને સજાવો છો અને તે બે વૃક્ષને ચોરે છે.
8. તમે બે ક્યાં દોડો છો અથવા જાઓ છો ?
9. અમે ભગવાનને જ ઈચ્છીએ છીએ. દેવને અથવા દાનવને નહીં.

(3) સંધિ કરો :-

1. કામ + અન્ધઃ
2. અબલા + અભ્યુદયઃ
3. મહા + ઈશઃ
4. આત્મા + ઉન્નતિઃ
5. ભરત + ઐરાવતઃ

(4) સંધિ છૂટી પાડો :-

1. મયેદમ્
2. પ્રભૈવ
3. યોગીશ્વરઃ
4. બ્રહ્મર્ષિઃ
5. ક્રિયૌષધિઃ

* મિત્રો ! ગુજરાતી અનુવાદમાં ક્યાંક બીજી વિભક્તિની જગ્યાએ ષષ્ટી વિભક્તિ પણ લખી શકાય. જેમ કે -

સં. વા. → સ માં નિન્દતિ ।

ગુ. વા. → તે મને નિંદે છે. આના કરતા તે મારી નિંદા કરે છે. આવું સારું લાગે. માટે, અનુવાદ આ રીતે કરવો.

(5) बे विभक्तिना रूपो लप्री जाही जग्या पूरो :-
(अथां शब्दोना रूपो 'जिन' प्रमाणे आक्षे)

* 1. अलङ्कार = (पु.) आलूषण

	अ. व.	द्वि. व.	अ. व.
प. वि. ✎	अलङ्काराः
द्वि. वि. ✎

* 2. गौतम = (पु.) गौतमस्वामी

	अ. व.	द्वि. व.	अ. व.
प. वि. ✎	गौतमौ
द्वि. वि. ✎

* 3. सूर्य = (पु.) सूर्य

	अ. व.	द्वि. व.	अ. व.
प. वि. ✎
द्वि. वि. ✎	सूर्यान्

(6) श्लोकां श्लोऽः :-

(A)

1. वृक्षोर्ध्वम् -
2. महिम्नैव -
3. महिम्नेव -
4. वृक्ष ऊर्ध्वम् -
5. कर्त्रिति -
6. कर्त्रुत -
7. लध्विति -
8. लघूत -

(B)

1. लघु + इति
2. कर्तृ + उत
3. वृक्ष + ऊर्ध्वम्
4. लघु + उत
5. महिम्ना + एव
6. महिम्ना + इव
7. वृक्षे + ऊर्ध्वम्
8. कर्तृ + इति

○○○

અ કારાન્ત (નપું.) ઇ કારાન્ત (પુ.) આ કારાન્ત (સ્ત્રી.)

આ પાઠમાં આપણે નપુંસકલિંગ અને સ્ત્રીલિંગના નવા રૂપો જોઈશું. તથા અ કારાન્ત પુલ્લિંગ આપણે જોઈ ગયા. હવે ઇ કારાન્ત પુલ્લિંગ રૂપો જોઈશું. પણ દરેકની બહે વિભક્તિ જ !

વન = જંગલ, અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ [Forest]

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. ♣	વનં	વને	વનાનિ
ગુ. અ. ♣	જંગલ	બે જંગલો	ઘણાં જંગલો
દ્વિ. વિ. ♣	વનં	વને	વનાનિ
ગુ. અ. ♣	જંગલને	બે જંગલોને	ઘણાં જંગલોને

જોયું ! પ્ર. વિ. અને દ્વિ. વિ. સરખી જ છે !

શાલા = શાળા, આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ [School]

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. ♣	શાલા	શાલે	શાલા:
ગુ. અ. ♣	શાળા	બે શાળા	ઘણી શાળા
દ્વિ. વિ. ♣	શાલાં	શાલે	શાલા:
ગુ. અ. ♣	શાળાને	બે શાળાને	ઘણી શાળાને

મુનિ = સાધુ, ઇ કારાન્ત પુલ્લિંગ [Saint]

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. ♣	મુનિ:	મુની	મુનય:
ગુ. અ. ♣	સાધુ	બે સાધુ	ઘણાં સાધુ
દ્વિ. વિ. ♣	મુનિ	મુની	મુનીન્
ગુ. અ. ♣	સાધુને	બે સાધુને	ઘણાં સાધુને

ગોખવામાં સરળ પડે માટે આખા રૂપો :-

વન = જંગલ, અ કારાન્ત (નપુંસકલિંગ) [Forest]

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. ♣	વનં	વને	વનાનિ
દ્વિ. વિ. ♣	"	"	"

આ સિવાયનું આખું રૂપ 'જિન' શબ્દ પ્રમાણે જ છે !

શાલા = પાઠશાળા [School] આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ. વિ. ❀	શાલા	શાલે	શાલાઃ
દ્વિ.વિ. ❀	શાલામ્	"	"
તૃ. વિ. ❀	શાલયા	શાલાભ્યામ્	શાલાભિઃ
ચ. વિ. ❀	શાલાયૈ	"	શાલાભ્યઃ
પ. વિ. ❀	શાલાયાઃ	"	"
ષ. વિ. ❀	"	શાલયોઃ	શાલાનામ્
સ. વિ. ❀	શાલાયામ્	"	શાલાસુ
સંબોધન ❀	હે શાલે !	હે શાલે !	હે શાલાઃ !

મુનિ = સાધુ કે કારાન્ત (પુ.) [Saint]

	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.
પ. વિ. ❀	મુનિઃ	મુની	મુનયઃ
દ્વિ. વિ. ❀	મુનિં	"	મુનીન્
તૃ. વિ. ❀	મુનિના	મુનિભ્યામ્	મુનિભિઃ
ચ. વિ. ❀	મુનયે	"	મુનિભ્યઃ
પ. વિ. ❀	મુનેઃ	"	"
ષ. વિ. ❀	"	મુન્યોઃ	મુનીનામ્
સ. વિ. ❀	મુનૌ	"	મુનિષુ
સંબોધન ❀	હે મુને !	હે મુની !	હે મુનયઃ !

ગોખવાની રીત સમજયા પછી આ રૂપો ગોખવામાં એકદમ સરળ પડે તેવા છે ને ! થોડા નિયમો પણ જોઈએ.

જૂના નિયમો યાદ રાખતા રાખતા આગળ વધશો તો જ સંસ્કૃત ઉપર કાબુ મેળવી શકશો. બાકી કાચી રોટલી પેટમાં દુઃખે !

ચાલો ! નિયમ જોઈએ :-

ખુશખબર : - નિયમ સંધિ ન કરવા માટેના છે. જુઓ :-

❀ નીચેના સ્થાનોમાં સંધિ થાય નહિ. ❀

1. કોઈપણ નામના કે ધાતુના દ્વિવચનને અંતે રહેલ દીર્ઘ 'ઈ', 'ઊ' કે 'ઐ' પછી કોઈપણ સ્વર આવે તો સંધિ થાય નહિ.

દા.ત. ગિરી + આરોહન્તિ = ગિરીઆરોહન્તિ ।

→ કન્યે + અમૂ = કન્યેઅમૂ ।

2. પદના અંતે એ કે ઓ + અ આવે તો સંધિ થાય નહિં. પરન્તુ અ નો લોપ થાય છે. અને ક્યારેક અવગ્રહ ચિન્હ મૂકાય છે. એનો ઉચ્ચાર થતો નથી.

દા.ત. વને + અશ્વો + અસ્તિ = વનેઽશ્વોઽસ્તિ ।

3. અમી કે અમૂ + ક્રોઈપણ સ્વર] દા.ત. અમી + અશ્વાઃ
= સંધિ થાય નહિં] = અમીઅશ્વાઃ ।

❀ ઉપસર્ગ ❀

આ વખતે ધાતુની આગળ લાગતાં ઉપસર્ગની વાત કરવી છે.

પ્ર વગેરે ઉપસર્ગો ધાતુ સાથે જોડાઈને ધાતુના અર્થમાં ફેરફાર લાવે છે માટે તે 'પ્ર' વગેરેને ઉપસર્ગ કહેવાય છે.

ઉપસર્ગ લાગતા પાંચ ફેરફાર થઈ શકે છે.

❀ 1. ધાતુનો અર્થ બદલાઈ જાય.

દા.ત. ગમ્ - ગચ્છતિ = તે જાય છે. પણ,

'અવ' ઉપસર્ગ લાગતાં અવગચ્છતિ = તે જાણે છે.

❀ 2. ધાતુનો અર્થ ન પણ બદલાય.

દા.ત. વિશ્ - વિશતિ = તે પ્રવેશે છે.

અને પ્ર + વિશ્ - પ્રવિશતિ = તે પ્રવેશે છે.

❀ 3. ધાતુનાં અર્થમાં વધારો થાય.

દા.ત. ईक्ष् - ईक्षते = તે જુવે છે.

જ્યારે નિર્ + ईक्ष્ - નિરીક્ષતે = તે બારીકાઈથી જુવે છે.

❀ 4. ધાતુનો અર્થ ઊલટાઈ જાય.

દા.ત. ગમ્ [ગચ્છ] → ગચ્છતિ = તે જાય છે, જ્યારે

આ + ગચ્છ → આગચ્છતિ = તે આવે છે.

❀ 5. ધાતુનું પદ બદલાઈ જાય.

દા.ત. રમ્ - રમતે (આ.પ.) વિ + રમ્ = વિરમતિ (પ.પ.)

❀ નિયમ ❀

→ સમ્, અવ, પ્ર + સ્થા આત્મનેપદ બને. ► સંતિષ્ટતે, અવતિષ્ટતે, પ્રતિષ્ટતે ।

- આ + ક્રમ્ (ઉઠવું / ઉગવું) આત્મનેપદ બને. ▶ સૂર્ય: આક્રમતે ।
 → વિ + જિ (વિજય થવો) આત્મનેપદ બને. ▶ વિજયતે ।
 → વિ, આ, પરિ, ઉપ + રમ્ પરસ્મૈપદ બને. ▶ વિરમતિ, આરમતિ,
 પરિરમતિ, ઉપરમતિ ।

-: ઉપસર્ગોની સંક્ષિપ્ત યાદી :-

પ્ર, અતિ, અભિ, અધિ, અનુ, અપ, અવ, આ, ઉપ, ઉદ્, પરા, સમ્, નિસ્, નિર્, નિ, વિ, પરિ, પ્રતિ, સુ, દુસ્, દુર્ વગેરે....

આ ઉપસર્ગો ગોખવા જરૂરી નથી. આ ઉપસર્ગો ચોક્કસ ધાતુ સાથે જોડાય ત્યારે અલગ-અલગ અર્થને ધારણ કરે છે. તે તે અર્થો દરેક પાઠમાં ધાતુ જોડે બતાવીશું જ. માટે આ ગોખવાની જરૂરત રહેતી નથી.

ધાતુઓ

▶ ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ :-

ભ્રમ્ = ફરવું [To wander]
 હસ્ = હસવું [To laugh]
 વૃષ્ (વર્ષ) = વરસવું [To rain]

▶ ઉપસર્ગવાળા :-

આ+ગમ્[ગच्छ] = આવવું [To come]
 उत् + पत् = કૂદકા મારવા.
 [To jump]
 આ + चर् = આચરણ કરવું
 [To perform]
 परि + त्यज् = પૂરેપૂરું છોડવું
 [To leave]

▶ ગણ - ૬ - પરસ્મૈપદ :-

મૃશ્ = વિચારવું [To consider]
 उज्छ् = વીણવું [To glean]
 વિ + મૃશ્ = વિશેષ રીતે વિચારવું
 [To consider]

▶ ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-

रच् = રચવું [To create]
 स्पृह् = ઈચ્છવું [To long for]
 प्र + रूप् = પ્રરૂપણા કરવી.
 [To present]

▶ ગણ - ૪ - પરસ્મૈપદ :-

श्लिष् / आ + श्लिष् = બેટવું
 [To embrace]

શબ્દો

▶ તત્સમ શબ્દો - પુલ્લિંગ :-

अप्रिय = અપ્રિય [Disliked]
 अधर्म = અધર્મ [Sin]

नरक = નરક [Hell]
 सूर्य = સૂર્ય [Sun]
 पवन = પવન [Air]

अलङ्कार = आभूषण [Jewellery]

श्रमण = साधु [Saint]

• नपुंसकलिङ्ग :-

वन = जंगल [Forest]

आकाश = आकाश [Sky]

धन = धन [Money, Wealth]

* स्त्रीलिङ्ग :-

आराधना = आराधना [Worship]

दया = दया [Mercy]

आशा = आशा [Hope, Desire]

* नवा शब्दो :-

[मित्रो ! आ शब्दो भास गोभशो !]

► इ कारान्त - पुल्लिङ्ग :-

अरि = शत्रु [Enemy]

उदधि = सागर [Ocean]

यति = साधु [Ascetic]

► अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-

पानीय = पाणी [Water]

छात्र = विद्यार्थी [Student]

खनित्र = कोदाणो [Pick-axe]

शीर्ष = माथुं [Head]

क्षेत्र = भेतर [Farm]

* अव्ययो :-

कदा = क्यारे [When]

सम्यग् = सारुं [Good, proper]

अपि = पण [But]

किन्तु = पण [But]

सदा = क्षयम [Always]

हि = ज, भरेभर [Indeed]

पश्चात् = पछी [After]

विना / ऋते = विना [Without]

संस्कृतम्

(1) संस्कृतं गुजराती करो :- (संधि छूटी पाडी अर्थ करवो)

1. अधर्मं वयं परित्यजामः ।

2. यूयं दयामाचरथ ।

3. अरिमपि श्लिष्यन्ति ते ।

4. उञ्छतः तौ ।

5. अलङ्कारमपि न स्पृहयथः युवाम् ।

6. छात्राणि कदापि नोत्पतन्ति भ्रमन्ति वा किन्तु सदा विमृशन्ति ।

7. धनं क्षयति किन्त्वाशा न क्षयति ।

8. आवां श्रमणान् पश्यावः, ततः तुष्यावः ।

9. आराधनां वयं स्पृहयामः ।

(2) गुजरातीं संस्कृतं करो :- (संधि अवश्य करवी.)

1. ते आराधनाने ईच्छे छे.

2. શાલિભદ્ર ધન્યને નિંદતા નથી અને ધન્નાજી શાલિભદ્રને નિંદતા નથી.
3. દાનવો બબડાટ કરે છે અને દેવો હસે છે.
4. ભગવાન શાલિભદ્રને પ્રશંસે છે.
5. ક્યવન્નાજી ભગવાનને પૂજે છે અને નમે છે.
6. દાનવો દેવોને છેતરે છે પણ માનવો છેતરતાં નથી.
7. તમે દયાની પ્રરૂપણા કરો છો પણ દયાને આચરતા નથી. ભગવાન દયાને આચરે છે પછી પ્રરૂપણા કરે છે.
8. તેઓ તે બેને લઈ જાય છે.
9. ક્યારેય પણ હું અપ્રિય આચરતો નથી, સર્જતો નથી, બોલતો નથી.

(3) સંધિ કરો :-

1. શાલે + અત્ર 3. સિદ્ધ + ઔષધિ: 5. ધન + ઓઘ:
2. આરાધના+આશા 4. જિનૌ + ઇષ્યત:

(4) ખરા ખોટાની નિશાની કરો :- (A- વિભક્તિ ખોટી હોય તો સુધારો.)

1. અહ ત્વં કથયામિ । 3. દયાચરન્તિ તે યતય: ।
2. આરાધનેચ્છતિ શ્રમણ: ।

→ (B - સંધિ ખોટી હોય તો સુધારો.)

1. જિન + ઈશ: = જિનાશ: 3. વને + અપિ = વનયપિ
2. જિનૌ + આશા = જિનાયાશા

(5) ખાલી જગ્યા પૂરો - (અસ્મદ્ / યુષ્મદ્ / તદ્ ના રૂપોથી)+ ગુજરાતી કરો :-

1. દુહાન્તિ 3. ઉત્પતથ: 5. અસ્યત:
2. ... ધાવથ 4. ... ક્ષામ્યાવ:

(6) રૂપ પૂરા કરો :-

1. વર્ષામિ: 2.
..... વર્ષત: ઉદધિં
3. મુષ્ટી	4. ઘોષયામિ
..... ઘોષયન્તિ ઘોષયન્તિ

★ ખાસ નિયમનું + રૂપનું પુનરાવર્તન રોજ કરશો !

તૃતીયા + ચતુર્થી + પંચમી વિભક્તિ

મિત્રો ! આ પાઠમાં આપણે તૃતીયા - ચતુર્થી અને પંચમી વિભક્તિની માહિતી મેળવીએ :-

➤ **તૃતીયા વિભક્તિ = કરણ વિભક્તિ.** ‘થી, થકી, વડે, દ્વારા’ આવા પ્રત્યયો ગુજરાતીમાં જે શબ્દ પછી આવતા હોય તે શબ્દને તૃતીયા વિભક્તિ લાગે. દા.ત. કુંભાર બે હાથ વડે ઘડો બનાવે છે.

= કુમ્ભકાર: હસ્તાભ્યાં ઘટં કરોતિ ।

અહીં હાથ એ કરણ = સાધન છે.

કરણ શોધવાનો સરળ ઉપાય છે - ‘શેનાથી’ - આ પ્રશ્નનો જે જવાબ આવે તે કરણ. દા.ત. પ્ર. = કુંભાર શેનાથી ઘડો કરે છે ? જ. = કુંભાર હાથથી ઘડો કરે છે. માટે હાથ = કરણ.

➤ **ચતુર્થી વિભક્તિ = સંપ્રદાન વિભક્તિ.** ‘માટે, વાસ્તે, સારું, ખાતર’ આવા પ્રત્યયો ગુજરાતીમાં જે શબ્દ પછી આવતાં હોય તે શબ્દને ચતુર્થી વિભક્તિ લાગે.

દા.ત. હું મોક્ષ માટે આરાધના કરું છું. = અહં મોક્ષાય આરાધનાં કરોમિ ।

અહીં મોક્ષ એ સંપ્રદાન.

સંપ્રદાન શોધવાનો સરળ ઉપાય :- ‘શા માટે / કોના માટે’ આ પ્રશ્નના જવાબમાં જે આવે તે સંપ્રદાન.

દા.ત. હું આરાધના કરું છું. પ્ર. શા માટે ? જ. મોક્ષ માટે = સંપ્રદાન.

માટે, મોક્ષને ચતુર્થી વિભક્તિ લાગે !

➤ **પંચમી વિભક્તિ = અપાદાનવિભક્તિ.** ‘માંથી, પાસેથી, ઉપરથી, ને લીધે, ને કારણે’ આવા બધાં ગુજરાતી પ્રત્યયો જે શબ્દ પાછળ આવતા હોય તે શબ્દને પંચમી વિભક્તિ લાગે.

દા.ત. ગુ. વા. → દુકાનમાંથી ઘડો લઈ જાય છે.

સં. વા. → આપણાત્ ઘટં નયતિ । અહીં

દુકાન - અપાદાન છે. ‘શેમાંથી’ પ્રશ્નના જવાબમાં જે આવે તે અપાદાન.

દા.ત. પ્ર. શેમાંથી (ક્યાંથી) ઘડો લઈ-જાય છે ? જ. દુકાનમાંથી. ∴ દુકાન = અપાદાન.

શોર્ટમાં :- (જૂની વિભક્તિ સાથે)

વિભક્તિ	વિભક્તિનું રૂપ	વિભક્તિનું નામ	પ્રશ્ન	ગુજરાતી પ્રત્યય
પ્ર. વિ.	જિન:	કર્તા	કોણ ?	-
દ્વિ. વિ.	જિનં	કર્મ	કોને ? શું ?	ને
તૃ. વિ.	જિનેન	કરણ	શેનાથી? કોનાથી	થી, થકી, વડે, દ્વારા
ચ. વિ.	જિનાય	સંપ્રદાન	શા માટે? કોના માટે?	માટે, વાસ્તે, સારું, ખાતર
પ. વિ.	જિનાત્	અપાદાન	શા માંથી? કોના માંથી?	થી,માંથી,ઉપરથી,પાસેથી ને લીધે, ને કારણે

દરેકના દૃષ્ટાંત જોઈ લઈએ :-

1. જિન = ભગવાન, અ કારાન્ત પુલ્લિંગ

એ. વ.

દ્વિ. વ.

બ.વ.

તૃ. વિ. → જિનેન

જિનાભ્યામ્

જિનૈ:

ગુ. અ. → ભગવાન વડે

બે ભગવાન વડે

ઘણાં ભગવાન વડે

ચ. વિ. → જિનાય

જિનાભ્યામ્

જિનેભ્ય:

ગુ. અ. → ભગવાન માટે

બે ભગવાન માટે

ઘણાં ભગવાન માટે

પ. વિ. → જિનાત્

જિનાભ્યામ્

જિનેભ્ય:

ગુ. અ. → ભગવાનમાંથી

બે ભગવાનમાંથી

ઘણાં ભગવાનમાંથી

2. વન = જંગલ, અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ

એ. વ.

દ્વિ. વ.

બ.વ.

તૃ. વિ. → વનેન

વનાભ્યામ્

વનૈ:

ગુ. અ. → જંગલ વડે

બે જંગલ વડે

ઘણાં જંગલો વડે

ચ. વિ. → વનાય

વનાભ્યામ્

વનેભ્ય:

ગુ. અ. → જંગલ માટે

બે જંગલ માટે

ઘણાં જંગલો માટે

પ. વિ. → વનાત્

વનાભ્યામ્

વનેભ્ય:

ગુ. અ. → જંગલમાંથી

બે જંગલમાંથી

ઘણાં જંગલોમાંથી

3. शाला - पाठशाळा, आ करान्त स्त्रीलिंग

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
तृ. वि. →	शालया	शालाभ्याम्	शालाभिः
गु. अ. →	शाळा द्वारा	बे शाळा द्वारा	घंशी शाळा द्वारा
थ. वि. →	शालायै	शालाभ्याम्	शालाभ्यः
गु. अ. →	शाळा माटे	बे शाळा माटे	घंशी शाळा माटे
प. वि. →	शालायाः	शालाभ्याम्	शालाभ्यः
गु. अ. →	शाळांमांथी	बे शाळांमांथी	घंशी शाळांमांथी

4. मुनि - साधु, इ करान्त पुल्लिंग

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
तृ. वि. →	मुनिना	मुनिभ्याम्	मुनिभिः
गु. अ. →	साधु वडे	बे साधु वडे	घंशां साधु वडे
थ. वि. →	मुनये	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः
गु. अ. →	साधु माटे	बे साधु माटे	घंशां साधु माटे
प. वि. →	मुनेः	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः
गु. अ. →	साधुंमांथी	बे साधुंमांथी	घंशां साधुंमांथी

5. अस्मद् - [सर्वनाम]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
तृ. वि. →	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
गु. अ. →	मारा वडे	अमारा बे वडे	अमारा बधां वडे
थ. वि. →	मह्यम् (मे)	आवाभ्याम् (नौ)	अस्मभ्यम् (नः)
गु. अ. →	मारा माटे	अमारा बे माटे	अमारा बधां माटे
प. वि. →	मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
गु. अ. →	मारी पासेथी	अमारा बे पासेथी	अमारा बधां पासेथी

6. युष्मद् - [सर्वनाम]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
तृ. वि. →	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
गु. अ. →	तारा वडे	तमारा बे वडे	तमारा बधां वडे
थ. वि. →	तुभ्यम् (ते)	युवाभ्याम् (वाम्)	युष्मभ्यम् (वः)
गु. अ. →	तारा माटे	तमारा बे माटे	तमारा बधां माटे
प. वि. →	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
गु. अ. →	तारी पासेथी	तमारा बे पासेथी	तमारा बधां पासेथी

7. तद् - [सर्वनाम] पुल्लिङ्ग

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
तृ. वि. →	तेन	ताभ्याम्	तैः
गु. अ. →	तेना वडे	ते बे वडे	तेओ वडे
थ. वि. →	तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्यः
गु. अ. →	तेना माटे	ते बे माटे	तेओ माटे
प. वि. →	तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्यः
गु. अ. →	तेनी पासेधी/ ते कारणे	ते बे पासेधी	तेओ पासेधी

स्वर संधि जोई गया पछी विसर्ग संधि जोईअे :-

★ विसर्ग संधि ★

1. अ + विसर्ग + अ के घोष ढल.त. * नरः + अटति
= अने भणीने ओ + अ के घोष = नरोऽटति ।

* नरः + गच्छति = नरो गच्छति ।

2. अ + विसर्ग + अ सिवायनो स्वर ढल.त. नरः + इच्छति
= अ + विसर्गनो लोप + अ सिवायनो स्वर] = नर इच्छति ।

3. आ + विसर्ग + स्वर के घोष व्यंजन
= आ + विसर्गनो लोप + स्वर के घोष व्यंजन

ढल.त. * नराः अटन्ति = नरा अटन्ति ।

* नराः इच्छन्ति = नरा इच्छन्ति ।

* नराः गच्छन्ति = नरा गच्छन्ति ।

NOTE :- र् के मूर्धन्य ष् ना स्थाने विसर्ग थयेल होय तो उपरोक्त त्रय नियम न लागे. परंतु र् के ष् मां स्वर लणी जाय.

ढल.त. * पुनः आगच्छति = पुनरागच्छति ।

4. अ के आ सिवायनो स्वर + विसर्ग + स्वर के घोष व्यंजन
= अ के आ सिवायनो स्वर + र् + स्वर के घोष व्यंजन

ढल.त. * मुनिः + गच्छति = मुनिर्गच्छति ।

* मुनिः + अटति = मुनिरटति ।

5. વિસર્ગ + ચ્ છ , ટ ઠ, ત્ થ ઠ.ત.
 = શ્ + ચ્ , છ → રામઃ + ચલતિ = રામશ્ચલતિ ।
 = ષ્ + ટ્ , ઠ → રામઃ + ટીકતે = રામષ્ટીકતે ।
 = સ્ + ત્ , થ → રામઃ + તરતિ = રામસ્તરતિ ।

6. વિસર્ગ + શ્ ષ્ સ્ ઠ.ત. ▶ બાલઃ + શામ્યતિ
 = વિકલ્પે + શ્ ષ્ સ્ } = બાલશ્શામ્યતિ / બાલઃ શામ્યતિ ।
 શ્ ષ્ સ્
 બાલઃ + ષ્ઠિવતિ = બાલશ્ષ્ઠિવતિ / બાલઃ ષ્ઠિવતિ ।
 બાલઃ + સૃજતિ = બાલસ્સૃજતિ / બાલઃ સૃજતિ ।

7. વિસર્ગ + શ્ ષ્ સ્ + અધોષ-વ્યંજન
 = વિકલ્પે લોપ + શ્ ષ્ સ્ + અધોષ વ્યંજન
 અથવા શ્ ષ્ સ્ } ઠ.ત. નિઃ + સ્પૃહઃ = નિઃસ્પૃહઃ ।
 ▶ નિસ્પૃહઃ । ▶ નિસ્સ્પૃહઃ ।

8. વાક્યમાં સઃ, ભોઃ, ણ્ઃ + વ્યંજન ઠ.ત. સઃ + ગચ્છતિ
 = વિસર્ગનો લોપ + વ્યંજન } = સ ગચ્છતિ ।
 ભોઃ + જનાઃ = ભો જનાઃ । ▶ ણ્ઃ + રમતે = ણ્ રમતે ।

9. વિસર્ગનો લોપ થયા પછી સંધિ થાય નહીં.
 ઠ.ત. રામઃ ઇચ્છતિ = રામ ઇચ્છતિ । પણ 'રામેચ્છતિ' ન થાય.

નોંધ : આમ તો અસ્ ધાતુ બીજા ગણનો છે. પણ અતિ ઉપયોગી હોવાથી માત્ર વર્તમાનકાળ પરસ્મૈપદનું રૂપ અહીં મૂક્યું છે :-

અસ્ - (૨જો ગણ) હોવું.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્ર. પુ. →	અસ્મિ	સ્વઃ	સ્મઃ
ગુ. અ. →	હું છું.	અમે બે છીએ.	અમે બધાં છીએ.
દ્વિ. પુ. →	અસિ	સ્થઃ	સ્થ
ગુ. અ. →	તું છે.	તમે બે છો.	તમે બધાં છો.
ત્. પુ. →	અસ્તિ	સ્તઃ	સન્તિ
ગુ. અ. →	તે છે.	તે બે છે.	તેઓ બધાં છે.

મિત્રો ! આ વખતે ધાતુમાં પણ આગળ વધીએ.

આત્મનેપદ — — વર્તમાનકાળ

વન્દ્ - ગ. ૧ [આત્મનેપદ] = નમન કરવું, વન્દન કરવું.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્રત્યય →	એ	વહે	મહે
પ. પુ. →	વન્દે	વન્દાવહે	વન્દામહે
ગુ. અ. →	હું વંદન કરું છું	અમે બે વંદન કરીએ છીએ	અમે બધાં વંદન કરીએ છીએ.
પ્રત્યય →	સે	ઇથે	ધ્વે
દ્વિ. પુ. →	વન્દસે	વન્દેથે	વન્દધ્વે
ગુ. અ. →	તું વંદન કરે છે.	તમે બે વંદન કરો છો.	તમે બધાં વંદન કરો છો.
પ્રત્યય →	તે	ઇતે	અન્તે
તૃ. પુ. →	વન્દતે	વન્દેતે	વન્દન્તે
ગુ. અ. →	તે વંદન કરે છે.	તે બે વંદન કરે છે.	તેઓ બધાં વંદન કરે છે.

બસ ! આત્મનેપદમાં આ પાઠમાં આટલું જ ગોખવાનું છે !

આ પાઠમાં એક નવતર વસ્તુ જોઈએ - જે છે 'વિશેષણ.' સંસ્કૃતમાં અમુક શબ્દો એવા છે જે ત્રણેય લિંગમાં આવી શકે.

સૌ પ્રથમ તો વિશેષ્યને અને વિશેષણને સમજી લઈએ :-

'લાલ ઘડો છે' - અહીં ઘડો એ વિશેષ્ય અને લાલ એ વિશેષણ.

વિશેષ્યને જે વિભક્તિ / વચન લાગે તે જ વિશેષણને લાગે.

દા.ત. અપ્રિયં વનં, અપ્રિયા શાલા, અપ્રિયઃ બાલઃ

ક્યારેક સાદું નામ પણ વિશેષણ બની શકે છે.

જેમ કે પ્રભુઃ મહાવીરઃ / ईश्वरः મહાવીરઃ

ધાતુઓ

► ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ :-

આ + હે (હ્ય) = બોલાવવું

[To call] / આહ્વાન આપવું

[To challenge]

ઉપ + ની = પાસે લઈ જવું

[To take near]

અધિ + ગમ્ = મેળવવું

[To achieve], જાણવું [To know]

► ગણ - ૧ - આત્મનેપદ :-

ईक्ष् = જોવું [To see]

અપ + ईक्ष् = આશા રાખવી [To

expect], જરૂર હોવી [To require]

प्र + ईक्ष् = ज्ञेवुं [To see]
 परि + ईक्ष् = तपास करवी
 [To research]
 परीक्षा करवी. [To examine]
 प्रति+ ईक्ष् = प्रतीक्षा करवी
 [To wait]
 कम्प् = धूजवुं [To tremble]

वन्द = वन्दन करवुं [To bow]
 ► गण - १० - उभयपद :-
 क्षल् (क्षाल्) = धोवुं [To wash]
 अर्प् = आपवुं [To give]
 वर्ज् = छोडवुं [To leave]
 अर्थ् = ईश्चवुं [To desire]

शब्दो

► तत्सम शब्दो - पुल्लिंग :-

बाल = बाणक [Child]
 प्रकाश = प्रकाश [Light]
 मेघ = वादण [Cloud]
 मयूर = भोर [Peacock]
 ईश्वर = भगवान [God]
 धर्म = धर्म [Religion]

► नपुंसकलिंग :-

अज्ञान = अज्ञान
 [Lack of knowledge]

सत्य = साथुं [True]
 असत्य = षोटुं [False]
 सुख = सुभ [Happiness]
 दुःख = दुःभ [Sorrow]

► स्त्रीलिंग :-

अनुज्ञा = रञ्ज [Permission]
 इच्छा = ईश्च [Wish]
 आज्ञा = आञ्ज [Order]
 पूजा = पूञ्ज [Worship]

► नूतन शब्दो - पुल्लिंग :-

सूद = रसोईथो [Cook]
 जन = भाणस [Person]
 शठ = लुत्थो [Cunning]
 कृषीवल = षेडूत [Farmer]

► विशेष नाम : पुल्लिंग :-

गौतम = गौतमस्वामी
 महावीर = महावीरस्वामी
 कृष्ण = कृष्ण महाराज
 नेमि = नेमिनाथ भगवान

► स्त्रीलिंग :-

चन्दनबाला = चंदनबाणा

► अव्यय :-

अलं, किं, कृतम्, सूतम् = सर्थुं
 [Enough]

इव = पेठे, जेम, जाणो [Like]

उत = के [Either]

► विशेषण :-

अप्रिय = अप्रिय [Unpleasant]
 प्रबल = प्रबल [Extreme]

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. બાલશ્શીર્ષેણ પૂજાયૈ મહાવીરં જિનં વન્દતે ।
2. *કૃષ્ણો નેમિં જિનં મયૂરો મેઘમિવેક્ષતે ।
3. સુખમપેક્ષન્તે જનાઃ કિન્તુ ધર્મં નેચ્છન્તિ ।
4. ગૌતમં મહાવીરો જિન આહ્વયતિ ।
5. કૃષ્ણસ્યાઽઽજ્ઞયા સૂદસ્સમ્યક્પચતિ ।
6. ચન્દનબાલેવ સ સત્યમેવ વદત્યસત્યં નૈવ ।
7. અહં જિનં પૂજયામ્યજ્ઞાનં ત્યજામિ ધર્મં ચાચરામિ ।
8. ચન્દનબાલાનુજ્ઞામિચ્છતીશ્વરશ્ચ મહાવીરો યચ્છતિ ।
9. સૂર્યઃ પ્રકાશં યચ્છતિ, તસ્માત્ જના જીવન્તિ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. ભગવાન મહાવીર અસત્યને છોડી દે છે.
2. ચંદનબાળા પ્રબળ દુઃખને કારણે પણ ધર્મને છોડતી નથી.
3. તે રસોઈથી સુખેથી રસોઈ બનાવે છે.
4. મોર વાદળને ઈચ્છે છે.
5. ભગવાન મહાવીર પાસેથી ચંદનબાળા અનુજ્ઞાને ઈચ્છે છે.
6. પ્રભુ મહાવીર સાચી પ્રરૂપણા કરે છે. પણ અપ્રિય સત્યને પ્રરૂપતા નથી.
7. લુચ્યાઓ વિચારે છે પછી બબડે છે પછી દ્રોહ કરે છે. (ઠગે છે.) તેથી તેઓ દુષિત થાય છે.
8. ભગવાન મહાવીર, ભગવાન નેમિ, ગૌતમ અને ચંદનબાળા સિદ્ધ થાય છે.
9. ભગવાન મહાવીર અપેક્ષા રાખતા નથી. તેથી તે દુઃખને મેળવતા નથી.

(3) સંધિ કરો :-

1. મહાવીરઃ સૃજતિ ।	2. યતિઃ જીવતિ ।
3. જનાઃ અર્પયન્તિ ।	4. બાલાઃ ચ ઇચ્છન્તિ ।
5. મહાવીરઃ ઈશ્વરઃ અસ્તિ ।	

★ આવા વાક્યોનો અનુવાદ આ રીતે કરવો :-

મોર વાદળને જુવે તે રીતે કૃષ્ણ નેમિનાથ ભગવાનને જુવે છે.

(4) मने ओणभो. (A) (सरणी वलकतत डोय तो कोरुपल अक लखवी.)

नं.	शडडरुप	डूणशडड	डलंग	वलकतत	वयन	वलकततनुं नलड	अरुथ
1.	डलनेन	डलन	डुल्ललंग	उ	१	करुल	लडगवलनथी
2.	वृकुषे:						
3.	डलनवौ						
4.	डरुवतल:						
5.	डेवलतु						
6.	डलनवलड						

(B)

नं.	अरुथ	रुड	डूणशडड	डलंग	वलकतत	वयन	वलकततनुं नलड
1.	वलडधलरुथीओने						
2.	कुओडलणीओ						
3.	डेतरोने						
4.	डलणकने						
5.	डुरकलश डलडे						

(5) रुड डूरुओ :-

1.	स्वः	2.	डुरेकुषे
	डुरेकुषधुवे
	सनुतल	
3.				
	कुडुडुथे				
	कुडुडुते				

○○○

ષષ્ઠી + સપ્તમી + સંબોધન વિભક્તિ

આ પાઠમાં ષષ્ઠી, સપ્તમી અને સંબોધન વિભક્તિ જોઈશું :-

➤ **ષષ્ઠી વિભક્તિ = સંબંધ વિભક્તિ.**

ગુજરાતીમાં જેને 'નો, ની, નું, ના, રો, રી, રું, રા' પ્રત્યય લાગે તેને સંસ્કૃતમાં ષષ્ઠી વિભક્તિ લાગે.

દા.ત. ➤ બગીચાના ફળો = ઉપવનસ્ય ફલાનિ ।

➤ મારા ફળો = મમ ફલાનિ ।

કોનું ? આવો પ્રશ્ન પૂછવાથી જવાબમાં જે આવે તેને ષષ્ઠી વિભક્તિ લાગે.

➤ **સપ્તમી વિભક્તિ = અધિકરણ વિભક્તિ**

ગુજરાતીમાં 'માં, નીચે, ઉપર, અંદર, અંગે, વિશે' આવા પ્રત્યયો જેને લાગે તેને સપ્તમી વિભક્તિ લાગે.

દા.ત. જમીન ઉપર ઘડો છે. = ભૂતલે ઘટઃ ।

ક્યાં ? આવો પ્રશ્ન પૂછવાથી જે જવાબમાં આવે તેને સપ્તમી વિભક્તિ લાગે.

➤ ***સંબોધન :-** હે ભગવાન ! હે જિન ! આ રીતે જ્યાં ગુજરાતીમાં સંબોધન થતું હોય ત્યાં સંસ્કૃતમાં સંબોધન વિભક્તિ લાગે.

દા.ત. હે જિન ! = હે જિન !

★ વિભક્તિની સમજૂતી ★

છૂટી-છૂટી વિભક્તિની સમજૂતી લઈ લીધી. હવે એક સાથે આખો ચાર્ટ મગજમાં ફીટ કરી દઈએ :-

★ આમ તો સાત વિભક્તિ જ પ્રસિદ્ધ છે પણ, ઠાણાંગ સૂત્રમાં સંબોધનને પણ વિભક્તિ તરીકે બતાવી છે. જુઓ :-

निद्देसे पढमा होति सत्तमी सन्निहाणत्थे, अट्टमी आमंतणीभवे ॥ (ઠાણાંગ, ૮ / ૩ / સૂત્ર - ૬૦૮)

વિભક્તિ

કારક વિભક્તિ

ઉપપદ વિભક્તિ

(આની વાત આગળ આવશે)

નંબર	વિભક્તિ	કોને લાગે	પ્રશ્ન	ગુજરાતી પ્રત્યય
પ્રથમા	કર્તા	કર્તાને	કોણ ?	-
દ્વિતીયા	કર્મ	કર્મને	કોને ? શું ?	ને
તૃતીયા	કરણ	કરણને	કોનાથી ? શેનાથી ?	થી, થકી, વડે, દ્વારા,
ચતુર્થી	સંપ્રદાન	સંપ્રદાનને	કોના માટે ? શા માટે ?	માટે, વાસ્તે, સારું, ખાતર
પંચમી	અપાદાન	અપાદાનને	કેમાંથી ? શા માંથી ? શા કારણે	માંથી, ને લીધે, ને કારણે, ઉપરથી, પાસેથી, થી
ષષ્ઠી	સંબંધ	સંબંધીને	કોનું ?	નો, ની, નું, ના, રો, રી, રું, રા
સપ્તમી	અધિકરણ	અધિકરણને	ક્યાં ?	માં, નીચે, ઉપર, અંદર, અંગે, વિશે
અષ્ટમી	સંબોધન	સંબોધિતને	-	જેની આગળ 'હે' વગેરે આવે

આટલું યાદ રાખો એટલે સાતેય વિભક્તિ મગજમાં ફીટ. હવે, પ્રેક્ટિકલ જોઈ લઈએ.

જિન - ભગવાન [અ કારાન્ત પુલ્લિંગ]

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ. વ.
ષષ્ઠી →	જિનસ્ય	જિનયોઃ	જિનાનામ્
ગુ. અ. →	ભગવાનનું	બે ભગવાનનું	ઘણા ભગવાનનું
સપ્તમી →	જિને	જિનયોઃ	જિનેષુ
ગુ. અ. →	ભગવાનમાં	બે ભગવાનમાં	ઘણા ભગવાનોમાં
સંબોધન →	હે જિન !	હે જિનો !	હે જિનાઃ !
ગુ. અ. →	હે ભગવાન !	હે બે ભગવંત !	હે ભગવંતો !

પ્રાયઃ પ્રથમા વિભક્તિ દ્વિવચન + બહુવચન અને સંબોધન વિભક્તિના દ્વિવચન + બહુવચન સરખા જ હોય છે.

वन - जंगल [अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
षष्ठी →	वनस्य	वनयोः	वनानाम्
गु. अ. →	जंगलानुं	बे जंगलानुं	जंगलानुं
सप्तमी →	वने	वनयोः	वनेषु
गु. अ. →	जंगलमां	बे जंगलमां	जंगलमां
संबोधन →	हे वन !	हे वने !	हे वनानि !
गु. अ. →	हे वन !	हे बे जंगल !	हे जंगलो !

शाला - पाठशाळा [आ कारान्त स्त्रीलिङ्ग]

षष्ठी →	शालायाः	शालयोः	शालानाम्
गु. अ. →	पाठशाळानुं	बे पाठशाळानुं	पाठशाळाओनुं
सप्तमी →	शालायाम्	शालयोः	शालासु
गु. अ. →	पाठशाळांमां	बे पाठशाळांमां	पाठशाळाओमां
संबोधन →	हे शाले !	हे शाले !	हे शालाः !
गु. अ. →	हे पाठशाळा !	हे बे पाठशाळा !	हे पाठशाळाओ !

मुनि - साधु [इ कारान्त पुलिङ्ग]

षष्ठी →	मुनेः	मुन्योः	मुनीनाम्
गु. अ. →	साधु भगवंतनुं	बे साधु भगवंतनुं	साधु भगवंतोनुं
सप्तमी →	मुनौ	मुन्योः	मुनिषु
गु. अ. →	साधु भगवंतमां	बे साधु भगवंतमां	साधु भगवंतोमां
संबोधन →	हे मुने !	हे मुनी !	हे मुनयः !
गु. अ. →	हे साधु भगवंत !	हे बे साधु भगवंतो !	हे साधु भगवंतो !

अस्मद् - [सर्वनाम]

षष्ठी →	मम (मे)	आवयोः (नौ)	अस्माकम् (नः)
गु. अ. →	भारुं	अभारा बेनुं	अभारुं
सप्तमी →	मयि	आवयोः	अस्मासु
गु. अ. →	भारांमां	अभारा बेमां	अभारा अधांमां

युष्मद् - [सर्वनाम]

षष्ठी →	तव (ते)	युवयोः (वाम्)	युष्माकम् (वः)
गु. अ. →	तारुं	तभारा बेनुं	तभारा अधांनुं
सप्तमी →	त्वयि	युवयोः	युष्मासु
गु. अ. →	तारांमां	तभारा बेमां	तभारा अधांमां

तद् - पुल्लिङ्ग - [सर्वनाम]

षष्ठी	→	तस्य	तयोः	तेषाम्
गु. अ.	→	तेनું	ते बेનું	ते બધાંનું
सप्तमी	→	तस्मिन्	तयोः	तेषु
गु. अ.	→	तेमां	ते बेमां	ते બધાંમાં

મિત્રો ! આ સાથે તમારી કારક વિભક્તિની સમજૂતી પૂરી થઈ. આ રીતે જ હવે **इ** કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ વગેરેના રૂપો આગળ આવશે. માટે, આ ખાસ ગોખી રાખશો.

આપણે સ્વરસંધિ + વિસર્ગસંધિ જોઈ ગયા. હવે વ્યંજનસંધિ જોઈએ. વ્યંજનસંધિના નિયમો ત્રણ વિભાગમાં જોઈશું :-

❖ વ્યંજનસંધિ [Part - I] ❖

▶ **યાદ રાખો :-** સ્પર્શ વ્યંજન ૨૫ - ૫ અનુનાસિક = ૨૦
૨૦ + ૩ ઉખાકર + હ = ૨૪ (=૫૨)

1. ૨૦ + અઘોષ
= સ્વ* વર્ગનો પ્રથમ વ્યંજન + અઘોષ. } ઠા.ત. ▶ અદ્ + તિ
= અત્ + તિ = અત્તિ ।

2. ૨૦ + ઘોષ કે પ્રત્યય સિવાયનો સ્વર
= સ્વ વર્ગનો ત્રીજો વ્યંજન + ઘોષ કે પ્રત્યય સિવાયનો સ્વર

ઠા.ત. ઉત્ + ગમઃ = ઉદ્ગમઃ । ▶ વનાત્ + આગચ્છતિ = વનાદાગચ્છતિ ।
પણ જો પ્રત્યયનો સ્વર હોય તો આ સંધિ ન થાય. પણ સ્વર વ્યંજનમાં બળી જાય.

ઠા.ત. મરુત્ + આ = મરુતા થાય. પણ મરુદા ન થાય કેમકે 'આ' સ્વર પ્રત્યયનો છે.

3. ૨૦ + પ્રત્યય સિવાયનો અનુનાસિક

= સ્વવર્ગનો અનુનાસિક
અથવા સ્વવર્ગનો ત્રીજો વ્યંજન થાય } — + — પ્રત્યય સિવાયનો અનુનાસિક

ઠા.ત. એતદ્ + મુરારિઃ = એતન્મુરારિઃ । એત્તુરારિઃ ।

જો.... પ્રત્યયનો અનુનાસિક હોય તો પૂર્વનો નિત્ય અનુનાસિક થાય છે.

ઠા.ત. વાગ્ + મયઃ = વાઙ્મયઃ । ચિત્ + મયઃ = ચિન્મયઃ ।

* સ્વવર્ગ = કંઠ્ય માટે કંઠ્ય સ્વવર્ગ કહેવાય. તાલવ્ય માટે તાલવ્ય સ્વવર્ગ એ રીતે સમજવું.

4. २० + ह् હોય તો હ્ ના સ્થાને પૂર્વના વર્ગનો ચોથો વ્યંજન થાય.

દા.ત. ઉદ્ + હારઃ = ઉદ્ધારઃ । વાગ્ + હસ્તૌ = વાગ્હસ્તૌ ।

5. ૨૦ + શબ્દની આદિમાં શ્ + સ્વર, અન્તઃસ્થ કે અનુનાસિક

= ૨૦ + વિકલ્પે છ્ + સ્વર, અન્તઃસ્થ કે અનુનાસિક

દા.ત. ► અવદત્ + શઠઃ = અવદત્છઠઃ । અને.... નિયમ ૧૪થી અવદત્છઠઃ ।

6. પદાન્તે ન્ + ચ્, છ્, ટ્, ઠ્, ત્, થ્ + અપુટ્
= અનુસ્વાર અને } → ચ્, છ્, ટ્, ઠ્, ત્, થ્ + અપુટ્
અનુક્રમે શ્ ષ્ સ્ } (પુટ્ સિવાયના વ્યંજન અને સ્વર) ←

દા.ત. ► નરાન્ + ચ = નરાંશ્ચ । ► નરાન્ + ટીકતે = નરાંષ્ટીકતે ।

► બિડાલાન્ + તાડયતિ = બિડાલાંસ્તાડયતિ ।

7. એક જ પદમાં ન્ + ઉબ્ધાક્ષર, ર્ કે હ્

= અનુસ્વાર + ઉબ્ધાક્ષર, ર્ કે હ્

દા.ત. ► વિદ્વાન્ + સ્ + ઔ = વિદ્વાંસૌ ।

► હન્ + સિ = હંસિ । ► રન્ + રમ્યતે = રંરમ્યતે ।

8. ન્ + લ્ દા.ત. ► અસ્મિન્ + લોકે

= સાનુનાસિક લ્ + લ્ અસ્મિંલ્લોકે ।

9. પદાન્તે દ્વસ્વસ્વર + ઙ્, ણ્, ન્ + કોઈપણ સ્વર

= ઙ્, ણ્, ન્ બેવડાય + કોઈ પણ સ્વર

દા.ત. ► ભગવન્ + ઇતિ = ભગવન્નિતિ ।

પણ જો દીર્ઘસ્વર + ઙ્, ણ્, ન્ હોય તો આ નિયમ ન લાગે.

દા.ત. ► ભગવાન્ + અત્ર = ભગવાનત્ર ।

મિત્રો ! આ નિયમ ગોખવા અત્યંત જરૂરી છે. આની પ્રેક્ટિસ પણ કરશો.

► આત્મનેપદમાં ૧લો ગણ જોયો હવે ૪થો, દ્વો, ૧૦મો ગણ જોઈ લઈએ.

★ નિયમો ★

છણ ગણના ધાતુના અન્ત્ય ઋ નો રિ થાય છે અને તેમાં દ્વણ ગણની નિશાની (વિકરણ પ્રત્યય) 'અ' લાગતા 'રિય' થાય છે.

દા.ત. મૃ = દ્વો ગણ - મરવું.

મ્ + ઋ + અ + તે = ઋ નો રિ + અ = રિય = મ્રિયતે ।

↓ ↓

અન્ત્યસ્વર વિકરણ પ્રત્યય

► ૧૦માં ગણના પ્રાય: બધાં ધાતુ ઉભયપદી છે. પણ 'મૃગ્' ધાતુ માત્ર આત્મનેપદી છે. ગોખી લો આ રૂપો :-

જન્ (જા) - જન્મ થવો [૪થો ગણ]

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્રથમપુરુષ →	જાયે	જાયાવહે	જાયામહે
દ્વિતીયપુરુષ →	જાયસે	જાયેથે	જાયધ્વે
તૃતીયપુરુષ →	જાયતે	જાયેતે	જાયન્તે

મૃ (મ્રિય) - મરવું [૬શ્લો ગણ]

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્રથમપુરુષ →	મ્રિયે	મ્રિયાવહે	મ્રિયામહે
દ્વિતીયપુરુષ →	મ્રિયસે	મ્રિયેથે	મ્રિયધ્વે
તૃતીયપુરુષ →	મ્રિયતે	મ્રિયેતે	મ્રિયન્તે

મૃગ્ - શોધવું. [૧૦મો ગણ]

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્રથમપુરુષ →	મૃગયે	મૃગયાવહે	મૃગયામહે
દ્વિતીયપુરુષ →	મૃગયસે	મૃગયેથે	મૃગયધ્વે
તૃતીયપુરુષ →	મૃગયતે	મૃગયેતે	મૃગયન્તે

નોંધ :- પ્રત્યયો પૂર્વવત્ સમજવાં.

મિત્રો ! આ બધું બરાબર રૂઢ કરી પછી 'સ્વાધ્યાય' માટે આગળ વધશો !

ધાતુઓ

► ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ :-

પ્રતિ+આ+ગમ્ (ગच्छ) =
પાછું આવવું [To return]

રુહ = ઊગવું [To grow]

અવ + નમ્ = નમી જવું

[To bend / To go down]

► ગણ - ૪ - પરસ્મૈપદ :-

કુસ્ = ભેટવું [To embrace]

લુટ્ = લોટવું, આળોટવું

[To roll]

► ગણ - ૬ - પરસ્મૈપદ :-

ક્ષિપ્ = ફેંકવું [To throw]

મુચ્ (मुञ्च) = મૂકવું, ફેંકવું

[To throw]

વિશ્ = પ્રવેશવું, પેસવું [To enter]

ઉપ + વિશ્ = બેસવું [To sit]

► ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-

તદ્ (ताड्) = તડવું કરવું [To beat]

► ગણ - ૧ - આત્મનેપદ :-

યત્ = પ્રયત્ન કરવો. [To try]

वेप् = ध्रुजवुं [To tremble]
 शङ्क् = शंका करवी [To doubt]
 याच् = मांगवुं [To ask]
 लभ् = प्राप्त करवुं [To achieve]
 > गण - ४ - आत्मनेपद :-
 जन् (जा) = जन्म थवो [To be born]

युध् = युद्ध करवुं, लडवुं [To fight]
 > गण - ६ - आत्मनेपद :-
 मृ (म्रिय) = मरवुं [To die]
 विद् (विन्द) = मेणववुं [To achieve]
 > गण - १० - आत्मनेपद :-
 मृग् = मार्ग शोधवो, शोधवुं [To find]

शब्दो

❖ तत्सम शब्दो ❖

> अ कारान्त पुल्लिंग :-

मोक्ष = मुक्ति, मोक्ष [Salvation]
 उद्योग = धंधो [Business]
 उपकार = उपकार [Obligation]
 उपदेश = उपदेश [Lecture]

> अ कारान्त नपुंसकलिंग :-

हित = डित [Benefit]
 शस्त्र = शस्त्र [Weapon]
 अहित = अडित [Damage]
 जल = पाणी [Water]
 दान = दान [Donation]

कुटुम्बक = कुटुंब [Family]

> इ कारान्त पुल्लिंग :-

अतिथि = भडेमान [Guest]
 सारथि = सारथि [Chariot rider]
 मणि = मणि [Gem]

> आ कारान्त स्त्रीलिंग :-

उत्कण्ठा = उत्कंड [Anxiety]
 सेना = लश्कर [Army]
 प्रतिमा = प्रतिभा [Statue]

❖ नूतन शब्दो ❖

> अ कारान्त पुल्लिंग :-

शर = बाण [Arrow]
 वायस = कागडे [Crow]
 व्याध = शिकारी [Hunter]
 ओदन = भात [Rice]
 अगद = औषध [Medicine]

> अ कारान्त नपुंसकलिंग :-

सुवर्ण = सोनुं [Gold]
 तृण = घास [Grass]
 समराड्गण = रणभूमि [Battle]
 गात्र = अवयव [Part]
 वैयात्य = असभ्यता [Immodesty]

> इ कारान्त पुल्लिंग :-

अलि = लमरो, मधमाणी [Bee]
 कलि = कडियो [Quarrel], कडियुग
 किरि = लूड, डुकर [Pig]
 रवि = रवि, सूर्य [Sun]

> आ कारान्त स्त्रीलिंग :-

रथ्या = शेरी [Street]
 प्रजा = संतति, प्रजा [People]
 प्रमदा = जुवान स्त्री [Young lady]
 वसुधा = पृथ्वी, विश्व [Earth]

► विशेषनाम :- (पुल्लिंग)

आदिनाथ = आदिनाथ भगवान

भरत = भरत यकवर्ती

सम्प्रति = संप्रति मछाराज

गजसुकुमाल = गजसुकुमाल मुनि

► स्त्रीलिंग :-

सीता = सीता सती

सुलसा = सुलसा

ऋषिदत्ता = ऋषिदत्ता

► विशेषण :-

प्रभूत = पुष्कल [Abundant]

मूक = मूगु [Mute]

असङ्ख्येय = अगणित, धषुं

[Infinite]

आध्यात्मिक = आध्यात्मिक,

आत्मा संबन्धी [Spiritual]

► अव्यय :-

भोस् [भोः] = ओह! अरे! हे! [Oh!]

सदैव = डायम [Always]

अधुना = डमषां [Now]

अन्तरा = वय्ये, विना [Without]

मंक्षु = ङडपथी [Quickly]

यदि = जे [If]

तर्हि = तो [Then]

तथा = तेम, तथा [So, thus]

यथा = जेम [As]

धिक् = धिक्कार थाओ [Shame!]

स्वाध्याय

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. भोः ऋषिदत्ते ! त्वं मूका मङ्क्षु कुत्र गच्छसि ?
2. व्याधः शरं वायसेऽस्यति, किन्तु शरः तत्र नैव पतति ।
3. यत्रास्माकं आध्यात्मिकं हितं अस्ति तत्रैवादिनाथो जिनोऽस्मान् नयति, तस्मात् सोऽस्माकं सारथिरस्ति ।
4. आदिनाथं जिनं भरतोऽवनमति, तस्मात् च स हितं विन्दते ।
5. व्याधः किरिं, तस्य गात्राणि च ताडयतीति तस्य वैयात्यम् ।
6. मोक्षाय यतते भरतः, ततः स प्रमदामपि नेक्षते, अरिरपि च तस्यातिथिरस्ति ।
7. सम्प्रतेः सेना शरैः शस्त्रैश्च समराङ्गणेऽरीस्ताडयति ।
8. ओदनोऽगदो मम ।

9. गजसुकुमालो नेमैः जिनाद् अनुज्ञां याचते ।
 10. यथा रवेरलङ्कारः प्रकाशः गात्रस्यालङ्कारः सुवर्णं मणिश्च
 तथैवादिनाथस्यालङ्कार उपदेशस्य दानमुपकारश्च ।

(2) गुजरातीनुं संस्कृत करो :-

1. गजसुकुमाल अछितथी* धूजे છે.
2. પૃથ્વી ઉપર કાયમ ધનને માટે ઝઘડા ઉત્પન્ન થાય છે.
3. ભરત અતિથિઓની શંકા નથી કરતો.
4. સુલસા ઉત્કંઠાથી પ્રતિમાને જુવે છે, વંદન કરે છે.
5. અગણિત કાગડાઓ પાણી શોષે છે. અને પાણી માટે યુદ્ધ પણ કરે છે.
6. જેમ-જેમ મનુષ્ય પુષ્કળ ધનને પ્રાપ્ત કરે છે. તેમ-તેમ દુઃખને અને અહિતને પ્રાપ્ત કરે છે.
7. આદિનાથ ભગવાનનો ઉપદેશ આપવાનો ઉદ્યોગ સોનાના અને મણિના ધંધા જેવો છે.
8. તે કાગડાને શિકારીના બાણથી રક્ષે છે તેથી તેનામાં ધૃષ્ટતા નથી.
9. સાધુઓનું વિશ્વ એ જ કુટુંબ છે.
10. તે મુનિના અવયવોને મારે છે પણ મુનિ ધૂજતા નથી, ગુસ્સે ભરાતા નથી કે લડતા નથી.

(3) (A) મને ઓળખો :-

નં.	રૂપ	મૂળધાતુ + આદેશ +ઉપસર્ગ	પુરુષ	વચન	ગણ	પદ	કાળ	પ્રત્યય	અર્થ
૧	આહ્વાયાવઃ								
૨	ઉપનયથઃ								
૩	અધિગચ્છન્તિ								
૪	ક્ષાલયસિ								
૫	અર્પયથ								

★ અહીં 'થી' ગુજરાતી પ્રત્યય હોવાથી દેખીતી રીતે ૩જી વિભક્તિ લગાડવાની આવે, પણ અહીં પાંચમી આવે. કારણ કે અહિતને કારણે / લીધે ધૂજે છે એવા અર્થમાં છે. આ રીતે દરેક જગ્યાએ કોઠાસૂઝથી ત્રીજી - પાંચમી વિભક્તિનું પૃથક્કરણ કરવું.

(B) (એકના એક ધાતુઓ બે વાર ન વાપરવા)

નં.	ગુજરાતી અર્થ	રૂપ	ઉપસર્ગ મૂળધાતુ+ આદેશ (હોય તો)	ગણ	પદ	પ્રત્યય	પુરુષ	વચન	કાળ
૧	અમે બે શોક કરીએ છીએ.								
૨.	તેઓ તરે છે.								
૩.	તમે બે હરો છો.								
૪.	હું શોષાઉ છું.								
૫.	તે બે રોષે ભરાય છે.								

(C) (સરખી વિભક્તિ હોય તો કોઈપણ એક લખો.)

નં.	રૂપ	ગુ. અર્થ	મૂળશબ્દ	વિભક્તિ	વિભક્તિનું નામ	વચન	લિંગ
૧	અપ્રિયાઘ્યાં						
૨	પ્રબલેષુ						
૩	નેમયે						
૪	મોક્ષાત્						
૫	ઉદ્યોગે						

(D)

નં.	ગુજરાતી અર્થ	રૂપ	મૂળશબ્દ	વિભક્તિ	વિભક્તિનું નામ	વચન	લિંગ
૧	બે યુદ્ધભૂમિ માટે						
૨	અવયવોમાંથી						
૩	ધૂષ્ટતાને લીધે						
૪	ભમરાઓમાં						
૫	ઝઘડાઓનું						

(4) સંધિ કરો :- (જે નિયમ મુજબ સંધિ કરો તે નિયમ પણ જણાવો)

૧. એતદ્ + કક્ષા =
૨. ભવનાત્ + આનયતિ =
૩. સદ્ + નેતા =
૪. ભગવત્ + મયઃ =
૫. ભગવન્ + અત્ર =

વ્યંજન સંધિ [Part - II]

ગયા પાઠમાં ભણી ગયેલ વિભક્તિને આધારે થોડા નવા રૂપો જોઈએ :-
તદ્ સર્વનામના પુલ્લિંગના રૂપો જોયા. હવે, સ્ત્રીલિંગના અને નપુંસકલિંગના
રૂપો જોઈએ :-

તદ્ - [સર્વનામ] સ્ત્રીલિંગ

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. →	સા	તે	તા:
દ્વિ. વિ. →	તામ્	"	"
તૃ. વિ. →	તયા	તાભ્યામ્	તાભિ:
ચ. વિ. →	તસ્યૈ	"	તાભ્ય:
પ. વિ. →	તસ્યા:	"	"
ષ. વિ. →	"	તયો:	તાસામ્
સ. વિ. →	તસ્યામ્	"	તાસુ

તદ્ - [સર્વનામ] નપુંસકલિંગ

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્ર.વિ. →	તદ્	તે	તાનિ
દ્વિ.વિ. →	"	"	"

બાકીના રૂપો પુલ્લિંગ 'તદ્' પ્રમાણે એકદમ સરળ !

યદ્ - જે [સર્વનામ] પુલ્લિંગ

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. →	ય:	યૌ	યે
દ્વિ. વિ. →	યમ્	"	યાન્
તૃ. વિ. →	યેન	યાભ્યામ્	યૈ:
ચ. વિ. →	યસ્મૈ	"	યેભ્ય:
પ. વિ. →	યસ્માત્	"	"
ષ. વિ. →	યસ્ય	યયો:	યેષામ્
સ. વિ. →	યસ્મિન્	"	યેષુ

यद् - (सर्वनाम) नपुंसकलिङ्ग

	अ. व.	द्वि. व.	अ. व.
प्र. वि. →	यद्	ये	यानि
द्वि. वि. →	यद्	ये	यानि

बाकीना रूपो यद् पुलिङ्ग प्रमाणे.....

यद् - (सर्वनाम) स्त्रीलिङ्ग

	अ. व.	द्वि. व.	अ. व.
प्र. वि. →	या	ये	याः
द्वि. वि. →	याम्	"	याः
तृ. वि. →	यया	याभ्याम्	याभिः
च. वि. →	यस्यै	"	याभ्यः
प. वि. →	यस्याः	"	"
ष. वि. →	"	ययोः	यासाम्
स. वि. →	यस्याम्	"	यासु

➤ जयां यद् नो प्रयोग थाय त्यां तद् नो प्रयोग अवश्य थाय.

गु. वा. → जे ते / जेने तेने इत्यादि

सं. वा. → यः सः / यं तं

आ रूपो अेकदम सरण ज छे. डवे बाकीना व्यंजनसंधिना नियमो जोइअे :-

* व्यंजनसंधि [Part - II] *

10. ऋ, र् के ष् पछी अपदान्त न् आवे तो न् नो ण् थाय छे. बेनी वय्ये कंडय, ओष्ठय यु, व्, ह् के स्वर आवे तो पञ्च न् नो ण् थाय छे.

दा.त. ऋन = ऋण ।

▶ प्र + नमति = प्रणमति ।

राम + इन = (रामेन) रामेण । ▶ पूर्वाह्न = पूर्वाह्न ।

परन्तु, नरान् भां नराण् न थाय केमके न् पदांत छे = शब्दने छेडे छे.

❖ अपवाड - जो न् नी पाछण तरत दंत्यव्यंजन डीय तो न् नो ण् न थाय.

दा.त. 'रमन्ते' आ स्थाने 'रमण्ते' न थाय. केमके न् पछी दंत्य त् छे.

11. म् + स्पर्श व्यंजन

= अनुस्वार के पछीना व्यंजनना वर्गनो अनुनासिक + स्पर्श व्यंजन.

द.त. ग्रामम् + गच्छति = ग्रामं गच्छति अथवा ग्रामङ्गच्छति ।

सम् + बन्धः = संबन्धः अथवा सम्बन्धः ।

12. म् + य्, व्, ल्
= अनुस्वार के
सानुनासिक + य् व् ल्
य् व् ल्
द.त. सम् + यच्छति
= संयच्छति
अथवा तो
सय्यच्छति ।

13. म् + र्, उभाक्षर के ह्
= अवश्य + र्, उभाक्षर के ह्
अनुस्वार
द.त. ग्रामम् + रक्षति
= ग्रामं रक्षति ।
‣ वनम् + सरति = वनं सरति ।

‣ बालम् + हसति = बालं हसति ।

14. तालव्य व्यंजनना योगमां दंत्यनो तेटलाभो तालव्य थाय.

मूर्धन्य व्यंजनना योगमां दंत्यनो तेटलाभो मूर्धन्य थाय.

द.त. ‣ तत् + टीका = तट्टीका । ‣ मार्ष् + ति = मार्ष्टि ।

‣ तत् + च = तच्च । ‣ तद् + ज्ञात्वा = तज्ज्ञात्वा ।

‣ अवदत् + छठः = अवदच्छठः ।

त.क. :- तालव्यव्यंजन के दंत्यव्यंजन आगण आवे के पाछण आवे
पक्ष डेरडार दंत्यव्यंजननो थाय.

द.त. तालव्य / मूर्धन्य व्यंजन आगण → मार्ष् + ति = मार्ष्टि

तालव्य / मूर्धन्य व्यंजन पाछण → तत् + टीका = तट्टीका

15. दंत्य + ल्
= ल् + ल्
द.त. भगवत् + लीला ।
= भगवल्लीला ।

16. ह्रस्वस्वर, मा अव्यय के उपसर्गनो आ + छ्
= ह्रस्वस्वर, मा अव्यय के उपसर्गनो आ + च्छ्

द.त. ‣ अव+छिद्यन्ते = अवच्छिद्यन्ते । ‣ परि+छेदः = परिच्छेदः ।

‣ मा + छिन्द्रि = माच्छिन्द्रि । ‣ आ + छिद्यन्ते = आच्छिद्यन्ते ।

17. दीर्घस्वर + छ्
= दीर्घस्वर + च्छ् विकल्पे थाय
द.त. लक्ष्मी + छाया
= लक्ष्मीछाया / लक्ष्मीच्छाया ।

18. अ आ सिवायना स्वर, कंठ्य के र् + स्

= अ आ सिवायना स्वर, कंठ्य के र् + ष्

द.त. ‣ वाक् + सु = वाक्षु । ‣ रामे + सु = रामेषु ।

★ ક્રિયાવિશેષણ ★

જે પદ અન્ય કોઈનું પણ વિશેષણ ન બનતા ધાતુનું વિશેષણ બનતું હોય તે 'ક્રિયા વિશેષણ' કહેવાય. ક્રિયાવિશેષણ હંમેશા નપું. પ્ર. વિ. એકવચન માં આવે. દા.ત. ▶ ધીરે-ધીરે જાય છે. અહીં 'ધીરે-ધીરે' એ જવાની ક્રિયાનું વિશેષણ છે.
∴ મન્દં મન્દં ગચ્છતિ - આ રીતે થાય. આવા કેટલાંક ક્રિયાવિશેષણો :-
મન્દ = ધીરે [Slow], શીઘ્ર = ઝડપથી [Fast]
ચિર = લાંબા સમય સુધી [For a long time],
અનન્તર = પછી [Afterwards]

ધાતુઓ

▶ ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ :-
અભિ+નન્દ = વધાવવું
[To congratulate]

અનુ+સૃ = અનુસરવું
[To follow]

પ્ર+હ = પ્રહાર કરવો,
મારવું [To attack]
ઉદ્+સ્થા = ઊઠવું,
ઊભા થવું [To stand]

▶ ગણ - ૪ - પરસ્મૈપદ :-
તૃપ્ = તૃપ્ત થવું [To be satisfied]

▶ ગણ - ૬ - પરસ્મૈપદ :-
ત્રુટ્ = તૂટવું [To break]

ઉપ + દિશ્ = ઉપદેશ આપવો
[To preach]

▶ ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-
દૃ (દાર્) = ફાડવું [To tear]

▶ ગણ - ૧ - આત્મનેપદ :-
સહ્ = સહન કરવું [To bear]
વૃત્ (વર્ત) = હોવું, થવું [To be]
ક્ષમ્ = ક્ષમા કરવી [To forgive]
શુભ્ (શોભ) = શોભવું [To look nice]
ભાષ્ = બોલવું [To speak]
વૃધ્ (વર્ધ) = વધવું [To grow]
▶ ગણ - ૪ - આત્મનેપદ :-
મન્ = માનવું [To think / know]

શબ્દો

❁ તત્સમ શબ્દો ❁
▶ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-
ન્યાય = નીતિ [Justice]
અપરાધ = ગુનો [Crime]
પ્રાણ = જીવન [Life]
ઉલ્લાસ = ઉત્સાહ [Excitement]

સફટ = આફત [Problem]
મૂર્ખ = મૂરખ [Fool]
વિનાશ = વિનાશ [Destruction]
પુત્ર = દીકરો [Son]

वैयात्यम्, यत् सत्यं यस्मिंश्च विश्वस्य हितं तत्स्वीयं, यदसत्यं यस्मिंश्च विश्वस्याऽहितं तन्न स्वीयमिति प्राज्ञाः मन्यन्ते ।

10. प्राज्ञानां धर्मे उल्लासो भवति, मूर्खाणामनार्याणाञ्चो-
ल्लासोऽपराध एव ।

(2) गुजरातीनुं संस्कृत करो :-

1. જે કુમારપાળ મહારાજા વિશ્વમાં અહિંસાને ઈચ્છે છે તે જ કુમારપાળ મહારાજાના હાથમાં યુદ્ધના મેદાનમાં અનાર્યોના વિનાશ માટે તલવાર શોભે છે. જે કારણે તે યુદ્ધ અનાર્યોના વિનાશ માટે છે તે કારણે તે યુદ્ધ સાચું છે.
2. તને તે મારે છે, તારો અપરાધ નથી તો પણ તું સહન કરે છે - તે જ સાચું છે. કારણ કે આ પ્રમાણે જ ભગવાન મહાવીર ઉપદેશ આપે છે.
3. ઋષિ સોનાને અને પથ્થરને સમાન જ માને છે.
4. અનાર્યો જ પોતાના નોકરોને પીડે છે.
5. જે હિંસાને આચરે છે તે અનાર્ય છે. જે અનાર્ય નથી તે હિંસાને આચરતો નથી. તે કારણે કુમારપાળ મહારાજા અને સંપ્રતિ મહારાજા હિંસાને આચરતા નથી.
6. જગતમાં અહિંસા એ ધર્મ છે અને હિંસા એ પાપ છે.
7. જેઓ સંકટમાં પણ ઉલ્લાસથી ધર્મનું આચરણ કરે છે અને નીતિને છોડતા નથી તેઓ પંડિત છે. તથા જેઓ ધર્મને છોડી દે છે અને નીતિને પણ છોડી દે છે તેઓ મૂર્ખા છે. સ્થૂલિભદ્રજીના કુટુંબમાં યજ્ઞ, યજ્ઞદિન્ના, ભૂતા, ભૂતદિન્ના, સેણા, વેણા, રેણા અને શ્રીયક સંકટમાં પણ ધર્મને છોડતા નથી માટે તેઓ પંડિત છે.
8. મુનિઓ ભગવાન મહાવીરના દીકરા જેવા છે.
9. ભગવાન મહાવીરને કારણે વિશ્વ શોભે છે. કારણ કે ભગવાન મહાવીર સહન કરે છે, ગુસ્સે થતા નથી, ક્ષમા આપે છે, સાચું બોલે છે.
10. ન્યાયથી, અહિંસાથી અને ધર્મની શ્રદ્ધાથી જ ધન વધે છે.

(3) यद् नी सामे तद्ना योग्य रूपो अने तद्नी सामे यद्ना योग्य रूपो
भूकी ખાલી જગ્યા પૂરો :-

1. यया - 2. या - 3. ये -
4. तानि - 5. यासु -

(4) यद् अने तद् ना योग्यरूपो ज्ञेयः ज्ञेयः ज्ञेयः :-

A	B	A	B
1. यः -	तम्	9. यस्मिन् -	सः
2. यम् -	तौ	10. यौ -	तस्मै
3. यस्य -	तान्	11. येभ्यः -	तयोः
4. येषाम् -	ताभ्याम्	12. यस्मात् -	तेन
5. ययोः -	तस्मात्	13. ये -	तस्मिन्
6. यस्मै -	ते	14. येषु -	तेभ्यः
7. याभ्यां -	तेषु	15. यैः -	तस्य
8. यान् -	तैः	16. येन -	तेषाम्

(5) ज्ञेयः ज्ञेयः :-

A	B	C
1. घडपञ्चमां	= सङ्कट	- यतुर्था विभक्ति बहुवचन
2. तेजने कारणे	= प्राज्ञ	- द्वितीय पुरुष अेकवचन
3. पथरनुं	= ऋषि	- प्रथम पुरुष बहुवचन
4. आइतोने	= जरा	- षष्ठी विभक्ति अेकवचन
5. तुं डीय छे.	= उद्+स्था	- प्रथमा विभक्ति द्विवचन
6. साधुओ माटे	= प्र+ह	- सप्तमी विभक्ति अेकवचन
7. बे डीशियार	= उपल	- तृतीय पुरुष द्विवचन
8. अमे डीला थईअे छीअे	= प्रभा	- द्वितीय विभक्ति बहुवचन
9. ते बे प्रडार करे छे.	= वृत्	- पंचमी विभक्ति अेकवचन

दा.त. घडपञ्चमां = जरा - सप्तमी विभक्ति अेकवचन

(१) (४) (६)

(6) रूप लभो :-

दा.त. न्याय - ७, १ = न्याये कारणे डे, ७ = ७मी विभक्ति १ = अेकवचन

1. सेणा - ६, २ = 2. उपल - २, १ =

3. जरा - ८, १ =

(7) भूटती विगतो पूरो :- (A)

नं.	रूप	भूणधातु + उपसर्ग	गञ्ज	पद	प्रत्यय	वचन	पुरुष	अर्थ
१		तृप्			सि			
२		उद्+स्था				१	३	
३				आत्मने पद				हुं शोभुं छुं.
४			१०					अमे भे प्रशंसा करीअे छीअे.
५	तुदन्ति							

(B)

नं.	रूप	भूण शब्द	खिंज	विलज्जित	वचन	विलज्जितनुं नाम	अर्थ
१		भूता			१	संप्रदान	
२							रेषामां
३		तादृश			३	कर्म	
४	वणाभ्यः			५			
५		शव		३	२		

(8) रूप पूरा करो :-

1. मन्ये		2.
.....		वर्धसे
.....	मन्यन्ते	

(9) संधि करो :-

1. कूर्मा + नाम् =		2. श्रावका + नाम् =
3. इन्द्रजित् + चेतः =		4. बाले + सु =
5. आ + छेदः =		

કિમ્ + ઇદમ્ ના રૂપો

આ વખતે થોડા નવા રૂપો જોઈએ :- કિમ્ = શું? [પુલ્લિંગ]

દા.ત. કઃ = કોણ ? કમ્ = કોને ? આ રીતે ગુજરાતી-અર્થ જાતે જ સમજી જશો.

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ. વિ. →	કઃ	કૌ	કે
દ્વિ. વિ. →	કમ્	"	કાન્
તૃ. વિ. →	કેન	કાભ્યામ્	કૈઃ
ચ. વિ. →	કસ્મૈ	"	કેભ્યઃ
પ. વિ. →	કસ્માત્	"	"
ષ. વિ. →	કસ્ય	કયોઃ	કેષામ્
સ. વિ. →	કસ્મિન્	"	કેષુ

કિમ્ - [સર્વનામ્] નપુંસકલિંગ

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ.વિ. →	કિમ્	કે	કાનિ
દ્વિ.વિ. →	"	"	"

બાકીનાં રૂપો કિમ્ પુલ્લિંગ પ્રમાણે.....

કિમ્ - [સર્વનામ] સ્ત્રીલિંગ

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ. વિ. →	કા	કે	કાઃ
દ્વિ. વિ. →	કામ્	"	"
તૃ. વિ. →	કયા	કાભ્યામ્	કાભિઃ
ચ. વિ. →	કસ્યૈ	"	કાભ્યઃ
પ. વિ. →	કસ્યાઃ	"	"
ષ. વિ. →	"	કયોઃ	કાસામ્
સ. વિ. →	કસ્યામ્	"	કાસુ

નોંધ : અહીં જ્યારે કોઈ ચોક્કસ વસ્તુ ન હોય ત્યારે નપુંસકલિંગ વપરાય જેમકે :- આ શું છે ? અહીં, 'શું ?' એ સ્પષ્ટ નથી માટે-ઇદં કિં અસ્તિ ? આ રીતે વાક્ય પ્રયોગ થાય.

इदम् - आ [सर्वनाम] पुल्लिङ्ग

विलङ्कित	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	अयम्	इमौ	इमे
द्वि. वि. →	इमम् / एनम्	इमौ / एनौ	इमान् / एनान्
तृ. वि. →	अनेन / एनेन	आभ्याम्	एभिः
च. वि. →	अस्मै	"	एभ्यः
प. वि. →	अस्मात्	"	"
ष. वि. →	अस्य	अनयोः / एनयोः	एषाम्
स. वि. →	अस्मिन्	" / "	एषु

इदम् - [सर्वनाम] नपुंसकलिङ्ग

विलङ्कित	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	इदम्	इमे	इमानि
द्वि. वि. →	इदम् / एनद्	इमे / एने	इमानि / एनानि

भाकीना रूपो इदम् पुल्लिङ्ग प्रमाणे.....

इदम् - [सर्वनाम] स्त्रीलिङ्ग

विलङ्कित	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	इयम्	इमे	इमाः
द्वि. वि. →	इमाम् / एनाम्	इमे / एने	इमाः / एनाः
तृ. वि. →	अनया / एनया	आभ्याम्	आभिः
च. वि. →	अस्यै	"	आभ्यः
प. वि. →	अस्याः	"	"
ष. वि. →	"	अनयोः / एनयोः	आसाम्
स. वि. →	अस्याम्	" / "	आसु

भिन्नो ! आ रूपो अत्यंत जरूरी होवाची पडेला आपी दीधा छे. पास ! गोभशो !

❖ व्यंजनसंधि [Part - III] ❖

१८. पदान्त स् नो विसर्ग थाय छे. द्वा.त. शनैस् शनैस् = शनैः शनैः ।
 २०. पदान्त स् के र् + अधोष के शून्य } द्वा.त. ▶ पुनर् + पुनर्
 = विसर्ग + अधोष के शून्य } = पुनः पुनः

૨૧. ર્ + ર્ કે ઢ્ + ઢ્ આવે તો પૂર્વનો ર્ કે ઢ્ લોપાય અને તેની પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે. ઢા.ત. ► પુનર્ + રથેન = પુનારથેન ।

► લિઢ્ + ઢિ = લીઢિ । ► હરિઃ રક્ષતિ = હરિર્+રક્ષતિ = હરી રક્ષતિ ।

૨૨. સમ્, પરિ, ઉપ + કૃ] ► સમ્ + ક્રિયતે = સંસ્ક્રિયતે ।

★ = સમ્, પરિ, ઉપ + સ્કૃ] ► પરિ + કારઃ = પરિષ્કારઃ ।

► ઉપ + કારઃ = ઉપસ્કારઃ ।

આ નિયમ સર્વત્ર લાગુ પડતો નથી. ઢા.ત. ઉપકારઃ ।

૨૩. ચ્ + ૨૪ ધુદ્ ઢા.ત. વાચ્ + ઢ્યામ્
= ક્ + ૨૪ ધુદ્ = વાક્ + ઢ્યામ્ (આ નિયમથી)
= વાગ્ઢ્યામ્ (નિયમ ૨થી)

૨૪. જ્ + ૨૪ ધુદ્ ઢા.ત. વાચ્ + ઢ્યામ્
= ગ્ + ૨૪ ધુદ્ = વાજ્ + ઢ્યામ્ (નિયમ ૨થી)
= વાગ્ + ઢ્યામ્ (આ નિયમથી)
= વાગ્ઢ્યામ્

૨૫. નામના-પદના અંતે અનેક વ્યંજન આવે તો પ્રથમ વ્યંજન ૨હે બાકીના
★ વ્યંજન લોપાય અને પ્રથમ વ્યંજનના સ્થાને સ્વવર્ગનો પ્રથમ કે તૃતીય વ્યંજન થાય છે. ઢા.ત. મરુત્ + સ્ = મરુત્ કે મરુદ્ ।

૨૬. ઉદ્ + સ્થા ઢા.ત. ઉદ્ + સ્થાય = ઉદ્ + થાય
= ઉદ્ + થા = નિયમ [૧] થી ઉત્થાય ।

૨૭. એક જ પદમાં ર્ + ક્ ખ્ કે પ્ ફ્
= ષ્ + ક્ ખ્ કે પ્ ફ્

ઢા.ત. ► નિર્ + કાશઃ = નિષ્કાશઃ । ► નિર્ + ખનતિ = નિષ્ખનતિ ।

► નિર્ + પદ્યતે = નિષ્પદ્યતે । ► નિર્ + ફલમ્ = નિષ્ફલમ્ ।

★ વ્યંજનસંધિ સમાપ્ત ★

આ સાથે વ્યંજનસંધિ તમારી પૂર્ણ થઈ ! ખૂબ પુનરાવર્તન કરજો. સંધિ એ સંસ્કૃતમાં ડગલે ને પગલે આવશે. માટે આને તો આત્મસાત્ કરવી જ રહી.

★ આ ચિહ્નવાળા નિયમો અતિ જરૂરી નથી.

धातुओ

→ गण - १ - परस्मैपद :-
 अर्ज् = क्मावुं [To earn]
 अवतृ = ओणंगवुं [To step over]
 निर्र्गम् = नीकणवुं [To leave]
 > गण - १ - उलयपद :-
 परि+नी = परणवुं [To marry]
 आ+नी = लाववुं [To bring]
 अप+नी = लर्षि जवुं, हूर करवुं

[To take away]

> गण - १ - आत्मनेपद :-
 सेव् = सेवा करवी [To help / serve]
 शिक्ष् = शीभवुं, शिक्षण लेवुं
 [To learn]

रुच् (रोच्) = रुचि डोवी, गमवुं,
 पसंड पडवुं [To like]

आ + शंस् = आशा राभवी [To hope]

श्लाघ् = वभाणवुं. [To praise]

रम् = रमवुं [To play]

संस्र् = जरवुं, षरी पडवुं,

पसी जवुं, नीये पडवुं. [To fall down]

> गण - ४ - आत्मनेपद :-

अनु+रुध् = अनुरोध-

आग्रह करवो [To force]

> गण - १० - उलयपद :-

अव + धीर् = तिरस्कार करवो

[To hate]

नि + सूद् = नाश करवो

[To destroy]

अभि + वाद् = अभिवादन करवुं

[To bow]

नि + मन्त्र् = निमंत्रण आपवुं,

आमंत्रण आपवुं [To invite]

शब्दो

❖ तत्सम शब्दो ❖

> अ करान्त पुलिङ्ग :-

संयोग = संयोग [Union]

वियोग = वियोग [Separation]

आचार = आचार, आचरण

[Behaviour]

चन्द्र = चन्द्र [Moon]

> अ करान्त नपुंसकलिङ्ग :-

सौन्दर्य = सौन्दर्य, भूषणसूरती [Beauty]

> आ करान्त स्त्रीलिङ्ग :-

शीतलता = शीतलता, ठंडक [Coldness]

❖ नूतन शब्दो ❖

> अ करान्त पुलिङ्ग :-

सुवर्णकार = सोनी [Goldsmith]

कूप = कूवो [Well]

घट = घड़े [Pot]

तस्कर = चोर [Thief]

विशेष = तफावत [Difference]

नायक = नेता [Leader]
 अवकाश = ખાલી જગ્યા
 [Empty space]
 नर = માણસ [Human]
 प्रसाद = મહેરબાની, કૃપા [Obligation]

शिशिरान्त = શિશિરનો છેડો,
 પાનખર ઋતુ [Fall season]

► इ कारान्त पुलिङ्ग :-

गिरि = પર્વત [Mountain]
 धनपति = કુબેર [Rich]
 ध्वनि = અવાજ, ધ્વનિ [Voice]

► आ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-

सौदर्या = બહેન [Sister]
 पाठशाला = પાઠશાળા, નિશાળ [School]
 शाखा = ડાળી [Branch]
 ज्योत्स्ना = ચાંદની [Moonlight]
 अवधीरणा = તિરસ્કાર [Hatred]

► अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-

तारक = તારા [Star]
 चित्त = મન [Mind]
 गगन = આકાશ [Sky]
 यान = વાહન [Vehicle]
 हिम = બરફ [Ice]

हर्म्य = હવેલી [Mansion]

लवण = મીઠું [Salt]

लाङ्गूल = પૂંછડી [Tail]

पर्ण = પાંદડા [Leaves]

❖ विशेष नामो ❖

► अ कारान्त पुलिङ्ग :-

हेमचन्द्राचार्य = મહાન જૈનાચાર્ય

► विशेष :-

दक्ष = હોશિયાર [Intelligent]
 निरतिशय = પૂર્ણ, અનુપમ [Complete]
 प्रिय = વહાલું, પ્રિય [Favourite]
 लवण = ખારું [Salty]

► क्रियाविशेष :-

नित्य = કાયમ [Always]

► अव्ययो :-

वस्तुतः = વાસ્તવમાં [Really]
 यदुत = કે [That]
 तु = તો, પણ [But]
 नमः = નમસ્કાર હો ! [Salutation]
 एवम् = એમ, એ પ્રમાણે [This way]
 इदानीं = અત્યારે, હમણાં [Now]
 कुतः = ક્યાંથી, શાથી, શા કારણે
 [From where / why]

સ્મારણ

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. विश्वे कस्तादृशो मूर्खो यो हिंसामाचरति हिंसया च सुखं मन्यते ।
2. विश्वे तीर्थङ्करस्य समानः को नायकः ? न कोऽपि ।

3. कश्शीघ्रं धावति ? अयं बालश्शीघ्रं धावति अयञ्च बालो मन्दं धावति ।
4. कस्मै त्वं धनमर्जसि ?
5. मम हस्ताभ्यामेव जिनं पूजयामि ततश्च प्रभूतं सुखं विन्देऽहम् ।
6. असङ्ख्येयानि तारकाणि गगने सन्ति, तानि देवानां यानानि ।
7. पाठशालायां यो नित्यङ्गच्छति स बालः प्राज्ञः ।
8. अनयोर्बालयोः को विशेषोऽस्ति ?
9. यो बालश्शीघ्रं संस्कृतं पठति स बालः प्राज्ञः ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. કૃષ્ણ હાથ વડે બાણને ફેંકે છે.
2. ભગવાનની મૂર્તિમાંથી શીતલતા ઝરે છે.
3. સંપ્રતિ રાજાની આજ્ઞાથી સોની સુવર્ણમાંથી મૂર્તિ રચે છે.
4. તેઓ કૂવામાંથી પાણી લાવે છે.
5. પાનખર ઋતુમાં ઝાડ ઉપરથી પાંદડા ખરી પડે છે.
6. હેમચન્દ્રાચાર્ય કુમારપાળ રાજાને ઉપદેશ આપે છે. આથી તે અહિંસાને આચરે છે.
7. કાયમ સંયોગમાંથી વિયોગ ઉત્પન્ન થાય જ છે.
8. પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર ઉપદેશ આપવા દ્વારા મોક્ષને મેળવે છે.
9. આ સેણા કોણ છે ? સેણા સ્થૂલિભદ્રજીની અને શ્રીયકની બહેન છે.
10. કોના માટે તું આ રસોઈ બનાવે છે ?
11. તેઓ કોનું ખેતર ખેડે છે ?
12. કુમારપાળ કોણ છે ? કુમારપાળ રાજા છે અને શ્રાવક પણ છે.
13. આ બેમાં સ્થૂલિભદ્રજીની બહેન કોણ છે ?
14. પોતાની આ બે બહેનો માટે શ્રીયક શું લાવે છે ?
15. આ લોકોના પૈસા ચોર ચોરી જાય છે.

(3) ખરા-ખોટાંની નિશાની કરો :- [ખોટું હોય તો સુધારો.]

(A) રૂપ સુધારો :-

1. લાઙ્ગલ - ૬, ૨ = લાઙ્ગલાનામ
2. આચાર - ૫, ૧ = આચારઃ
3. તસ્કર - ૩, ૩ = તસ્કરાણામ
4. નર - ૧, ૨ = નરેભ્યઃ
5. નાયક - ૭, ૩ = નાયકેષુ

(B) વિભક્તિ - વચન સુધારો:-

1. શાખા - ૫, ૩ = શાખાયામ્
2. પર્ણ - ૩, ૨ = પર્ણેષુ
3. હર્મ્ય - ૨, ૧ = હે હર્મ્ય !
4. યાન - ૧, ૩ = યાનેષુ
5. લવણ - ૪, ૧ = લવણાત્

(C) રૂપ સુધારો :-

1. નિ + સૂદ્ - ૧, ૩ = નિષૂદયસે
2. અનુ + ડુધ્ - ૨, ૧ = અનુરુધ્યે
3. રમ્ - ૩, ૨ = રમસે

(D) પુરુષ - વચન સુધારો :-

1. નિ + મન્ત્ર - ૧, ૨ = નિમન્ત્રયન્તિ
2. અભિ+વાદ્ - ૨, ૧ = અભિવાદયધ્વે
3. આ + શંસ્ - ૩, ૨ = આશંસામહે

(4) જોડકાં જોડો :-

A	B	C
1. તમે બે ખરી પડો છો.	=	ઇદમ્ - તૃતીય પુરુષ બહુવચન
2. કૃપાને કારણે	=	નિ +સૂદ્ - સંપ્રદાન, બહુવચન
3. ખાલી જગ્યામાં	=	ઇદમ્ - કર્મ, એકવચન
4. બે માણસ માટે	=	પ્રસાદ - દ્વિતીય પુરુષ, દ્વિવચન
5. હવેલીઓમાં	=	હિમ - અપાદાન, દ્વિવચન
6. બરફને	=	હર્મ્ય - અપાદાન, એકવચન
7. તેઓ નાશ કરે છે.	=	અવકાશ - સંપ્રદાન, દ્વિવચન
8. આ બે (સ્ત્રી)ને કારણે	=	નર - અધિકરણ, એકવચન
9. આ બધાને માટે	=	સંસ્ - અધિકરણ, બહુવચન

(5) સંધિ કરો :- (જે નિયમથી સંધિ થઈ તે નિયમ પણ જણાવો.)

1. સમ્ + કારઃ =	2. મુનિઃ + રોહતિ =
3. નિર્ + પતતિ =	4. વનાત્ + જાયતે =
5. જિનઃ + રક્ષતિ =	

(6) [A] ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	રૂપ	મૂળધાતુ + ઉપસર્ગ	ગણ	પદ	ધ્રત્યય	વચન	પુરુષ	અર્થ
૧				આ.પ.				તેઓ વખાણે છે.
૨		અનુ+રુઢ્				૨	૧	
૩	અવતરથ:							
૪								તે બે ક્રમાય છે.
૫			૨	ઉ.પ.				તમે બધાં છો.

[B] ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	રૂપ	મૂળ શબ્દ	લિંગ	વિભક્તિ	વચન	વિભક્તિનું નામ	અર્થ
૧		વસ્તુત:					
૨							ચાંદનીમાં
૩		અવધીરણા			૧	અપાદાન	
૪		પાઠશાલા		૨	૩		
૫							ક્રાયમ

(7) રૂપ પૂરા કરો.

૧)	એ. વ.	દ્વિ.વ.	બ.વ.	૨)	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
	અયમ્	इमाः
	एनौ

	एनयोः

(8) ધાતુના રૂપ પૂરા કરો :-

૧) નિર્ગચ્છામિ		૨)
.....		અવધીરયસે
.....	નિર્ગચ્છન્તિ		અવધીરયન્તે

ઉપપદ વિભક્તિ - [Part - I]

મિત્રો ! અત્યાર સુધી આપણે કારક વિભક્તિ જોઈ ગયા. હવે, ઉપપદ વિભક્તિ જોઈએ. ઉપપદ = પદને કારણે જે વિભક્તિ લાગે તેને ઉપપદ વિભક્તિ કહેવાય. મેળવીએ તે તે નિયમોની માહિતી :-

વાક્યરચના કરવાના નિયમો

ક્રમ	ધાતુના ક્યા અર્થમાં	કઈ વિભક્તિ ?	ઉદાહરણ
૧.	ગમ્ વગેરે ધાતુના અર્થમાં	જવાના સ્થાનને દ્વિતીયા લાગે. ક્યારેક ચતુર્થી પણ લાગે છે.	ગ્રામં ગચ્છતિ । ગ્રામાય ગચ્છતિ ।
૨.	કથ્ , શંસ્ વગેરે ધાતુના અર્થમાં	જે કહેવાનું હોય તેને દ્વિતીયા. જેને કહેવાનું હોય તેને દ્વિતીયા, ચતુર્થી કે ષષ્ઠી લાગે.	નૃપં, નૃપાય, નૃપસ્ય કથાં કથયતિ
૩.	શી, આસ્ અને સ્થા ધાતુઓ	જો 'અધિ' ઉપસર્ગ સહિત હોય તો જે સ્થાને ક્રિયા થઈ હોય તે સ્થાનના નામને દ્વિતીયા લાગે.	શિલાં અધ્યાસામહૈ । અધિતિષ્ઠામઃ ।
૪	આ + રુહ્ ધાતુ (આરોહણ કરવાના અર્થમાં)	જ્યાં ચઢવાનું હોય તેને દ્વિતીયા વિભક્તિ લાગે છે. વિકલ્પે ચતુર્થી વિભક્તિ પણ લાગે.	ગિરિં આરોહતિ । ગિરયે આરોહતિ ।
૫	સ્પૃહ્ ધાતુ	જેની સ્પૃહા હોય એને ચતુર્થી કે વિકલ્પે દ્વિતીયા પણ થાય.	મોદકાય સ્પૃહયતિ । મોદકં સ્પૃહયતિ ।
૬.	પ્રતિ + દા ધાતુના અર્થમાં	'...ના બદલામાં આપવું' એ અર્થમાં આપવાની વસ્તુને દ્વિતીયા વિભક્તિ લાગે અને બદલામાં લેવાની વસ્તુને પંચમી વિભક્તિ લાગે છે.	તિલેભ્યો માષાન્ પ્રતિયચ્છતિ । (= તલના બદલામાં અડદ આપે છે.)

ક્રમ	ધાતુના કયા અર્થમાં	કઈ વિભક્તિ ?	ઉદાહરણ
૭.	દા (ત્રીજો ગણ) દા (ચ્છ) વગેરે આપવાના અર્થવાળા ધાતુઓમાં	જેને આપવાનું હોય એને ચતુર્થી એને જે વસ્તુ આપવાની હોય તેને દ્વિતીયા વિભક્તિ લાગે છે.	બ્રાહ્મણેભ્યો મોદકાન્ દદાતિ / ચ્છતિ ।
૮.	સ્મૃ વગેરે સ્મરણ અર્થવાળા ધાતુઓમાં	જેનું સ્મરણ હોય તેને દ્વિતીયા અથવા છઠ્ઠી વિભક્તિ લાગે.	જિનં, જિનસ્ય સ્મરતિ ।
૯.	ઘૃ (દેવાદાર હોવું - અર્થમાં) ધાતુમાં...	દેવાદાર વ્યક્તિને પ્રથમા લેણદાર વ્યક્તિને ચતુર્થી અને દેવાની વસ્તુને દ્વિતીયા લાગે.	હરિઃ રામાય શતં ↓ ↓ દેવાદાર લેણદાર નિષ્કાન્ ધારયતિ । ↓ દેવાની વસ્તુ.
૧૦	ગમ્ ધાતુમાં ↓ ગમવાના અર્થમાં	જેને ગમે= જે વ્યક્તિ ખુશ થાય તેને ચતુર્થી લાગે. અને જે વસ્તુ ગમે તેને પ્રથમા લાગે.	બાલાય મોદકઃ રોચતે ।
૧૧	ઈષ્ ધાતુના અર્થમાં	કર્મને દ્વિતીયા કે ષષ્ઠી વિભક્તિ લાગે.	પ્રસવાન્ કે પ્રસવાનામ્ ઈષ્ટે ।
૧૨	ક્રોધ, દ્રોહ, ઈર્ષ્યા, અસૂયા આદિ અર્થવાળા ધાતુઓમાં	★ જેના પર ક્રોધ વગેરે હોય એને ચતુર્થી વિભક્તિ લાગે. ★ ઉપસર્ગ સહિત ધાતુ હોય તો દ્વિતીયા વિભક્તિ લાગે અને ★ અજીવ વસ્તુ હોય તો સપ્તમી વિભક્તિ લાગે.	* શ્રેષ્ઠી કિઙ્કરાય ક્રુધ્યતિ । * શ્રેષ્ઠી કિઙ્કરં સંક્રુધ્યતિ । * શ્રેષ્ઠી દોષે કુપ્યતિ ।

મિત્રો ! આ નિયમો અત્યાવશ્યક છે. ખાસ ગોખશો. તથા 'ગ્રામાય ગ્ચ્છતિ' -
આવા વાક્યાનો અર્થ 'ગામ માટે જાય છે' તેવો ન થાય પણ 'ગામમાં જાય છે'
એમ જ થાય. એટલે કે સંસ્કૃતમાં વિભક્તિ બદલાય ગુજરાતીમાં નહીં. સાથે
આપણે નવા રૂપો લઈએ :-

अदस् - आ [सर्वनाम] पुल्लिङ्ग

विलङ्कित	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	असौ	अमू	अमी
द्वि. वि. →	अमुम्	"	अमून्
तृ. वि. →	अमुना	अमूभ्याम्	अमीभिः
च. वि. →	अमुष्मै	"	अमीभ्यः
प. वि. →	अमुष्मात्	"	"
ष. वि. →	अमुष्य	अमुयोः	अमीषाम्
स. वि. →	अमुष्मिन्	"	अमीषु

(नपुंसकलिङ्ग)

प्र. वि. →	अदः	अमू	अमूनि
द्वि. वि. →	"	"	"

बाकीना रूपो पुल्लिङ्ग अदस् प्रभाषे

(स्त्रीलिङ्ग)

प्र. वि. →	असौ	अमू	अमूः
द्वि. वि. →	अमूम्	"	"
तृ. वि. →	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
च. वि. →	अमुष्यै	"	अमूभ्यः
प. वि. →	अमुष्याः	"	"
ष. वि. →	"	अमुयोः	अमूषाम्
स. वि. →	अमुष्याम्	"	अमूषु

एतद् - आ [सर्वनाम] पुल्लिङ्ग

प्र. वि. →	एषः	एतौ	एते
द्वि. वि. →	एतम् / एनम्	एतौ / एनौ	एतान् / एनान्
तृ. वि. →	एतेन / एनेन	एताभ्याम्	एतैः
च. वि. →	एतस्मै	"	एतेभ्यः
प. वि. →	एतस्मात्	"	"
ष. वि. →	एतस्य	एतयोः / एनयोः	एतेषाम्
स. वि. →	एतस्मिन्	" / "	एतेषु

સર્વ - [સર્વનામ] નપુંસકલિંગ

પ.વિ.	→	સર્વમ્	સર્વે	સર્વાણિ
દ્વિ.વિ.	→	”	”	”

બાકીના રૂપો પુલ્લિંગ સર્વ પ્રમાણે.....

આ સર્વના રૂપો ઘણા જરૂરી છે. આના રૂપો પ્રમાણે જ બાકીના અન્ય, ઉભય વગેરે સર્વનામના રૂપો સમજી લેવા. ફક્ત ‘અન્ય’ના નપુંસકલિંગ રૂપમાં પ્રથમા / દ્વિતીયા એકવચન ‘અન્યત્’ થાય.

ધાતુઓ

➤ ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ :-

પ્ર + વ્રજ્ = દીક્ષા લેવી

[To renounce]

આ + રુહ્ = ચઢવું [To climb]

પ્રતિ + દા = બદલામાં આપવું

[To exchange]

અધિ + સ્થા = ઊભા રહેવું, ઉપર બેસવું [To stand]

➤ ગણ - ૪ - પરસ્મૈપદ :-

અનુ + ઇષ્ = શોધવું [To find]

➤ ગણ - ૬ - પરસ્મૈપદ :-

વિ + લિખ્ = લખવું,

ચિત્ર દોરવું [To write / draw]

➤ ગણ - ૧ - આત્મનેપદ :-

લઙ્ઘ્ = ઓળંગવું, આજ્ઞા તોડવી

[To cross / violate]

સ્પર્ધ્ = સ્પર્ધા કરવી [To compete]

મુદ્ [મોદ્] = ખુશ થવું

[To be happy]

➤ ગણ - ૪ - આત્મનેપદ :-

અવ + મન્ = અવજ્ઞા કરવી

[To disregard]

વિદ્ = વિદ્યમાન હોવું, થવું [To be]

➤ ગણ - ૬ - આત્મનેપદ :-

લજ્ઞ્ = લજ્જા પામવી, શરમાવું

[To be ashamed]

➤ ગણ - ૧૦ - આત્મનેપદ :-

તન્ત્ર્ = સંભાળવું [To take care]

➤ ગણ - ૬ - ઉભયપદ :-

નિર્ + દિશ્ = દેખાડવું,

નિર્દેશ કરવો [To demonstrate]

➤ ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-

પૂર્ = પૂરવું, ભરવું [To fill]

પ્ર + અર્થ્ = પ્રાર્થના કરવી,

માંગવું [To pray]

ધૃ = દેવાદાર હોવું [To owe]

❖ તત્સમ શબ્દો ❖

❖ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

ક્રોધ = ક્રોધ, ગુસ્સો [Anger]
સંસાર = સંસાર, ભવ [World]

❖ સ્ત્રીલિંગ :-

યાત્રા = જાત્રા [Pilgrimage]

❖ નપુંસકલિંગ :-

ભોજન = આહાર
[Food / Meal]

પુણ્ય = પુણ્ય, પુણ્યકર્મ
[Good deed],

મરણ = મરણ [Death]

❖ નૂતન શબ્દો ❖

❖ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

દોષ = દોષ, કર્મ [Sin]
રૌદ્ર = ભયંકર [Horrible]
સ્વજન = સગાવહાલા [Relatives]

❖ ઇ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

જ્ઞાતિ = સમાજ [Society]

જલધિ = સમુદ્ર [Sea]

❖ નપુંસકલિંગ :-

સ્તોક = થોડું [Little],
કષ્ટ = સંકટ, પીડા [Trouble]
સાર = સારભૂત [Essence]

❖ સ્ત્રીલિંગ :-

ભવિતવ્યતા = નિયતિ [Destiny]

કથા = વાર્તા [Story]

❖ વિશેષણ :-

એતાદૃશ = આવું [Of this kind]

ત્વદીય = તારું [Yours]

મદીય = મારું [Mine]

તદીય = તેનું [Theirs]

❖ સર્વનામ :-

અન્ય = બીજું, જુદું, ભિન્ન [Different]

ઉભય = બે, બન્ને [Both]

સર્વ = બધાં [Everyone]

❖ પારિભાષિક શબ્દો ❖

❖ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

જિનાલય = દેરાસર
ભવ્ય = ભવ્ય, જે જીવ
મોક્ષમાં જવાનો હોય તે
અભવ્ય = અભવ્ય,
જે જીવ મોક્ષમાં જવાનો
ન હોય તે.

❖ નપુંસકલિંગ :-

કેવલજ્ઞાન = કેવલજ્ઞાન,
સમસ્ત ત્રણ જગતનું જ્ઞાન,
જાણકારી

❖ સ્ત્રીલિંગ :-

દીક્ષા = દીક્ષા, પાંચ મહાનિયમનો કાયમ
માટે સ્વીકાર

નામ - અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

રાજગૃહ = રાજગૃહી નગરી

શત્રુંજય = શત્રુંજય મહાતીર્થ

ગિરનાર = ગિરનાર મહાતીર્થ

ઇ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

રથનેમિ = રથનેમિ મુનિ

અવ્યય :-

પ્રત્યહં = રોજ [Everyday]

સ્વાધ્યાય

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. દોષા અસ્મભ્યં કેવલજ્ઞાનં ધારયન્તિ ।
2. ણ્ણાઃ સર્વા અપિ સ્થૂલિભદ્રસ્ય સૌદર્યા દીક્ષાયા અનન્તરં સંસારસ્ય ન સ્મરન્તિ । તત્ત્વ સુખં વિન્દન્તે ।
3. યથા મયૂરાય મેઘો રોચતે તથા યદિ જિના અસ્મભ્યં રોચન્તે તર્હિ વયં મોક્ષં વિન્દામહે ।
4. ણ્ણે સર્વેઽપિ યાત્રાયૈ ગિરનારં ગચ્છન્તિ । વયમપિ ગિરનારમેવેષ્યામઃ
5. ધર્મો ભવ્યાયૈવ રોચતે, ન સર્વેભ્યઃ ।
6. હે રથનેમે ! ત્વાં શંસામ્યહં યદુત યદિ ત્વમેતન્ન કસ્મા અપિ કથયસિ તર્હાપિ જિન ણ્ણત્સર્વે બોધત્યેવ ।
7. નેમિસ્તીર્થઙ્કરો ગિરનારાયારોહતિ, તત્ર પ્રવ્રજતિ, તત્રૈવ ચ કેવલજ્ઞાનં લભતે ।
8. સ્વજના જ્ઞાતયો વાઽપિ ન મરણસ્યાનન્તરં કસ્યાઽપિ સ્મરન્તિ । અત ણ્ણાદૃશં સંસારં યે સમ્યગ્ ત્યજન્તિ તે ભવ્યાઃ પ્રાજ્ઞાશ્ચ ।
9. દુઃખૈઃ કષ્ટૈશ્ચ રૌદ્રોઽયં સંસારઃ, નાઽસ્તિ સંસારે કિમપિ સારં ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. આ હોશિયાર લોકો રોજ દેરાસર જાય છે.
2. મહાવીર તીર્થકર રાજગૃહીનગરમાં જાય છે અને બધાં લોકોને ઉપદેશ આપે છે.
3. ભરત રાજા રોજ બધાં શ્રાવકોને ભોજન આપે છે.
4. મોક્ષ અમને ગમે છે. અમે મોક્ષની સ્પૃહા કરીએ છીએ.
5. મુનિઓ બધાંને સંપ્રતિરાજની કથાને કહે છે.

6. શત્રુંજય પર્વત ઉપર અમે ચઢીએ છીએ. જે શત્રુંજય પર્વત ઉપર ચઢે અથવા તેને જુએ તે ભવ્ય છે.
7. ભવિંતવ્યતા થોડાંક જ ધર્મના બદલામાં ઘણું બધું પુણ્ય આપે છે.
8. શાલિભદ્રની જેમ અને ધન્નાની જેમ મુનિઓને જે ભોજન આપે છે તે ઘણું બધું સુખ મેળવે છે.
9. જે બીજા કોઈના પણ ઉપર ગુસ્સો નથી કરતા, પણ પોતાના દોષો ઉપર ગુસ્સે થાય છે તે મોક્ષને મેળવે છે.

(3) (A) અધૂરી માહિતી પૂરો :-

નં.	ગુજરાતી અર્થ	સંસ્કૃત ધાતુ	ગણ	પદ	પુરુષ	એક વચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧	ચઢવું		૧		૩			
૨	ચિત્ર દોરવું		૬		૧			
૩	સંભાળવું				૨			
૪	વિદ્યમાન હોવું			આત્મને પદ	૧			
૫	અવજ્ઞા કરવી		૪		૩			

(B)

નં.	ગુજરાતી અર્થ	સંસ્કૃત શબ્દ	લિંગ	વિભક્તિ	એક વચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧	સગાવહાલાં			૧			
૨	જાત્રા			૬			
૩	પુણ્યકર્મ			૮			
૪	બે			૭			
૫	થોડું			૫			

(4) ખોટું હોય તો વિભક્તિ સુધારો :-

1. વનાય ગચ્છતિ -
2. પર્વતે અધિતિષ્ઠામ: -.....
3. સંસારં ન સ્પૃહયતિ યતિ: -....
4. જિન: સર્વાન્ યચ્છતિ -
5. સમ્પ્રતિ: દોષં સઙ્કુપ્યતિ -.....

(5) રૂપ બનાવો :-

1. ગિરનાર - ૪/૩ -	2. અભવ્ય - ૮/૨ -
3. જ્ઞાતિ - ૬/૧ -	4. ભોજન - ૨/૨ -
5. ભવિતવ્યતા - ૩/૧ -	

(6) રૂપ પૂરો :-

1.	ઉભયે	2. નિર્દિશે
ઉભયં
.....	ઉભયાભ્યામ્
ઉભયસ્મૈ	<hr/>		
.....	ઉભયેભ્યઃ	3. પ્રાર્થયે
.....	ઉભયયોઃ
ઉભયસ્મિન્	પ્રાર્થયન્તે

(7) જોડકાં જોડો :-

A	B	C
1. તમે બે બદલામાં આપો છો.	= અન્ય	- તૃતીય પુરુષ, એકવચન
2. અમે બધાં ચિત્ર દોરીએ છીએ.	= તસ્કર	- અપાદાન, એકવચન
3. તે થાય છે.	= પ્રતિ+દા	- સંબોધન, બહુવચન
4. બીજાઓ માટે	= શીતલતા	- પ્રથમ પુરુષ, બહુવચન
5. ભયંકર હોવાથી	= કૂપ	- સંપ્રદાન, બહુવચન
6. બે ચોરોથી	= નાયક	- દ્વિતીયપુરુષ, દ્વિવચન
7. કૂવામાં	= વિ+લિખ્	- અધિકરણ, એકવચન
8. હે આગેવાનો !	= રૌદ્ર	- કરણ, દ્વિવચન
9. ઠંડકને લીધે	= વિદ્	- અપાદાન, એકવચન

○○○

ઉપપદ વિભક્તિ - [Part - II]

આગલા પાઠમાં ઉપપદ વિભક્તિનાં નિયમોનો ૧લો ભાગ જોયો. આ પાઠમાં બીજો ભાગ જોઈએ :-

ક્રમ	ધાતુના ક્યાં અર્થના / પદના યોગમાં	કઈ વિભક્તિ ?	ઉદાહરણ
૧.	વિના અવ્યયના યોગમાં...	બીજી, ત્રીજી અથવા પંચમી વિભક્તિ લાગે.	ધર્મ, ધર્મેણ, ધર્માત્ વિના ન મોક્ષઃ ।
૨.	ઋતે (વિના)ના યોગમાં....	દ્વિતીયા અથવા પંચમી વિભક્તિ લાગે.	પુણ્યં, પુણ્યાત્ ઋતે ન જીવિતમ્ ।
૩.	અલં, કિં, કૃતમ્, સૂતમ્ વગેરે અવ્યયો...	તેનાથી સર્થુ એવા અર્થમાં વપરાયા હોય ત્યારે જેનાથી સર્થુ હોય તેને તૃતીયાવિભક્તિ લાગે.	અલં હિંસયા । કિં પ્રમાદેન । કૃતં ક્રોધેન ।
૪	શરીરના અવયવમાં	શરીરની ખોડ બતાવતા અવયવને તૃતીયા વિભક્તિ લાગે.	પાદેન ખજ્જઃ । નેત્રેણ કાણઃ ।
૫	સહ, સાર્ધમ્, સાકમ્, અમા અર્થમાં...	જેની સાથે હોય તે વ્યક્તિને તૃતીયા વિભક્તિ લાગે.	બાલઃ જનકેન સહ ગચ્છતિ ।
૬	ધિક્, અન્તરા વગેર અવ્યયના યોગમાં.....	જેના પર ધિક્કાર આદિ હોય તેને દ્વિતીયા વિભક્તિ લાગે.	ધિક્ ! જાલ્મમ્ । બાલો જનકમન્તરા ન ગચ્છતિ ।
૭	તુલ્ય, સાદૃશ્ય વગેરે સમાનાર્થક શબ્દોના યોગમાં...	જેના તુલ્ય / સદૃશ હોય તેને તૃતીયા કે ષષ્ઠી લાગે.	જનકેન, જનકસ્ય સદૃશઃ, તુલ્યઃ પુત્રઃ ।

૮	નમઃ અવ્યયના યોગમાં...	જેને નમસ્કાર હોય એને ચતુર્થી વિભક્તિ લાગે.	નમસ્તુભ્યમ્ । જિનાય નમઃ ।
૯	સ્વસ્તિ, સ્વધા, ભદ્રં, સ્વાહા અવ્યયના યોગમાં	જેનું કલ્યાણ વગેરે ઈચ્છીએ તેને ચતુર્થી વિભક્તિ લાગે.	સ્વસ્તિ સંઘાય । અગ્નયે સ્વાહા ।
૧૦	હિતના યોગમાં...	જેનું હિત ઈચ્છીએ એને ચતુર્થી વિભક્તિ લાગે.	ગુરુઃ શિષ્યાય હિતં ઇચ્છતિ ।
૧૧	ઉત્પત્તિ અર્થમાં...	જ્યાંથી ઉત્પત્તિ થઈ હોય તેને પંચમી વિભક્તિ લાગે.	પંકાદ્ જાયતે ઇતિ પંકજમ્ ।
૧૨	પૃથક્, નાના, ભિન્ન, અન્ય વગેરેના યોગમાં	જેનાથી ભિન્ન હોય તેને પંચમી વિભક્તિ લાગે.	ઘટાદ્ અન્યઃ પટઃ । તરોઃ પુષ્પં પતતિ ।
૧૩	ભી, ભય વગેરે ભયવાચક અર્થમાં..	જેનાથી ભય હોય તેને પંચમી વિભક્તિ લાગે.	ચૌરાદ્ ભયં વર્તતે । વ્યાઘ્રાદ્ ભયમ્ ।
૧૪	શ્રેષ્ઠ, પ્રધાન, પ્રથમ વગેરે અર્થમાં...	જેઓમાં શ્રેષ્ઠ, પ્રધાન વગેરે હોય એને ષષ્ઠી કે સપ્તમી લાગે. આને નિર્ધારણ ષષ્ઠી/સપ્તમી વિભક્તિ કહેવાય છે.	જિનઃ નરાણાં, નરેષુ શ્રેષ્ઠઃ ।
૧૫	સ્નેહ, વિશ્વાસ વગેરે અર્થમાં...	જેના પર સ્નેહ આદિ હોય તેને સપ્તમી વિભક્તિ લાગે.	ગુરૌ સ્નિહ્યતિ । જનકસ્ય પુત્રે અતીવ સ્નેહો વર્તતે ।

❖ થોડાં રૂપો પણ જોઈએ :- અત્યાર સુધીમાં આપણે અ કારાન્ત પુલ્લિંગ / અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ / આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ/ઇ કારાન્ત પુલ્લિંગ તથા સર્વનામના રૂપો જોયાં આ વખતે -

૪૪ સરલ સંસ્કૃતમ્-૧ ૪૪૪૪ ૯૩ ૪૪૪૪૪૪૪૪૪૪ ૫૧૬-૧૪૪૪

गुरु - गुरुञ् [उ कारान्त - पुल्लिङ्ग]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	गुरुः	गुरू	गुरवः
द्वि. वि. →	गुरुम्	"	गुरून्
तृ. वि. →	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
च. वि. →	गुरवे	"	गुरुभ्यः
प. वि. →	गुरोः	"	"
ष. वि. →	"	गुरवोः	गुरूणाम्
स. वि. →	गुरौ	"	गुरुषु
संभोधन →	हे गुरो !	हे गुरू !	हे गुरवः !

मधु = मध [उ कारान्त नपुंसकलिङ्ग]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	मधु	मधुनी	मधूनि
द्वि. वि. →	"	"	"
तृ. वि. →	मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः
च. वि. →	मधुने	"	मधुभ्यः
प. वि. →	मधुनः	"	"
ष. वि. →	"	मधुनोः	मधूनाम्
स. वि. →	मधुनि	"	मधुषु
संभोधन →	हे मधु ! मधो !	हे मधुनी !	हे मधूनि !

धेनु - गाय [उ कारान्त स्त्रीलिङ्ग]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	धेनुः	धेनू	धेनवः
द्वि. वि. →	धेनुम्	"	धेनूः
तृ. वि. →	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
च. वि. →	धेनवे / धेन्वै	"	धेनुभ्यः
प. वि. →	धेनोः / धेन्वाः	"	"
ष. वि. →	" / "	धेन्वोः	धेनूनाम्
स. वि. →	धेनौ / धेन्वाम्	"	धेनुषु
संभोधन →	हे धेनो !	हे धेनू !	हे धेनवः !

धातुઓ

← ગણ - ૧ - પરસ્મૈપદ :-

સમ્ + ભવ્ = સંભવ હોવો,

ઉત્પન્ન થવું [To arise]

વાઙ્ઙ્ = ઈચ્છવું, વાંછવું [To desire]

→ ગણ - ૪ - પરસ્મૈપદ :-

ત્રસ્ = ત્રાસ પામવું [To fear]

→ ગણ - ૬ - પરસ્મૈપદ :-

નિર્ + કૃષ્ = ખસેડવું,

દૂર કરવું [To remove]

← ગણ - ૧ - આત્મનેપદ :-

ડી (ડય) = ઊડવું [To fly]

→ ગણ - ૬ - આત્મનેપદ :-

વિજ્ = ડરવું [To be scared]

→ ગણ - ૪ - આત્મનેપદ :-

યુજ્ = યોગ્ય હોવું [To be proper]

← ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-

પ્રથ્ = પ્રસિદ્ધ કરવું [To disclose]

શબ્દો

❖ તત્સમ શબ્દો ❖

→ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

ચૌર = ચોર [Thief]

અગ્નિ = આગ [Fire]

સ્નેહ = લાગણી [Affection]

વિનય = ભક્તિ [Respect]

વિશ્વાસ = ભરોસો [Trust]

પુરુષાર્થ = પ્રયત્ન [Effort]

તીર્થ = યાત્રાધામ [Holy place]

શિષ્ય = ચેલો [Disciple]

દ્વાર = દરવાજો [Door]

→ અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

શરીર = શરીર [Body]

પુષ્પ = ફૂલ [Flower]

કમલ = કમળ [Lotus]

→ ઇ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

સ્મૃતિ = યાદદાસ્ત [Memory]

ઋદ્ધિ = ઐશ્વર્ય [Prosperity]

→ ઈ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

પૃથ્વી = પૃથ્વી [Earth]

નદી = નદી [River]

→ વિશેષણ :-

તુલ્ય = સમાન [Similar]

અભિન્ન = એક [Identical]

શ્રેષ્ઠ = સર્વોત્તમ [Excellent]

★ નૂતન શબ્દો ★

→ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

પટ = કપડું [Cloth]

પટ્ટા = કાદવ [Mud]

પટ્ટાજ = કમળ [Lotus] (પુ./નપું.)

પાદ = પગ [Leg]

ખજ્જ = લંગડો [Lame]

જનક = પિતા [Father]

વિગ્રહ = લડાઈ [War]

વ્યાઘ્ર = વાઘ [Tiger]

જાલ્મ = મૂર્ખ, ઠગ [Rogue]

काण = काणो [One eyed]
 सदृश = तुल्य, समान [Similar]
 कीटक = कीड़े [Worm]
 → उ कारान्त पुल्लिङ्ग :-
 तरु = वृक्ष, अड [Tree]
 गुरु = गुरुञ्च [Preceptor]
 शिशु = बालक [Child]
 सून = दीकरो, पुत्र [Son]
 → अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-
 जीवित = जीवन, प्राण [Life]
 साफल्य = सफलता [Success]
 → इ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-
 वारि = पानी [Water]
 → उ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-
 मधु = मध [Honey]
 अश्रु = आंसु [Tears]
 → इ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
 मति = बुद्धि [Sense]

जाति = जति, वंश [Caste]
 → ई कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
 रजनी = रात्रि [Night]
 → उ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
 धेनु = गाय [Cow]
 • अव्ययी :-
 स्वधा / स्वाहा = यज्ञादिभिः कल्याण
 सूचक शब्द
 भद्रं = कल्याण [Welfare]
 पृथक् = जूटु-जूटु [Different]
 नाना = अनेक [Various]
 अतीव = अत्यन्त [Extreme]
 * पारिभाषिक शब्दो *
 • अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-
 संघ = साधु, साध्वी, श्रावक, श्राविका-
 आ चारनो समुदाय

संस्कृतम्

(1) संस्कृतं गुजराती करो :-

1. यथा रजन्या चन्द्रः तारकाणां श्रेष्ठशोभते तथैव पृथ्व्यां नराणां श्रेष्ठो जिनो महावीरशोभते ।
2. गुरोर्विनयेन विना मोक्षः नैव विद्यते ।
3. पतन्ति यथा तरोः पुष्पाणि, पतन्ति तथा तस्य नेत्राभ्यामश्रूणि ।
4. पृथ्व्यां सूर्याद्विना प्रकाशो नाऽऽगच्छति ।
5. पुत्रुषार्थमृते साफल्यं कुतः ?
6. न हि दयाया ऋते धर्मस्सम्भवति ।
7. अलं अभव्यानामुपदेशस्य दानेन ! यतस्ते न किमपि सम्यगाचरन्ति ।
8. शिशुर्जनकेन साकमेवेष्यति, न तु जनकमन्तरा यतो शिशोर्जनकेऽतीव स्नेहो विद्यते ।

9. गुरुः सदा शिष्याय हितमेव वाञ्छत्यतो गुरोर्विनयेन शीघ्रं मोक्षं विन्दन्ते शिष्याः, ततश्च गुणेषु श्रेष्ठो विनयः ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. આદિનાથ ભગવાનને નમસ્કાર હો.
2. આખા વિશ્વનું કલ્યાણ થાઓ.
3. કાદવમાંથી કીડા પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ લોકો કમળને જ 'પંકજ' કહે છે. નહીં કે કીડાને.
4. સાધુઓને ચોરથી, વાઘથી કે સંકટોથી ભય નથી પણ દોષોથી ભય છે.
5. આંખે કાણો કે પગે ખોડો માણસ પણ જો ભવ્ય હોય તો મોક્ષને મેળવે છે પણ અભવ્ય ક્યારેય મોક્ષને નથી મેળવતો.
6. કુલમાં જેમ આદિનાથ ભગવાનનું કુલ શ્રેષ્ઠ છે, કૂલોમાં જેમ કમળ શ્રેષ્ઠ છે તેમ તીર્થોમાં શત્રુંજય શ્રેષ્ઠ છે. શત્રુંજયની સમાન કોઈ પણ તીર્થ પૃથ્વી ઉપર નથી.
7. રાજાના દીકરાને રાજામાં જેવો વિશ્વાસ નથી, તેવો વિશ્વાસ શિષ્યને ગુરુમાં છે.
8. શિષ્ય ગુરુ કરતા શરીરથી જુદો છે પણ ઈચ્છાથી તો તે ગુરુથી અભિન્ન જ છે.
9. જે ઈચ્છા ગુરુની તે જ ઈચ્છા જે શિષ્યની હોય, તે શિષ્ય બધાં શિષ્યોમાં શ્રેષ્ઠ છે.

(3) ખૂટતી વિગત પૂરો :-

નં.	અર્થ	ધાતુ	ગણ	પદ	પુરુષ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧	વાંછવું				૨			
૨	ખીડવું				૩			
૩	ડરવું				૧			
૪	પ્રસિદ્ધ કરવું				૨			
૫	યોગ્ય હોવું				૩			
૬	દૂર કરવું				૧			
૭	ત્રાસ પામવું				૩			
૮	સંભવિત હોવું				૨			
૯	વખાણવું				૧			

(4) संधि करो :-

1. घटात् + अन्यः =
2. पङ्कात् + जायते =
3. अपि + इति + अर्थः =
4. महावीरः + तत्र =
5. वाक् + सु =

(5) अधूरी विगत पुरो :-

नं.	तृतीय पुरुष अ.व.	भूणधातु	पद	गण	पुरुष	भेकवयन	द्विवयन	अहुवयन
१	आशंसते				१			
२	अनुरुध्यते				२			
३	निषूदयते				३			
४	प्रव्रजति				२			
५	परिणयति				३			
६	अपनयति				१			
७	अवतरति				३			
८	निर्गच्छति				२			
९	मन्यते				१			

(6) [A] भूटती विगत पुरो :-

नं.	नाम	भूणशब्द	विलक्ति	लिंग	नाम	भेकवयन	द्विवयन	अहुवयन
१	भाणक		१					
२	पुत्र		८					
३	सर्वोत्तम		६					
४	सरभुं		५					
५	कीडा		३					
६	काष्ठो		२					
७	भूर्भ		४					
८	कमण		७					
९	कपडुं		६					

[B]

नं.	शब्द	सादो अर्थ	विलक्ति	किंग	विलक्तिनुं नाम	भेकवयन	दिवयन	अधुवयन
१	वेणा		१					
२	पाणि		८					
३	पाठशाला		६					
४	समराङ्गण		४					
५	मूक		५					
६	रथ्या		३					
७	हर्म्य		७					
८	लाङ्गूल		२					
९	वैयात्य		६					

(7) निम्नोक्त दरेक शब्द + धातु बंनेनो उपयोग करी विलक्ति / प्रत्यय वगेरे उमेरी वाक्य बनावो :-

दा.त. :- आराधना यति लभ् (धातु) मोक्ष न विना
यति: आराधनया विना मोक्षं न लभते ।

1. अन्य गुरु इच्छा इच्छा यद् युज् (धातु) शिष्य शिष्य तद् न ।
2. महावीर उपदेश भव्य उच् (धातु)
3. साफल्य विद् (धातु) पुरुषार्थ जनक ।
4. अस् (धातु) शिष्य गुरु सदृश सूनु ।
5. तीर्थ शिशु वर्त् (धातु) जनक ।

〇〇〇

કર્મણિ પ્રયોગ

મિત્રો ! આપણે પહેલા વાત કરી ગયા તે મુજબ સંસ્કૃતમાં ત્રણ પ્રયોગ છે.

૧) કર્તરિ પ્રયોગ ૨) કર્મણિ પ્રયોગ ૩) ભાવે પ્રયોગ.

કર્તરિ પ્રયોગ થોડો જોઈ ગયાં. આ પાઠમા કર્મણિ પ્રયોગ જોઈશું.

☛ કર્તરિ પ્રયોગ કરતાં કર્મણિ પ્રયોગ બહુ સરળ છે જુઓ :-

	કર્તરિ પ્રયોગ		કર્મણિ પ્રયોગ
૧)	૧૦ ગણના જુદા-જુદા પ્રત્યયો	૧)	માત્ર 'ય' જ પ્રત્યય.
૨)	ધાતુના આદેશને પ્રત્યય લાગી રૂપ બને	૨)	મૂળધાતુ ઉપરથી જ રૂપ બને.
૩)	પરસ્મૈપદ + આત્મનેપદ = બે પદ	૩)	બધાં આત્મનેપદ જ !

દા.ત. કર્તરિ વાક્ય - હું ચાલું છું - અહં ગચ્છામિ ।

કર્મણિ વાક્ય - મારા દ્વારા ચલાય છે - મયા ગમ્યતે ।

ચાલો ! ત્યારે સંસ્કૃતના એક નવા સીમાચિહ્નને પાર કરીએ :-

* કર્મણિ પ્રયોગ *

જે વાક્ય પ્રયોગ કર્મને મુખ્ય કરે તે કર્મણિ પ્રયોગ. આ પ્રયોગમાં કર્મ પ્રથમામાં હોય અને ક્રિયાપદ કર્મને અનુસરે એટલે કે કર્મના વચનાદિ ક્રિયાપદને લાગે અને કર્તાને તૃતીયા લાગે.

દા.ત. > જનૈઃ ઘટઃ દૃશ્યતે = લોકો વડે ઘડો જોવાય છે.

* મૂળ ધાતુ + ય + આત્મનેપદના પ્રત્યયો = કર્મણિ રૂપ.

દા.ત. > ગમ્ + ય + તે = ગમ્યતે ।

૧. કર્મણિ પ્રયોગમાં લાગતો 'ય' પ્રત્યય અવિકારક છે. પરન્તુ દસમા ગણના ધાતુમાં ગુણ / વૃદ્ધિ થાય છે.

* દા.ત. * ચુર્ → ચોર્યતે । પરન્તુ બુધ્ → બુધ્યતે ।

૨. ધાતુના અંતે હ્રસ્વ ઇ, ઉ હોય તો દીર્ઘ થાય છે.
દા.ત. * નુ → નૂયતે । — * જિ → જીયતે ।
૩. ધાતુના અંતે હ્રસ્વ ઋ હોય તો તેનો રિ થાય છે.
દા.ત. * મૃ → મ્રિયતે । * કૃ → ક્રિયતે ।
૪. સંયુક્ત વ્યંજન પછી હ્રસ્વ ઋ આવે ત્યારે અર્ થાય છે.
દા.ત. * સ્મૃ → સ્મર્યતે ।
૫. ઋ, ઋઋ ધાતુના ઋ નો પણ અર્ થાય છે.
દા.ત. * ઋ → અર્યતે । * ઋઋ → ઋઋર્યતે ।
૬. ધાતુના અંતે દીર્ઘ ઋ હોય તો ઈર્ થાય છે.
દા.ત. * જૃ → જીર્યતે । * તૃ → તીર્યતે ।
૭. પરન્તુ જો દીર્ઘ ઋ ઓષ્ટ્ય વ્યંજન કે વ્ પછી હોય તો ઊર્ થાય છે.
દા.ત. * પૃ → પૂર્યતે । * વૃ → વૂર્યતે ।
૮. ડા, ઢા (અંગવાળા) મા, સ્થા, ગૈ, પા (પિબ્) સો, હા (ત્રીજો ગણ-પરસ્મૈપદ) આટલા ધાતુઓમાં કર્મણિમાં અંત્ય સ્વરનો દીર્ઘ ઈ થાય છે.
દા.ત. * દીયતે । * સ્થીયતે । * ધીયતે ।
૯. અઙ્, અઙ્ઙ, ભઙ્, રઙ્, સઙ્, સ્વઙ્, ઢંશ, ધ્વંસ, બ્રંશ, ઘ્નંસ, ગ્રન્થ, બન્ધ, મન્થ, સ્કન્દ, સ્તમ્ભ, ઇન્ધ, ઉન્દ, તુંહ આ ૧૮ ધાતુઓમાં અનુનાસિકનો લોપ થાય છે.
દા.ત. * અઙ્ - અઙ્યતે । * અઙ્ઙ - અઙ્યતે ।
૧૦. વઙ્, યઙ્, વપ્, વહ, વસ, વશ, વે, વ્યે, હે, શ્વિ, વદ્, સ્વપ્, જ્યા, વ્યઙ્, પ્રઙ્, વ્રઙ્, ભ્રઙ્, ગ્રહ, વ્યધ્ આ ૧૮ ધાતુઓમાં સંપ્રસારણ થાય છે.

* * * સંપ્રસારણ એટલે ? ય્વૃત્ * * *

ય્વૃત્ એટલે ? હ્રસ્વસ્વર સહિતના ય્, વ્, ર્ નો અનુક્રમે ઇ, ઉ, ઋ થાય છે. દીર્ઘસ્વર સહિતના ય્, વ્, ર્ નો અનુક્રમે દીર્ઘ ઈ, ઊ, ઋ થાય.

* જોડાક્ષર પછી દીર્ઘ / હ્રસ્વ સ્વર સહિતના ય્, વ્, ર્ નો દીર્ઘ ઈ, ઊ, ઋ થાય.

જોડાક્ષર પછી અ સહિતના ય, વ, રનો હ્રસ્વ ઇ, ઊ, ઋ થાય.

દા.ત. : સ્વપ્ → સુપ્યતે

દા.ત. * વચ્ + ય + તે = ઊચ્ + ય + તે = ઊચ્યતે ।

* યજ્ + ય + તે = ઇજ્ + ય + તે = ઇજ્યતે ।

* પ્રચ્છ્ + ય + તે = પ્ + ઋ + ચ્છ્ + ય + તે = પૃચ્છ્યતે ।

* વે + ય + તે - વે = ઊ ∴ ઊ + ય + તે = ઊયતે ।

* શ્વિ + ય + તે = વે = ઊ + ય + તે = શૂયતે ।

૧૧. કર્તરિથી કર્મણિ કરવું હોય ત્યારે કર્તાને તૃતીયા વિભક્તિ લાગે અને કર્મને પ્રથમા વિભક્તિ લાગે. તેમજ ક્રિયાપદ કર્મને અનુસરે.

દા.ત. * વયં શાલાં ગચ્છામઃ = અસ્માભિઃ શાલા ગમ્યતે ।

૧૨. કર્મણિથી કર્તરિ કરવું હોય ત્યારે કર્તાને પ્રથમા, કર્મને દ્વિતીયા અને ક્રિયાપદ કર્તાને અનુસરે.

દા.ત. * અસ્માભિઃ જિનેશ્વરઃ પૂજ્યતે = વયં જિનેશ્વરં પૂજયામઃ ।

* આ નિયમો ખૂબ કામના છે. કેટલાંક ધાતુઓ બીજી બુકના છે માટે, અત્યારે તે ધાતુઓના અર્થની સમજ ન પડે તો પણ ગોખશો જેથી બીજી બુકમાં અત્યંત ઉપયોગી બનશે.

વધૂ - વહુ, જુવાન સ્ત્રી [ઊ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ]

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ. વિ. →	વધૂઃ	વધ્વૌ	વધ્વઃ
દ્વિ. વિ. →	વધૂમ્	"	વધૂઃ
તૃ. વિ. →	વધ્વા	વધૂભ્યામ્	વધૂભિઃ
ચ. વિ. →	વધ્વૈ	"	વધૂભ્યઃ
પ. વિ. →	વધ્વાઃ	"	"
ષ. વિ. →	"	વધ્વોઃ	વધૂનામ્
સ. વિ. →	વધ્વામ્	"	વધૂષુ
સંબોધન →	હે વધુ !	હે વધ્વૌ !	હે વધ્વઃ !

कर्तृ = કરનાર [ऋ कारान्त पुल्लिङ्ग]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	कर्ता	कर्तारौ	कर्तारः
द्वि. वि. →	कर्तारम्	"	कर्तृन्
तृ. वि. →	कर्त्रा	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
च. वि. →	कर्त्रे	"	कर्तृभ्यः
प. वि. →	कर्तुः	"	"
ष. वि. →	"	कर्त्रोः	कर्तृणाम्
स. वि. →	कर्तरि	"	कर्तृषु
संभोधन →	हे कर्तः !	हे कर्तारौ !	हे कर्तारः !

पितृ = पिता [ऋ कारान्त पुल्लिङ्ग]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	पिता	पितरौ	पितरः
द्वि. वि. →	पितरम्	"	पितृन्
तृ. वि. →	पित्रा	पितृभ्याम्	पितृभिः
च. वि. →	पित्रे	"	पितृभ्यः
प. वि. →	पितुः	"	"
ष. वि. →	"	पित्रोः	पितृणाम्
स. वि. →	पितरि	"	पितृषु
संभोधन →	हे पितः !	हे पितरौ !	हे पितरः !

मातृ = માતા [ऋ कारान्त स्त्रीलिङ्ग]

	अ. व.	द्वि. व.	ब. व.
प्र. वि. →	माता	मातरौ	मातरः
द्वि. वि. →	मातरम्	"	मातृः
तृ. वि. →	मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभिः
च. वि. →	मात्रे	"	मातृभ्यः
प. वि. →	मातुः	"	"
ष. वि. →	"	मात्रोः	मातृणाम्
स. वि. →	मातरि	"	मातृषु
संभोधन →	हे मातः !	हे मातरौ !	हे मातरः !

धातुओ

- ☛ गण - १ - परस्मैपद :-
अनु + भू = अनुभववुं
[To experience]
→ गण - ६ - परस्मैपद :-
प्र + क्षिप् = ईकवुं. [To throw]

- ☛ गण - १० - आत्मनेपद :-
वञ्च् = षगवुं [To cheat]
☛ गण - १० - उभयपद :-
आ + कर्ण् = सांभणवुं [To hear]

शब्दो

❖ तत्सम शब्दो ❖

- अ कारान्त पुलिङ्ग :-
अधम = डलकुं, दुष्ट [Wicked]
पुरुष = मानव [Man]
→ उ कारान्त पुलिङ्ग :-
साधु = यति [Saint]
☛ विशेषण :-
अयोग्य = अयोग्य [Unworthy]
→ आ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
करुणा = दया [Kindness]
व्यवस्था = व्यवस्था [Arrangement]
☛ अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-
फल = इण [Fruit]
वात्सल्य = वात्सल्य [Affection]
अलीक = भोटुं [Wrong]

❖ नूतन शब्दो ❖

- अ कारान्त पुलिङ्ग :-
दीन = दुःभी [Sad]

- सज्जन = सारो भाषस [Noble]
स्वाध्याय = लणवुं [Study]
सदागम = साया शास्त्रो, जिनागम
आर्य = आर्यो, सारी संस्कृतिना पालको
→ ऋ कारान्त पुलिङ्ग :-
कर्तृ = कर्ता, करनार [Doer]
पितृ = पिता [Father]
भ्रातृ = भाई [Brother]
→ अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-
वित्त = धन, पैसो [Money]
अनन्त = छेडरहित [Infinite]
→ आ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
वार्ता = वात [Talk]
→ इ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
दुर्गति = भराब गति [Hell]
निर्वृति = भोक्ष, सुभ [Liberation]
→ ऊ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
वधू = वहु [Daughter-in-law]

श्वश्रू = सासु [Mother-in-law]

→ ऋ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-

मातृ = माता [Mother]

❖ पारिवारिक शब्दो ❖

→ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

जैन = जैन, जिनेश्वर देवोअे अत्तावेल

धर्म तथा तेने पाणनार

बलदेव = शलाका पुरुष, अलदेव

❖ विशेष नाम ❖

→ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

राम = राम

लक्ष्मण = लक्ष्मण

मुनिसुव्रत = मुनिसुव्रत स्वाभी

→ आ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-

सुभद्रा = सुभद्रा सती

★ अर्थयो :-

ह्यः = गढकावे [Yesterday]

बहिः = अदर [Outside]

स्वाध्याय

(1) संस्कृतं गुजराती करो :-

1. भोजनानि दीनेभ्यः भरतेन नृपतिना दीयन्ते ।
2. सदागमेनैव नीयन्ते भव्याः सज्जना निर्वृति ।
3. सुभद्रा श्वश्रूा यथा तथोद्यते तथाऽपि सुभद्रा न श्वश्रूै कुप्यति यतस्तया जैनो धर्मः पाल्यते ।
4. संसारे जीवैः पापान्याचर्यन्ते । ततश्च पापैः जीवा दुर्गतौ प्रक्षिप्यन्ते । धिक् पापम् ! धिक् च तं येन पापान्याचर्यन्ते ।
5. वित्ताय जीवैरलीकं भाष्यते, दुःखान्यनुभूयन्ते, सुखानि परित्यज्यन्ते । ततश्च नरकं गम्यते । धिग्वित्तम् !
6. वित्ताय यद् यत्संसारे जीवैराचर्यते, यादृशञ्च कष्टं सह्यते तादृशं यदि दीक्षायां निर्वृत्या आचर्यते सह्यते च तर्हि मोक्षः शीघ्रं जीवैर्लभ्यते ।
7. संसारे ज्ञातये स्वजनाय वा जीवैः कष्टानि सह्यन्ते किन्तु दुःखान्येव जीवैर्लभ्यन्ते, दीक्षायामपि यतिभिः कष्टानि सह्यन्ते किन्तु तैः त्वनन्तमाध्यात्मिकं सुखं लभ्यते ।
8. जीवैः 'मयाऽन्ये मत्या वज्ज्यन्त' इति मन्यते वस्तुतस्तु तदा पापैर्जीवा एव वज्ज्यन्ते ।

9. मात्रा वात्सल्यं शिशवे दीयते, पित्रा च शिशुः पाल्यतेऽत एव यैः तौ त्यज्येते ते मूर्खा अधमाश्च ।
10. वधूभिर्गृहे स्थीयते, पुरुषैरुद्योग आचर्यत इत्येवार्याणां व्यवस्था, प्रमदाभिर्गृहाद् बहिर्नैव गम्यते दिनेऽपि, का वार्त्ता पुनः रजन्याम् ?

(2) गुजरातीનું સંસ્કૃત કરો :-

1. સ્વાધ્યાયથી સાધુઓના પાપો નષ્ટ થાય છે, જેમ શત્રુઓ તીર વડે.
2. સાચા શ્રાવકો જિનેશ્વર ભગવાન દ્વારા રક્ષાય છે.
3. સંપ્રતિ રાજા દ્વારા દુષ્ટો દંડાય છે, સજજનો સેવાય છે.
4. જેમ ભોજન વડે શરીર પોષાય છે તેમ વિનય વડે બુદ્ધિ પોષાય છે.
5. જે જેવા પાપનો કર્તા છે તેના વડે તેવા ફલો અનુભવાય જ છે.
6. ભગવાન દેવો દ્વારા પણ વંદાય છે.
7. રામની વાર્તા લોકો દ્વારા સંભળાય છે કે 'રામ બલદેવ છે, તેમના વડે મુનિસુવ્રત તીર્થંકર વંદાય છે, તે લક્ષ્મણના ભાઈ છે.'
8. ભગવાનની કરુણાથી પાપી જીવો વડે પણ ધર્મ મેળવાય છે અને મોક્ષે પણ જવાય છે.
9. નદીઓ દ્વારા જેમ સમુદ્રમાં જવાય છે તેમ પોતાનું મન જેના દ્વારા ભગવાનમાં લઈ જવાય છે તેના દ્વારા ભગવાનની કરુણા મેળવાય છે.
10. ગૌતમ દ્વારા ભગવાન મહાવીરની બધી આજ્ઞા આચરાય છે.

(3) ખૂટતી વિગતો પૂરો :- (અસ્મદ્ / યુષ્મદ્ / તદ્ ના રૂપો અવશ્ય લખવા.)

ક્રમ	કર્તારિ ગુજરાતી વાક્ય	કર્મણિ ગુજરાતી વાક્ય	કર્તારિ સંસ્કૃત વાક્ય	કર્મણિ સંસ્કૃત વાક્ય
૧	દા.ત. : અમે બે માંગીએ છીએ.	અમારા બે દ્વારા મંગાય છે.	યાચાવહે આવાં	આવાભ્યાં યાચ્યતે
૨	તે પૂરે છે.			
૩	તમે દેખાડો છો.			
૪	હું સાંભળું છું.			
૫	તે બે શરમાય છે.			

(4) भूटती विगतो पूरो :-

क्र म	संस्कृत कर्तरि वाक्य	संस्कृत कर्मक्षि वाक्य	गुजराती कर्तरि वाक्य	गुजराती कर्मक्षि वाक्य
१	शिक्षते सः			
२	सेवावहे आवां			
३	त्वं गणयसे			
४	ते अपनयन्ति			
५	वयं परिणयामः			

(5) भूटती विगतो पूरो :- (३५ कर्मक्षि प्रयोगना ४ लभवाना)

क्रम	धातु	गुजराती अर्थ	पुरुष	भेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
१	विद् (विन्द्)		१			
२	जन् (जा)		३			
३	युध्		२			
४	यत्		३			
५	वेप्		१			

(6) निम्नोक्त वाक्योने कर्मक्षि वाक्य बनावो :-

- ते मुनिं रक्षन्ति -
- अहं सत्यं वदामि -
- वयं राजगृहनगरं वसामः -
- त्वं अहितं त्यजसि -
- तौ दोषान् दहतः -
- युवां ओदनं पचथः -
- यूयं संस्कृतं पठथ -
- त्वं मां निन्दसि -
- ते मां शंसन्ति -

→ મિત્રો ! કર્મણિના નિયમ - ૮, ૯, ૧૦ (સંપ્રસારણ)ને એકદમ રૂઢ કરવા માટેનો નિમ્નોક્ત સ્પેશિયલ સ્વાધ્યાય છે. રખેને ! ચૂકતા.

(7) સંપ્રસારણ :- નિમ્નોક્ત ધાતુઓનું સંપ્રસારણ કર્મણિ રૂપ લખો.
(જે ધાતુ તમારે આવ્યા નહીં હોય તેની વિગત આપી હશે. બાકીની તમારે ભરવી.)

		તૃતીયપુરુષ એ.વ.		તૃતીયપુરુષ એ.વ.	
નં.	મૂળધાતુ	કર્તરિ રૂપ	અર્થ	ગણ	કર્મણિ રૂપ
૧	વच्	વक्ति	બોલવું	૨	
૨	यज्	यजति	યજ્ઞ કરવો	૧	
૩	वप्				
૪	वह्				
૫	वस्				

(8) નિયમ - ૮ અને ૯ [સૂચના ઉપર મુજબ]

નં.	મૂળધાતુ	કર્તરિ રૂપ	સાદો અર્થ	ગણ	કર્મણિ રૂપ
૧	दा				
૨	धा	दधाति	ધારણ કરવું	૩	
૩	मा	माति	માવું, સમાવું	૨	
૪	स्था				
૫	गै	गायति	ગાવું	૧	
૬	पा				
૭	सो	स्यति	કાપવું	૪	
૮	हा	जहाति	છોડવું	૩	
૯	अञ्च्	अञ्चति	જવું	૧	

કર્મણિ નિયમો [Part - II]

હસ્તન ભૂતકાળ + ભાવે પ્રયોગ

દ્વિકર્મક :- જે ધાતુના બે કર્મ હોય તે દ્વિકર્મક કહેવાય છે.

ક્રિયાપદને કોને અને શું એ બે પ્રશ્ન પૂછવાથી જવાબ જુદા જુદા આવે તો એ ક્રિયાપદ દ્વિકર્મક કહેવાય.

અને તેમાં કોને પૂછવાથી જે જવાબ મળે તે ગૌણકર્મ કહેવાય.

શું પૂછવાથી જે જવાબ મળે તે મુખ્યકર્મ કહેવાય.

દા.ત. સાધુઃ નૃપં કથાં કથયતિ = સાધુ રાજાને કથા કહે છે.

અહીં 'કથયતિ' ક્રિયાપદ છે. નૃપ તથા કથા બે કર્મ છે.

પ્રશ્ન (૧) શું કહે છે ? જ. = કથાને કહે છે. ∴ કથા = મુખ્યકર્મ

પ્રશ્ન (૨) કોને કહે છે ? જ. = રાજાને કહે છે. ∴ નૃપ = ગૌણકર્મ.

સાધુના નૃપઃ કથાં કથ્યતે આ રીતે કર્મણિ પ્રયોગ થાય. તે માટેના થોડાં નિયમો છે :-

❖ (૧) ની, હ, કૃષ્, વહ્ આ તથા બીજા આવા દ્વિકર્મક ધાતુઓના કર્મણિ વાક્ય પ્રયોગમાં મુખ્યકર્મને 'પ્રથમા' અને ગૌણકર્મને 'દ્વિતીયા' વિભક્તિ લાગે છે. દા.ત.

અજાં ગ્રામં નયતિ ← કર્તરિ પ્રયોગઅજા ગ્રામં નીયતે ← કર્મણિ પ્રયોગ.
અહીં અજા મુખ્યકર્મ હોવાથી પ્રથમા વિભક્તિમાં આવે.

➤ દુહ, યાચ્, પચ્, દણ્ડ, રુધ્, પ્રચ્છ, ચિ, બ્રૂ, શાસ્, જિ, મથ્, મુષ્ - આ ધાતુઓના તેમજ તેવા બીજા દ્વિકર્મક ધાતુઓના વાક્ય પ્રયોગમાં આવેલા બે કર્મોમાં ગૌણ કર્મ કર્મણિ પ્રયોગમાં પ્રથમામાં આવે છે.

દા.ત.* દુહ્ → ગોપેન ધેનુઃ દુગ્ધં દુહ્યતે । [કર્તરિ વાક્ય :- ગોપઃ ધેનું દુગ્ધં દોગ્ધિ] * યાચ્ → યાચકેન ધનિકઃ ઓદનં યાચ્યતે ।

* જિ → નિષ્કં જીયતે દેવદત્તઃ ।

૧૩ કર્મણિ પ્રયોગમાં 'અસ્' ધાતુનો 'ભૂ' આદેશ થાય છે. દા.ત. → ભૂયતે ।

'બ્રૂ' ધાતુનો 'વચ્' આદેશ થાય છે. દા.ત. → ઉચ્યતે ।

'ઘસ્' ધાતુનો 'અદ્' આદેશ થાય છે. દા.ત. → અદ્યતે ।

'શી' ધાતુનો 'શય્' આદેશ થાય છે. દા.ત. → શય્યતે ।

૧૪ खन्, जन्, तन् आ त्रण धातुओमां विकल्पे न् नो लोप थाय छे. अने त्पारे अ नो आ थाय छे.

દા.ત. * खन् → खन्यते अथवा खायते ।
 * जन् → जन्यते अथवा जायते ।
 * तन् → तन्यते अथवा तायते ।

આ રીતે બે
 પ્રકારે રૂપો
 થાય છે.

NOTE : (A) ક્રિયાપદ હંમેશા પ્રથમા વિભક્તિમાં જે શબ્દ હોય તેને અનુસરે છે. અર્થાત્ પ્રથમામાં જે પદ હોય એ મુજબ વચન અને પુરુષ ક્રિયાપદને લાગે.

દા.ત. ગુરુ: શિષ્યાન્ કથયતિ । ગુરુના શિષ્યા: કથ્યન્તે ।

★ ભાવે પ્રયોગ ★

જ્યાં ધાતુ અકર્મક હોય અથવા તો ધાતુના કર્મની વિવક્ષા ન હોય અને કર્તાની વિવક્ષા ગૌણ હોય ત્યાં ભાવે પ્રયોગ હોય.

કર્તારિ પ્રયોગ - ભાવે પ્રયોગ

દા.ત. * અહં तिष्ठामि - मया स्थीयते

- ભાવે પ્રયોગમાં
1. કર્તાને તૃતીયા વિભક્તિ લાગે.
 2. પ્રથમા વિભક્તિ કોઈનેય લાગે નહિ.
 3. ક્રિયાપદ તૃતીય પુરુષ એકવચનમાં જ આવે.

★ અકર્મક ધાતુ કારિકા ★

1 2 3 4 5 6 7 8 9
 लज्जा-सत्ता-स्थिति-जागरणम्, वृद्धि-क्षय-भय-जीवित-मरणम् ।
 10 11 12 13 14 15 16 17
 नर्तन - निद्रा - रोदन - वासाः, स्पर्धा - कम्पन - मोदन - हासाः ।
 18 19 20 21
 शयन - क्रीडा - रुचि - दीप्त्यर्थाः, धातुगणमकर्मकमाहुः ॥

અર્થ :- 1. लज्जते = તે શરમાય છે. 2. भवति = તે થાય છે. / अस्ति = તે છે. 3. तिष्ठति = તે ઊભો છે. / वर्तते = તે વર્તે છે. 4. जागर्ति = તે જાગે છે. 5. वर्धते = તે વધે છે. 6. क्षयति = क्षय પામે છે. 7. बिभेति = ડરે છે. 8. जीवति = જીવે છે. 9. म्रियते = મરે છે. 10. नृत्यति = નાચે છે. 11. स्वपिति = સૂઈ જાય છે. 12. रोदिति = રડે છે. 13. वसति = વસે છે. 14. स्पर्धते = સ્પર્ધા કરે છે. 15. कम्पते = કંપે છે. 16. मोदते = ખુશ થાય છે. 17. हसति =

હસે છે. 18. શેતે = સૂવે છે. 19. ક્રીડતિ = રમે છે. 20. રોચતે = ગમે છે. 21. રાજતે = તે ચમકે છે. આ અને આ અર્થવાળા બીજા પણ ધાતુઓ અકર્મક કહેવાય છે.

► વાક્ય પ્રયોગમાં જે ક્રિયાપદને કોણ અને શું એ બન્ને પ્રશ્ન પૂછવાથી એક જ જવાબ મળે એ ક્રિયાપદ અકર્મક કહેવાય છે.

દા.ત. અશ્વાઃ તિષ્ઠન્તિ = અશ્વૈઃ સ્થીયતે ।

કુમારપાલઃ નૃપો ભવતિ = કુમારપાલેન નૃપેણ ભૂયતે ।

અહીં ક્રિયાપદ અકર્મક છે તે ઉપરોક્ત બે પ્રશ્ન પૂછવાથી જણાય છે.

દૃશ્ ક્રિયાપદ સકર્મક હોવા છતાં 'જનાઃ પશ્યન્તિ = જનૈઃ દૃશ્યતે' આ સ્થળે કર્મની વિવક્ષા નથી.

મિત્રો ! અત્યાર સુધી આપણે વર્તમાનકાળ જ જોયો. હવે હસ્તનભૂતકાળ જોઈશું :- સંસ્કૃતમાં ભૂતકાળના ૩ ભેદ છે :- (૧) હસ્તન ભૂતકાળ (૨) પરોક્ષ ભૂતકાળ (૩) અદ્યતન ભૂતકાળ. પ્રથમ બુકમાં માત્ર હસ્તન ભૂતકાળને જ જોઈશું :-

હસ્તન ભૂતકાળ = ૨૪ કલાકથી વધારે જૂનો કાળ.

∴ હસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયો ૨૪ કલાકથી વધારે જૂની ક્રિયાને સૂચવે છે.

દા.ત. હું જાઉં છું. = અહં ગચ્છામિ । હું ગયો હતો. = અહં અગચ્છમ્ ।

* નિયમો *

(૧) હસ્તન, અદ્યતન અને ક્રિયાતિપત્યર્થના પ્રત્યયો લાગતા વ્યંજનથી શરૂ થતા ધાતુની પહેલા 'અ' ઉમેરાય છે. સ્વરથી શરૂ થતા ધાતુમાં પહેલા સ્વરની વૃદ્ધિ થાય છે. દા.ત.

		હસ્તન ભૂતકાળ	અદ્યતન ભૂતકાળ	ક્રિયાતિપત્યર્થ
વ્યંજનથી શરૂ થતો ધાતુ	ગમ્ →	અગચ્છત્	અગમત્	અગમિષ્યત્
સ્વરથી શરૂ થતો ધાતુ	ઇચ્છ્ →	એચ્છત્	એષીત્	એષિષ્યત્

ઉપસર્ગવાળા ધાતુમાં ઉપસર્ગની અને ધાતુની વચ્ચે આ કાર્ય થાય.

દા.ત. * અવ + ગમ્ = અવાગચ્છત્ * અવ + ઈક્ષ્ = અવૈક્ષત

(૨) પરોક્ષ ભૂતકાળની અને અદ્યતન ભૂતકાળની જગ્યાએ હસ્તન ભૂતકાળ પણ વાપરી શકાય છે.

દા.ત. જિનઃ તીર્થઙ્કરઃ બભૂવ - જિનઃ તીર્થઙ્કરઃ અભવત્ ।

રૂપો :- 1. ગમ્ (ગચ્છ) = જવું (પરસ્મૈપદ) [વ્યંજનાદિ ધાતુ]

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	પ્રત્યય → અમ્ રૂપ → અગચ્છમ્ અર્થ → હું ગયો હતો.	વ અગચ્છાવ અમે બે ગયા હતાં.	મ અગચ્છામ અમે ગયા હતાં.
દ્વિતીય પુરુષ	પ્રત્યય → સ્ રૂપ → અગચ્છઃ અર્થ → તું ગયો હતો.	તમ્ અગચ્છતમ્ તમે બે ગયા હતાં.	ત અગચ્છત તમે ગયા હતાં.
તૃતીય પુરુષ	પ્રત્યય → ત્ રૂપ → અગચ્છત્ અર્થ → તે ગયો હતો.	તામ્ અગચ્છતામ્ તે બે ગયા હતાં.	અન્ અગચ્છન્ તેઓ ગયા હતાં.

2. અવ + ગમ્ (ગચ્છ) = જાણવું (પરસ્મૈપદ) [ઉપસર્ગ+વ્યંજનાદિ ધાતુ]

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	અવાગચ્છમ્ હું જાણતો હતો.	અવાગચ્છાવ અમે બે જાણતા હતાં.	અવાગચ્છામ અમે જાણતા હતાં.
દ્વિતીય પુરુષ	અવાગચ્છઃ તું જાણતો હતો.	અવાગચ્છતમ્ તમે બે જાણતા હતાં.	અવાગચ્છત તમે જાણતા હતાં.
તૃતીય પુરુષ	અવાગચ્છત્ તે જાણતો હતો.	અવાગચ્છતામ્ તે બે જાણતા હતાં.	અવાગચ્છન્ તેઓ જાણતા હતાં.

3. ઇષ્ (ઇચ્છ) = ઈચ્છવું (પરસ્મૈપદ) [સ્વરાદિ ધાતુ]

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	એચ્છમ્ હું ઈચ્છતો હતો	એચ્છાવ અમે બે ઈચ્છતા હતા.	એચ્છામ અમે ઈચ્છતા હતા.
દ્વિતીય પુરુષ	એચ્છઃ તું ઈચ્છતો હતો.	એચ્છતમ્ તમે બે ઈચ્છતા હતા.	એચ્છત તમે ઈચ્છતા હતા.
તૃતીય પુરુષ	એચ્છત્ તે ઈચ્છતો હતો	એચ્છતામ્ તે બે ઈચ્છતા હતા.	એચ્છન્ તેઓ ઈચ્છતા હતા.

वन्द = वन्दन કરવું (આત્મનેપદ) [વ્યંજનાદિ ધાતુ]

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	પ્રત્યય → ઇ ૩૫ → અવન્દે અર્થ → મેં વંદન કર્યું.	વહિ અવન્દાવહિ અમે બન્નેએ વંદન કર્યું.	મહિ અવન્દામહિ અમે વન્દન કર્યું.
દ્વિતીય પુરુષ	પ્રત્યય → થા: ૩૫ → અવન્દથા: અર્થ → તેં વન્દન કર્યું.	ઇથામ્ અવન્દેથામ્ તમે બન્નેએ વંદન કર્યું.	ધ્વમ્ અવન્દધ્વમ્ તમે વંદન કર્યું.
તૃતીય પુરુષ	પ્રત્યય → ત ૩૫ → અવન્દત અર્થ → તેણે વંદન કર્યું.	ઇતામ્ અવન્દેતામ્ તે બન્નેએ વંદન કર્યું.	અન્ત અવન્દન્ત તેઓએ વંદન કર્યું.

उप + लभ् = જાણવું [ઉપસર્ગ+વ્યંજનાદિ ધાતુ]

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	उपालभे મેં જાણ્યું હતું.	उपालभावहि અમે બન્નેએ જાણ્યું હતું.	उपालभामहि અમે જાણ્યું હતું.
દ્વિતીય પુરુષ	उपालभथा: તેં જાણ્યું હતું.	उपालभेथाम् તમે બન્નેએ જાણ્યું હતું.	उपालभध्वम् તમે જાણ્યું હતું.
તૃતીય પુરુષ	उपालभत તેણે જાણ્યું હતું.	उपालभेताम् તે બન્નેએ જાણ્યું હતું.	उपालभन्त તેઓએ જાણ્યું હતું.

ईक्ष् = જોવું (આત્મનેપદી) [સ્વરાદિ ધાતુ] .

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	ऐक्षे મેં જોયું હતું.	ऐक्षावहि અમે બન્નેએ જોયું હતું.	ऐक्षामहि અમે જોયું હતું.
દ્વિતીય પુરુષ	ऐक्षथा: તેં જોયું હતું.	ऐक्षेथाम् તમે બન્નેએ જોયું હતું.	ऐक्षध्वम् તમે જોયું હતું.
તૃતીય પુરુષ	ऐक्षत તેણે જોયું હતું.	ऐक्षेताम् તે બન્નેએ જોયું હતું.	ऐक्षन्त તેઓએ જોયું હતું.

આ ત્રણેય પ્રકારના ઉદાહરણો પરસ્મૈપદ - આત્મનેપદમાં જોયા. અત્યાર સુધીના બધાં ધાતુઓના ઘસ્ટનભૂતકાળના રૂપ કરી જોજો. ઘસ્ટનભૂતકાળ મજબૂત થઈ જશે.

હવે, શબ્દના રૂપો તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીએ :-

ધાત્ = સંરક્ષક, ઉત્પન્ન કરનાર [ઋ કારાન્ત નપુંસકલિંગ]

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. →	ધાત્	ધાતૃળી	ધાતૃળિ
દ્વિ. વિ. →	"	"	"
તૃ. વિ. →	ધાત્રા, ધાતૃળા	ધાતૃભ્યામ્	ધાતૃભિઃ
ચ. વિ. →	ધાત્રે, ધાતૃળે	"	ધાતૃભ્યઃ
પ. વિ. →	ધાતુઃ, ધાતૃળઃ	"	"
ષ. વિ. →	" "	ધાત્રોઃ, ધાતૃળોઃ	ધાતૃળામ્
સ. વિ. →	ધાતરિ, ધાતૃળિ	" "	ધાતૃષુ
સંબોધન →	હે ધાતઃ !, હે ધાત્ !	હે ધાતૃળી !	હે ધાતૃળિ !

સ્વસૃ = બહેન [ઋ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ]

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. →	સ્વસા	સ્વસારૌ	સ્વસારઃ
દ્વિ. વિ. →	સ્વસારમ્	"	સ્વસૃઃ
તૃ. વિ. →	સ્વસા	સ્વસૃભ્યામ્	સ્વસૃભિઃ
ચ. વિ. →	સ્વસ્રે	"	સ્વસૃભ્યઃ
પ. વિ. →	સ્વસુઃ	"	"
ષ. વિ. →	"	સ્વસ્રોઃ	સ્વસૃળામ્
સ. વિ. →	સ્વસરિ	"	સ્વસૃષુ
સંબોધન →	હે સ્વસઃ !	હે સ્વસારૌ !	હે સ્વસારઃ !

નૃ = નર, માણસ [ઋ કારાન્ત પુલિંગ]

વિભક્તિ	એ. વ.	દ્વિ. વ.	બ.વ.
પ્ર. વિ. →	ના	નરૌ	નરઃ
દ્વિ. વિ. →	નરમ્	"	નૃન્
તૃ. વિ. →	ત્રા	નૃભ્યામ્	નૃભિઃ
ચ. વિ. →	ત્રે	"	નૃભ્યઃ
પ. વિ. →	નુઃ	"	"
ષ. વિ. →	"	ત્રોઃ	નૃળામ્, નૃળામ્
સ. વિ. →	નરિ	"	નૃષુ
સંબોધન →	હે નઃ !	હે નરૌ !	હે નરઃ !

धातुओ

☛ गण - ४ - परस्मैपद :-

नि+शम् (शाम्) = सांभणवुं.

[To listen]

कुप् = गुस्सो करवो [To be angry]

☛ गण - ४ - आत्मनेपद :-

अनु + मन् = कबूल राखवुं, मान्य

करवुं. [To accept]

शब्दो

❖ तत्सम शब्दो ❖

☛ अ कारान्त नपुंसकखिंग :-

ज्ञान = ज्ञान [Knowledge]

❖ नूतन शब्दो ❖

→ अ कारान्त पुखिंग :-

तुरग = घोडो [Horse]

पावक = आग [Fire]

निष्क = सोनामडोर [Gold coin]

अज्ञ = अज्ञानी, डकोण [Ignorant]

→ अ कारान्त नपुंसकखिंग :-

पत्र = पांढडा, वनस्पति [Leaf]

अभिधान = नाम [Name]

धान्य = अनाज [Grain]

योजन = योजन, १ योजन = १२ कि.मी.

→ ऋ कारान्त पुखिंग :-

नृ = भाइस [Person]

→ ऋ कारान्त नपुंसकखिंग :-

धातृ = संरक्षक [Protector]

→ आ कारान्त स्त्रीखिंग :-

जिह्वा = ज्वाल [Tongue]

शाता = शाता, सुख [Peace]

मृत्तिका = माटी [Clay]

→ ऋ कारान्त स्त्रीखिंग :-

दुहितृ = बेटी [Daughter]

स्वसृ = दीदी, बडेन [Sister]

★ विशेष नाम ★

→ अ कारान्त पुखिंग :-

गोशालक = गोशालो

वर्धमान = मडावीर स्वामी

★ पारिभाषिक ★

→ अ कारान्त पुखिंग :-

आगम = मछान जैन शास्त्र, ते ढप छे.

★ अव्ययो ★

कथं = केम, केवी रीते [Why]

पुरा = पडेला [Long before]

→ क्रियाविशेषण :-

परस्पर = परस्पर [One another]

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. અજ્ઞો ગોશાલકો મહાવીરં જિનમવામન્યત ।
2. પ્રભુર્મહાવીરો નૈવ કદાઽપ્યલીકમભાષતાઽતશ્ચ સાધુભિરપિ નૈવાઽલીકમુદ્યતે ।
3. યત્રાઽધમૈર્જનૈઃ સ્થીયતે, તત્ર સજ્જનાઃ નૈવ તિષ્ઠન્તિ ।
4. બાલૈઃ રમ્યતે, બાલાઃ પરસ્પરં કુપ્યન્ત્યપિ, કિન્તુ ન બાલાનાં ક્રોધઃ પરસ્પરં ચિરં વિદ્યતે ।
5. અહં પુરા ધર્મમાચરમ્, જિનાનવન્દે। તેન અધુના મયા સુખં વિદ્યતે ।
6. ત્વં કુત્રાઽગચ્છઃ ?
7. મયા ત્વં મૃગ્યસે તથાઽપિ ત્વં કથં ન દૃશ્યસે ?
8. 'મૃત્તિકા જીવઃ' ઇતિ તીર્થઙ્કરેણ મહાવીરેણાગમ ઉદ્યતે ।
9. પૃથ્વી, પાનીયં, પાવકઃ, પવનં, પત્રાણ્યેતે સર્વેઽપિ જીવાઃ સન્તિ ।
10. પૃથ્વીત્યસ્યા આગમે 'પૃથ્વીકાય' ઇત્યભિધાનં વર્તતે ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. મુનિસુવ્રતસ્વામીએ ઘોડાને પણ ઉપદેશ આપ્યો. તેના માટે યોજનો ચાલ્યા.
2. ગુરુએ શિષ્યને જ્ઞાન આપ્યું અને તેથી શિષ્યે મોક્ષને મેળવ્યો.
3. બધાં ય જીવોને જીવન ગમે છે માટે મહાવીર સ્વામીએ જીવોને માર્યા નહીં.
4. ગૌતમસ્વામીને મહાવીર તીર્થંકર ઉપર ઘણો બધો સ્નેહ હતો.
5. મેં પહેલા દયા પાળી હતી તેથી અત્યારે મારા દ્વારા શાતા મેળવાય છે.
6. વર્ષમાનસ્વામી ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ધન અને ધાન્ય દ્વારા વધાય છે.
7. ઘડપણમાં શરીરો દ્વારા ક્ષીણ થવાય છે પણ આશા ક્ષીણ નથી થતી.
8. તમે બે ધૃષ્ટતાથી જૂઠું બોલ્યા હતા, તેથી તમારા બેની જીભ ક્ષય પામી.
9. ભરત મહારાજાની ઈચ્છાઓ અને આશાઓ નાશ પામી પછી તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યાં.
10. 'પાણી' આનું 'અપ્કાય' એ પ્રમાણે આગમમાં નામ છે.

(3) नीचेना वाक्यो कर्मक्षिभां परावर्तित करो :-

1. यश्चैनं पठति सदा भावयति च स मोक्षं विन्दते ।
2. जीवा आत्मीयानां दोषाणामेव फलमत्राऽनुभवन्ति ।
3. ये धर्ममाचरन्ति ते सुखं विन्दन्ते ।
4. महावीरो ब्राह्मणाय पटं यच्छति ।
5. महावीरो गौतमं वदति ।

(4) निम्नोक्त वाक्यभां गौण, मुख्य कर्म ज्ञप्तावी तेने कर्मक्षिभां रूपांतरित करो :-

1. दीनः धनपतिं धनानि याचते ।
2. अहं भ्रातरं जिनालयं नयामि ।
3. तस्करः नरं धनं हरति ।
4. कृषीवलः क्षेत्रं धान्यानि कृषति ।
5. ना वनाद् ग्रामं पुष्पाणि वहति ।
6. नृपतिः तस्करं निष्कान् दण्डयति ।
7. शिष्यः गुरुं धर्मं पृच्छति ।
8. ते मां वार्ता कथयन्ति ।
9. युवां तं सुवर्णं जयथः ।

(5) निम्नोक्त भावे प्रयोगना अर्थ ज्ञप्तावो :-

1. युष्माभिः उष्यते ।
2. अस्माभिः स्थीयते ।
3. जनैः भूयते ।
4. मुनिभिः चलयते ।
5. कीर्त्तिभिः क्षीयते ।
6. मया पीयते ।
7. ताभिः त्यज्यते ।
8. दीनैः आश्रीयते ।
9. बालैः रम्यते ।

(6) निम्नोक्त भावे प्रयोगनुं संस्कृतभां रूपांतरण करो :-

1. योरो द्वारा अणाय छे.
2. दीनो द्वारा अटकाय छे.
3. भूर्भाओ द्वारा अअडाट कराय छे.
4. उङ्गो द्वारा गुस्से थवाय छे.
5. बाणको द्वारा भोड पमाय छे.
6. अगवान द्वारा सर्जन कराय छे.
7. माणसो द्वारा छिंशाय छे.
8. सैनिको द्वारा दोडाय छे.
9. सागरो द्वारा अणअणाय छे.

(7) ભાવે પ્રયોગમાં રૂપાંતરણ કરો :-

1. આવાં ક્ષાલયાવઃ । -
2. શિષ્યાઃ પઠન્તિ । -
3. મયૂરાઃ નૃત્યન્તિ । -
4. કૃષીવલાઃ તુષ્યન્તિ । -
5. મેઘાઃ નશ્યન્તિ । -
6. જિનાઃ સિધ્યન્તિ । -
7. યુવાં ક્ષામ્યથઃ । -
8. નરઃ મિલન્તિ । -
9. નદી સ્પૃશતિ । -

(8) ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	ગુજરાતી કર્તરિવાક્ય	ગુજરાતી કર્મણિ વાક્ય	સંસ્કૃત કર્તરિ વાક્ય	સંસ્કૃત કર્મણિ વાક્ય
1	ભરતમહારાજા ભગવાનને પૂજે છે.			
2	શ્રાવકો દેરાસર જાય છે.			
3	સાધુઓ આગમ ભણે છે.			
4	મુનિઓ દયા પાળે છે.			
5	પ્રાજ્ઞ ધર્મ આચરે છે.			
6	સજ્જનને તે સેવે છે.			
7	ભાઈને તમે લઈ જાઓ છો.			
8	તેઓ બધાં સંસ્કૃત ભણે છે.			
9	તે બધી [સ્ત્રીઓ] જંગલમાં જાય છે.			

(9) સંધિ છૂટી પાડો :-

1. મુનિમ્હી રાજગૃહનગરે ।
2. કસ્મા ઇતિ ।
3. મહાવીરાયેત્યર્થઃ ।
4. તસ્માજ્ઞાનમ્ ।
5. તસ્માદ્ધિયતે ।
6. મયાપીક્ષ્યતે ।
7. તામવામન્યત ।
8. તાદ્ગ્જ્ઞાનમ્ ।
9. પરિચ્છેદઃ ।

હસ્તન ભૂતકાળ કર્મણિ + આશાર્થ

❖ હસ્તન ભૂતકાળ કર્મણિ :-

અહીં પણ વર્તમાનકાળ કર્મણિની જેમ જ 'ચ' વગેરે કર્મણિ પ્રત્યય લગાવવા. તથા હસ્તન ભૂતકાળ કર્તરિની જેમ ધાતુની આગળ 'અ' લગાવવાના નિયમ સમજવા.

દા.ત. 1. ગમ્ (ગચ્છ) = જવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	→ અગમ્યે	અગમ્યાવહિ	અગમ્યામહિ
દ્વિતીય પુરુષ	→ અગમ્યથા:	અગમ્યેથામ્	અગમ્યધ્વમ્
તૃતીય પુરુષ	→ અગમ્યત	અગમ્યેતામ્	અગમ્યન્ત

હું જવાયો હતો, અમે બે જવાયા હતા... ઈત્યાદિ રીતે અર્થ સમજવો. તથા 'હું તેના દ્વારા મરાયો હતો' - વગેરે પ્રયોગો ધ્યાનમાં રાખવા.

2. અવ્ + ગમ્ (ગચ્છ) = જાણવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	→ અવાગમ્યે	અવાગમ્યાવહિ	અવાગમ્યામહિ
દ્વિતીય પુરુષ	→ અવાગમ્યથા:	અવાગમ્યેથામ્	અવાગમ્યેધ્વમ્
તૃતીય પુરુષ	→ અવાગમ્યત	અવાગમ્યેતામ્	અવાગમ્યન્ત

3. ઈક્ષ્ = જોવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	→ ઈક્ષ્યે	ઈક્ષ્યાવહિ	ઈક્ષ્યામહિ
દ્વિતીય પુરુષ	→ ઈક્ષ્યથા:	ઈક્ષ્યેથામ્	ઈક્ષ્યધ્વમ્
તૃતીય પુરુષ	→ ઈક્ષ્યત	ઈક્ષ્યેતામ્	ઈક્ષ્યન્ત

આપણે પહેલાં જે અસ્ (૨જો ગણ) ધાતુના વર્તમાનકાળના રૂપ જોયા હતાં તેના હસ્તનભૂતકાળના રૂપો જોઈ લઈએ :-

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ →	આસમ્	આસ્વ	આસ્મ
દ્વિતીય પુરુષ →	આસીઃ	આસ્તમ્	આસ્ત
તૃતીય પુરુષ →	આસીત્	આસ્તામ્	આસન્

► **નિયમ :-** હસ્તનભૂતકાળની જગ્યાએ વર્તમાનકાળ પછી 'સ્મ' પ્રત્યય લગાડી શકાય છે. જેમ કે 'અહં અગચ્છમ્' આની જગ્યાએ 'અહં ગચ્છામિ સ્મ' આમ પણ કહી શકાય છે. આ રીતે હસ્તનભૂતકાળ સંબંધી નિયમ વગેરે પૂર્ણ થયા. હવે, આજ્ઞાર્થ તરફ વળીએ :-

* આજ્ઞાર્થ - કર્તરિ *

આજ્ઞાર્થ :- કોઈને આજ્ઞા કરવા, પોતાની ઈચ્છા જણાવવી વગેરે અર્થમાં આ અર્થના (પ્રત્યય યુક્ત) રૂપો વપરાય છે. જેમકે પિતા પુત્રને આજ્ઞા કરે કે 'ઘડો લઈ આવ' ત્યારે ઘટમાનય એવો પ્રયોગ થાય. મારે સામાયિક કરવું છે. (કરવાની ઈચ્છા છે) તો 'અહં સામાયિકં કરવાણિ' એવો પ્રયોગ થાય.

1. ગમ્ (ગચ્છ) = જવું [પરસ્મૈપદ]

		એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	પ્રત્યય રૂપ અર્થ	→ આનિ → ગચ્છાનિ → મારે જવું છે. (ઈચ્છા અર્થમાં)	આવ ગચ્છાવ અમારે બેએ જવું છે.	આમ ગચ્છામ અમારે જવું છે.
દ્વિતીય પુરુષ	પ્રત્યય રૂપ અર્થ	→ ં* → ગચ્છ → તું જા	તમ્ ગચ્છતમ્ તમે બે જાઓ.	ત ગચ્છત તમે બધાં જાઓ.
તૃતીય પુરુષ	પ્રત્યય રૂપ અર્થ	→ તુ / તાત્ → ગચ્છતુ / ગચ્છતાત્ → તે જાય.	તામ્ ગચ્છતામ્ તે બે જાય.	અન્તુ ગચ્છન્તુ તેઓ બધાં જાય.

* શૂન્ય ં = કોઈ પ્રત્યય નથી.

जन् [जा] = उत्पन्नं थवुं (आत्मनेपद)

		એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	પ્રત્યય → રૂપ → અર્થ →	એ જાયૈ મારે ઉત્પન્ન થવું છે. (ઈચ્છા)	આવહૈ જાયાવહૈ અમારે બે એ ઉત્પન્ન થવું છે.	આમહૈ જાયામહૈ અમારે ઉત્પન્ન થવું છે.
દ્વિતીય પુરુષ	પ્રત્યય → રૂપ → અર્થ →	સ્વ જાયસ્વ તું ઉત્પન્ન થા.	इथाम् जायेथाम् તમે બે ઉત્પન્ન થાઓ.	ध्वम् जायध्वम् તમે ઉત્પન્ન થાઓ.
તૃતીય પુરુષ	પ્રત્યય → રૂપ → અર્થ →	ताम् जायताम् તે ઉત્પન્ન થાય.	इताम् जायेताम् તે બે ઉત્પન્ન થાય.	अन्ताम् जायन्ताम् તેઓ ઉત્પન્ન થાય.

આ રીતે આજ્ઞાર્થની વાત થઈ. સાથે આ પાઠમાં રૂપસંબંધી એક નવી વાત જોઈએ. ચિત્ + ચન્ પ્રત્યય :-

આ પ્રત્યયો કિમ્ સર્વનામની સાથે લાગે છે. અને તેના રૂપો સાત વિભક્તિમાં તે-તે સર્વનામ પ્રમાણે જ થાય છે. માત્ર તે તે સર્વનામના રૂપ પછી ચિત્ અને ચન્ પ્રત્યય વધારામાં મૂકવામાં આવે છે. તેનો અર્થ 'કોઈક' થાય છે.

દા.ત. કઃ = કોઈ કશ્ચિત્ = કોઈક

કસ્ય = કોઈનું કસ્યચિત્ = કોઈકનું.

किं + चित् (पु.)

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ. વિ. →	કશ્ચિત્	કૌચિત્	કંચિત્
દ્વિ. વિ. →	કઞ્ચિત્	"	કાંશ્ચિત્
તૃ. વિ. →	કેનચિત્	કાભ્યાઞ્ચિત્	કૈશ્ચિત્
ચ. વિ. →	કસ્મૈચિત્	"	કેભ્યશ્ચિત્
પ. વિ. →	કસ્માચ્ચિત્	"	"
ષ. વિ. →	કસ્યચિત્	કયોશ્ચિત્	કેષાઞ્ચિત્
સં. વિ. →	કસ્મિંશ્ચિત્	"	કેષુચિત્

किं + चित् (स्त्री.)

	अेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प. वि.	→ काचित्	केचित्	काश्चित्
द्वि. वि.	→ काञ्चित्	"	"
तृ. वि.	→ कयाचित्	काभ्याञ्चित्	काभिश्चित्
च. वि.	→ कस्यैचित्	"	काभ्यश्चित्
प. वि.	→ कस्याश्चित्	"	"
ष. वि.	→ "	कयोश्चित्	कासाञ्चित्
स. वि.	→ कस्याञ्चित्	"	कासुचित्

किं + चित् (नपुं.)

	अेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प. वि.	→ किञ्चित्	केचित्	कानिचित्
द्वि. वि.	→ "	"	"

भाडीना रूपो पुस्विंग प्रभाषे

किं + चन (पु.)

	अेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प. वि.	→ कश्चन	कौचन	केचन
द्वि. वि.	→ कञ्चन	"	काश्चन
तृ. वि.	→ केनचन	काभ्याञ्चन	कैश्चन
च. वि.	→ कस्मैचन	"	केभ्यश्चन
पं. वि.	→ कस्माच्चन	"	"
ष. वि.	→ कस्यचन	कयोश्चन	केषाञ्चन
स. वि.	→ कस्मिञ्चन	"	केषुचन

किं + चन (स्त्री.)

	अेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प. वि.	→ काचन	केचन	काश्चन
द्वि. वि.	→ काञ्चन	"	"
तृ. वि.	→ कयाचन	काभ्याञ्चन	काभिश्चन
च. वि.	→ कस्यैचन	"	काभ्यश्चन
प. वि.	→ कस्याश्चन	"	"
ष. वि.	→ "	कयोश्चन	कासाञ्चन
स. वि.	→ कस्याञ्चन	"	कासुचन

किं + चन (नपुं.)

	अेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प. वि. →	किञ्चन	केचन	कानिचन
द्वि. वि. →	"	"	"

आकीना रूपो पुल्लिङ्ग प्रमाणे.....

★ क्यारेक अव्ययने पञ्च प्रत्ययो लागे. द्वा.त. कदाचित्/ कदाचन = क्यारेक.

धातुओ

→ गण- ६ - उलयपद :-
सम्+आ+दिश् = कहेवुं. [To tell]

→ गण- १० - उलयपद :-
वि+द् = झडवुं [To tear]

शब्दो

✽ तत्सम शब्दो ✽

→ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

राग = राग, आसक्ति [Attachment]

रस = रस [Juice]

प्रयत्न = प्रयत्न, मडेनत [Effort]

जीव = जिव, प्राणी [Living being]

ब्राह्मण = ब्राह्मण [Brahmin]

→ अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-

उचित = योग्य [Proper]

कार्य = कामकाज [Work]

स्वप्न = स्वप्न [Dream]

पूर्व = पूर्व, पहेलां [Before]

★ विशेषण :-

शुभ = शुभ, सारुं [Auspicious]

✽ नवा शब्दो ✽

→ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

गृह = घर [Home]

पाप = पापी [Sinful]

लोक = लोक, माणस [People]

→ उ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

इक्षु = शेरडी [Sugar cane]

प्रभु = प्रभु, मादिक, लगवान [God]

→ ऋ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

(पितृ प्रमाणे)

देवृ = देवर, दीयर [Brother-in-law]

→ इ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-

मुक्ति = मोक्ष [Heaven]

उक्ति = वचन, वाणी [Speech]

→ विशेषण :-

जेतृ = जेतनार [Winner]

✽ विशेष नाम ✽

→ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

ऋषभजिन = ऋषभदेव परमात्मा

श्रेयांसकुमार = श्रेयांसकुमार

* પારિભાષિક શબ્દો :-

→ અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

શાસન = શાસન [Reign]

□ સકાશાત્ અવ્યયના યોગમાં પાંચમી વિભક્તિ જ આવે. દા.ત. સાધુ પાસેથી = સાધોઃ સકાશાત્ ।

* અવ્યય :-

પ્સકાશાત્ = પાસેથી [From]

પુરઃ = આગળ, સામે [Front]

સ્વાધ્યાય

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. મયા પૂર્વ ધર્મ આચર્યત, તેનાઽહં સુખમવિન્દે, વિન્દે ચ ।
2. યદા મયા રાજગૃહનગરોઽગમ્યત તદા મયા જિનો મહાવીરોઽદૃશ્યત ।
ભોઃ ! ત્વમપિ મહાવીરં પશ્યાઽતઃ રાજગૃહનગરં શીઘ્રં ગચ્છ ।
3. રાગસ્ય જેતા જિનો મહાવીરો મયા વન્દ્યતે ।
4. ઋષભજિનાય શ્રેયાંસકુમારેણેક્ષૂણાં રસોઽદીયત ।
5. પાપા આત્મીયેન પાપેનૈવ મ્પ્રિયન્તે, અતો માઽઽચરતુ પાપં કશ્ચિદપિ ।
6. નૃણાં પ્રયત્નેન વિનાઽપિ ગગને કૈશ્વન મેઘૈર્ગર્જ્યતે ।
7. જયતાજ્જિનેન્દ્રઃ । જયતાચ્ચ જૈનં શાસનમ્ ।
8. અન્યૈર્યદ્ યદાચર્યતે તત્સર્વં યૂયં માચરત, યદુચિતં તદેવ પ્રાજ્ઞૈરાચર્યતે ।
9. અમુષ્મિન્ અન્યસ્મિન્ કસ્મિંશ્ચિદ્ વા જિનાલયે તે ચિરં નૃત્યન્તુ
જિનસ્ય પુરઃ, તેન ચ શાતામપિ વિન્દન્તામ્ તે ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. લોકોની વાતચીતને ન ગણકાર [ગણ]. પરંતુ, સારા કાર્યમાં સજજનોને અનુસર.
2. તું બધાં જીવોને ખમાવ.
3. “હે કુમારપાલ ! તું ‘કોઈ પણ માણસે ક્યારેય પણ મારા દેશમાં હિંસા ન આચરવી’- એ પ્રમાણે ઘોષણા કર” - એમ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિજી બોલ્યા.
4. સ્ત્રીઓ ઘરની બહાર ન નાચો.
5. ગૌતમ ! તમે જાઓ અને બ્રાહ્મણને ઉપદેશ આપો.
6. તે બે દ્વારા જેવું જિનાલય સ્વપ્નમાં જોવાયું તેવું જિનાલય તે બે રચો.
7. લાંબા સમય સુધી પ્રતીક્ષા કર, પછી જ ભગવાન મળે છે.
8. કુમારપાલ રાજાના દેશમાં કોઈપણ શ્રાવક દીન ન હતો.
9. જો તું મોક્ષને ઈચ્છે છે તો જૈન ધર્મને આચર.

(3) भूटती विगत पूरो :-

नं.	रूप	मूलधातु	गण	पद	पुरुष	वचन	काण / अर्थ	सादो अर्थ
१	आट्यत							
२	आर्चत							
३	अर्जतु							
४	प्रार्थ्यावहि							
५	आर्पयत							

(4) भूटती विगत पूरो :-

नं.	गुजराती अर्थ	मूलधातु	रूप	गण	पद	पुरुष	वचन	काण / अर्थ
१	હું લજજા પામ્યો.							
२	તેઓ તોલે છે.							
३	તમે બેએ ચિત્ર દોર્યું હતું.							
४	અમે બેએ ઓળંગ્યું હતું.							
५	તમે સ્પર્ધા કરો.							

(5) भूटती विगत पूरो :-

नं.	रूप	सादो अर्थ	मूल धातु	अर्थ	ग	प	प्रयोग	पुरुष	वचन
				काण	स	द			
१	अतृप्यामहि								
२	उपादिश्यथा:								
३	असहध्वम्								
४	अदारयन्								
५	अवर्त्तेथाम्								

(6) भूटती विगत पूरो :-

नं.	रूप	सादो अर्थ	अर्थ / काण प्रयोग	ग स	प द	पुरुष	भेक वचन	द्वि वचन	बहु वचन
१	लुट्		ह्य. लू. कर्मणि			२			
२	सान्त्व्		आज्ञार्थ			३			
३	वह्		ह्य. लू. कर्तरि			१			
४	अव + नम्		आज्ञार्थ			३			
५	क्षि (क्षय्)		ह्य. लू. कर्मणि			१			

આજ્ઞાર્થ કર્મણિ + વિધ્યર્થ

★ આજ્ઞાર્થ કર્મણિ ★

ગમ્ (ગચ્છ) = જવું

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	→ ગમ્યૈ	ગમ્યાવહૈ	ગમ્યામહૈ
દ્વિતીય પુરુષ	→ ગમ્યસ્વ	ગમ્યેથામ્	ગમ્યધ્વમ્
તૃતીય પુરુષ	→ ગમ્યતામ્	ગમ્યેતામ્	ગમ્યન્તામ્

★ ગુજરાતીમાં જે ક્રિયાને સહાયકારક 'દો' એવું ક્રિયાપદ લાગતું હોય તે ક્રિયાનું સંસ્કૃતમાં આજ્ઞાર્થ રૂપ વાપરવું અને એના ગૌણકર્મને પ્રથમા વિભક્તિ લગાડવી.

દા.ત.

મૂર્ખાઓને

બબડવા દો.

કોને ? મૂર્ખાઓને

સહાયકારક

∴ ગૌણ કર્મ

ક્રિયાપદ

∴ મૂર્ખા:

જલ્પન્તુ

'અસ્' - હોવું [ગણ - ૨]

આજ્ઞાર્થ કર્તરિ પરસ્મૈપદ રૂપ

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	→ અસાનિ	અસાવ	અસામ્
દ્વિતીય પુરુષ	→ ણ્ધિ	સ્તમ્	સ્ત
તૃતીય પુરુષ	→ અસ્તુ	સ્તામ્	સન્તુ

★ વિધ્યર્થ ★

a. 'આમ કરવું જોઈએ' - ઈત્યાદિ વિધિ અર્થમાં b. સંભાવના અર્થમાં વિધ્યર્થ પ્રયોગ થાય છે.

દા.ત. 1. શ્રાવકે પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. શ્રાવકઃ પ્રતિક્રમણં કુર્યાત્

2. તે આજે આવશે તેવું સંભવે છે. સઃ અદ્ય આગચ્છેત્

*** વિધ્યર્થ રૂપો ***

ગમ્ (ગચ્છ) = જવું [પરસ્મેપદ]

		એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	પ્રત્યય →	ઈયમ્	ઈવ	ઈમ
	રૂપ →	ગચ્છેયમ્	ગચ્છેવ	ગચ્છેમ
	અર્થ →	મારે જવું જોઈએ.	અમારે બેએ જવું જોઈએ.	અમારે જવું જોઈએ.
દ્વિતીય પુરુષ	પ્રત્યય →	ઈસ્	ઈતમ્	ઈત
	રૂપ →	ગચ્છે:	ગચ્છેતમ્	ગચ્છેત
	અર્થ →	તારે જવું જોઈએ.	તમારે બે એ જવું જોઈએ.	તમારે જવું જોઈએ
તૃતીય પુરુષ	પ્રત્યય →	ઈત્	ઈતામ્	ઈયુ:
	રૂપ →	ગચ્છેત્	ગચ્છેતામ્	ગચ્છેયુ:
	અર્થ →	તેણે જવું જોઈએ.	તે બેએ જવું જોઈએ.	તેઓએ જવું જોઈએ.

ઈક્ષ્ = જોવું [આત્મનેપદ]

		એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમ પુરુષ	પ્રત્યય →	ઈય	ઈવહિ	ઈમહિ
	રૂપ →	ઈક્ષેય	ઈક્ષેવહિ	ઈક્ષેમહિ
	અર્થ →	મારે જોવું જોઈએ.	અમારે બેએ જોવું જોઈએ.	અમારે જોવું જોઈએ.
દ્વિતીય પુરુષ	પ્રત્યય →	ઈયાસ્	ઈયાથામ્	ઈધ્વમ્
	રૂપ →	ઈક્ષેથા:	ઈક્ષેયાથામ્	ઈક્ષેધ્વમ્
	અર્થ →	તારે જોવું જોઈએ.	તમારે બેએ જોવું જોઈએ.	તમારે જોવું જોઈએ
તૃતીય પુરુષ	પ્રત્યય →	ઈત	ઈયાતામ્	ઈરન્
	રૂપ →	ઈક્ષેત	ઈક્ષેયાતામ્	ઈક્ષેરન્
	અર્થ →	તેણે જોવું જોઈએ.	તે બેએ જોવું જોઈએ.	તેઓએ જોવું જોઈએ.

:: विध्यर्थ कर्मणि ::

प्रच्छ (पृच्छ) - पूछवुं

	अेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष →	पृच्छयेय	पृच्छयेवहि	पृच्छयेमहि
द्वितीय पुरुष →	पृच्छयेथाः	पृच्छयेयाथाम्	पृच्छयेध्वम्
तृतीय पुरुष →	पृच्छयेत	पृच्छयेयाताम्	पृच्छयेरन्

अस् = डोवुं, थवुं [गण - २]

	अेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष →	स्याम्	स्याव	स्याम
द्वितीय पुरुष →	स्याः	स्यातम्	स्यात
तृतीय पुरुष →	स्यात्	स्याताम्	स्युः

मित्रो ! अेक आठमा गणनो 'कृ' धातु उगलने पगले उपयोगमां आवे छे माटे तेना रुपो नीचे मुजब समजशो. पास गोपशो :-

कृ = करवुं. गण - ८, उलयपद [कर्तरि]

परस्मैपद * वर्तमानकाण * आत्मनेपद

प्र. पु. →	करोमि	कुर्वः	कुर्मः	कुर्वे	कुर्वहे	कुर्महे
द्वि. पु. →	करोषि	कुरुथः	कुरुथ	कुरुषे	कुर्वाथे	कुरुध्वे
तृ. पु. →	करोति	कुरुतः	कुर्वन्ति	कुरुते	कुर्वाते	कुर्वते

परस्मैपद * ह्यस्तन लृतकाण * आत्मनेपद

प्र. पु. →	अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म	अकुर्वि	अकुर्वहि	अकुर्महि
द्वि. पु. →	अकरोः	अकुरुतम्	अकुरुत	अकुरुथाः	अकुर्वाथाम्	अकुरुध्वम्
तृ. पु. →	अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन्	अकुरुत	अकुर्वाताम्	अकुर्वत

परस्मैपद * आशार्थ * आत्मनेपद

प्र. पु. →	करवाणि	करवाव	करवाम	करवै	करवावहै	करवामहै
द्वि. पु. →	कुरु	कुरुतम्	कुरुत	कुरुष्व	कुर्वाथाम्	कुरुध्वम्
तृ. पु. →	करोतु	कुरुताम्	कुर्वन्तु	कुरुताम्	कुर्वाताम्	कुर्वताम्

परस्मैपद * विध्यर्थ * आत्मनेपद

प. पु. →	कुर्याम्	कुर्याव	कुर्यामि	कुर्वीय	कुर्वीवहि	कुर्वीमहि
द्वि. पु. →	कुर्याः	कुर्यातम्	कुर्यात	कुर्वीथाः	कुर्वीयाथाम्	कुर्वीध्वम्
तृ. पु. →	कुर्यात्	कुर्याताम्	कुर्युः	कुर्वीत	कुर्वीयाताम्	कुर्वीरन्

वर्तमानकाण * कर्मसिद्धिपो * ह्यस्तान् लूतकाण

प. पु. →	क्रिये	क्रियावहे	क्रियामहे	अक्रिये	अक्रियावहि	अक्रियामहि
द्वि. पु. →	क्रियसे	क्रियेथे	क्रियध्वे	अक्रियथाः	अक्रियेथाम्	अक्रियध्वम्
तृ. पु. →	क्रियते	क्रियेते	क्रियन्ते	अक्रियत	अक्रियेताम्	अक्रियन्त

आशार्थ

प. पु. →	क्रियै	क्रियावहै	क्रियामहै
द्वि. पु. →	क्रियस्व	क्रियेथाम्	क्रियध्वम्
तृ. पु. →	क्रियताम्	क्रियेताम्	क्रियन्ताम्

विध्यर्थ

क्रियेय	क्रियेवहि	क्रियेमहि
क्रियेथाः	क्रियेयाथाम्	क्रियेध्वम्
क्रियेत	क्रियेयाताम्	क्रियेरन्

धातुओ

→ गण - १ - परस्मैपद :-

वि+स्मृ = भूली जपुं [To forget]

अधि+वस् = उपर बेसुं

[To sit upon]

आ+दा (यच्छ) = लेवुं [To take]

→ गण - ४ - आत्मनेपद :-

निस्+पद् = बनवुं, नीपजवुं

[To become]

उत्+पद् = उत्पन्न थवुं

[To be born]

→ गण - १० - उल्यपद :-

नाट् = नाटक करवुं, भजववुं [To act]

→ गण - १ - आत्मनेपद :-

परि+सेव् = अत्यंत सेववुं [To serve]

शब्दो

✽ तत्सम शब्दो ✽

* अ करान्त पुल्लिङ्ग :-

अभिषेक = अलिषेक [Coronation]

वात = वात, पवन [Air]

* आ करान्त स्त्रीलिङ्ग :-

समता = सभता [Peace]

आराधना = आराधना [Adoration]

* विशेषण *

भयङ्कर = भयंकर [Horrible]

ध्रुव = ध्रुव, स्थिर [Permanent]

❖ नूतन शब्दो ❖

* अकारान्त नपुंसकलिंग :-

अलीक = शृङ्ग [Lie]

रात्रिभोजन = रात्रे सूर्यास्त पछी जमवुं

[Dinner after sunset]

* इकारान्त स्त्रीलिंग :-

अपकीर्ति = अपयश [Disgrace]

* अकारान्त पुल्लिंग :-

अन्ध = आंधणो [Blind]

पादप = वृक्ष [Tree]

* विशेषण :-

अदत्त = न आपेवुं [Not given]

❖ पारिभाषिक शब्दो ❖

* अकारान्त नपुंसकलिंग :-

सामायिक = ४८ मिनिटनी पाप

छोडवानी जैन किया

प्रतिक्रमण = द्विवस / रातना पापोनी

माझी मांगवानी जैन किया

* नाम-अकारान्त पुल्लिंग:-

अकबर = अकबर राजा

बीरबल = बीरबल मंत्री

* अव्यय :-

बहुशः = वारे वारे [Frequently]

श्वः = आवतीकाले [Tomorrow]

स्वाध्याय

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. श्रावको हिंसां नाचरेत्, श्रावकेणालीकं न भाष्येतादत्तं नादीयेत्, रात्रिभोजनं नाक्रियेत् ।
2. मया सामायिकमाचर्ये ।
3. यदि यूयं महावीरं जिनं वन्देध्वम्, साधुमपि नमेत तर्हि जीवने सुखं स्यात् ।
4. सामायिके श्रमण इव भवति श्रावकस्तेन बहुशः सामायिकं कुर्यात् ।
5. 'त्वं श्वः राजगृहनगरे एधि' इति मयेष्यते ।
6. श्रावकेण यथा जैनो धर्मो निशम्यते तथैव यद्याचर्येत तर्ह्येव स वस्तुतो जैनः श्रावको भवेत् ।
7. युष्माभिरादिनाथस्य जिनस्य प्रतिमा पूज्येत ।
8. त्वया किं क्रियते ? इत्यपृच्छद् अकबरः । मयाऽन्धा गण्यन्ते

इति युष्माभिः दृश्यते एव तथापि यदि युष्माभिरहं पृच्छयेय तदा यूयमपि अन्धा भवेतैवेति अवदद् बीरबलः ।

9. यदि जनाः मां पश्येयुः तदा ममाऽपकीर्तिः स्यादिति तस्या भयेन धर्मो नैव क्रियेत श्रावकेण ।

(2) गुजरातीनुं संस्कृत करो :-

1. तमे आवो अने अही बेसो.
2. मारा द्वारा प्रतिकमણ कराशे.
3. 'तुं अन्त्यारे लयंकर जंगलमां छो' - એમ વિચાર. કારણ કે સંસાર ભયાનક જંગલ જેવો છે.
4. સામાયિક દ્વારા સમતા મળે છે. પ્રતિકમણ દ્વારા આરાધના થાય છે.
5. આરાધના અને સમતા દ્વારા શ્રાવકે મોક્ષને મેળવવો જોઈએ.
6. માટે શ્રાવકે આરાધના અને સમતા મેળવવી જોઈએ.
7. તેથી શ્રાવક દ્વારા સામાયિક અને પ્રતિકમણ કરાવા જ જોઈએ.
8. આજે મહાવીરસ્વામી રાજગૃહ નગરે આવશે.
9. મારા દ્વારા આજે રાજગૃહનગર જવાશે.

(3) મને ઓળખો :-

નં.	રૂપ	મૂળધાતુ	કાળ/ અર્થ	પુરુષ	વચન	પદ	ગણ	સાદો અર્થ
૧	અવમન્યેધ્વમ્							
૨	લઙ્ઘેથાઃ							
૩	વિલિખ્યન્તામ્							
૪	લજ્જેરન્							
૫	નિર્દિશ્યેયાતામ્							

(4) ખૂટતી વિગત પૂરો :-

નં.	મૂળધાતુ	ગણ	કાળ/ અર્થ	પુરુષ	વચન	પદ	પ્રયોગ	રૂપ	સાદો અર્થ
૧	સહ		વિધ્યર્થ	૧	૩		કર્તારિ		
૨	ઉપ+દિશ્		આજ્ઞાર્થ	૨	૨		કર્મણિ		
૩	સંસ્		વિધ્યર્થ	૩	૧		કર્તારિ		

(5) जोडकां जोडो :-

(सरभा - पुरुष वयन, काण / अर्थ, कर्तरि-कर्मशिवाणा रुप जोडो :-)

	(A)		(B)
द.त.	1. चिन्तयतु	←	याचावहै
	2. चिन्त्येताम्	●	याचावहे
	3. चिन्तयेव	●	अयाचामहि
	4. चिन्तयेतम्	●	याचामहै
	5. चिन्तयेत्	●	अयाचेथाम्
	6. चिन्तयेम	●	अयाचेताम्
	7. चिन्तयसि	●	याच्यामहै
	8. चिन्तयाव	●	याचध्वम्
	9. चिन्तयावः	●	याच्यस्व
	10. अचिन्तयाम	●	याचते
	11. अचिन्तयतम्	●	याचन्ते
	12. चिन्तयाम	●	याचेत
	13. चिन्त्यामहै	●	याचसे
	14. अचिन्तयताम्	●	याचेमहि
	15. चिन्त्यस्व	●	याचेवहि
	16. चिन्तयत	●	याचेयाथाम्
	17. चिन्तयति	●	याचताम्
	18. चिन्तयन्ति	●	याच्येताम्

(6) भावी जग्या पुरो :- (परि+त्यज् धातुनुं जेवुं रुप छे तेवुं ज आ + शंसु धातुनुं जे रुप थतुं छोय ते लभवुं.)

	परि+त्यज्		आ+शंसु
	↓		↓
द.त.	1. परित्यजामि		आशंसे
	2. परित्यजावः	●

3. परित्यजानि
 4. पर्यत्यजन्
 5. परित्यजेयम्

(7) ખાલી જગ્યા પૂરો :-

(આશ્ચર્ય કે વિધ્યર્થના સરખા રૂપ દ્વારા ખાલી જગ્યા પૂરવી.)

	આશ્ચર્ય	વિધ્યર્થ
દા.ત. 1.	<u>વપ</u>	<u>વપે:</u>
2.	_____	સ્યામ્
3.	_____	ક્રિયેયમ્
4.	उञ्छ	_____
5.	आह्वयन्तु	_____

(8) ખાલી જગ્યા પૂરો :-

(જે રૂપ આખું હોય તેના પછી જે રૂપ આવતું હોય તેના દ્વારા ખાલી જગ્યા પૂરવી.)

- દા.ત. 1. કરોતુ - કુરુતામ્ 2. સ્યાવ - _____
 3. અશુષ્પત્ - _____ 4. ચોરયેતમ્ - _____
 5. અગર્જ: - _____

○○○

વ્યંજનાન્ત શબ્દો [Part - I]

શબ્દના અંતે સ્વર આવતા હોય તેવા શબ્દોના રૂપ આપણે જોયાં જેમ કે -
જિન વગેરે. હવે, શબ્દના અંતે વ્યંજન આવતા હોય તેવા શબ્દોના રૂપ જોઈશું.

દા.ત. જલમુચ્ વગેરે

નિયમો :- (ખાસ નોંધ :- નિમ્નોક્ત નિયમો ગોખ્યા પછી પણ રૂપ તો ગોખવા જ પડવાના છે માટે નિયમો ન ગોખતા રૂપ ગોખી લો તો પણ ચાલે.)

★ પુલ્લિંગ / સ્ત્રીલિંગ નામોના રૂપો માટેના પ્રત્યયો ★

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્ર. વિ. →	સ્	ઔ	અસ્
દ્વિ. વિ. →	અમ્	"	"
તૃ. વિ. →	આ	ખ્યામ્	ભિસ્
ચ. વિ. →	એ	"	ખ્યસ્
પ. વિ. →	અસ્	"	"
ષ. વિ. →	"	ઓસ્	આમ્
સ. વિ. →	ઈ	"	સુ
સંબોધન →	સ્	ઔ	અસ્

નપુંસકલિંગના પ્રત્યયો :- પ્રથમા-દ્વિતીયા વિભક્તિમાં ં, ઈ, ઈ અને.....
બાકીના પ્રત્યયો પુલ્લિંગ જેવા.

વ્યંજનાંતનામના પ્રત્યયોના ત્રણ વિભાગ થશે.

- (1) પહેલા પાંચ પ્રત્યયો - સ્, ઔ, અસ્, અમ્ અને ઔ (૫)
- (2) દ્વિતીયા બહુવચનથી માંડીને સ્વરાદિ (૯) પ્રત્યયો.
- (3) વ્યંજનાદિ (૭) પ્રત્યયો.

(1) પહેલા પાંચ પ્રત્યય માટેના નિયમ :-

- (A) પ્રથમ વિભક્તિ એક વચનનો પ્રત્યય લોપાય તથા શબ્દની અંતે રહેલા સંયુક્ત વ્યંજનના અંત્ય વ્યંજનનો પણ લોપ થાય.

દા.ત. * મરુત્ + સ્ = મરુત્ । * ભગવત્ + સ્ = ભગવાન્ ।

(B) અત્, વત્, મત્, વસ્, યસ્ અંતવાળા શબ્દોમાં પહેલા પાંચ પ્રત્યયો અને સંબોધનમાં ઉપાંત્યે ન્ ઉમેરાય છે.

દા.ત. * ભગવત્ + અસ્ = ભગવન્તઃ । સંબોધનમાં ભગવન્ !

* ધીમત્ + અસ્ = ધીમન્તઃ । સંબોધનમાં ધીમન્ !

* શ્રેયસ્ + અસ્ = શ્રેયાંસઃ । સંબોધનમાં શ્રેયન્ !

(C) વત્, મત્, અસ્, ઇન્ અંતવાળા નામોમાં પ્રથમા એકવચનમાં ઉપાંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે.

દા.ત. ભગવત્ + સ્ = ભગવાન્ ।

તેવી જ રીતે.... શ્રીમાન્ । ધીમાન્ । વગેરેમાં સમજવું.

(D) ન્ અને સ્ અંતવાળા નામોમાં તથા 'મહત્' શબ્દમાં પહેલાં પાંચ પ્રત્યયો પૂર્વે ઉપાંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે.

દા.ત. રાજન્ → રાજા, રાજાન્ૌ, રાજાનઃ । રાજાનમ્, રાજાન્ૌ... ।

શ્રેયસ્ → શ્રેયાન્, શ્રેયાંસૌ, શ્રેયાંસઃ । શ્રેયાંસમ્, શ્રેયાંસૌ... ।

વિદ્વસ્ → વિદ્વાન્, વિદ્વાંસૌ, વિદ્વાંસઃ । વિદ્વાંસમ્, વિદ્વાંસૌ... ।

મહત્ → મહાન્, મહાન્તૌ, મહાન્તઃ । મહાન્તમ્, મહાન્તૌ... ।

(E) શાસ્, જક્ષ, ચકાસ્, દરિદ્રા, જાગૃ આ પાંચ ધાતુ તેમજ ત્રીજા ગણના ધાતુના વર્તમાન કૃદન્ત પુલ્લિંગ નામોમાં ન્ લાગે નહિ.

દા.ત. શાસત્ → શાસત્, શાસતૌ, શાસતઃ । શાસતમ્, શાસતૌ... ।

દદત્ → દદત્, દદતૌ, દદતઃ । દદતમ્, દદતૌ... ।

(F) પ્રથમા એકવચનનો 'સ્' પ્રત્યય લાગતા શબ્દના આદ્ય બ્, ગ્, દ્ ના સ્થાને ક્રમશઃ ભ્, ઘ્, ધ્ થાય.

દા.ત. બુધ્ → ભુત્ । ગુહ્ → ઘુદ્ । દુહ્ → ધુક્ ।

(2) સ્વરાદિ પ્રત્યય માટેના નિયમ :-

૧. (A) અન્ અંતવાળા નામોના અ નો સ્વરાદિ પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થાય છે.

પરન્તુ અ ની પહેલાં સંયુક્ત મ્ કે વ્ વ્યંજન હોય તો અ લોપાય નહિ.

દા.ત. રાજન્ → રાજન્ + અસ્ = રાજ્ઞઃ ।

પરન્તુ આત્મન્ → આત્મન્ + અસ્ = આત્મનઃ ।

(B) અન્ અંતવાળા નામોના અ નો પુલ્લિંગ / સ્ત્રીલિંગમાં સપ્તમી એકવચન પ્રત્યય પૂર્વે વિકલ્પે લોપ થાય છે.

દા.ત. રાજન્ + ઇ = રાજ્ઞિ અથવા રાજનિ ।

૨. વસ્ અંતવાળા નામોમાં સ્વરાદિ પ્રત્યય પૂર્વે વસ્ નો ઉસ્ થાય અને આ ઉસ્ પૂર્વે ઇ હોય તો લોપાય.

દા.ત. વિદ્વસ્ → વિદ્વસ્ + અસ્ = વિદુષઃ, વિદુષા ઈત્યાદિ

સેદિવસ્ → સેદિવસ્ + અસ્ = સેદુષઃ, સેદુષા ઈત્યાદિ

(3) વ્યંજનાદિ પ્રત્યય માટેના નિયમ :-

વ્યંજનાદિ પ્રત્યયની પૂર્વે....

1 અન્, ઇન્ અંતવાળા નામોમાં અંત્ય ન્ લોપાય.

દા.ત. રાજન્ + ધ્યામ્ = રાજધ્યામ્ ।

2 વસ્ અંતવાળા નામોમાં સ્ નો દ્ થાય છે.

દા.ત. વિદ્વસ્ + ધ્યામ્ = વિદ્વદ્ધ્યામ્ ।

3 અસ્ અંતવાળા નામોમાં સ્ નો ઓ થાય છે.

દા.ત. મનસ્ + ધ્યામ્ = મનોધ્યામ્ ।

બાકીના સ્ અંતવાળા નામોમાં સ્ નો ર્ થાય છે.

દા.ત. ચક્ષુસ્ + ધ્યામ્ = ચક્ષુર્ધ્યામ્ ।

4 તાલવ્ય વ્યંજન અંતવાળા નામોમાં તાલવ્ય વ્યંજનનો અને દિશ્ ના શ્ નો ક્ કે ગ્ થાય છે.

દા.ત. વાચ્ + ધ્યામ્ = વાગ્ધ્યામ્ ।

વાચ્ + સુ = વાક્ષુ । દિશ્ + ધ્યામ્ = દિગ્ધ્યામ્ ।

પરન્તુ રાજ્, વિશ્, દ્વિષ્ માં દ્, ડ્ અને દ્વહ, મુહ, સ્નિહ માં

ક્, ગ્ અને દ્, ડ્ થાય. તેમજ ઉપાનહ માં ત્, દ્ થાય.

5 અંત્ય વ્યંજનમાં થતા ફેરફાર. (વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે)

વાચ્	→	વાક્	-	વાગ્	।	દૃશ્	→	દૃક્	-	ગ્	।
પયોમુચ્	→	પયોમુક્	-	ગ્	।	સ્પૃશ્	→	સ્પૃક્	-	ગ્	।
ભિષજ્	→	ભિષક્	-	ગ્	।	મૃશ્	→	મૃક્	-	ગ્	।
સ્રજ્	→	સ્રક્	-	ગ્	।	ઉષ્ણિહ્	→	ઉષ્ણિદ્	-	ડ્	।
દિશ્	→	દિક્	-	ગ્	।	ભૃજ્	→	ભૃદ્	-	ડ્	।

उपानह	→	उपानत्	-	द् ।	त्विष्	→	त्विट्	-	इ ।
राज्	→	राट्	-	इ ।	विश्	→	विट्	-	इ ।
सृज्	→	सृट्	-	इ ।	प्रच्छ्	→	प्रट्	-	इ ।
लिह्	→	लिट्	-	इ ।	देवेज्	→	देवेट्	-	इ ।
तुरासाह	→	तुरासाट्	-	इ ।	सुवृश्च्	→	सुवृट्	-	इ ।
विश्ववाह	→	विश्ववाट्	-	इ ।					

उभय द्वैरक्षर

मुह	→	मुक्-ग्	तेमञ्	मुट् - इ ।
स्निह	→	स्निक्-ग्	तेमञ्	स्निट् - इ ।
स्नुह	→	स्नुक्-ग्	तेमञ्	स्नुट् - इ ।
नश्	→	नक्-ग् / नट्		- इ ।
तक्ष	→	तक्-ग् / तट्		- इ ।
द्रुह	→	ध्रुक्-ग् / ध्रुट्		- इ ।

- 6 श् अंतवाणा (विश्), छ् अंतवाणा (प्रच्छ्) तथा व्रश्च् (वृश्च्), भ्रस्ज् (भृस्ज्), सृज्, मृज्, यज्, राज्, भ्राज् आटला शब्दોમાં अंत्य व्यंजनનો ष् थाय છે. અને આ ष્ નો ટ્, ઙ્ થાય છે; ઇ.ત. વિશ્ વિષ્ → વિટ્ - વિડ્ ।

નિમ્નોક્ત નિયમો જરૂરી છે. તે ગોપશો.

નપુંસક રૂપ બનાવવાના નિયમ :-

1. ન્ કારાંત સિવાયના નામોને પ્રથમા બહુવચનમાં અને દ્વિતીયા બહુવચનમાં ઉપાંત્યે ન્ ઉમેરાય છે.

ઇ.ત. જગત્ → જગત્ + ઙ્ = જગ + ન્ + ત્ + ઙ્ = જગન્તિ ।
 શ્રેયસ્ → શ્રેયસ્ + ઙ્ = શ્રેયાસ્ + ઙ્ (નીચેના નિયમથી ઉપાંત્ય સ્વર દીર્ઘ) ∴ શ્રેયા + ન્ + સ્ + ઙ્ = શ્રેયાંસિ ।

વિદ્વસ્ → વિદ્વા + ન્ + સ્ + ઙ્ = વિદ્વાંસિ ।

2. 'ત્' કારાંત સિવાયના નામોમાં પ્રથમા બહુવચનનો ઉપાંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે. ઇ.ત. * નામન્ → નામા + ન્ + ઙ્ = નામાનિ ।

3. અત્ અંતવાણા વર્તમાન કૃદન્તમાં પ્રથમા / દ્વિતીયા વિભક્તિના દ્વિવચનમાં અને બહુવચનમાં ઉપાંત્યે ન્ ઉમેરાય છે.

દા.ત. ગચ્છત્ → ગચ્છત્ + ઈ = ગચ્છ + ન્ + ત્ + ઈ = ગચ્છન્તી ।

ગચ્છત્ → ગચ્છત્ + ઙ = ગચ્છ + ન્ + ત્ + ઙ = ગચ્છન્તિ ।

પરન્તુ.... 'યાત્', 'પાત્' વગેરે બીજા ગણના અને છઠ્ઠા ગણના વર્તમાન કૃદન્તમાં પ્રથમા / દ્વિતીયા વિભક્તિના દ્વિવચનમાં વિકલ્પે ન્ ઉમેરાય છે.

દા.ત. * યાત્ → યાતી અથવા યાન્તી । (બીજો ગણ)

* વિશત્ → વિશતી અથવા વિશન્તી । (છઠ્ઠો ગણ)

૪. ત્રીજા ગણના અને શાસ્ (શાસત) આદિ પાંચ બીજા ગણના વર્તમાન કૃદન્તમાં પ્રથમા / દ્વિતીયા વિભક્તિના દ્વિવચનમાં ન્ ઉમેરાય નહિં અને.... બહુવચનમાં વિકલ્પે ઉમેરાય.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
દા.ત. * દા (ત્રીજો ગણ)	દદત્	દદતી	દદતિ કે દદન્તિ ।
* શાસ્	શાસત્	શાસતી	શાસતિ કે શાસન્તિ ।

સ્ત્રીલિંગ રૂપ માટેના નિયમ

૧. વ્યંજનાન્ત વિશેષણોનું નપુંસક પ્રથમા વિભક્તિ દ્વિવચનનું રૂપ એ સ્ત્રીલિંગનું અંગ બને પછી 'નદી' પ્રમાણે રૂપ કરવા.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
* ભગવત્ →	ભગવતી	ભગવત્યૌ	ભગવત્યઃ ।
* વિશત્ →	વિશતી કે વિશન્તી	વિશત્યૌ કે વિશન્ત્યૌ	વિશત્યઃ કે વિશન્ત્યઃ ।

૨. ડ કારાંત અને ઋ કારાંત વિશેષણોમાં દીર્ઘ ઈ ઉમેરી પછી 'નદી' જેવા રૂપ કરવા.

દા.ત. बहु + ई = बही

कर्तृ + ई = कर्त्री

★ વ્યંજનાન્ત રૂપો ★

* રૂપમાં જ્યારે ચ્ કારાન્ત કે ત્ કારાન્ત વગેરેના પુ. / સ્ત્રી. / નપુ. એકથી વધારે રૂપો આપ્યા છે ત્યારે જે ફેરફાર છે તેને જુદા ટાઈપના અક્ષરથી દર્શાવેલ છે.

1. જલમુચ્ = વાદળ [ચ્ અન્તવાળા પુ.]

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ. વિ. →	જલમુક્-ગ્	જલમુચૌ	જલમુચઃ
દ્વિ. વિ. →	જલમુચમ્	"	"
તૃ. વિ. →	જલમુચા	જલમુગ્ભ્યામ્	જલમુગ્ભિઃ

5. ऊर्ज् = भण / तेज [ज् कारान्त नपुं.]

प्र. वि.	→	ऊर्क् - ग्	ऊर्जी	ऊर्जि
द्वि. वि.	→	"	"	"
तृ. वि.	→	ऊर्जा	ऊर्ज्याम्	ऊर्जिभः
च. वि.	→	ऊर्जे	"	ऊर्ज्यः
प. वि.	→	ऊर्जः	"	"
ष. वि.	→	"	ऊर्जोः	ऊर्जाम्
स. वि.	→	ऊर्जि	"	ऊर्क्षु
संभोधन	→	ऊर्क् - ग् !	ऊर्जी !	ऊर्जि !

6. स्रज् = भाषो [ज् कारान्त स्त्री.]

प्र. वि.	→	स्रक् - ग्	स्रजौ	स्रजः
द्वि. वि.	→	स्रजम्	"	"
तृ. वि.	→	स्रजा	स्रज्याम्	स्रजिभः
च. वि.	→	स्रजे	"	स्रज्यः
प. वि.	→	स्रजः	"	"
ष. वि.	→	"	स्रजोः	स्रजाम्
स. वि.	→	स्रजि	"	स्रक्षु
संभोधन	→	स्रक् - ग् !	स्रजौ !	स्रजः !

7. मरुत् = पवन [त् अन्तवाण्य पु.]

प्र. वि.	→	मरुत् - द्	मरुतौ	मरुतः
द्वि. वि.	→	मरुतम्	"	"
तृ. वि.	→	मरुता	मरुद्भ्याम्	मरुद्भिः
च. वि.	→	मरुते	"	मरुद्भ्यः
प. वि.	→	मरुतः	"	"
ष. वि.	→	"	मरुतोः	मरुताम्
स. वि.	→	मरुति	"	मरुत्सु
संभोधन	→	मरुत् !	मरुतौ !	मरुतः !

8. जगत् = जगत, विश्व [त् अन्तवाण्य नपुं.]

प्र. वि. →	जगत्	जगती	जगन्ति
द्वि. वि. →	"	"	"
तृ. वि. →	जगता	जगद्भ्याम्	जगद्भिः
च. वि. →	जगते	"	जगद्भ्यः
प. वि. →	जगतः	"	"
ष. वि. →	"	जगतोः	जगताम्
स. वि. →	जगति	"	जगत्सु
संभोधन →	जगत् !	जगती !	जगन्ति !

9. सरित् = नदी [त् अन्तवाण्य स्त्री.]

प्र. वि. →	सरित्	सरितौ	सरितः
द्वि. वि. →	सरितम्	"	"
तृ. वि. →	सरिता	सरिद्भ्याम्	सरिद्भिः
च. वि. →	सरिते	"	सरिद्भ्यः
प. वि. →	सरितः	"	"
ष. वि. →	"	सरितोः	सरिताम्
स. वि. →	सरिति	"	सरित्सु
संभोधन →	सरित् !	सरितौ !	सरितः !

10. गच्छत् = गता / गतुं / गच्छ रडेवुं [अत् अन्तवाण्य पु.]

प्र. वि. →	गच्छन्	गच्छन्तौ	गच्छन्तः
द्वि. वि. →	गच्छन्तम्	"	गच्छतः
तृ. वि. →	गच्छता	गच्छद्भ्याम्	गच्छद्भिः
च. वि. →	गच्छते	"	गच्छद्भ्यः
प. वि. →	गच्छतः	"	"
ष. वि. →	"	गच्छतोः	गच्छताम्
स. वि. →	गच्छति	"	गच्छत्सु
संभोधन →	गच्छन् !	गच्छन्तौ !	गच्छन्तः !

11. भवत् = आप [अत् अन्तवाणा पु.]

प. वि.	→	भवान्	भवन्तौ	भवन्तः
द्वि. वि.	→	भवन्तम्	"	भवतः
तृ. वि.	→	भवता	भवद्भ्याम्	भवद्भिः
च. वि.	→	भवते	"	भवद्भ्यः
प. वि.	→	भवतः	"	"
ष. वि.	→	"	भवतोः	भवताम्
स. वि.	→	भवति	"	भवत्सु
संभोधन	→	भवन् !	भवन्तौ !	भवन्तः !

12. ददत् = आपतो / आपी रडेल [अत् अन्तवाणा पु.]

प. वि.	→	ददत् - द्	ददतौ	ददतः
द्वि. वि.	→	ददतम्	"	"
तृ. वि.	→	ददता	ददद्भ्याम्	ददद्भिः
च. वि.	→	ददते	"	ददद्भ्यः
प. वि.	→	ददतः	"	"
ष. वि.	→	"	ददतोः	ददताम्
स. वि.	→	ददति	"	ददत्सु
संभोधन	→	ददत् - द् !	ददतौ !	ददतः !

13. महत् = भोटुं [अत् अन्तवाणा पु.]

प. वि.	→	महान्	महान्तौ	महान्तः
द्वि. वि.	→	महान्तम्	"	महतः
तृ. वि.	→	महता	महद्भ्याम्	महद्भिः
च. वि.	→	महते	"	महद्भ्यः
प. वि.	→	महतः	"	"
ष. वि.	→	"	महतोः	महताम्
स. वि.	→	महति	"	महत्सु
संभोधन	→	महन् !	महान्तौ !	महान्तः !

14. महत् - भोटुं [अत् अन्तवाणा नपुं.]

प्र. वि.	→	महत्	महती	महान्ति
द्वि. वि.	→	"	"	"
तृ. वि.	→	महता	महद्भ्याम्	महद्भिः
च. वि.	→	महते	"	महद्भ्यः
प. वि.	→	महतः	"	"
ष. वि.	→	"	महतोः	महताम्
स. वि.	→	महति	"	महत्सु
संभोधन	→	महत्	महती	महान्ति

15. धीमत् = बुद्धिशाणी [मत् अन्तवाणा पु.]

		अेकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्र. वि.	→	धीमान्	धीमन्तौ	धीमन्तः
द्वि. वि.	→	धीमन्तम्	"	धीमतः
तृ. वि.	→	धीमता	धीमद्भ्याम्	धीमद्भिः
च. वि.	→	धीमते	"	धीमद्भ्यः
प. वि.	→	धीमतः	"	"
ष. वि.	→	"	धीमतोः	धीमताम्
स. वि.	→	धीमति	"	धीमत्सु
संभोधन	→	धीमन् !	धीमन्तौ !	धीमन्तः !

16. धीमत् = बुद्धिशाणी [मत् अन्तवाणा नपुं.]

प्र. वि.	→	धीमत्	धीमती	धीमन्ति
द्वि. वि.	→	"	"	"
तृ. वि.	→	धीमता	धीमद्भ्याम्	धीमद्भिः
च. वि.	→	धीमते	"	धीमद्भ्यः
प. वि.	→	धीमतः	"	"
ष. वि.	→	"	धीमतोः	धीमताम्
स. वि.	→	धीमति	"	धीमत्सु
संभोधन	→	धीमत् !	धीमती !	धीमन्ति !

→ ज् कारान्त पु. :-
राज् = राज [King]
→ ज् कारान्त पु. :-
वणिज् = वाणिज्यो [Merchant]
→ ज् कारान्त नपुं. :-
ऊर्ज् = ऊर्जा, बल, तेज [Energy]
→ ज् कारान्त स्त्री. :-
स्रज् = माला [Garland]
→ त् कारान्त पु. :-
मरुत् = पवन [Wind]
→ त् कारान्त नपुं. :-
जगत् = विश्व [World]
→ त् कारान्त स्त्री. :-
सरित् = नदी [River]
→ अत् कारान्त पु. :-
गच्छत् = गतुं [Going]
→ अत् कारान्त पु. :-
*भवत् = आप [Your honour]

★ भवत् = आप-आ शब्दना प्रयोग वधते तू. पु. नो प्रयोग करवो. द्वा.त.
भवान् कुत्र गच्छति ? = आप क्यां जाओ छो ?

पक्ष, भवान् कुत्र गच्छसि ? आ रीते द्वितीय पुरुषनो प्रयोग न करवो.

→ अत् कारान्त पु. :-
ददत् = आपतुं [Giving]
→ अत् कारान्त पु. :-
महत् = भोटुं [Large]
→ अत् कारान्त नपुं. :-
महत् = भोटुं [Huge]
→ मत् कारान्त पु. :-
धीमत् = बुद्धिशाली [Intelligent]
→ मत् कारान्त नपुं. :-
धीमत् = बुद्धिशाली [Intelligent]
▶ गच्छत् प्रभाषेना रूपवाणा शब्द :-
सत् = सज्जन, सायुं, सारुं, विद्यमान
[Noble]
अर्हत् = अरिहंत, पंचपरमेष्ठीमां
सर्वोच्च पद
▶ जगत् प्रभाषेना रूपवाणा शब्द :-
वियत् = आकाश [Sky]

उपाध्याय

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. जलं मुञ्चत्यतः मेघं 'जलमुग्' इत्युद्यते ।
2. नमोऽर्हद्भ्यः, सिद्धेभ्यः आचार्येभ्यः, उपाध्यायेभ्यः सर्वेभ्यः साधुभ्यश्च । एष नमस्कारः सर्वेषां मङ्गलानां श्रेष्ठं मङ्गलमस्ति ।
3. वाचैव राट् प्रीणयेत् कुप्येद्वा । यादृशी वाक् तादृशं फलम् ।
4. काम्पिल्यपुरे वणिग्भिरुद्योगाः क्रियन्तेऽतो भवानपि तत्रैव गच्छतु ।

5. भवद्भ्यां किं सरिद्रम्येत ? तत्र शीतलो मरुद्विद्यते ।
 6. स्रग्भिरिव भवतस्ते बहुमानं कुर्युः ।
 7. परोपकाराय सतां विभूतयः ।
 8. यदि भवानलीकं वदेत्तर्हि भवति कस्याऽपि विश्वासो न स्यात् ।
 9. भवानागच्छतु, आसनेऽस्मिन्नुपविशतु ।
- (2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-
1. મોટા માણસો ક્યારેય પણ જુઠું બોલતા નથી.
 2. નદીની માછલીની દુનિયા નદીમાં જ હોય છે.
 3. પવન દ્વારા આ બે માળાઓ લઈ જવાય છે.
 4. વાણિયાઓ રાજાને ધન આપે છે અને વેપાર માટે અનુજ્ઞા માંગે છે.
 5. મહાવીર ભગવાનની વાણીમાં તેજ છે. તેનાથી પાપીઓના પાપ પણ નાશ પામે છે.
 6. આ જગતમાં આદિનાથ ભગવાન બધા રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે.
 7. આકાશમાં મોટા-મોટા વાદળો ગર્જે છે.
 8. જેમ રાજાઓનું તેજ સૈન્ય છે, વાણિયાઓનું તેજ પૈસો છે તેમ સજ્જનોનું તેજ અહિંસા છે.
 9. પવનથી નદી ખળભળે છે.
- (3) શબ્દ મંદિર :-

૧					૪			
				૫				
	૨-૨				૫-૬			
								૭
૩				૬-૭				
			૮				૯	

આડી ચાવી :-

- (૧) વાદળ - *૩/૧ (૪)
 (૨) તેઓ જાય છે - (૩)
 (૩) જિનધર્મ - ૩/૧ (૩)
 (૪) વાણિયો - ૨/૨ (૩)
 (૫) પૈસો - ૧/૧ (૨)
 (૬) તેઓ શોક કરે છે - (૩)
 (૭) તેઓ પડવા જોઈએ - (૩)
 (૮) પુત્ર ૨/૧ (૨)
 (૯) સજ્જન - ૬/૩ (૨)

ઉભી ચાવી :-

- (૧) દુનિયા ૪/૧ - (૩)
 (૨) આકાશ - ૭/૩ - (૪)
 (૪) જંગલ - ૧/૧ (૨)
 (૫) તે શોભે છે- (૩)
 (૬) પાંદડું - ૧/૧ (૨)
 (૭) મોટાઓ - ૬/૩ (૩)

(4) ખૂટતી વિગત પૂરો :-

નં.	શબ્દ	વિભક્તિ	વચન	લિંગ	વિભક્તિનું નામ	અર્થ	રૂપ
૧	જલમુચ્	૧	૩				
૨	વાચ્	૨	૨				
૩	રાજ્	૩	૧				
૪	વણિજ્	૪	૨				
૫	ઠૂર્જ્	૫	૩				

*૩/૧ = તૃતીયા વિભક્તિ એકવચન આ રીતે બધે સમજી લેવું.

કૌંસમાં આપેલી સંખ્યા અક્ષરની સંખ્યાને સૂચવે છે.

વ્યંજનાન્ત શબ્દો (Part - II)

આગલા પાઠમાં આપણે કેટલાંક વ્યંજનાંત શબ્દોના રૂપ જોયા. આ પાઠમાં કેટલાક વધુ રૂપ જોઈએ :-

1. ભગવત્ = ભગવાન [વત્ કારાન્ત પુ.]

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ. વિ. →	ભગવાન્	ભગવન્તૌ	ભગવન્તઃ
દ્વિ. વિ. →	ભગવન્તમ્	"	ભગવતઃ
તૃ. વિ. →	ભગવતા	ભગવદ્ભ્યામ્	ભગવદ્ભિઃ
ચ. વિ. →	ભગવતે	"	ભગવદ્ભ્યઃ
પ. વિ. →	ભગવતઃ	"	"
ષ. વિ. →	"	ભગવતોઃ	ભગવતામ્
સ. વિ. →	ભગવતિ	"	ભગવત્સુ
સંબોધન →	ભગવન્ !	ભગવન્તૌ !	ભગવન્તઃ !

2. ધનવત્ = ધનવાન [વત્ કારાન્ત નપું.]

પ. વિ. →	ધનવત્	ધનવતી	ધનવન્તિ
દ્વિ. વિ. →	"	"	"
તૃ. વિ. →	ધનવતા	ધનવદ્ભ્યામ્	ધનવદ્ભિઃ
ચ. વિ. →	ધનવતે	"	ધનવદ્ભ્યઃ
પ. વિ. →	ધનવતઃ	"	"
ષ. વિ. →	"	ધનવતોઃ	ધનવતામ્
સ. વિ. →	ધનવતિ	"	ધનવત્સુ
સંબોધન →	ધનવત્ !	ધનવતી !	ધનવન્તિ !

3. સુહૃદ્ = મિત્ર [દ્ કારાન્ત પુ.]

પ. વિ. →	સુહૃદ્	સુહૃદૌ	સુહૃદઃ
દ્વિ. વિ. →	સુહૃદમ્	"	"
તૃ. વિ. →	સુહૃદા	સુહૃદ્ભ્યામ્	સુહૃદ્ભિઃ

13. शशिन् = यन्द्र [इन् कारान्त पु.]

प. वि. →	शशी	शशिनौ	शशिनः
द्वि. वि. →	शशिनम्	"	"
तृ. वि. →	शशिना	शशिभ्याम्	शशिभिः
च. वि. →	शशिने	"	शशिभ्यः
प. वि. →	शशिनः	"	"
ष. वि. →	"	शशिनोः	शशिनाम्
स. वि. →	शशिनि	"	शशिषु
संशोधन →	शशिन् !	शशिनौ !	शशिनः !

14. भाविन् = भावी, धनार, लविष् [इन् कारान्त नपुं.]

प. वि. →	भावि	भाविनी	भावीनि
द्वि. वि. →	"	"	"
तृ. वि. →	भाविना	भाविभ्याम्	भाविभिः
च. वि. →	भाविने	"	भाविभ्यः
प. वि. →	भाविनः	"	"
ष. वि. →	"	भाविनोः	भाविनाम्
स. वि. →	भाविनि	"	भाविषु
संशोधन →	भावि, भाविन् !	भाविनी !	भावीनि !

15. ककुभ् = द्विश [भ् कारान्त स्त्री.]

प. वि. →	ककुप्	ककुभौ	ककुभः
द्वि. वि. →	ककुभम्	"	"
तृ. वि. →	ककुभा	ककुब्भ्याम्	ककुब्भिः
च. वि. →	ककुभे	"	ककुब्भ्यः
प. वि. →	ककुभः	"	"
ष. वि. →	"	ककुभोः	ककुभाम्
स. वि. →	ककुभि	"	ककुप्सु
संशोधन →	ककुप् !	ककुभौ !	ककुभः !

16. विश् = वैश्य, वेपारी [श् कारान्त पु.]

प्र. वि.	→	विद्-इ	विशौ	विशः
द्वि. वि.	→	विशम्	"	"
तृ. वि.	→	विशा	विद्भ्याम्	विद्भिः
च. वि.	→	विशे	"	विद्भ्यः
प. वि.	→	विशः	"	"
ष. वि.	→	"	विशोः	विशाम्
स. वि.	→	विशि	"	विद्सु, विद्त्सु
संभोधन	→	विद्-इ !	विशौ !	विशः !

17. तादृश् = तेषु [श् कारान्त पु.]

प्र. वि.	→	तादृक् - ग्	तादृशौ	तादृशः
द्वि. वि.	→	तादृशम्	"	"
तृ. वि.	→	तादृशा	तादृग्भ्याम्	तादृग्भिः
च. वि.	→	तादृशे	"	तादृग्भ्यः
प. वि.	→	तादृशः	"	"
ष. वि.	→	"	तादृशोः	तादृशाम्
स. वि.	→	तादृशि	"	तादृक्षु
संभोधन	→	तादृक् - ग् !	तादृशौ !	तादृशः !

18. सदृश् = समान [श् कारान्त नपुं.]

		भेदवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्र. वि.	→	सदृक्	सदृशी	सदृशि
द्वि. वि.	→	"	"	"
तृ. वि.	→	सदृशा	सदृग्भ्याम्	सदृग्भिः
च. वि.	→	सदृशे	"	सदृग्भ्यः
प. वि.	→	सदृशः	"	"
ष. वि.	→	"	सदृशोः	सदृशाम्
स. वि.	→	सदृशि	"	सदृक्षु
संभोधन	→	सदृक् !	सदृशी !	सदृशि !

धातुओ

→ गल - १ - परस्मैपद :-
प्र + सद् (सीद्) = प्रसन्न भवुं
[To be happy]

➤ गल - १- आत्मनेपद :-
द्युत् (द्योत्) = प्रकाशवुं [To shine]
नि+वृत् = पाछा इरवुं [To return]

➤ गल - ४ - आत्मनेपद :-
प्रति + पद् = तरङ्ग पगलां लरवा,
आयरवुं, स्वीकरवुं [To accept]

➤ गल - १०- आत्मनेपद :-
अभि+अर्थ = प्रार्थना करवी [To pray]

➤ गल-६-उल्यपद :-
आ + दिश् = इरभाववुं [To order]

शब्दो

❖ तत्सम शब्दो ❖

➤ अ कारान्त पुल्लिंग :-
ग्रन्थ = ग्रन्थ, शास्त्र [Scriptures]

➤ अ कारान्त नपुंसकलिंग :-
कार्य = कार्य, कामकाज [Work]

➤ उ कारान्त पुल्लिंग :-
मृत्यु = मृत्यु, मरण [Death]

➤ इ कारान्त स्त्रीलिंग :-
भक्ति = लक्ति [Worship]

➤ आ कारान्त स्त्रीलिंग :-
सेवा = थाकरी [Service]

❖ नूतन शब्दो ❖

• अ कारान्त पुल्लिंग :-
दर्प = अलिमान [Arrogance]

★ अ कारान्त नपुंसकलिंग :-
आस्पद = धर [Abode]

साहाय्य = सहाय [Help]

➤ सर्वनाम :-

अपर = बीजूं, बीजा [Another]

➤ नाम - अ कारान्त नपुं. :-
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र = ग्रन्थनुं
नाम,

६३ उत्तम पुरुषोना जवन

यरित्रनो मछाग्रन्थ

★ अ कारान्त पुल्लिंग :-

अभय = श्रेष्ठिक मछाराजना मंत्री
तथा दीकरा.

❖ व्यंजनांत शब्दो ❖

★ वत् कारान्त पुल्लिंग :-
भगवत् = लगवान [God]

★ वत् कारान्त नपुंसकलिंग :-
धनवत् = धनवान [Wealthy]

★ द् कारान्त पुल्लिंग :-
सुहृद् = मित्र [Friend]

► દ્ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

સુહૃદ્ = મિત્ર [Friend]

* દ્ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

આપદ્ = આપત્તિ [Distress]

* ધ્ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

વીરુધ્ = વેલડી, લતા [Creeper]

* અન્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

રાજન્ = રાજા [King]

આત્મન્ = આત્મા, જીવ [Soul]

મહિમન્ = મહિમા [Greatness]

* અન્ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

નામન્ = નામ [Name]

* અન્ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

સીમન્ = સીમાડા, મર્યાદા, સીમા

[Limit]

* ઙ્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

શશિન્ = ચન્દ્ર [Moon]

* ઙ્ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

ભાવિન્ = ભાવી, ભવિષ્ય [Future]

* ભ્ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

કકુભ્ = દિશા [Direction]

* શ્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

વિશ્ = વૈશ્ય, વાણિયો [Merchant]

* શ્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

તાદૃશ્ = તેવું [Such, like]

* શ્ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

સદૃશ્ = સમાન [Similar]

નોંધ :- મિત્રો ! શ્ કારાન્ત નપુંસકલિંગમાં સદૃશ્ નું રૂપ આખું એટલે તેનું નપુંસકલિંગ જ રૂપ થાય તેવું નથી. નપુંસકલિંગ ઉપરાંત તેના પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ રૂપો પણ છે.

તાદૃશ્, સદૃશ્, મહત્, ધનવત્ આ બધા વિશેષણો છે. માટે, તાદૃશ્, તાદૃશી, તાદૃશિ (નપું.) / સદૃક્-ગ્, સદૃશૌ, સદૃશઃ (પું.)

તાદૃશી, તાદૃશ્યૌ, તાદૃશ્યઃ (સ્ત્રી.) તથા યાવતી, તાવતી વગેરે....

જ્યારે અમુક શબ્દો નક્કી પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ કે નપુંસકલિંગ જ હોય છે.

જેમકે, કકુભ્ વગેરે.

માટે, ક્યાંક સદૃશ્, તાદૃશ્ વગેરેના પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ કે નપુંસકલિંગ કોઈપણ રૂપ દેખાય તે સાચું જ સમજજો.

► 'આપદ્' પ્રમાણે જેના રૂપ ચાલે તેવા શબ્દ :-

સમ્પદ્ = સંપત્તિ, સુખ [Wealth]

► 'શશિન્' પ્રમાણે જેના રૂપ ચાલે તેવા શબ્દ :-

ચક્રવર્તિન્ = ચક્રવર્તી, છ ખંડને જીતનાર રાજા

(1) નીચેના વાક્યોનું ગુજરાતી કરો :-

1. भ्रात्रा स्वसृभ्यः सङ्कटे धनम् विश्वासश्च दीयेते, स्वसा रक्ष्यते च । न हि भ्रात्रा कदापि स्वसा ताड्यते ।
2. भगवता नेमिनाथेन राजा कृष्ण आपत्स्वरक्ष्यत ।
3. ये सम्पदि सुहृद आपदि न सुहृदस्ते धीमता त्यज्यन्ते ।
4. महदिदं जगत्सर्वमस्माकं सुहृदस्तीति विचिन्तयेत्यवदन्महावीर-
स्तीर्थङ्करः श्रेणिकम् ।
5. प्रभूतमपि धनं धनवतामापदां वीरुदिवैव भवति न तु सुखायाऽतः
भो धीमन् ! त्यज तादृग्धनम् ।
6. शशिनो ज्योत्स्नया, जलधेः सीम्ना विशो धनेन च महिमा जायते ।
7. मम केवलज्ञानं भाव्येव, यतो मया सम्यक् प्रभोर्भक्तिः क्रियत
इति विश्वासो भवति श्रावकस्य ।
8. श्रेणिकस्य पुत्रो नाम्नाऽभयोऽतीव धीमानासीत् । तीर्थङ्करस्य
महावीरस्योपदेशेन सोऽपि संसारमत्यजत्પ્રાવ્રજચ્ચ ।
9. आपदामास्पदं दर्पोऽस्तीति हेमचन्द्राचार्यो ग्रन्थे नाम्ना
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रेऽलिखत् ।

(2) નીચેના વાક્યોનું સંસ્કૃત કરો :-

1. ભગવાનના નામના મહિમાની પણ કોઈ સીમા નથી.
2. ચક્રવર્તી રાજાઓ પણ મરણ દ્વારા છોડાતા નથી.
3. અગ્નિનું બીજું નામ ભગવાન મહાવીરના આગમમાં 'તેજઃકાય' આ પ્રમાણે કહેવાય છે.
4. હે આત્મા ! તું તને જાણ, તું તારી સાથે જ લડ, તું તારા માટે જ કંઈપણ કાર્ય કર.
5. આ મિત્ર દ્વારા આપત્તિમાં મારી રક્ષા કરાઈ હતી. માટે આ જ મારો સાચો મિત્ર છે.
6. જેમ ચન્દ્રની જ્યોત્સ્નાની કોઈ સીમા નથી તેમ ભગવાન મહાવીરના મહિમાની કોઈ સીમા નથી.
7. સાચા મિત્રો દ્વારા આપત્તિમાં સહાય કરાય જ છે.
8. લોકોના રક્ષક બુદ્ધિશાળી મહાવીર દ્વારા સાચો જ ઉપદેશ અપાય છે.
9. હમણાં મારા મનમાં ધર્મ જ રમે છે કારણ કે ગઈકાલે સાધુ ભગવંત પાસેથી મારા દ્વારા ભગવાન મહાવીરની વાણી સાંભળાઈ હતી.

- (3) भूटती विगतो पुरो :- (निम्नोक्त शब्दोमां जे शब्दनी जे विभक्ति, वयन लपेक्ष छीय ते शब्द प्रभाशे भाकीना शब्दोना ते ज विभक्ति वयन लपवा)

नं.	आपद्	वीरुध	राजन्	आत्मन्	ककुभ्	तादृश्	नामन्	शशिन्	सीमन्
१			राजसु						
२		वीरुधः					नाम्नोः		
३									
४					ककुब्भ्याम्				
५	आपदा								

- (4) निम्नोक्त भासिती भुज्भ भूटती विगतो पुरो :-

नं.	विभक्ति	भगवत्	धनवत्	सुहृद्	महिमन्	भाविन्	विश्	सदृश्	कर्मन्	सम्पद्
	वयन	भगवान्	धनवत्	सुहृद्	महिमा	भावि	विट्-इ	सदृक्	कर्म	सम्पद्
१	१/१									
२	२/२									
३	३/३									
४	४/१									
५	६/२									

(5) ખાલી જગ્યા પૂરો :-

1. મહિમન્ - ૨, ૧ =	6. વણિજ્ - ૫, ૧ =
2. દદત્ - ૩, ૩ =	7. ઝર્જ - ૧, ૨ =
3. મહત્ (પુ.) - ૬, ૩ =	8. રાજ્ - ૮, ૧ =
4. ધીમત્ (નપું.) - ૩, ૧ =	9. ભવત્ - ૨, ૨ =
5. ભગવત્ - ૭, ૧ =	

(6) શબ્દમંદિર :-

૧			૨		૫-૫			
			૪					૧૦
	૩-૨				૮-૮		૮	
			૭-૮					
૪-૩			૬				૧૦	
		૭				૧૧		

ઊભી ચાવી :-

- (૧) તું પકડ / આશરો લે (૨)
- (૨) તેવું - ૩/૧ (૩)
- (૩) નદી - ૬/૩ (૩)
- (૪) તું સરક - (૨)
- (૫) સજ્જન - ૪/૧ (૨)
- (૬) મર્યાદા - ૬/૩ (૨)
- (૭) સાથે-અવ્યય (૨)
- (૮) માણસ - ૬/૩ (૩)
- (૯) અમારે છોડવું જોઈએ (૩)
- (૧૦) વાણી - ૩/૧ (૨)

આડી ચાવી :-

- (૧) ઈશ્વર - ૩/૧ (૩)
- (૨) સમાન - ૩/૧ (૩)
- (૩) સાચું - ૬/૩ (૨)
- (૪) તે દેખાય છે (૩)
- (૫) સમાન - ૬/૩ (૩)
- (૬) મર્યાદા - ૧/૧ (૨)
- (૭) નામ - ૬/૩ (૨)
- (૮) તલવાર - ૩/૧ (૩)
- (૯) વાદળ - ૩/૧ (૪)
- (૧૦) હું માનું - (આજ્ઞાથ) (૨)
- (૧૧) ગઈકાલે (૧)

प्रावृष् - वरसाद, योभासु [ष् कारान्त स्त्री.]

प. वि.	→	प्रावृट् - इ	प्रावृषौ	प्रावृषः
द्वि. वि.	→	प्रावृषम्	"	"
तृ. वि.	→	प्रावृषा	प्रावृड्भ्याम्	प्रावृडिभः
च. वि.	→	प्रावृषे	"	प्रावृड्भ्यः
प. वि.	→	प्रावृषः	"	"
ष. वि.	→	"	प्रावृषोः	प्रावृषाम्
स. वि.	→	प्रावृषि	"	प्रावृट्सु/प्रावृट्सु
संभोधन	→	प्रावृट्-इ !	प्रावृषौ !	प्रावृषः !

आशिष् - आशीर्वाद [ष् कारान्त स्त्री.]

प. वि.	→	आशीः	आशिषौ	आशिषः
द्वि. वि.	→	आशिषम्	"	"
तृ. वि.	→	आशिषा	आशीर्भ्याम्	आशीर्भिः
च. वि.	→	आशिषे	"	आशीर्भ्यः
प. वि.	→	आशिषः	"	"
ष. वि.	→	"	आशिषोः	आशिषाम्
स. वि.	→	आशिषि	"	आशीष्णु/आशीःषु
संभोधन	→	आशीः !	आशिषौ !	आशिषः !

चन्द्रमस् - चन्द्र [स् कारान्त पु.]

प. वि.	→	चन्द्रमाः	चन्द्रमसौ	चन्द्रमसः
द्वि. वि.	→	चन्द्रमसम्	"	"
तृ. वि.	→	चन्द्रमसा	चन्द्रमोभ्याम्	चन्द्रमोभिः
च. वि.	→	चन्द्रमसे	"	चन्द्रमोभ्यः
पं. वि.	→	चन्द्रमसः	"	"
ष. वि.	→	"	चन्द्रमसोः	चन्द्रमसाम्
स. वि.	→	चन्द्रमसि	"	चन्द्रमस्सु / चन्द्रमःसु
संभोधन	→	चन्द्रमः !	चन्द्रमसौ !	चन्द्रमसः !

पयस् - दूध, पाणी [स् कारान्त नपुं.]

प्र. वि.	→	पयः	पयसी	पयांसि
द्वि. वि.	→	"	"	"
तृ. वि.	→	पयसा	पयोभ्याम्	पयोभिः
च. वि.	→	पयसे	"	पयोभ्यः
प. वि.	→	पयसः	"	"
ष. वि.	→	"	पयसोः	पयसाम्
स. वि.	→	पयसि	"	पयस्सु/पयःसु
संभोधन	→	पयः !	पयसी !	पयांसि !

आयुस् - आयुष्य [स् कारान्त नपुं.]

प्र. वि.	→	आयुः	आयुषी	आयूषि
द्वि. वि.	→	"	"	"
तृ. वि.	→	आयुषा	आयुभ्याम्	आयुभिः
च. वि.	→	आयुषे	"	आयुर्भ्यः
प. वि.	→	आयुषः	"	"
ष. वि.	→	"	आयुषोः	आयुषाम्
स. वि.	→	आयुषि	"	आयुष्षु/आयुःषु
संभोधन	→	आयुः !	आयुषी !	आयूषि !

भास् - प्रकाश [स् कारान्त स्त्री.]

प्र. वि.	→	भाः	भासौ	भासः
द्वि. वि.	→	भासम्	"	"
तृ. वि.	→	भासा	भाभ्याम्	भाभिः
च. वि.	→	भासे	"	भाभ्यः
प. वि.	→	भासः	"	"
ष. वि.	→	"	भासोः	भासाम्
स. वि.	→	भासि	"	भास्सु
संभोधन	→	भाः !	भासौ !	भासः !

उपानह् = श्रुता [ह् कारान्त स्त्री.]

प्र. वि.	→ उपानत् - द्	उपानहौ	उपानहः
द्वि. वि.	→ उपानहम्	"	"
तृ. वि.	→ उपानहा	उपानद्भ्याम्	उपानद्भिः
च. वि.	→ उपानहे	"	उपानद्भ्यः
प. वि.	→ उपानहः	"	"
ष. वि.	→ "	उपानहोः	उपानहाम्
स. वि.	→ उपानहि	"	उपानत्सु
संभोधन	→ उपानत्-द् !	उपानहौ !	उपानहः !

कामदुह् = कामधेनु गाय [ह् कारान्त पु. अने स्त्री.]

प्र. वि.	→ कामधुक्-ग्	कामदुहौ	कामदुहः
द्वि. वि.	→ कामदुहम्	"	"
तृ. वि.	→ कामदुहा	कामधुग्भ्याम्	कामधुग्भिः
च. वि.	→ कामदुहे	"	कामधुग्भ्यः
पं. वि.	→ कामदुहः	"	"
ष. वि.	→ "	कामदुहोः	कामदुहाम्
स. वि.	→ कामदुहि	"	कामधुक्षु
संभोधन	→ कामधुक्-ग् !	कामदुहौ !	कामदुहः !

कामदुह् = ईश्वर पूरनार [ह् कारान्त नपुं.]

प्र. वि.	→ कामधुक्	कामदुही	कामदूहि
द्वि. वि.	→ "	"	"
तृ. वि.	→ कामदुहा	कामधुग्भ्याम्	कामधुग्भिः
च. वि.	→ कामदुहे	"	कामधुग्भ्यः
प. वि.	→ कामदुहः	"	"
ष. वि.	→ "	कामदुहोः	कामदुहाम्
स. वि.	→ कामदुहि	"	कामधुक्षु
संभोधन	→ कामधुक् !	कामदुही !	कामदूहि !

મિત્રો, આ રીતે વ્યંજનાંત શબ્દોના રૂપો સમાપ્ત થયા. વ્યવસ્થિત પાકા રાખશો.
ખૂબ ઉપયોગી છે.

ધાતુઓ

→ ગણ - ૬ - પરસ્મેપદ :-
આ + કૃષ્ = ખેંચવું, આકર્ષવું
[To attract]

→ ગણ - ૧ - આત્મનેપદ :-
પ્ર + કાશ્ = પ્રકાશવું, ઝળકવું
[To shine]

શબ્દો

❖ તત્સમ શબ્દો ❖

→ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

દુર્જન = દુષ્ટ માણસ [Wicked]

દ્વેષ = દ્વેષ [Hatred]

➤ અવ્યય :-

બાહ્યતઃ = બહારથી [Externally]

→ ક્રિયાવિશેષણ :-

વારંવારં = વારેવારે [Frequently]

❖ વ્યંજનાંત શબ્દો ❖

→ શ્ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

દિશ્ = દિશા [Direction]

➤ ષ્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

દ્વિષ્ = દુશ્મન [Enemy]

→ ષ્ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

ધનુષ્ = ધનુષ્ય [Arrow]

→ ષ્ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

પ્રાવૃષ્ = વરસાદ, ચોમાસુ [Rain]

આશિષ્ = આશીર્વાદ [Blessing]

➤ સ્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

ચન્દ્રમસ્ = ચન્દ્ર [Moon]

→ સ્ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

પયસ્ = પાણી, દૂધ [Milk]

આયુસ્ = આયુષ્ય [Life span]

➤ સ્ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

ભાસ્ = પ્રકાશ [Light]

અપ્સરસ્ = અપ્સરા [Angel]

→ ઇયસ્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

શ્રેયસ્ = કલ્યાણકારી [Beneficial]

➤ ઇયસ્ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

શ્રેયસ્ = કલ્યાણકારી [Beneficial]

→ વસ્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

વિદ્વસ્ = વિદ્વાન [Wise]

→ વસ્ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

વિદ્વસ્ = જાણકાર [Learned]

➤ હ્ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

મધુલિહ્ = ભ્રમર [Bee]

→ ह् कारान्त स्त्रीविंग :-

उपानह् = शूतल [Shoe]

➤ ह् कारान्त पुल्लिङ्ग + स्त्रीविङ्ग :-

कामदुह् = कामधेनु गाय [Cow]

→ ह् कारान्त नपुंसकविङ्ग :-

कामदुह् = ईच्छा पूरनार [Desire
fulfiller]

➤ शशिन् प्रभाषे रूप यावे :-

ज्ञानिन् = ज्ञानी, ज्ञानकार [Intelligent]

→ नामन् प्रभाषे रूप यावे :-

प्रेमन् = प्रेम, स्नेह [Love]

➤ आयुस् प्रभाषे रूप यावे :-

अर्चिष् = ज्वाला [Flame]

→ विशेषण :-

यावत् = જેટલું [As much]

तावत् = તેટલું [So much]

સ્વાધ્યાય

(1) નિમ્નોક્ત સંસ્કૃત વાક્યોનું ગુજરાતી કરો :-

1. સંસારે વસ્તુતોઽપ્સરસોઽપિ ન શ્રેયસ્યોઽતો વિદ્વદ્વિસ્તૃણમિવ તાઃ ત્યજ્યન્તે ।
2. ધનુર્ભિર્દ્વિષો બાહ્યત એવ નશ્યેયુઃ, પ્રેમ્ણા તુ દ્વિષાં દ્વેષો નશ્યતિ ।
3. ચન્દ્રમસા સ્વીયયા ભાસા દિશઃ પ્રકાશ્યન્તે ।
4. મહાવીરઃ જિનઃ શ્રેણિકાયાશીરયચ્છત્તતઃ શ્રેણિકેન તાદૃક્ કર્માઽઽર્જ્યત યેન સ તીર્થઙ્કરો ભવેત્ ।
5. ઓ મહાવીર ! ભવાનસ્મભ્યમપ્યાશિષસ્તાદૃશીઃ યચ્છતુ ।
6. ત્વં વિદુષો નમાઽઽત્માનં તેષામુપાનહા સદૃશં મન્યસ્વ, તેન જ્ઞાની ત્વં ભવેઃ ।
7. પ્રતિક્રમણં શ્રેયોઽસ્ત્યતઃ ઓ બાલાઃ ! પ્રત્યહં પ્રતિક્રમણં કુર્વન્તુ ।
8. મનુષ્યસ્યાઽઽયુષા યાવત્ય આરાધના ભવેયુસ્તાવતીઃ કુરુ, ન હિ ત્વં વારંવારં મનુષ્યઃ સ્યાઃ ।
9. અર્ચીષિ ભવન્ત્યગ્નેઃ સૂર્યસ્ય ચન્દ્રમસશ્ચ ભાસો ભવન્તિ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. જેમ ભમરાઓ જૂતાઓમાં ન હોય પણ ફૂલોમાં જ હોય તેમ વિદ્વાનો સજ્જનોમાં હોય પણ દુર્જનોમાં ન હોય.
2. વિદ્વાનોને કામધેનુ ગાયો ખુશ નથી કરતી પણ ગ્રન્થો ખુશ કરે છે.
3. ફૂલની માળાઓ દ્વારા ભમરાઓ ખેંચાય છે.
4. ચોમાસામાં વાદળાઓ દ્વારા પાણી વરસાવાય છે.
5. રાગ અને દ્રેષ મનુષ્યના મોટા દુશ્મનો છે.
6. ગજસુકુમાલ મુનિ દ્વારા પોતાના દોષોની સાથે જ યુદ્ધ કરાયું.
7. પ્રેમથી દુશ્મનો પણ મિત્ર થાય છે.
8. જગતમાં મારું કોઈ દુશ્મન નથી, બધા મારા મિત્ર જ છે.
9. આ જગતમાં મોક્ષ જ કલ્યાણકારી છે.

(3) ખાલી જગ્યા પૂરો :-

1. ઉપાનહ - ૧/૧ =
2. મધુલિહ - ૩/૨ =
3. અપ્સરસ્ - ૪/૩ =
4. આયુસ્ - ૩/૧ =
5. ભાસ્ - ૪/૨ =
6. દિશ્ - ૨/૧ =
7. ધનુષ્ - ૧/૨ =
8. આશિષ્ - ૭/૩ =
9. પયસ્ - ૮/૧ =

(4) पूरुती वलगतु डूरु :- (जे तु शरुदनु डुड डुडडु डुकुडुनु शरुदुनु डुड डुडु.)

नं.	दुवलडु	डुरलवृषु	कनुदुरडुडु	डुडडु	डुडु	डुडु	वलदुडु (डु.)	अडुडरसु	वलदुडु (नडु.)	शुरेडुसु (डु.)
१			कनुदुरडुडु							
२						डुडुसु				
३			डुरलवृदु-डु							
ॡ				डुडुसु						
डु							वलदुडुडुडु:			

(5) नलडुनुकुत डुडुडुतु डुडुडु डुडुडु डुडुडु डुडुडु :-

नं.	वडुन	दलशु	धनुषु	अशलषु	अडुडुसु	(नडु.) शुरेडुसु	डुडुलललह	(शुडु.) कलडुडुह	(नडु.) कलडुडुह	उडुनह
	वलडुकुत									
१	१/१									
२	२/२									
३	३/३									
ॡ	ॡ/१									
डु	डु/२									

(6) શબ્દમંદિર :-

૧			૪		૭			૫
		૬						
૨		૨			૬-૮	૭		
		૫			૯			
	૩-૩			૮-૧૦				
૪			૧૧					૯

આડી ચાવી :-

- (૧) ધનુષ્ય - ૩/૧ (૩)
- (૨) અમારે બોલવું જોઈએ - (૩)
- (૩) સાચું - ૭/૩ (૨)
- (૪) બુદ્ધિ - ૮/૧ (૨)
- (૫) તે ગુસ્સે ભરાય છે. (૩)
- (૬) તું ગયો હતો. (૩)
- (૭) મિત્ર - ૩/૧ (૩)
- (૮) ધન - ૬/૧ (૩)
- (૯) તું નમ - (૨)
- (૧૦) તે દોડે છે. (૩)
- (૧૧) ભગવાન - ૬/૩ (૪)

ઉભી ચાવી :-

- (૧) ધનવાન - ૪/૧ (૪)
- (૨) પવન - ૭/૩ (૩)
- (૩) સારું - ૪/૧ (૨)
- (૪) ભગવાન - ૭/૧ (૪)
- (૫) આપવું, દાન - ૬/૧ (૩)
- (૬) ધનવાન - ૬/૩ (૪)
- (૭) તે નમે છે - (૩)
- (૮) તું દોડ (૨)
- (૯) આવતીકાલે - અવ્યય (૧)

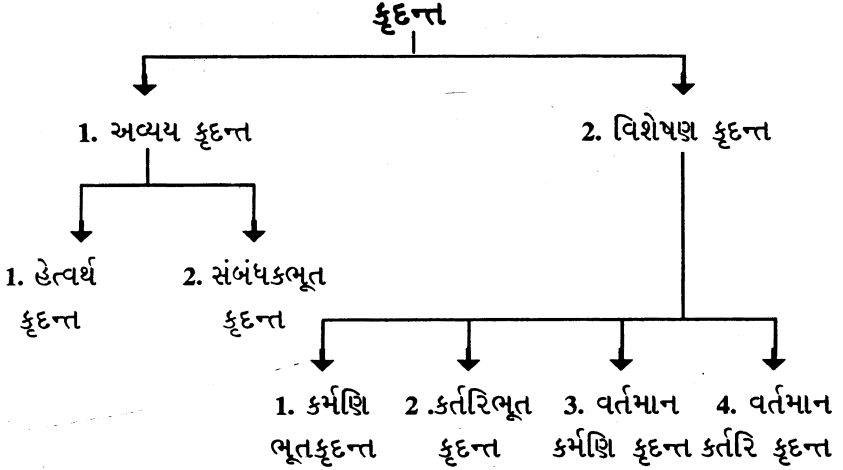
○○○

કૃદન્ત - (Part-I) અવ્યયકૃદન્ત

મિત્રો ! તમે સંસ્કૃત ભાષાનું એક મહત્વનું અંગ ભણવા જઈ રહ્યાં છો.

કૃદન્ત = ધાતુને પ્રત્યય લાગી બનતું નામ જે અધૂરો અર્થ જણાવે.

દા.ત. ખાવાને = खादितुम्, રમીને = रत्वा, લખતો = लिखन् ઈત્યાદિ

→ વ્યાખ્યા :-

(૧) અવ્યયકૃદન્ત = જે કૃદન્તના રૂપમાં કોઈ ફેરફાર ન થાય તેવા કૃદન્ત.

દા.ત. :- ની (નય) → નેતુમ્ = લઈ જવાને

હવે આના કોઈ રૂપ ન થાય.

આ પાઠમાં આપણે માત્ર અવ્યયરૂપ કૃદન્ત જ જોઈશું. વિશેષણરૂપ કૃદન્ત આવતા પાઠમાં જોઈશું.

(1) હેત્વર્થ કૃદન્ત :-

★ ગુજરાતી પ્રત્યય :- 'વાને' ★ સંસ્કૃત પ્રત્યય :- 'તુમ્' વિકારક.

મૂળ ધાતુ + તુમ્ = હેત્વર્થ કૃદન્ત

દા.ત. ની + તુમ્ = નેતુમ્ ગુજરાતી અર્થ :- લઈ જવાને

ગમ્ + તુમ્ = ગન્તુમ્ ગુજરાતી અર્થ :- જવાને

‘તુમ્’ પ્રત્યય વિકારક છે.

∴ કોઈપણ ગણના ધાતુના અન્ત્ય કોઈપણ સ્વરનો તથા ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વસ્વરનો ગુણ થાય છે. દા.ત. (૧) ની = ન્ + ઈં + તુમ્

↓

ન્ + એ + તુમ્ = નેતુમ્

(૨) ક્ષિપ્ = ક્ષેપ્તુમ્

૧૦મા ગણ માટેના વિશેષ નિયમો :-

- (૧) ગુણ - વૃદ્ધિના નિયમ લાગે. દા.ત. ચુર્ - ચોરયિતુમ્
કથ્ - કથયિતુમ્
- (૨) દશમા ગણની નિશાની લાગે. દા.ત. દૃ = દારયિતુમ્
- (૩) અયના અન્ત્ય અ નો લોપ થાય, ‘ઈ’ ઉમેરાય, તુમ્ ઉમેરાય.
દા.ત. તદ્ - વૃદ્ધિ - તાદ્ + અય = તાડય
= તાડયિતુમ્

અહીં જે ‘ઈ’ ઉમેરાય છે તે સેટનો ‘ઈ’ કહેવાય છે.

સેટ :- ૧૦મા ગણના ધાતુઓ બધા સેટ જ છે.

એ સિવાયના ગણમાં અમુક ધાતુઓ સેટ = જેને ઈ લાગે તેવા હોય છે અને કેટલાંક અનિટ્ર = જેને ઈ ન લાગે તેવા ધાતુઓ હોય છે. તે વાત પ્રાથમિક માહિતીમાં અઘરી છે. માટે તે વાત બીજી બુકમાં આવશે. અત્યારે જે-જે સેટ ધાતુઓ હશે તે તમને જણાવી દેવામાં આવશે. તથા વેટ્ર = વિકલ્પે ઈ લાગે. અમુક સેટ્ર હોય અને અમુક અનિટ્ર હોય. સેટ્ર માં ‘x’ નિશાની = અનિટ્ર અથવા વેટ્ર.

(૨) **સંબંધકભૂત કૃદન્ત :-**

સંસ્કૃત પ્રત્યય ‘ત્વા’ અવિકારક, ગુજરાતી પ્રત્યય- ‘ઈને’

મૂળધાતુ + ત્વા = સંબંધકભૂતકૃદન્ત

દા.ત. ની = નીત્વા = લઈને

- સેટનો ઈ લાગે અને સંપ્રસારણ થાય :- દા.ત. વસ્ - ડષિત્વા
- અવિકારક પ્રત્યય હોવાથી ગુણ વૃદ્ધિ ન થાય.
- ૧૦મા ગણમાં ગુણવૃદ્ધિ થાય. ગુણ વૃદ્ધિ કરી ‘અય’ લગાડી, અન્ત્ય ‘અ’ નો લોપ કરી ‘ઈ’ લગાડી ‘ત્વા’ પ્રત્યય લગાડવો.

દા.ત. ચુર્ - ગુણ - ચોર્

∴ चोर् + अय = चोरय, अ नो लोप

चोरय् + सेट्नां 'इ' + त्वा = चोरयित्वा

→ उपसर्गवाणा धातु तथा च्वि प्रत्ययांत धातु पછी त्वा ने बढले य प्रत्यय लागे.

દા.ત. અનુ + ભૂ + ય = અનુભૂય = અનુભવીને

→ જો ધાતુને અંતે હ્રસ્વસ્વર હોય તો 'ત્ય' પ્રત્યય લાગે.

દા.ત. વિ + જિ + ત્ય = વિજિત્ય

હવે, આપણે ૧ થી ૨૧ પાઠમાં જેટલા ધાતુઓ આવ્યા તેમાંથી કેટલાંક ધાતુઓના કૃદન્ત તમને દેખાડીએ છીએ. જ્યાં 'ઈ' લગાડેલ હોય તે સેટ્ના 'ઈ' સમજવાના. ખાલી નજર માંડજો જેથી તમને ખ્યાલ આવી જાય સ્વાધ્યાયમાં પછી તમને તેની પ્રેક્ટીસ કરાવવામાં આવશે.

નોંધ :- અહીં આપવાદિક નિયમો ઘણા છે. પણ તે વાચકોને ઘણા અઘરા પડવાથી આખ્યા નથી. નોંધનીય રૂપોને અલગ ટાઈપમાં રાખેલ છે.

નં.	ધાતુ	ગણ	હેત્વર્થ કૃદન્ત	સંબંધક ભૂતકૃદન્ત	સેટ્
૧	અટ્	૧	અટિતુમ્	અટિત્વા	✓
૨	અર્ચ્	૧	અર્ચિતુમ્	અર્ચિત્વા	✓
૩	પ્ર + અર્થ	૧૦	પ્રાર્થયિતુમ્	પ્રાર્થ્ય	
૪	અર્પ	૧૦	અર્પયિતુમ્	અર્પયિત્વા	
૫	અસ્	૪	અસિતુમ્	અસિત્વા	✓
૬	અસ્	૨	ભવિતુમ્	ભૂત્વા	✓
૭	અપ+ઈક્ષ	૧	અપેક્ષિતુમ્	અપેક્ષ્ય	✓
૮	કથ્	૧૦	કથયિતુમ્	કથયિત્વા	✓
૯	પ્ર+કાશ્	૧	પ્રકાશિતુમ્	પ્રકાશ્ય	✓
૧૦	કુપ્	૪	કોપિતુમ્	કોપિત્વા	✓
૧૧	ક્રુધ્	૪	ક્રોદ્ધુમ્	ક્રુદ્ધ્વા	×
૧૨	કૃષ્	૬	ક્રષ્ટુમ્/કર્ષ્ટુમ્	કૃષ્ટ્વા	×
૧૩	ક્ષમ્ (ક્ષામ્)	૪	ક્ષમિતુમ્	ક્ષમિત્વા	✓
૧૪	ક્ષિપ્	૬	ક્ષેપ્તુમ્	ક્ષિપ્ત્વા	×
૧૫	ખાદ્	૧	ખાદિતુમ્	ખાદિત્વા	✓
૧૬	ગણ્	૧૦	ગણયિતુમ્	ગણયિત્વા	✓

નં.	ધાતુ	ગણ	હેત્વર્થ કૃદન્ત	સંબંધક ભૂતકૃદન્ત	સેદ
૧૭	ગમ્(ગच्छ)	૧	મન્તુમ્	ગત્વા	×
૧૮	અધિ+ગમ્	૧	અધિગન્તુમ્	અધિગમ્ય	×
૧૯	ચર્	૧	ચરિતુમ્	ચરિત્વા	✓
૨૦	આ +ચર્	૧	આચરિતુમ્	આચર્ય	✓
૨૧	ચિન્ત્	૧૦	ચિન્તયિતુમ્	ચિન્તયિત્વા	
૨૨	ચુર્	૧૦	ચોરયિતુમ્	ચોરયિત્વા	✓
૨૩	જન્(जा)	૪	જનિતુમ્	જનિત્વા	✓
૨૪	જપ્	૧	જપિતુમ્	જપિત્વા	✓
૨૫	જિ (जय्)	૧	જેતુમ્	જિત્વા	×
૨૬	ચલ્	૧	ચલિતુમ્	ચલિત્વા	✓
૨૭	જીવ્	૧	જીવિતુમ્	જીવિત્વા	✓
૨૮	જિમ્	૧	જેમિતુમ્	જેમિત્વા	✓
૨૯	તઙ્	૧૦	તાડયિતુમ્	તાડયિત્વા	✓
૩૦	ત્યજ્	૧	ત્યક્તુમ્	ત્યક્ત્વા	✓
૩૧	પરિ+ત્યજ્	૧	પરિત્યક્તુમ્	પરિત્યજ્ય	×
૩૨	ઉપ+દિશ્	૬	ઉપદેષ્ટુમ્	ઉપદિશ્ય	×

⇒ કેટલાંક નોંધનીય કૃદન્તોની યાદી ⇐

પાઠ - ૧ થી ૨૧ માં આવેલા ધાતુમાંના નોંધનીય કૃદન્તો :-

(મિત્રો ! નીચેની યાદી ખાસ વારંવાર વાંચશો, અમુક કૃદન્ત આપવાદિક નિયમોથી બનેલા છે.)

નં.	ધાતુ	ગણ	સેદ	હેત્વર્થ કૃદન્ત	સંબંધકભૂતકૃદન્ત
૧	અવ+ ત્	૧	✓	અવતરિતુમ્	અવતીર્ય
૨	અધિ+સ્થા	૧	×	અધિસ્થાતુમ્	અધિષ્ઠાય
૩	અનુ+રુધ્	૪	×	અનુરોદ્ધુમ્	અનુરુધ્ય
૪	અનુ+ઇષ્	૪	×	અન્વેષ્ટુમ્, અન્વેષિતુમ્	અન્વિષ્ય, અન્વેષ્ય
૫	અધિ+વસ્	૧	×	અધિવસ્તુમ્	અધ્યૂષ્ય
૬	આ + શ્લિષ્	૪	×	આશ્લેષ્ટુમ્	આશ્લિષ્ય

नं.	धातु	गण	सेट	उत्पत्ति कृदन्त	संबंधकभूतकृदन्त
७	आ+ह्वे	१	✖	आह्वतुम्	आह्वय
८	आ+रुह्	१	✖	आरुढुं	आरुह्य
९	आ+दा(यच्छ्)	१	✖	आदातुम्	आदीय
१०	आ+पृच्छ्	६	✖	आप्रष्टुम्	आपृच्छ्य
११	इष् (इच्छ्)	६	✖	एषितुम्, एष्टुम्	इष्ट्वा, एषित्वा
१२	इष्	४	✖	एष्टुम्, एषितुम्	इष्ट्वा, एषित्वा
१३	उप+विश	६	✖	उपवेष्टुम्	उपविश्य
१४	तुष्	४	✖	तोष्टुम्	तुष्ट्वा
१८	तुद्	६	✖	तोत्तुम्	तुत्वा
१९	त्	१	✓	तरितुम्	तीर्त्वा
२०	तृप्	४	✖	तर्पितुम् त्रप्तुम्, तर्प्तुम्	तर्पित्वा, तृप्त्वा
२१	दह्	१	✖	दग्धुम्	दग्ध्वा
२२	दृश्	१	✖	द्रष्टुम्	दृष्ट्वा
२३	दा	१	✖	दातुम्	दत्त्वा
२४	दिश्	६	✖	देष्टुम्	दिष्ट्वा
२५	दुह्	४	✖	द्रोहितुम्, द्रोग्धुम् द्रोढुम्	द्रुहित्वा, द्रुग्ध्वा, द्रुद्वा, द्रोहित्वा
२६	दुष्	४	✖	दोष्टुम्	दुष्ट्वा
२७	नम्	१	✖	नन्तुम्	नत्वा
२८	नश्	४	✖	नष्टुम्	नष्ट्वा
२९	निर्+गम्	१	✖	निर्गन्तुम्	निर्गत्य
३०	निर्+दिश्	६	✖	निर्देष्टुम्	निर्दिश्य
३१	निर्+कृष्	६	✖	निष्कृष्टुम्, निष्कृष्टुम्	निष्कृष्य

નં.	ધાતુ	ગણ	સેદ	હેત્વર્થ કૃદન્ત	સંબંધકભૂતકૃદન્ત
૫૫	વૃધ્ (વર્ધ)	૧	✓	વર્ધિતુમ્	વર્ધિત્વા, વૃદ્ધ્વા
૫૬	શુષ્	૪	✗	શોષ્ટુમ્	શુષ્ટ્વા
૫૭	શુભ્	૧	✓	શોભિતુમ્	શુભિત્વા, શોભિત્વા
૫૮	સ્થા	૧	✗	સ્થાતુમ્	સ્થિત્વા
૫૯	સૃજ્	૬	✗	સ્રષ્ટુમ્	સૃષ્ટ્વા
૬૦	સ્પૃશ્	૬	✗	સ્પ્રષ્ટુમ્, સ્પર્ષ્ટુમ્	સ્પૃષ્ટ્વા
૬૧	સિધ્	૪	✗	સેદ્ધુમ્	સિદ્ધ્વા
૬૨	સ્નિહ્	૪	✗	સ્નેહિતુમ્, સ્નેદ્ધુમ્, સ્નેઘુમ્	સ્નિહિત્વા, સ્નિઘ્વા, સ્નેહિત્વા, સ્નીદ્વા
૬૩	સહ્	૧	✗	સહિતુમ્, સોદ્ધુમ્	સહિત્વા, સોદ્વા
૬૪	સ્રંસ્	૧	✓	સ્રંસિતુમ્	સ્રંસિત્વા, સ્રસ્ત્વા
૬૫	સમ્+આ+દિશ્	૬	✗	સમાદેષ્ટુમ્	સમાદિશ્ય
૬૬	શ્રમ્ (શ્રામ્)	૪	✓	શ્રમિતુમ્	શ્રમિત્વા, શ્રાન્ત્વા
૬૭	શ્લિષ્	૪	✗	શ્લેષ્ટુમ્	શ્લિષ્ટ્વા
૬૮	આ+દિશ્	૬	✗	આદેષ્ટુમ્	આદિશ્ય
૬૯	આ+કૃષ્	૬	✗	આક્રષ્ટુમ્, આકર્ષ્ટુમ્	આકૃષ્ય

⇒ વ્યંજનસંધિ નિયમ - ૧૪ અહીં ઘણો ઉપયોગમાં આવેલ છે. નિયમ વ્યવસ્થિત બેસાડશો તો અડધા કૃદન્તના રૂપ કેવી રીતે બન્યાં તે સમજાઈ જશે.

⇒ જેમ-જેમ વાંચનમાં આ ધાતુઓ આવશે તેમ-તેમ યાદ રહેતા જશે. સ્વાધ્યાયમાં જો ખબર ન પડે તો આ કોઠો રીફર કરી શકાશે.

ધાતુઓ

● ગણ - ૬ - ૫૨સ્મેપદ :-

નિ + વિશ્ = બેસવું. [To sit]

● ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-

વિ + રચ્ = રચવું, બનાવવું, કરવું
[To create]

❖ તત્સમ શબ્દો ❖

► અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

નગર = નગર, શહેર [City]

તત્ત્વ = પદાર્થ, રહસ્ય [Real thing]

આસન = આસન, પાથરણા [Seat]

► આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

શિલા = શિલા, પથ્થરની શિલા [Stone]

► વિશેષણ :-

દીર્ઘ = લાંબુ, દીર્ઘ [Long]

પ્રસિદ્ધ = પ્રસિદ્ધ, પ્રખ્યાત [Famous]

► સર્વનામ :-

અનેક = અનેક, ઘણાં બધાં [Many]

► ક્રિયાવિશેષણ :-

નિત્ય = નિત્ય, કાયમ [Always]

❖ નવા શબ્દો ❖

► અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

સર્પ = સાપ [Snake]

માર્ગ = માર્ગ [Way]

► અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

દુષ્કૃત = ખરાબ કામ, ખોટું કામ

[Sin / misdeed]

❖ પારિભાષિક શબ્દો ❖

► અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

અગ્નિકુમાર = દેવોની એક જાત

મેરુ = મેરુ પર્વત, જ્યાં તીર્થકરોના

જન્માભિષેક થાય.

► અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

અવધિજ્ઞાન = અવધિજ્ઞાન.

આર્તધ્યાન = 'આ બહુ દુઃખે છે' - આ રીતે જે વિચારવું તે.

► આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

દેશના = દેશના, ઉપ ગુણ યુક્ત ભગવાનની વાણી [Lecture]

► નામ - અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

સ્કન્દકાચાર્ય = પાંચસો શિષ્યના ગુરુ જૈનાચાર્ય

પાલક = પાંચસો શિષ્યો સહિત

સ્કંદકાચાર્યને વાણીમાં પીલનાર

ચળકૌશિક = આંખથી જ ઝેર ઓકતો

ભયાનક સર્પ

► આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

મિથિલા = મિથિલા નામની નગરી

► ઇ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

*બાહુબલિ = ઋષભદેવના પુત્ર - ભરત

મહારાજાના નાનાભાઈ - તક્ષશિલાના

રાજા

► અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

દળકારણ્ય = દંડક નામનું જંગલ

❖ અવ્યયો ❖

નિકષા = પાસે, સમીપમાં [Near]

સ્વયં = જાતે, પોતે [Self]

*પ્રતિ = તરફ [Toward]

તતઃ પરં = ત્યાર પછી [After]

► વ્યંજનાંત શબ્દો :-

► શશિન્ પ્રમાણે રૂપ ચાલે :-

ત્રતિન્ = સાધુ, વ્રતવાળા [Saint]

*આ શબ્દ 'બાહુબલિન્' તરીકે પણ આવે છે. *પ્રતિ - આ અવ્યયના યોગમાં બીજી વિભક્તિ લાગે. જેમ કે - ગામ તરફ જાય છે. ગ્રામં પ્રતિ ગચ્છતિ ।

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. મુનિભિર્માક્ષઙ્ગન્તું વાઙ્મચતે ।
2. પ્રભોર્મુનિસુવ્રતસ્યાનુજ્ઞામલબ્ધ્વૈવ* સ્કન્દકાચાર્યો નામ્ના મિથિલા-મગચ્છત્
3. સ તત્રાર્ત્તધ્યાનેન મૃત્વાઽગ્નિકુમારેષ્વજાયત ।
4. અવધિજ્ઞાનેન ચ પાલકસ્ય દુષ્કૃતમવગમ્ય, પૃથ્વ્યામવતીર્ય, દીર્ઘાં શિલાં વિરચ્ય, નગરે તાં ક્ષિપ્ત્વા તન્નગરમદહત્ ।
5. તતઃ તન્નગરં દણ્ડકારણ્યમિતિ પ્રસિદ્ધં જાતમ્ ।
6. અહં નિત્યં સાધું વન્દિત્વા તસ્ય નિકષા પઠામિ ।
7. ચણ્ડકૌશિકં સર્પં સાન્ત્વયિતુમનેકાનિ કષ્ટાનિ સોદ્વાઽપિ પ્રભુર્મહાવીરો વનમગચ્છત્ ।
8. તીર્થઙ્કરા નિર્વૃત્યા માર્ગં ભવ્યાઙ્જીવાનુપદેષ્ટુન્તેભ્યો દેશનાં યચ્છન્તિ ।
9. પ્રભુમ્મહાવીરમભિષેક્તું સર્વે દેવાઃ સ્વીયેષુ યાનેષુ સ્વીયૈઃ સુહૃદ્વિસ્સહ મેરું પર્વતમ્પ્રત્યચલન્ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. બુદ્ધિશાળી માણસો દુનિયાના તત્ત્વને જાણવાને ઈચ્છે છે.
2. આચાર્યો ઉપદેશ આપવા માટે આ આસનો ઉપર બેસો.
3. પ્રતિક્રમણ કરવા માટે શ્રાવકો ગુરુ ભગવંત પાસે જાઓ.
4. સાધુઓ દ્વારા દોષોને જીતવા માટે પ્રવ્રજયા લેવાઈ.
5. આરાધના કરવા માટે આ સ્ત્રીઓ ઉપાશ્રયમાં ગઈ.
6. ભગવાનને જોઈ ભવ્યો અત્યંત ખુશ થાય છે.
7. તે મુનિને જોઈ તેમને નમન કરો. જુઓ, જુઓ, બધાં તેમને જોઈ નમન કરે છે.
8. ભગવાને પોતે ધર્મનું આચરણ કરી પછી ઉપદેશ આપ્યો.
9. બાહુબલી યુદ્ધમેદાનમાં જ સાધુ બની કેવળજ્ઞાન મેળવવા માટે જંગલમાં ગયાં.

(3) સરખા ધાતુના હેત્વર્થકૃદન્ત અને સંબંધકભૂતકૃદન્ત જોડો :-

A		B		A		B	
1. અવતીર્ય	☛	આહ્વાતુમ્		6. આશ્લિષ્ય	☛	તોતુમ્	
2. અધિષ્ઠાય	☛	ણિતુમ્		7. આહૂય	☛	ક્રષ્ટુમ્	
3. અનુરુદ્ધ્ય	☛	ગન્તુમ્		8. આરુહ્ય	☛	અવતરિતુમ્	
4. અન્વિષ્ય	☛	ક્રોદ્ધુમ્		9. આદીય	☛	અન્વેષિતુમ્	
5. અધ્યૂષ્ય	☛	આદાતુમ્		10. આપૃચ્છ્ય	☛	તોષ્ટુમ્	

* અલબ્ધ્વા = ન લબ્ધ્વા

A	B	A	B
11. इष्ट्वा	• अधिष्ठातुम्	15. तुष्ट्वा	• अनुरोद्धुम्
12. एषित्वा	• आश्लेषुम्	16. क्रुद्ध्वा	• आप्रष्टुम्
13. उपविश्य	• आरोद्धुम्	17. कृष्ट्वा	• एष्टुम्
14. गत्वा	• अधिवस्तुम्	18. तुत्वा	• उपवेष्टुम्

(4) भूटती विगतो पूरो :-

નં.	કૃદન્તરૂપ	મૂળધાતુ	કૃદન્ત	પ્રત્યય	અર્થ	ગણ	જે કૃદન્ત છે તે સિવાયનું કૃદન્ત
૧	વસ્તુમ્	વસ્	હેત્વર્થ કૃદન્ત	તુમ્	રહેવાને	૧	ઉષિત્વા
૨	નત્વા						
૩	પતિતુમ્						
૪	રક્ષિત્વા						
૫	વદિતુમ્						

(5) ભૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	ગુજરાતી અર્થ	કૃદન્ત રૂપ	મૂળધાતુ	ક્યું કૃદન્ત?	પ્રત્યય	ગણ	જે કૃદન્ત છે તે સિવાયનું કૃદન્ત
૧	પ્રશંસા કરીને						
૨	પૂજા કરવા માટે						
૩	જાપ કરીને						
૪	જીતવાને						
૫	થઈને						

(6) કૌંસમાંથી યોગ્ય રૂપ ચૂંટી ખાલી જગ્યા પૂરો :-

(ખાલી જગ્યામાં પૂરેલા રૂપથી ભિન્ન જે કૃદન્ત છે તે લખવું)

- દા.ત. 1. તૃપ્ - તર્પિતુમ્ (ત્રપિતુમ્, તૃપ્તુમ્, તર્પિતુમ્), તૃપ્ત્વા
2. દહ - (દહિત્વા, દગ્ધ્વા, દઢ્વા),
3. દૃશ - (દ્રષ્ટુમ્, દૃશિતુમ્, દર્શિતુમ્),
4. દા - (દાત્વા, દત્ત્વા, દીત્વા),
5. દિશ - (દિશ્તુમ્, દિષ્ટુમ્, દેષ્ટુમ્),

કૃદન્ત - (Part - II) વિશેષણકૃદન્ત

જે કૃદન્તના રૂપને વિભક્તિ લાગે, વિશેષ્યના આધારે વિભક્તિ, વચન, લિંગ બદલાય તે વિશેષણ કૃદન્ત.

દા.ત. ની = નીત (અંગ) - નીતઃ, નીતૌ, નીતાઃ → જિન પ્રમાણે
 નીતમ્, નીતે, નીતાનિ → વન પ્રમાણે
 નીતા, નીતે, નીતાઃ, → શાલા પ્રમાણે

[1] કર્મણિભૂતકૃદન્ત :- (કર્મનું વિશેષણ)

સંસ્કૃત પ્રત્યય :- 'ત' (અવિકારક) ગુજરાતી પ્રત્યય :- 'લો'

નિયમો :-

૧) સંબંધકભૂતકૃદન્તની જેમ સંપ્રસારણ થાય.

દા.ત. વસ્ - ઉષિતઃ = રહેલો

૨) કર્મનું વિશેષણ થાય. તેથી કર્મના લિંગ, વચન, વિભક્તિ લાગે.

(૧) જિનેન ધર્મઃ આચરિતઃ । (૨) મયા પ્રતિક્રમણં આચરિતમ્ ।

(૩) તેન સમતા આચરિતા ।

અહીં જોયું કે કર્મણિ પ્રયોગની જેમ કર્તા તૃતીયા વિભક્તિમાં અને કર્મ પ્રથમા વિભક્તિમાં આવે.

૩) ભાવે પ્રયોગમાં (એટલે કે ધાતુ અકર્મક હોય અથવા કર્મની વિવક્ષા ન હોય ત્યારે) કર્મણિ ભૂતકૃદન્ત નપુંસકલિંગ એકવચનમાં આવે.

દા.ત. પુસ્તકાનિ પતિતાનિ = પુસ્તકૈઃ પતિતમ્ ।

બાલઃ સુપ્તઃ = બાલેન સુપ્તમ્ ।

પ્રમદા સ્થિતા = પ્રમદયા સ્થિતમ્ ।

૪) 'ગતિ' અર્થવાળા ધાતુ, પિબ્, ભુજ્ અને અકર્મક ધાતુઓનું કર્મણિભૂતકૃદન્ત વપરાય ત્યારે કર્તારિપ્રયોગની જેમ કર્તાને પ્રથમા અને કર્મને દ્વિતીયા વિભક્તિ પણ લાગી શકે.

દા.ત. (૧) 'ગતિ' અર્થમાં -

રામેણ ગ્રામો ગતઃ । રામો ગ્રામં ગતઃ ।

બાલકૈઃ ગૃહં પ્રવિષ્ટમ્ । બાલકાઃ ગૃહં પ્રવિષ્ટાઃ ।

- (२) पिब् धातुना अर्थमा -
मया उदकं पीतम् । अहं उदकं पीतः ।
- (३) भुज् धातुना अर्थमा :-
बालेन ओदनं भुक्तम् । बालः ओदनं भुक्तः ।
- (४) अकर्मक धातु आवे त्पारे -
व्याघ्रेण मृतम् । व्याघ्रः मृतः ।
बालकैः क्रीडितम् । बालकाः क्रीडिताः ।

प) १०मा गणमां गुण-वृद्धि करी, सेट् नो इ उभेरी पछी 'त' लगाडवो.
दा.त. चूर् - चोर् - चोरि - चोरितः ।

[2] कर्तरिभूतकृदन्त :- (कर्तानुं विशेषण)

संस्कृत प्रत्यय:- 'तवत्' (अविकारक) गुजराती प्रत्यय :- 'लो'

१) कर्मणिभूतकृदन्त + वत् प्रत्यय = कर्तरिभूतकृदन्त
नीत+वत् = नीतवत्

⇒ अही धातुनुं संप्रसारण तथा १०मा गणादिना नियमो कर्मणिनी जेम
समजवाना. दा.त. उषितवत्, चोरितवत्

२) आ कृदन्त कर्तरि छेवाथी कर्तानुं विशेषण अने, तेथी कर्ताना लिंग, वयन,
विलक्ति लागे.

दा.त. जिनाो धर्ममुपदिष्टवान् । जिनाो धर्ममुपदिष्टवन्तौ ।
जिनाः धर्ममुपदिष्टवन्तः ।

अर्थ :- लगवाने धर्मनो उपदेश आपेलो. भगवत् पु. प्रभाषे पुल्लिंगमां रूपो आले.
फलं पक्ववत्, फले पक्ववती, फलानि पक्ववन्ति

अर्थ :- पाकेलुं इण. धनवत् नपु. प्रभाषे रूपो आले.

सेना युद्धाय गतवती, सेने युद्धाय गतवत्यौ, सेनाः युद्धाय गतवत्यः ।

अर्थ :- लश्कर युद्ध माटे गयेलुं. ई लागी नदी प्रभाषे रूप आले.

दृष्टान्त :- (१) रामेण रावणो हतः / ताडितः ← कर्मणिभूतकृदन्त

(२) रामः रावणं हतवान् / ताडितवान् ← कर्तरिभूतकृदन्त

अर्थ :- (१) राम द्वारा रावण मरायो. (२) रामे रावणने मार्यो.

(१) आचार्यः शिष्येण नतः → कर्मणि भूतकृदन्त

अर्थ :- शिष्य द्वारा आचार्य वन्दया.

(२) आचार्यं शिष्यः नतवान् । → कर्तरिभूतकृदन्त

अर्थ :- शिष्ये आचार्यने वन्दन करेला.

[3] **વર્તમાન કર્મણિ કૃદન્ત :-**

સંસ્કૃત પ્રત્યય :- 'માન' ગુજરાતી પ્રત્યય :- 'આતો'

(૧) ધાતુનું જે કર્મણિ રૂપ હોય તેમાં તૃતીયા પુરુષ એકવચનના રૂપમાંથી 'તે' કાઢી 'માન' લગાડી દેવું.

નીયતે → નીય + માન → નીયમાન અર્થ :- લઈ જવાતો.

(૨) આ કૃદન્ત કર્મણિ હોવાથી કર્મનું વિશેષણ બને, તેથી કર્મના લિંગ, વચન, વિભક્તિ લાગે તથા કર્તા તૃતીયા વિભક્તિમાં આવે.

દા.ત. (૧) બાલેન નીયમાનં ઘટં પશ્યતિ ।

બાળક દ્વારા લઈ જવાતા ઘડાને તે જુવે છે.

(૨) દીનેન યાચ્યમાનાનાં ધનાનાં ભરતઃ દાનં કરોતિ ।

ગરીબ દ્વારા મંગાતા ધનનું ભરત દાન કરે છે.

(૩) સા ચલ્યમાનાન્ રથાન્ દૃષ્ટવતી ।

તેણીએ ચલાવાતા રથોને જોયા.

⇒ કૃદન્ત જો પુલ્લિંગ હોય તો 'જિન' પ્રમાણે રૂપ ચાલે. દા.ત. નીયમાનઃ

⇒ કૃદન્ત જો સ્ત્રીલિંગ હોય તો 'શાલા' પ્રમાણે રૂપ ચાલે. દા.ત. નીયમાના

⇒ કૃદન્ત જો નપુંસકલિંગ હોય તો 'વન' પ્રમાણે રૂપ ચાલે. દા.ત. નીયમાનમ્

[4] **વર્તમાન કર્તરિ કૃદન્ત :-**

● સંસ્કૃત પ્રત્યય :- 'અત્' (પરસ્મૈ. ધાતુને), 'માન' (આત્મને. ધાતુને)
'આન' - (બીજી બુકના આત્મને. ધાતુઓ માટે)

● ગુજરાતી પ્રત્યય :-તો / તી / તું / તા

(૧) કર્તરિ પ્રયોગ વર્તમાનકાળ તૃતીયપુરુષ બહુવચનના રૂપમાંથી 'અન્તિ' કે 'અન્તે' કાઢી 'અત્', 'માન' કે 'આન' પ્રત્યય લગાડવા.

પરસ્મૈપદી ધાતુ હોય તો 'અન્તિ' કાઢી અત્ લગાડવો.

આત્મનેપદી ધાતુ હોય તો 'અન્તે' કાઢી માન લગાડવો.

● દા.ત. (૧) નયન્તિ = નય્ + અત્ = નયત્ - નયન્ (પુલ્લિંગમાં ગચ્છન્ પ્રમાણે રૂપ ચાલે.)

➤ નયન્, નયન્તૌ, નયન્તઃ (ગચ્છન્ પ્રમાણે)

➤ નયત્, નયન્તી, નયન્તિ (ગચ્છત્ નપુંસકલિંગ પ્રમાણે)

➤ નયન્તી, નયન્ત્યૌ, નયન્ત્યઃ (નદી પ્રમાણે)

(૨) વન્દન્તે = વન્દ + માન = વન્દમાનઃ, જિન પ્રમાણે રૂપ ચાલે.

અહીં, વન્દ + અ - ગણની નિશાની તથા અન્તે પ્રત્યય છે.

माटे, अन्ते नीकणी जवा छता 'वन्द्' आवुं न थाय पश 'न्द' आपो ज रडे.

ज्यारे अत् प्रत्यय लागे त्यारे पूर्वोक्त 'स्वरादि प्रत्यय छोय तो अ नो लोप थाय.' आ नियमथी अ नो लोप थई ज्ञाय माटे 'नयात्' न थाय.

- वन्दमानः, वन्दमानौ, वन्दमानाः ('जिन' प्रभाषे)
- वन्दमानम्, वन्दमाने, वन्दमानानि ('वन' प्रभाषे)
- वन्दमाना, वन्दमाने, वन्दमानाः ('शाला' प्रभाषे)

(3) कुर्वते - कुर्वाणः, करतो

- कुर्वाणः, कुर्वाणौ, कुर्वाणाः ('जिन' प्रभाषे)
- कुर्वाणम्, कुर्वाणे, कुर्वाणानि ('वन' प्रभाषे)
- कुर्वाणा, कुर्वाणे, कुर्वाणाः ('शाला' प्रभाषे)

अडी, रुप बनाववा माटे नियमो :-

नपुंसकविविगमां

'गच्छत्, गच्छन्ती, गच्छन्ति' आ प्रभाषे १/२ विभक्तिना ऐकवचन, द्विवचन, बहुवचनना रुपो करवा. बाकीनां पुद्विग गच्छत् प्रभाषे.

दश गणना धातुओना रुपमां

- 'विशत्, विशन्ती / विशती, विशन्ति'
- 'सृजत्, सृजन्ती / सृजती, सृजन्ति'

आ रीते द्विवचनमां ईरकार ज्ञाषवो. बाकी अपुं सरपुं.

❖ स्त्रीविविगमां :-

नपुंसकविविग द्विवचन (१/२ विभक्तिमां) लई रुप 'नदी' प्रभाषे करवा

- द.त. गच्छन्ती, गच्छन्त्यौ, गच्छन्त्यः ।
नयन्ती, नयन्त्यौ, नयन्त्यः

वाक्यो आ रीते बने के :-

(१) अहं धर्म उपदिशन्तं आचार्यं पश्यामि ।

कृदन्तनुं कर्म व.कृ. कृदन्तना कर्ता.

❖ अर्थ :- धर्मनो उपदेश आपता आचार्यने हुं जेउ छुं.

'उपदिशन्तं' आ प्रभाषे वर्तमानकृदन्त 'आचार्य' आ प्रभाषे कृदन्तना कर्ताने अनुसर्थुं.

⇒ संक्षेपमां आ कोछे हजे कृदन्त माटे रीकर करशो.

कृदन्तना नाम :-	संबंधक भूतकृदन्त	हेत्वर्थकृदन्त	कर्मणिभूतकृदन्त	कर्तृभूतकृदन्त	वर्तमान कर्तरि कृदन्त	वर्तमान कर्मणि कृदन्त
संस्कृत प्रत्यय :-	त्वा	तुम्	त	तवत्	अत्, मान, आन	मान
गुजराती प्रत्यय :-	ઈને	वाने	लो/ली/लुं/ला	लो/ली/लुं/ला	ते/ती/तुं/ता	आतो
विशेष केरकार :-	अधिकारक संप्रसारण सेट्रं भां इ / त्य, य	विकारक सेट्रं भां इ	अधिकारक संप्रसारण सेट्रं भां इ	अधिकारक संप्रसारण सेट्रं भां इ	अन्ते, अन्ति काढी रूप बनाववुं	ते काढी रूप बनाववुं
दृष्टांतो :-	1. नीत्वा काढीने	1. नेतुम् काढीने	1. नीत काढीने	1. नीतवत् काढीने	1. नयन् काढीने	1. नीयमानः काढीने
अने						
गुजराती अर्थ :-	2. चोरयित्वा चोरीने	2. चोरयितुम् चोरवाने	2. चोरित चोरायेल	2. चोरितवत् चोरेल	2. चोरयन् चोरतो	2. चुर्यमाणः चोरी करातो

► डेटावाक नोंधनीय कृदन्तोनी यादी ◀

नं.अर	धातु	गण	पद	कर्मसिद्धकृदन्त	कर्तृसिद्धकृदन्त	वर्तमान कर्तरि कृदन्त	वर्तमान कर्मसिद्धकृदन्त
१	नम्	१	परस्मैपद	नत	नतवत्	नमत्	नम्यमान
२	वद्	१	परस्मैपद	उदित	उदितवत्	वदत्	उद्यमान
३	वस्	१	परस्मैपद	उषित	उषितवत्	वसत्	उष्यमाण
४	त्यज्	१	परस्मैपद	त्यक्त	त्यक्तवत्	त्यजत्	त्यज्यमान
५	दह्	१	परस्मैपद	दाघ	दाघवत्	दहत्	दह्यमान
६	पच्	१	परस्मैपद	पक्व	पक्ववत्	पचत्	पच्यमान
७	शस्	१	परस्मैपद	शस्त	शस्तवत्	शंसत्	शस्यमान
८	क्षि (क्षय्)	१	परस्मैपद	क्षित, क्षीण	क्षितवत्, क्षीणवत्	क्षयत्	क्षीयमाण
९	गम्(गच्छ्)	१	परस्मैपद	गत	गतवत्	गच्छत्	गम्यमान
१०	दृश्(पश्य्)	१	परस्मैपद	दृष्ट	दृष्टवत्	पश्यत्	दृश्यमान
११	दा (यच्छ्)	१	परस्मैपद	दत्त	दत्तवत्	यच्छत्	दीयमान
१२	पा (पिब्)	१	परस्मैपद	पीत	पीतवत्	पिबत्	पीयमान
१३	क्रुथ्	४	परस्मैपद	क्रुद्ध	क्रुद्धवत्	क्रुध्यत्	क्रुध्यमान
१४	पुष्	४	परस्मैपद	पुष्ट	पुष्टवत्	पुष्यत्	पुष्यमाण
१५	नृत्	४	परस्मैपद	नृत	नृतवत्	नृत्यत्	नृत्यमान

नं.अ.र.	धातु	गण	पद	कर्मसिद्धवत्कृदन्त	कर्तरिभूतकृदन्त	वर्तमान कर्तरि कृदन्त	वर्तमान कर्मसि कृदन्त
१६	नश्	४	परस्मैपद	नष्ट	नष्टवत्	नश्यत्	नश्यमान
१७	तुष्	४	परस्मैपद	तुष्ट	तुष्टवत्	तुष्यत्	तुष्यमाण
१८	मुह्	४	परस्मैपद	मूढ, मुग्ध	मूढवत्, मुग्धवत्	मुह्यत्	मुह्यमान
१९	सृज्	६	परस्मैपद	सृष्ट	सृष्टवत्	सृजत्	सृज्यमान
२०	स्पृश्	६	परस्मैपद	स्पृष्ट	स्पृष्टवत्	स्पृशत्	स्पृश्यमान
२१	दिश्	६	परस्मैपद	दिष्ट	दिष्टवत्	दिशत्	दिश्यमान
२२	कृष्	६	परस्मैपद	कृष्ट	कृष्टवत्	कृषत्	कृष्यमाण
२३	लुभ्	४	परस्मैपद	लुब्ध	लुब्धवत्	लुभ्यत्	लुभ्यमान
२४	क्षुभ्	४	परस्मैपद	क्षुब्ध	क्षुब्धवत्	क्षुभ्यत्	क्षुभ्यमान
२५	सिध्	४	परस्मैपद	सिद्ध	सिद्धवत्	सिध्यत्	सिध्यमान
२६	श्रम्	४	परस्मैपद	श्रान्त	श्रान्तवत्	श्राम्यत्	श्राम्यमाण
२७	शम्	४	परस्मैपद	शान्त	शान्तवत्	शाम्यत्	शाम्यमान
२८	बुध्	१	परस्मैपद	बुद्ध / बोधित	बुद्धवत् / बोधितवत्	बोधत्	बुध्यमान
२९	धाव्	१	परस्मैपद	धावित	धावितवत्	धावत्	धाव्यमान
३०	वप्	१	परस्मैपद	उत्त	उत्तवत्	वपत्	उप्यमान

नं०	धातु	गण	पद	कर्मसिद्धन्त	कर्तृसिद्धन्त	वर्तमान कर्तरि	वर्तमान कर्मसिद्धन्त
३१	डुह	४	परस्मैपद	डूढ, डुग्ध	डूढवत्, डुग्धवत्	डुह्यत्	डुह्यामाण
३२	क्षम्	४	परस्मैपद	क्षान्त	क्षान्तवत्	क्षाम्यत्	क्षाम्यमाण
३३	स्निह	४	परस्मैपद	स्निग्ध	स्निग्धवत्	स्निह्यत्	स्निह्यामाण
३४	इष्	६	परस्मैपद	इष्ट	इष्टवत्	इच्छत्	इष्यामाण
३५	सिच्	६	परस्मैपद	सिक्त	सिक्तवत्	सिञ्चत्	सिच्यमाण
३६	प्रच्छ	६	परस्मैपद	पृष्ट	पृष्टवत्	पृच्छत्	पृच्छ्यमाण
३७	शुच्	१	परस्मैपद	शुचित/शोचित	शुचितवत्/शोचितवत्	शोचत्	शुच्यमाण
३८	र्	१	परस्मैपद	तीर्ण	तीर्णवत्	तरत्	तीर्यमाण
३९	ह	१	परस्मैपद	हृत	हृतवत्	हरत्	ह्रियमाण
४०	शुष्	४	परस्मैपद	शुष्क	शुष्कवत्	शुष्यत्	शुष्यमाण
४१	रुष्	४	परस्मैपद	रुष्ट/रुषित	रुष्टवत्/रुषितवत्	रुष्यत्	रुष्यमाण
४२	वह	१	परस्मैपद	ऊढ	ऊढवत्	वहत्	उह्यमाण
४३	इष्	४	परस्मैपद	इष्ट/इषित	इष्टवत्/इषितवत्	इष्यत्	इष्यमाण
४४	दुष्	४	परस्मैपद	दुष्ट	दुष्टवत्	दुष्यत्	दुष्यमाण
४५	भ्रम्	१	परस्मैपद	भ्रान्त	भ्रान्तवत्	भ्रमत्	भ्रम्यमाण
४६	वृष्	१	परस्मैपद	वृष्ट	वृष्टवत्	वर्षत्	वृष्यमाण
४७	मृश	६	परस्मैपद	मृष्ट	मृष्टवत्	मृशत्	मृश्यमाण

नं.भर	धातु	गण	पद	कर्मणिभूतकृदन्त	कर्त्तरिभूतकृदन्त	वर्तमान कर्त्तरि	वर्तमान कर्मणि
४८	स्लिष्	४	परस्मैपद	स्लिष्ट	स्लिष्टवत्	स्लिष्यत्	स्लिष्यमान
४९	आ+हे	१	परस्मैपद	आहूत	आहूतवत्	आह्वयत्	आह्वयमान
५०	लुट्	४	परस्मैपद	लुटित / लोटित	लुटितवत्	लुटयत्	लुटयमान
५१	विश	६	परस्मैपद	विष्ट	विष्टवत्	विशत्	विशयमान
५२	लभ्	१	आत्मनेपद	लब्ध	लब्धवत्	लभमान	लभ्यमान
५३	जन् (जा)	४	"	जात	जातवत्	जायमान	जन्यमान
५४	युष्	४	"	युद्ध	युद्धवत्	युध्यमान	युध्यमान
५५	विद् (विन्द)	६	"	वित्त / विन्न	वित्तवत् / विन्नवत्	विन्दमान	विद्यमान
५६	दृ	१०	उभयपद	दीर्ण / दारित	दीर्णवत् / दीर्णवत्	दारयत्	दीर्यमाण
५७	सह्	१	आत्मनेपद	सोढ	सोढवत्	सहमान	सहायमान
५८	क्षम्	१	"	क्षान्त	क्षान्तवत्	क्षममाण	क्षम्यमाण
५९	शुभ्	१	"	शुभित/शोभित	शुभितवत् / शोभितवत्	शोभमान	शुभ्यमान
६०	वृध्	१	"	वृद्ध	वृद्धवत्	वर्धमान	वृध्यमान
६१	मन्	४	"	मत	मतवत्	मन्यमान	मन्यमान
६२	रुच्	१	"	रुचित / रोचित	रुचितवत् / रोचितवत्	रोचमान	रुच्यमान

નંબર	ધાતુ	ગણ	પદ	કર્મણિભૂતકૃદન્ત	કર્તરિભૂતકૃદન્ત	વર્તમાન કર્તરિ કૃદન્ત	વર્તમાન કર્મણિ કૃદન્ત
૬૩	અનુ+રુધ્	૪	આત્મનેપદ	અનુરુઢ	અનુરુઢવત્	અનુરુઢ્યમાન	અનુરુઢ્યમાન
૬૪	અનુ+રુષ્	૪	પરસ્મૈપદ	અન્વિષ્ટ/ અન્વિષિત	અન્વિષ્ટવત્	અન્વિષ્યત્	અન્વિષ્યમાણ
૬૫	યુજ્	૪	આત્મનેપદ	યુક્ત	યુક્તવત્	યુજ્યમાન	યુજ્યમાન
૬૬	ભજ્	૧	"	ભક્ત	ભક્તવત્	ભજમાન	ભજ્યમાન
૬૭	ઉત્+પદ્	૪	"	ઉત્પન્ન	ઉત્પન્નવત્	ઉત્પદ્યમાન	ઉત્પદ્યમાન
૬૮	નિસ્+પદ્	૪	"	નિષ્પન્ન	નિષ્પન્નવત્	નિષ્પદ્યમાન	નિષ્પદ્યમાન
૬૯	પ્ર+સદ્ (સીદ્)	૧	પરસ્મૈપદ	પ્રસન્ન	પ્રસન્નવત્	પ્રસીદત્	પ્રસદ્યમાન
૭૦	દ્યુત્	૧	આત્મનેપદ	દ્યોતિત/દ્યુતિત	દ્યોતિતવત્	દ્યોતમાન	દ્યુત્યમાન
૭૧	આ+કૃષ્	૬	પરસ્મૈપદ	આકૃષ્ટ	આકૃષ્ટવત્	આકૃષત્	આકૃષ્યમાણ
૭૨	આ+રમ્	૧	આત્મનેપદ	આરબ્ધ	આરબ્ધવત્	આરમમાણ	આરમ્યમાણ

નોંધ : ૫ાઠ ૧ થી ૨૨ સુધીના ધાતુઓમાં નોંધપાત્ર ધાતુઓના રૂપ ક્રમસર આપેલ છે.

धातुओ

➤ गल - १ - आत्मनेपढ :-
आ + रभ् = आरंढ करवो.
[To begin]

➔ गल - १ - परस्मपेढ :-
उढ् + विज् = उढ्वेग पामवो, वैराग्य
पामवो. [To be disgusted]

शढ्ढो

❖ तत्सम शढ्ढो ❖

➔ अ कारान्त पुढ्विङ्ग :-

सङ्केत = संकेत, निशानी [Sign]

➔ अ कारान्त नपुंसकविङ्ग :-

अन्न = आढार, अन्न [Food]

भय = लय, डर [Fear]

बीज = बी, बीज [Seed]

➔ ई कारान्त स्त्रीविङ्ग :-

नगरी = नगरी, नगर [City]

➔ इ कारान्त स्त्रीविङ्ग :-

शान्ति = शांति, स्वस्थता [Peace]

➔ विशेषल :-

सहित = साथे, युक्त [With]

❖ नूतन शढ्ढो ❖

➔ अ कारान्त पुढ्विङ्ग :-

पौर = नगरजनो [Citizen]

माष = अडढ [Black gram]

स्तूप = स्तूप, नानी देवकुलिका

[Temple]

➔ अ कारान्त नपुंसकविङ्ग :-

आपण = दुकान [Shop]

➔ आ कारान्त स्त्रीविङ्ग :-

भिक्षा = गोयरी, साधु लगवंतनी आढार

ग्रढलनी क्रिया

➔ इ कारान्त स्त्रीविङ्ग :-

रीति = पढ्वति, रीत [Tradition]

➔ ई कारान्त स्त्रीविङ्ग :-

पुरी = नगरी [Town]

➔ ः कारान्त पुढ्विङ्ग :-

(कर्तृ प्रमाझे)

द्वेष्ट = द्वेष करनार, दुश्मन [Enemy]

❖ विशेषनाम ❖

➔ अ कारान्त पुढ्विङ्ग :-

कुलवालक = मुनिनुं नाम

कुणिक = लगवान मढावीरना समयना

अेक राजा

स्कन्दक = अेक अेवा मढामुनि जेनी

जवता यामडी उतारवामां आवी छतां

समता राभी.

➔ ई कारान्त स्त्रीविङ्ग :-

वैशाली = अेक नगरीनुं नाम

➔ क्रियाविशेषल :-

स्तोक = थोडुं [Little]

➔ व्यंजनांत नामो :-

➔ शशिन् प्रमाझे रुप याढे:-

पक्षिन् = पक्षी [Bird]

[1] સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :-

1. શરૈસ્તુદ્યમાનાઃ પક્ષિણઃ શ્રાવકેણ રક્ષિતાઃ ।
2. માત્રા પક્વમન્નં જેમિતુમાનીતમસ્માભિર્ઘાદિતમસ્માભિર્ઘાદ્બહિરાપણે નૈવ ખાદ્યતે ।
3. જ્ઞાતિષુ સ્વજનેષુ ચ સ્નિહ્યન્નાત્મા બહુશો ભ્રાન્તસ્તેષામાત્મનાં હિતાય ભગવતા મહાવીરેણ જૈનો ધર્મ ઉપદિષ્ટઃ ।
4. કયાચિદપિ રીત્યા વૈશાલીં નગરીં જેતું કુલવાલકેન મુનિના સહ કુણિકેન વિમૃષ્ટમ્ ।
5. તાં નગરીં ગત્વા કુલવાલકોઽવગતવાન્ યદુત મુનિસુવ્રતસ્ય ભગવતસ્તૂપસ્યોર્જય પુરી ન નશ્યતિ ।
6. સ સેનયા સહિતં કુણિકમાહૂય સઙ્કેતં પ્રાયચ્છત્ ।
7. દુષ્ટેન કુલવાલકેન પૌરાન્ 'સ્તૂપાન્નગરસ્ય ભયં વર્તતે' ઇતિ કથયિત્વા તૈસ્સહ સ્તૂપો ધ્વસ્તુમારબ્ધઃ ।
8. સઙ્કેતમનુસૃત્ય કુણિકસ્ય સેના સ્તોકં નિવૃત્તા ।
9. પશ્ચાત્ 'યથા યથા સ્તૂપો ધ્વસ્યતે તથા તથા દ્વેષ્ટારો નિવર્તન્તે' ઇતિ વાર્તા વૈશાલ્યામધમેન કુલવાલકેન કથિતા ।

[2] ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :-

1. ચન્દનબાળાએ પ્રભુને ભિક્ષામાં અડદ આપ્યા.
2. આપત્તિમાં સ્વજનો રક્ષા નથી કરતા પણ આચરાયેલો ધર્મ રક્ષા કરે છે.
3. ખેડૂતોએ વાવેલા બીજો આજે ઊગેલા છે.
4. પ્રભુના બધાં કર્મો નાશ પામ્યા પછી પ્રભુએ મોક્ષને મેળવ્યો.
5. મોત દ્વારા લઈ જવાતા માણસને જોઈને પણ તમે સંસારને છોડ્યો નહીં ?
6. કર્મ દ્વારા પીડાતા એવા આ લોકોને જોઈ કોણ સંસારથી ઉદ્દેગ ન પામે ?
7. કર્મ દ્વારા પીડાયેલા તમે અનેક દુઃખો સહન કર્યા. હવે ધર્મ માટે દુઃખો સહન નથી કરતા ?
8. સંસારમાં ભટકતો જીવ ધર્મ સિવાય ક્યાંય શાંતિ પામ્યો નથી.
9. આવતા એવા મોતને જોઈને પણ ખંધકમુનિ ખળભવ્યા નહીં, નમસ્કાર હો તેમને !

1. અહીં 'ખેડૂતોએ વાવેલા' - આ પ્રયોગ દેખીતી રીતે કર્તારિ પ્રયોગ લાગે. માટે કર્તારિભૂતકૃદન્તનો પ્રયોગ દેખીતી રીતે થાય. પણ વાસ્તવમાં વાવેલ ક્રિયાના કર્તા - ખેડૂતને વાવેલ ક્રિયાપદ ન અનુસરતા કર્મ એવા બીજને અનુસરે છે. માટે કર્મને અનુસરતું હોવાથી કર્મણિ ભૂતકૃદન્ત વાપરવું.

[3] ખૂટતી વિગતો પૂરો :- (એકના એક ધાતુઓ બે વાર ન વાપરવા.)

નં.	ગુજરાતી અર્થ	સંસ્કૃત	કયું કૃદન્ત ?	પ્રત્યય	મૂળ ધાતુ	આપેલ કૃદન્ત સિવાયના અન્ય ત્રણ કૃદન્ત
૧	સ્પૃહા કરેલાને માટે					
૨	ભેટતાને કારણે					
૩	બે પખાળાઈ રહેલાઓમાં					
૪	અપાયેલાઓનું					
૫	છોડેલાને [છોડી દેનારને]					

[4] ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	કૃદન્ત રૂપ	મૂળ ધાતુ	કયું કૃદન્ત ?	પ્રત્યય	અર્થ	આપેલ કૃદન્ત સિવાયના અન્ય ત્રણ કૃદન્ત
૧	ખાદિતેન					
૨	મિલિતવત:					
૩	લિખતે					
૪	મદ્યમાનાત્					
૫	કથિતાભ્યામ્					

[5] જોડકા જોડો :- (એક જ ધાતુના ૪ કૃદન્ત ભેગા કરો / જોડો.)

નં.	A	B	C	D
૧	નત	પીતવત્	દહત્	ત્યજ્યમાન
૨	ઉદિત	નૃતવત્	ક્ષયત્	પચ્યમાન
૩	ઉષિત	દિષ્ટવત્	શંસત્	દૃશ્યમાન
૪	ત્યક્ત	મુગ્ધવત્	ગચ્છત્	પીયમાન
૫	દગ્ધ	સ્નિગ્ધવત્	યચ્છત્	પુષ્યમાણ
૬	પક્વ	સૃષ્ટવત્	નમત્	નૃત્યમાન
૭	શંસિત	પુષ્ટવત્	ક્રુધ્યત્	નશ્યમાન
૮	ક્ષિત	લુબ્ધવત્	વિજમાન	મુહ્યમાન
૯	ગત	આહૂતવત્	વદત્	દિશ્યમાન
૧૦	દૃષ્ટ	નષ્ટવત્	દુહ્યત્	સૃજ્યમાન

नं.	A	B	C	D
११	दत्त	नतवत्	विन्दमान	लुभ्यमान
१२	पीत	वित्तवत्	वहत्	उद्यमान
१३	क्रुद्ध	ऊढवत्	वपत्	आहूयमान
१४	पुष्ट	दग्धवत्	स्निह्यत्	विज्यमान
१५	नृत	दुग्धवत्	वसत्	विद्यमान
१६	नष्ट	दृष्टवत्	आह्वयत्	उह्यमान
१७	मूढ	उप्तवत्	दिशत्	उप्यमान
१८	सृष्ट	क्षिप्तवत्	पचत्	उष्यमाण
१९	दिष्ट	त्यक्तवत्	सृजत्	कुध्यमान
२०	लुब्ध	विक्तवत्	लुभ्यत्	नम्यमान
२१	उप्त	पक्ववत्	मुह्यत्	स्निह्यमान
२२	दूढ	उषितवत्	त्यजत्	द्रुह्यमाण
२३	स्निग्ध	गतवत्	नश्यत्	दीयमान
२४	आहूत	दत्तवत्	नृत्यत्	गम्यमान
२५	ऊढ	क्रुद्धवत्	पुष्यत्	क्षीयमाण
२६	विग्न	शंसितवत्	पिबत्	शस्यमान
२७	विन्न	उदितवत्	पश्यत्	दह्यमान

[6] कौंसभां आपेल विकल्पना आधारे ढाली जग्या पूरो :- (आकीना त्रल कृदन्तो द्दारा पछीनी ढाली जग्या पूरो)

1. आ + रभ् - (आरभ्त, आरब्ध, आरम्भित).....,,
2. आ + कृष् -(आकृषितवत्, आकृष्टवत्, आकृष्यवत्),,,
3. द्युत् - (द्युतमान, द्योत्यमान, द्योतमान),,
4. प्र+सीद् - (प्रसीद्यमान, प्रसद्यमान, प्रसीदिमान),,
5. निस्+पद् (निष्पदित, निष्पन्न, निष्पत्त),,
6. उत्+पद् (उत्पन्नवत्, उत्पदितवत्, उत्पत्तवत्),,
7. भज् - (भाज्यमान, भक्तमान, भजमान),,
8. युज् - (योज्यमान, युज्यमान, युक्तमान),,
9. अनु+इष् - (अन्विषित, अन्विषिष्ट, अन्विष्ट),,

કૃદન્ત - [Part-III] વિધ્યર્થ અને ભાવે કૃદન્ત

➤ વિધ્યર્થ કૃદન્ત :-

‘આ કરવું જોઈએ’ આ પ્રમાણે વિધિઅર્થમાં વિધ્યર્થ કૃદન્ત વપરાય છે.

દા.ત. રક્ષા કરવા યોગ્ય = રક્ષિતવ્યમ્

વિધ્યર્થ કૃદન્તના ત્રણ પ્રત્યયો છે.

તવ્ય, અનીય, ય

➔ **તવ્ય** - ૧. અંત્ય કોઈ પણ સ્વરનો અને ઉપાંત્ય હ્રસ્વસ્વરનો ગુણ થાય. દા.ત. કૃ - કર્તવ્યમ્ ।

૨. સેટ્રમાં ઇ લાગે દા.ત. રક્ષ - રક્ષિતવ્યમ્ ।

૩. દસમા ગણમાં ગુણ/વૃદ્ધિપૂર્વક અચ્છ લાગી ઇ લાગે.

દા.ત. ઘુષ્ → ઘોષયિતવ્યમ્ ।

➔ **અનીય** - ૧. ગુણ થાય. દા.ત. કૃ - કરણીયમ્ ।

૨. દસમા ગણમાં યથાયોગ્ય ગુણ / વૃદ્ધિ થાય.

દા.ત. ઘુષ્ - ઘોષણીયમ્ ।

➔ **ય** - I આ નો એ થાય. દા.ત. દા - દેયમ્ ।

II ઋ ની વૃદ્ધિ થાય દા.ત. કૃ - કાર્યમ્ ।

III અંત્ય કે ઉપાંત્ય ઇ / ઊ નો ગુણ થાય.

દા.ત. ની - નેયમ્ । કુ - કવ્યમ્ ।

IV ઓ નો અવ્ થાય. દા.ત. ભૂ - ભો = ભવ્યમ્ ।

ભુજ્ → ભોજ્યમ્ ।

V અંત્ય ચ્ નો ક્, જ્ નો ગ્ થાય. ઉપાંત્ય અ ની વૃદ્ધિ થાય.

દા.ત. પચ્ - પાક્યમ્ ।

૧. વિધ્યર્થ કૃદન્ત કર્મનું વિશેષણ બને. કર્તાને તૃતીયા કે ષષ્ઠી લાગે.

દા.ત. મયા इदं કર્તવ્યમ્ / મમ इदं કર્તવ્યમ્ (મારે આ કરવા યોગ્ય છે.)

૨. વિધ્યર્થકૃદન્ત ભાવે અને કર્મણિ પ્રયોગમાં આવે. દા.ત. મયા સ્થાતવ્યમ્ ।

✳ ત્ અને અક પ્રત્યય ✳

* ક્રિયા કરનાર અર્થમાં ધાતુ પછી ત્ અથવા અક પ્રત્યય લાગે છે.

દા.ત. નેત્ / નાયક = લઈ જનાર

* ત્ પ્રત્યય પૂર્વે ગુણ અને અક પ્રત્યય પૂર્વે ગુણ / વૃદ્ધિ થાય.

* नी - नेत् । नायक । रक्ष - रक्षित् । रक्षक ।
वृध् - वर्धित् । वर्धक । गम् - गन्त् । गमक ।

कृ - कर्त् । कारक ।

हन् - हन्त् । घातक ।

★ त् / अक प्रत्यय લાગે ત્યારે તે ધાતુના કર્મને ષષ્ઠી લાગે.

દા.ત. રામઃ જનાન્ નયતિ = રામઃ જનાનાં નેતા । (નેત્)

સાધુઃ રાગં હન્તિ = સાધુઃ રાગસ્ય હન્તા । (હન્ત્)

★ સ્ત્રીલિંગમાં ત્ + ઈ લાગે. દા.ત. ની + ત્ + ઈ = નેત્રી ।

અને... અક ના બદલે ઇકા લાગે. દા.ત. ની + ઇકા = નાયિકા ।

★ ત્ પ્રત્યય પૂર્વે સેટ્માં ઇ લાગે છે. દા.ત. રક્ષિત્ ।

➤ ધાતુના અર્થનું સૂચક કૃદન્ત ભાવકૃદન્ત દા.ત. ગમ્ (જવું) ગમન (જવું)

પ્રત્યય	અન	અ	તિ
ફેરકાર	વિકારક	વિકારક	અવિકારક
લિંગ	નપુંસકલિંગ	પુલ્લિંગ	સ્ત્રીલિંગ
રૂપ	ગમનમ્ । પોષણમ્ ।	ગમઃ । પોષઃ ।	ગતિઃ । પુષ્ટિઃ ।

કેટલાંક ધાતુમાં અ પૂર્વે ચ્ - જ્ નો ક્ - ગ્ થાય છે. અને ઉપાંત્ય અ ની વૃદ્ધિ થાય છે. દા.ત. પચ્ - પાકઃ ।

ત્વા, તિ અને ત પ્રત્યય લાગે ત્યારે યમ્, રમ્, નમ્, ગમ્, હન્, મન્, ક્ષણ, ક્ષિણ, ઋણ અને વન્ ધાતુમાં અનુનાસિકનો લોપ થાય છે.

પ્રત્યય →	ત્વા સંબંધક ભૂતકૃદન્ત	તિ ભાવકૃદન્ત	ત કર્મણિભૂતકૃદન્ત
ધાતુ ↓			
ગમ્	ગત્વા	ગતિઃ	ગતઃ
મન્	મત્વા	મતિઃ	મતઃ

NOTE : ભાવકૃદન્તના કેટલાક સ્થાને કર્તાને અને કેટલાક સ્થાને કર્મને પણ ષષ્ઠી વિભક્તિ લાગે. દા.ત. રામસ્ય ગમનમ્ → કર્તાને ષષ્ઠી

નગરસ્ય રક્ષણમ્ → કર્મને ષષ્ઠી

⇨ કૃદન્ત સમાપ્ત ⇩

મિત્રો ! આ કૃદન્તો અત્યંત ઉપયોગી છે. વધારે ને વધારે તેને રૂઢ કરશો.

❖ કેટલાંક નોંધનીય વિધ્યર્થ કૃદન્તોની યાદી ❖

નં	ધાતુ	ગણ	તવ્ય	અનીય	ય
૧	इष् (इच्छ्)	૬	एष्टव्य एषितव्य	एषणीय	एष्य
૨	ईक्ष्	૧	ईक्षितव्य	ईक्षणीय	ईक्ष्य
૩	कुस्	૪	कोसितव्य	कोसनीय	कोस्य
૪	क्षिप्	૬	क्षेप्तव्य	क्षेपणीय	क्षेप्य
૫	गम्	૧	गन्तव्य	गमनीय	गम्य
૬	घुष्	૧૦	घोषयितव्य	घोषणीय	घोष्य
૭	चर्	૧	चरितव्य	चरणीय	चर्य
૮	डी (डय्)	૧	डयितव्य	डयनीय	डेय
૯	तुष्	૪	तोष्टव्य	तोषणीय	तोष्य
૧૦	दह्	૧	दग्धव्य	दहनीय	दाह्य
૧૧	दिश्	૬	देष्टव्य	देशनीय	देश्य
૧૨	दृश् (पश्य्)	૧	द्रष्टव्य	दर्शनीय	दृश्य
૧૩	द (दार)	૧૦	दरितव्य / दरीतव्य	दारणीय	दार्य
૧૪	द्रुह	૪	द्रोहितव्य, द्रोग्धव्य	द्रोहणीय	द्रोह्य
૧૫	नश्	૪	नशितव्य, नंष्टव्य	नशनीय	नाश्य
૧૬	पा (पिब)	૧	पातव्य	पानीय	पेय
૧૭	पुष्	૪	पोष्टव्य	पोषणीय	पोष्य
૧૮	प्रच्छ्	૬	प्रष्टव्य	प्रच्छनीय	प्रच्छ्य
૧૯	भज्	૧	भक्तव्य	भजनीय	भाज्य, भाग्य
૨૦	मुह्	૪	मोहितव्य, मोढव्य, मोग्धव्य	मोहनीय	मोह्य
૨૧	वि+मृश्	૬	विमर्ष्टव्य, विम्रष्टव्य	विमर्षणीय	विमृश्य

नं	धातु	गण	तव्य	अनीय	य
२२	आ+रभ्	१	आरब्धव्य	आरभणीय	आरभ्य
२३	रुह्	१	रोढव्य	रोहणीय	रोह्य
२४	लभ्	१	लब्धव्य	लभनीय	लभ्य
२५	वह्	१	वोढव्य	वहनीय	वाह्य/वह्य
२६	विद्	६	वेत्तव्य/वेदितव्य	वेदनीय	वेद्य
२७	विश्	६	वेष्टव्य	वेशनीय	वेश्य
२८	शंस्	१	शंसितव्य	शंसनीय	शंस्य/शस्य
२९	शुष्	४	शोष्टव्य	शोषणीय	शोष्य
३०	सह्	१	सहितव्य/सोढव्य	सहनीय	सह्य
३१	सृज्	६	स्रष्टव्य	सर्जनीय	सृज्य/सर्ज्य
३२	स्निह्	४	स्नेहितव्य / स्नेढव्य, स्नेग्धव्य	स्नेहनीय	स्निह्य
३३	स्पृश्	६	स्प्रष्टव्य / स्पर्ष्टव्य	स्पर्शनीय	स्पृश्य

► डेटांक नोधनीय भावकृदन्त अने
तू तथा अक प्रत्ययवाणा रुपो ◀
गण - १

नं	धातु	तू	अक	अ	अन	ति
१	वह्	वोढ्	वाहक	वह / वाह	वहन	ऊढि
२	प्र+काश्	प्रकाशित्	प्रकाशक	प्रकाश	प्रकाशन	प्रकाशिति
३	रुह्	रोढ्	रोहक	रोह	रोहण	रूढि
४	कम्प्	कम्पित्	कम्पक	कम्प	कम्पन	कम्पिति
५	वप्	वप्त्	वापक	वप / वाप	वपन	उप्ति
६	द्युत्	द्योतित्	द्योतक	द्योत	द्योतन	द्युतिति / द्युति
७	रुच्	रोचित्	रोचक	रोच	रोचन	रोचिति
८	श्रि	श्रायित्	श्रायक	श्रय/श्राय	श्रयण	श्रिति

नं	धातु	त्	अक	अ	अन	ति
८	भज्	भक्तृ	भाजक	भज/भाज	भजन	भक्ति
१०	ईक्ष्	ईक्षितृ	ईक्षक	ईक्ष	ईक्षण	ईक्षिति
११	गर्ज्	गर्जितृ	गर्जक	गर्ज	गर्जन	गर्जिति
१२	शिक्ष्	शिक्षितृ	शिक्षक	शिक्ष	शिक्षण	शिक्षिति
१३	आ+ह्वे	आह्वात्	आह्वायक	आह्वय आह्वाय	आह्वान	आह्वाति
१४	वाञ्छ्	वाञ्छितृ	वाञ्छक	वाञ्छ	वाञ्छन	वाञ्छिति
१५	श्लाघ्	श्लाघितृ	श्लाघक	श्लाघ	श्लाघन	श्लाघिति
१६	क्षि (क्षय्)	क्षेत्	क्षायक	क्षय/क्षाय	क्षयन	क्षिति
१७	लङ्घ्	लङ्घितृ	लङ्घक	लङ्घ	लङ्घन	लङ्घिति
१८	प्र+सद् (सीद्)	प्रसत्	प्रसादक	प्रसद् / प्रसाद	प्रसदन	प्रसत्ति
१९	हस्	हसितृ	हासक	हस/हास	हसन	हसिति
२०	अर्ज्	अर्जितृ	अर्जक	अर्ज	अर्जन	अर्जिति
२१	अर्ह्	अर्हितृ	अर्हक	अर्ह	अर्हण	अर्हिति
२२	कृष्	कर्ष् / क्रुष्ट	कर्षक	कर्ष	कर्षण	कृष्टि
२३	गम्	गन्तृ	गमक	गम	गमन	गति
२४	भ्रम्	भ्रमितृ	भ्रामक	भ्रम/भ्राम	भ्रमण	भ्रान्ति
२५	शंस्	शंसितृ	शंसक	शंस	शंसन	शंसिति
२६	शङ्क्	शङ्कितृ	शङ्कक	शङ्क्	शङ्कन	शङ्किति
२७	स्पर्ध्	स्पर्धितृ	स्पर्धक	स्पर्ध	स्पर्धन	स्पर्धिति
२८	जल्प्	जल्पितृ	जल्पक	जल्प	जल्पन	जल्पिति
२९	सेव्	सेवितृ	सेवक	सेव	सेवन	सेविति
३०	वृष्	वर्षितृ	वर्षक	वर्ष	वर्षण	वृष्टि

नं	धातु	तृ	अक	अ	अन	ति
३१	याच्	याचितृ	याचक	याच	याचन	याचिति
३२	भ्राज्	भ्राजितृ	भ्राजक	भ्राज	भ्राजन	भ्राजिति
३३	आ+रभ्	आरब्धृ	आराभक / आरम्भक	आरभ / आराभ / आरम्भ	आरभण	आरब्धि

गण - ४

नं	धातु	तृ	अक	अ	अन	ति
१	कुप्	कोपितृ	कोपक	कोप	कोपन	कुपिति
२	क्रुध्	क्रोद्धृ	क्रोधक	क्रोध	क्रोधन	क्रुद्धि
३	पुष्	पोष्टृ	पोषक	पोष	पोषण	पुष्टि
४	नृत्	नर्तितृ	नर्तक	नर्त	नर्तन	नृत्ति
५	नश्	नशितृ / नंष्टृ	नाशक	नश/नाश	नशन	नष्टि
६	तुष्	तोष्टृ	तोषक	तोष	तोषण	तुष्टि
७	मुह्	मोहितृ मोग्धृ/मोढृ	मोहक	मोह	मोहन	मूढि/ मुग्धि
८	लुभ्	लोभितृ / लोब्धृ	लोभक	लोभ	लोभन	लुब्धि
९	क्षुभ्	क्षोभितृ	क्षोभक	क्षोभ	क्षोभण	क्षुब्धि
१०	मद्	मदितृ	मादक	मद/माद	मदन	मत्ति
११	श्रम्	श्रमितृ	श्रामक	श्रम/श्राम	श्रमण	श्रान्ति
१२	शम्	शमितृ	शामक	शम/शाम	शमन	शान्ति
१३	जन्(जा)	जनितृ	जनक / जानक	जन/जान	जनन	जाति

नं	धातु	त्	अक	अ	अन	ति
१४	युध्	योद्ध	योधक	योध	योधन	युद्धि
१५	सिध्	सेद्ध	सेधक	सेध	सेधन	सिद्धि
१६	द्रुह्	द्रोहित् द्रोह्/द्रोग्ध्	द्रोहक	द्रोह	द्रोहण	द्रोहिति
१७	शुष्	शोष्ट्	शोषक	शोष	शोषण	शुष्टि
१८	तृप्	तर्पित्, त्रप् तर्प्	तर्पक	तर्प	तर्पण	तृप्ति
१९	मन्	मन्त्	मानक	मन/मान	मनन	मति
२०	क्षम्	क्षन्त्, क्षमित्	क्षामक	क्षम/क्षाम	क्षमण	क्षान्ति
२१	रुष्	रोष्ट्	रोषक	रोष	रोषण	रुष्टि
२२	विद्	वेदित्	वेदक	वेद	वेदन	वित्ति
२३	युज्	योक्त्	योजक	योज	योजन	युक्ति
२४	अस्	असित्	आसक	अस/आस	असन	अस्ति
२५	इष्	एषित्/ एष्ट्	एषक	एष	एषण	इष्टि
२६	त्रस्	त्रसित्	त्रासक	त्रस/त्रास	त्रसन	त्रस्ति
२७	उत्+पद्	उत्पत्	उत्पादक	उत्पद / उत्पाद	उत्पदन / उत्पादन	उत्पत्ति
२८	श्लिष्	श्लेष्ट्	श्लेषक	श्लेष	श्लेषण	श्लिष्टि
२९	स्निह्	स्नेहित् / स्नेह्/स्नेग्ध्	स्नेहक	स्नेह	स्नेहन	स्नीढि
३०	दुष्	दोष्ट्	दोषक	दोष	दोषण	दुष्टि
३१	लुप्	लोपित्	लोपक	लोप	लोपन	लुप्ति
३२	लुट्	लोटित्	लोटक	लोट	लोटन	लुटिति
३३	अनु+रुध्	अनुरोद्ध	अनुरोधक	अनुरोध	अनुरोधन	अनुरुद्धि

નં	ધાતુ	ત્	અક	અ	અન	તિ
૧	મિલ્	મેલિત્	મેલક	મેલ	મેલન	મિલિતિ
૨	લિખ્	લેખિત્	લેખક	લેખ	લેખન	લિખિતિ
૩	સૃજ્	સ્રષ્ટ્	સર્જક	સર્જ	સર્જન	સૃષ્ટિ
૪	સ્પૃશ્	સ્પ્રષ્ટ્/સ્પર્ષ્ટ્	સ્પર્શક	સ્પર્શ	સ્પર્શન	સ્પૃષ્ટિ
૫	દિશ્	દેષ્ટ્	દેશક	દેશ	દેશન	દિષ્ટિ
૬	મુચ્(મુચ્ચ)	મોક્ત્	મોચક	મોચ/મોક્ષ	મોચન	મુક્તિ
૭	પ્રચ્છ્	પ્રષ્ટ્	પ્રચ્છક	પ્રચ્છ	પ્રચ્છન	પૃષ્ટિ
૮	સિચ્	સેક્ત્	સેચક	સેચ	સેચન	સિક્તિ
૯	ઝચ્	ઝચ્છિત્	ઝચ્છક	ઝચ્છ	ઝચ્છન	ઝચ્છિતિ
૧૦	કૃષ્	કર્ષ્ટ્/ક્રષ્ટ્	કર્ષક	કર્ષ	કર્ષણ	કૃષ્ટિ
૧૧	તુદ્	તોદિત્	તોદક	તોદ	તોદન	તુદિતિ
૧૨	મૃ	મર્ત્	મારક	મર/માર	મરણ	મૃતિ
૧૩	ચિન્ત્	ચિન્તયિત્	ચિન્તક	ચિન્ત	ચિન્તન	ચિન્તના
૧૪	દણ્ડ્	દણ્ડયિત્	દણ્ડક	દણ્ડ	દણ્ડન	દણ્ડના
૧૫	પીડ્	પીડયિત્	પીડક	પીડ	પીડન	પીડના
૧૬	પૂજ્	પૂજયિત્	પૂજક	પૂજ	પૂજન	પૂજના
૧૭	વર્ણ્	વર્ણયિત્	વર્ણક	વર્ણ	વર્ણન	વર્ણના
૧૮	સાન્ત્વ્	સાન્ત્વયિત્	સાન્ત્વક	સાન્ત્વ	સાન્ત્વન	સાન્ત્વના
૧૯	ઘોષ્	ઘોષયિત્	ઘોષક	ઘોષ	ઘોષણ	ઘોષણા
૨૦	ચુર્	ચોરયિત્	ચોરક	ચોર	ચોરણ	ચોરણા
૨૧	તુલ્	તોલયિત્	તોલક	તોલ	તોલન	તોલના
૨૨	ભૂષ્	ભૂષયિત્	ભૂષક	ભૂષ	ભૂષણ	ભૂષણા
૨૩	તાડ્ (તાડ)	તાડયિત્	તાડક	તાડ	તાડન	તાડના
૨૪	ભક્ષ્	ભક્ષયિત્	ભક્ષક	ભક્ષ	ભક્ષણ	ભક્ષણા

નં	ધાતુ	ત્	અક	અ	અન	તિ
૨૫	કથ્	કથયિત્	કથક	કથ	કથન	કથના
૨૬	ગણ્	ગણયિત્	ગણક	ગણ	ગણન	ગણના
૨૭	રચ્	રચયિત્	રચક	રચ	રચન	રચના
૨૮	ક્ષલ્	ક્ષાલયિત્	ક્ષાલક	ક્ષાલ	ક્ષાલન	ક્ષાલના
૨૯	અર્પ્	અર્પયિત્	અર્પક	અર્પ	અર્પણ	અર્પણા
૩૦	મૃગ્	મૃગયિત્	મૃગક	મૃગ	મૃગણ	મૃગણા
૩૧	વર્જ્	વર્જયિત્	વર્જક	વર્જ	વર્જન	વર્જના
૩૨	અભિ+વાદ્	અભિવાદયિત્	અભિવાદક	અભિવાદ	અભિવાદન	અભિવાદના
૩૩	અવ+ધીર્	અવધીરયિત્	અવધીરક	અવધીર	અવધીરણ	અવધીરણા

મિત્રો ! અન, અ, તિ પ્રત્યયમાં તિ ની જગ્યાએ અ + આ / અન + આ મૂકીને પણ રૂપ બનાવી શકાય છે. પૂજના / પૂજા, કથના / કથા વગેરે. આ જણાવવા માટે જ ૧૦ મા ગણમાં તિ ન લગાડતા 'અન+આ' લગાડી રૂપ આપેલ છે.

'તિ' લગાડીને પણ રૂપ થઈ શકે છે. (૧૦મા ગણના બધાં ધાતુઓ 'સેટ્' હોવાથી બધે ઇ લાગશે.) દા.ત. કથિતિ, ગણિતિ વગેરે.

આ રીતે વિધ્યર્થ / ભાવ કૃદન્ત સમાપ્ત થાય છે. ઉપરોક્ત બધા રૂપો વ્યવહારમાં વપરાતા નથી હોતા તથા આના રૂપો બનાવવાના નિયમો પણ ઘણા છે. તેથી જેમ જેમ રૂપો પ્રયોગમાં આવતા જશે તેમ તેમ ખ્યાલ આવી જશે. બે - ત્રણ વાર કોઠા વાંચી ચોક્કસ જશો. સ્થળ સંકોચને કારણે બધાં રૂપો અહીં આપી શકાયા નથી.

★ બીજી બુકનાં અસ્ અને કૃ ધાતુના બધાં કૃદન્તો :-

1. અસ્ - ભવિતુમ્, ભૂત્વા, ભૂત, ભૂતવત્, ભવત્, ભૂયમાન, ભવિતવ્ય, ભવનીય, ભવ્ય, ભવન, ભવ, ભૂતિ, ભવિત્, ભાવક ।
2. કૃ - કર્તુમ્, કૃત્વા, કૃત, કૃતવત્, કુર્વાણ, ક્રિયમાણ, કર્તવ્ય, કરણીય, કાર્ય, કરણ, કર, કૃતિ, કર્ત્, કારક ।

ત્વ / તા / ય પ્રત્યય

ધાતુને જેમ ભાવ અર્થમાં અન, અ, તિ પ્રત્યય લાગે છે તેમ શબ્દને ત્વ, તા પ્રત્યય લાગે છે. દા.ત. પ્રસન્ન + તા = પ્રસન્નતા (પ્રસન્નપણું, ખુશી)

ત્વ અને ય પ્રત્યય લાગતાં રૂપ નપું.માં જ ચાલે. તા પ્રત્યય લાગતા આ કારાન્ત સ્ત્રી. રૂપ ચાલે.

★ 'य' प्रत्यय लागता शब्दना पळेला स्वरनी वृद्धि करवी. 'य' प्रत्यय मात्र अ कारान्त शब्दने ज लागे छे.

- दा.त. (१) सुन्दर = सौन्दर्यम् (२) धीर = धैर्यम्
(३) शूर = शौर्यम् (४) दीन = दैन्यम्
(५) गम्भीर = गाम्भीर्यम्

धातुओ

★ गल - १ - परस्मैपद :-
परि + ह = परिछार करवो, छोडवुं.
[To leave / abandon]

► गल - १ - आत्मनेपद :-
भ्राज् = शोभवुं [To shine]

शब्दो

❖ तत्सम शब्दो ❖

► अ कारान्त पुल्लिंग :-

आदर = आदर, मान [Respect]

श्रम = थक [Weariness]

► अ कारान्त नपुंसकलिंग :-

व्रत = व्रत, प्रतिज्ञा [Oath]

► आ कारान्त स्त्रीलिंग :-

क्रिया = क्रिया, प्रवृत्ति [Activity]

नम्रता = नम्रता [Humility]

► उ कारान्त नपुंसकलिंग :-

वस्तु = वस्तु, चीजवस्तु [Thing]

❖ नवा शब्दो ❖

► अ कारान्त पुल्लिंग :-

भिक्षुक = मांगनार [Beggar]

अनर्थ = नुकसान, संकट [Damage]

► अ कारान्त नपुंसकलिंग :-

ममत्व = आसक्ति [Attachment]

► आ कारान्त स्त्रीलिंग :-

यतना = जयज्ञा [Care]

लघुता = लघुता [Insignificance]

► उ कारान्त पुल्लिंग :-

मुमुक्षु = मोक्षे जवानी ईच्छवाणो

❖ पारिभाषिक शब्द ❖

► अ कारान्त पुल्लिंग :-

नमस्कार = नमस्कार महाभंत्र, नवकार

❖ व्यंजनांत शब्दो ❖

► धीमत् प्रभाषे रूप यावे :-

श्रीमत् = धनवान, लक्ष्मीवाणा [Rich]

स्वाभ्यास

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. गुरुणा शिष्या उपदेष्टव्याः शिष्यैश्च सदा गुरोराज्ञानुसरणीया ।
2. सर्वैरादरेणागमा निर्वृतिं गन्तुं शिक्षितव्याः ।

3. શ્રીમદ્વિજ્ઞાનૈર્ભિક્ષુકેભ્યો ધન્નમન્નં વા કિમપિ દેયમેવ ।
4. શ્રાવકૈર્મોક્ષં લબ્ધું જીવા નૈવ તાડયિતવ્યાઃ, નૈવાનૃતં ભાષણીયમ્, નૈવાદત્તમાદેયમ્, નૈવ કિમપિ ચોરણીયમ્, સદૈવ પ્રમદા પરિહરણીયા, કુત્રાઽપિ મમત્વં નૈવ કર્તવ્યમ્ । નમ્રતા, લઘુતા, યતના સમતા ચાઽઽચરણીયા ।
5. મુમુક્ષુણા સર્વાસુ ક્રિયાસુ નિર્વૃત્તિરેવ સ્પૃહણીયા ।
6. આપત્સુ સમ્પત્સુ ચ સર્વદા નમસ્કારસ્મરણીયઃ ।
7. સદ્વિભગવદ્વિનોદિતાનિ કાર્યાણિ નૈવ કર્તવ્યાનિ, ભગવતોદિતઞ્ચ સર્વં કર્તું પ્રયતિતવ્યમ્ ।
8. શ્રમેણૈવ સિદ્ધિઃ કાર્યાણામ્, શ્રમેણૈવ ના ભ્રાજતેઽતઃ શ્રમો ન ત્યક્તવ્યઃ કાસુચિદપ્યાપત્સુ ।
9. ત્યક્તવ્યેષુ ધનેષુ ત્વં કિં મુહ્યસિ ? નૈવ મોગ્ધવ્યં કુત્રાઽપિ, સર્વાણિ વસ્તૂનિ ત્યાજ્યાનિ ।

(2) નિમ્નોક્ત ગુજરાતી વાક્યોનું સંસ્કૃત કરો :-

1. તારે આ બધાં સાધુને વંદન કરવા જોઈએ.
2. મોક્ષમાં લઈ જનાર મહાવીર ભગવાનના ઉપદેશને આચરવો જોઈએ.
3. ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર આદિનાથ ભગવાનને ભરત ચક્રવર્તી નમ્યા.
4. રોજ શ્રાવકે ભગવાનની પૂજા કરવી જોઈએ કારણ કે જીવો તેનાથી શાંતિ મેળવે છે.
5. રાજાએ જેમ નગરીની રક્ષા કરવી જોઈએ, તેમ શ્રાવકોએ પોતાના વ્રતની રક્ષા કરવી જોઈએ.
6. ભગવાનની અને ગુરુની આજ્ઞા વિચારણીય નથી. પરંતુ આચરણીય છે.
7. ભવિષ્યના અનર્થોને જાણવા માટે મનુષ્ય યોગ્ય નથી.
8. જોયેલી કે સાંભળેલી વાત ખોટી પણ હોઈ શકે છે. આથી કામ્ય જોયેલાને કે સાંભળેલાને જ ન અનુસરવું.
9. ગુરુ સેવા કરવા યોગ્ય છે, તત્ત્વો જાણવા યોગ્ય છે અને પરમાત્માની ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે.

(3) भावी जग्या पूरो :-

ध.त. 1. जीव् - (त्) = जीवित्

2. दह् - (ति) =	9. मृ - (त्) =
3. दिश् - (अन) =	10. कथ् - (ति) =
4. पुष् - (तव्य) =	11. स्निह् - (अन) =
5. प्रच्छ् - (य) =	12. धाव् - (तव्य) =
6. लभ् - (अ) =	13. लुभ् - (य) =
7. आ+रभ् - (अक) =	14. क्रुध् - (अ) =
8. विद् - (अनीय) =	15. स्पृह् - (अनीय) =

(4) नीथेना शब्दोने त्व प्रत्यय ळगाडो :-

1. मूक -	2. स्तोक -	3. दक्ष -
4. नर -	5. नृ -	6. घट -
7. गगन -	8. भव्य -	9. जेतृ -

(5) नीथेना शब्दोभां ता ळगाडो :-

1. सरल -	4. समान -	7. अधम -
2. शीतल -	5. मूर्ख -	8. सत्य -
3. लवण -	6. ऋजु -	9. शठ -

(6) भूटती विगतो पूरो :-

नं	रूप	मूलधातु	क्युं कृदन्त ?	प्रत्यय	अर्थ	आ सिवायना आ पाठभां आवेल कोठ पस्र त्रस्र कृदन्तो
१	पात्य					
२	वस्तव्य					
३	चरणीय					
४	जीवन					
५	जय					

નં	રૂપ	મૂળધાતુ	કયું કૃદન્ત ?	પ્રત્યય	અર્થ	આ સિવાયના આ પાઠમાં આવેલ કોઈ પણ ત્રણ કૃદન્તો
૬	સ્મૃતિ					
૭	જેમિત્					
૮	નાયક					
૯	ભણિતવ્ય					
૧૦	સરણીય					
૧૧	ક્ષેય					
૧૨	જપન					
૧૩	જલ્પ					
૧૪	અટિતિ					
૧૫	પઠિત્					
૧૬	ધાવક					
૧૭	ખાદનીય					
૧૮	નૃત્ય					

(7) ખાલી જગ્યા પૂરો :-

(૭ માંથી કોઈપણ બે કૃદન્તથી પછીની ખાલી જગ્યા પૂરો)

- ૧) દ્યુત્ - (દ્યોતિત્, દ્યોત્, દ્યવિત્),
- ૨) ગર્જ્ - (ગર્ક્ર્ત્, ગર્ર્ત્, ગર્જિત્),
- ૩) ઈક્ષ્ - (ઈક્ષક, ઈક્ષ્યક, ઈક્ષક),
- ૪) ભજ્ - (ભજાન, ભજન, ભાજન),
- ૫) શુષ્ - (શુષ્ટિ, શુષ્તિ, શુષ્કિ),
- ૬) ત્રસ્ - (ત્રસ્તવ્ય, ત્રસિતવ્ય, ત્રાસ્તવ્ય),
- ૭) તૃપ્ - (તર્પનીય, તર્પાનીય, તર્પણીય),
- ૮) કમ્પ્ - (કમ્પ્ય, કમ્પિય, કામ્પ્ય),
- ૯) ડી - (ડાય, ડીય, ડેય),

○ ○ ○

અધિકતા અને શ્રેષ્ઠતા દર્શક પ્રત્યયો

અધિકતા (Comparative) :- બે વસ્તુમાંથી એકમાં બીજા કરતા અધિકપણું - વધુપણું બતાવવું હોય તે અર્થમાં તર પ્રત્યય લાગે છે. દા.ત. દ્વાભ્યાં અધિકતર: ।

શ્રેષ્ઠતા (Superlative) :- તેવા પ્રકારની બધીય વસ્તુમાં તેની શ્રેષ્ઠતા બતાવવી હોય (સર્વાધિકપણું બતાવવું હોય) તો તમ પ્રત્યય પણ લાગે છે.

દા.ત. સર્વેષુ અધિકતમ: ।

⇨ તર - તમ પ્રત્યય ⇨

તર → અધિકતા દર્શક પ્રત્યય તમ → શ્રેષ્ઠતા દર્શક પ્રત્યય.

આ બન્ને પ્રત્યયો વિશેષણને, ક્રિયાપદના રૂપને તથા કેટલાક અવ્યયને લાગે.

★ લઘુતર - લઘુતમ । ★ પાચકતર - તમ । ★ ઉચ્ચૈસ્તર - ઉચ્ચૈસ્તમ ।

ધાતુમાં તથા કેટલાક અવ્યયોમાં અધિકતા-શ્રેષ્ઠતા બતાવવા માટે કેટલીક વાર તર-તમ પ્રત્યયના સ્થાને તરામ્-તમામ્ પ્રત્યય લાગે છે.

દા.ત. ★ પચતિતરામ્ - પચતિતમામ્ ★ ઉચ્ચૈસ્તરામ્ - તમામ્

★ પુલ્લિંગમાં અને સ્ત્રીલિંગમાં જિન તથા વન ની જેમ રૂપો કરવા.

★ સ્ત્રી.માં આ પ્રત્યય લાગી શાલા જેવા રૂપ કરવા.

⇨ ઈયસ્ - ઇષ્ટ પ્રત્યય ⇨

તર અર્થમાં ઈયસ્ અને તમ અર્થમાં ઇષ્ટ પ્રત્યય લાગે છે.

દા.ત. મહત્ → મહીયસ્, મહિષ્ટ । લઘુ → લઘીયસ્, લઘિષ્ટ ।

આને તર-તમભાવ કહેવાય છે.

● નિયમો :-

૧. ઈયસ્ - ઇષ્ટ પ્રત્યય લાગતા પહેલાં શબ્દના અંત્યસ્વરનો અથવા અંત્ય વ્યંજન સહિત ઉપાંત્ય સ્વરનો લોપ થાય છે.

દા.ત. ▶ લઘુ + ઈયસ્ = લઘ્ + ઈયસ્ = લઘીયસ્ ।

▶ લઘુ + ઇષ્ટ = લઘ્ + ઇષ્ટ = લઘિષ્ટ ।

► महत् + ईयस् = मह + ईयस् = महीयस् ।

► महत् + इष्ठ = मह + इष्ठ = महिष्ठ ।

२. ईयस् - इष्ठ प्रत्यय गुणवाची विशेषणने लागे છે. ધાતુ સાધિત વિશેષણને લાગતા નથી. તર-તમ પ્રત્યય બધાયને લાગે છે.

દા.ત. ► પૃથુ → પ્રથીયસ્, પ્રથિષ્ઠ । ► પાચકતર, પાચકતમ ।

૩. પૃથુ, મૃદુ, ભૃશ, કૃશ, દૃઢ, પરિવૃઢ શબ્દના ઋ નો ર્ થાય છે.

દા.ત. ► પૃથુ → પ્રથીયસ્ - પ્રથિષ્ઠ । ► મૃદુ → મ્રદીયસ્ - મ્રદિષ્ઠ ।

૪. સ્થૂલ, દૂર, દ્રસ્વ, ક્ષિપ્ર, ક્ષુદ્ર માં A. અંત્ય સ્વર સહિત વ્યંજન લોપાય તથા યુવન્ શબ્દમાં વન્ નો લોપ થાય અને B. લોપ થાય પછી અંત્ય સ્વરનો અને ઉપાંત્ય ડ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

દા.ત. ► સ્થૂલ - સ્થો = સ્થવીયસ્ - સ્થવિષ્ઠ ।

► દૂર - દો = દવીયસ્ - દવિષ્ઠ ।

► દ્રસ્વ - દ્રસ્ = દ્રસીયસ્ - દ્રસિષ્ઠ ।

► યુવન્-યુ-યો = યવીયસ્ - યવિષ્ઠ ।

૫. મૂળ શબ્દોને પ્રત્યય લાગી વિશેષણ બન્યા હોય તો ઈયસ્ - ઈષ્ઠ પ્રત્યય લાગતા પહેલા તે પ્રત્યયો લોપાય.

દા.ત. ► બલવત્ અહીં વત્ લોપાય

તેથી... બલ + ઈયસ્ = બલીયસ્ । બલ + ઈષ્ઠ = બલિષ્ઠ ।

★ પુલ્લિંગ / નપુંસકલિંગ રૂપ ★

★ ઈયસ્ અંતવાળાના રૂપ શ્રેયસ્ શબ્દ જેવા થાય.

★ ઈષ્ઠ અંતવાળાના પુ. રૂપ જિન અને નપું. રૂપ વન પ્રમાણે.

★ સ્ત્રીલિંગ રૂપ ★

★ ઈયસ્ ને દીર્ઘ ઈ લાગી નદી જેવા રૂપ થાય. દા.ત. શ્રેયસી ।

★ ઈષ્ઠ ને 'આ' લાગી શાલા જેવા રૂપ થાય. દા.ત. શ્રેષ્ઠા ।

શ્રેયસ્ નપું. રૂપો :-

'શ્રેયઃ શ્રેયસી શ્રેયાંસિ'

— નપુ. પ્રથમવિભક્તિ / દ્વિતીયા

બાકીના રૂપો પુલ્લિંગ શ્રેયસ્ પ્રમાણે.

— વિભક્તિ એકવચન/દ્વિવચન/

બહુવચન

नं.	भूणशब्द	अर्थ	ईयस्	इष्ठ	तर	तम
१	क्षिप्र	जल्दी	क्षेपीयस्	क्षेपिष्ठ	क्षिप्रतर	क्षिप्रतम
२	उरु	पछेपुं	वरीयस्	वरिष्ठ	उरुतर	उरुतम
३	स्थिर	निश्चल	स्थेयस्	स्थेष्ठ	स्थिरतर	स्थिरतम
४	पाप	दुष्ट, पापी	पापीयस्	पापिष्ठ	पापतर	पापतम
५	पटु	छोशियाऱ	पटीयस्	पटिष्ठ	पटुतर	पटुतम
६	महत्	भोटा, मछान	महीयस्	महिष्ठ	महत्तर	महत्तम
७	धनवत्	श्रीमंत	धनीयस्	धनिष्ठ	धनवत्तर	धनवत्तम
८	कृश	पातपुं	क्रशीयस्	क्रशिष्ठ	कृशतर	कृशतम
९	दृढ	मजभूत	द्रढीयस्	द्रढिष्ठ	दृढतर	दृढतम
१०	पृथु	विशाल	प्रथीयस्	प्रथिष्ठ	पृथुतर	पृथुतम
११	भृश	पुष्कण	भ्रशीयस्	भ्रशिष्ठ	भृशतर	भृशतम
१२	मृदु	ओमण	म्रदीयस्	म्रदिष्ठ	मृदुतर	मृदुतम
१३	ऋजु	सरण	ऋजीयस्	ऋजिष्ठ	ऋजुतर	ऋजुतम
१४	अन्तिक	नञ्क	नेदीयस्	नेदिष्ठ	अन्तिकतर	अन्तिकतम
१५	अल्प	थोडुं	अल्पीयस्, कनीयस्	अल्पिष्ठ, कनिष्ठ	अल्पतर	अल्पतम
१६	क्षुद्र	तुच्छ	क्षोदीयस्	क्षोदिष्ठ	क्षुद्रतर	क्षुद्रतम
१७	गुरु	भारे	गरीयस्	गरिष्ठ	गुरुतर	गुरुतम
१८	दीर्घ	लांभु	द्राघीयस्	द्राघिष्ठ	दीर्घतर	दीर्घतम
१९	दूर	दूर	दवीयस्	दविष्ठ	दूरतर	दूरतम
२०	प्रशस्य	स्तुत्य	श्रेयस्	श्रेष्ठ	प्रशस्यतर	प्रशस्यतम
२१	प्रिय	प्रिय	प्रेयस्	प्रेष्ठ	प्रियतर	प्रियतम
२२	बहु	पुष्कण	भूयस्	भूयिष्ठ	बहुतर	बहुतम
२३	बहुल	धणुं/दगभग	बंधीयस्	बंधिष्ठ	बहुलतर	बहुलतम
२४	युवन्	जुवान	यवीयस्, कनीयस्	यविष्ठ/ कनिष्ठ	युवत्तर	युवत्तम

नं.	भूण	अर्थ	ईयस्	इष्ठ	तर	तम
२५	बाढ	दृढ	साधीयस्	साधिष्ठ	बाढतर	बाढतम
२६	वृद्ध	धरतुं	वर्षीयस्/ ज्यायस्	वर्षिष्ठ/ ज्येष्ठ	वृद्धतर	वृद्धतम
२७	वृन्दारक	भोटुं, श्रेष्ठ	वृन्दीयस्	वृन्दिष्ठ	वृन्दारकतर	वृन्दारकतम
२८	स्थूल	जतुं	स्थवीयस्	स्थविष्ठ	स्थूलतर	स्थूलतम
२९	स्फिर	विशाण	स्फेयस्	स्फेष्ठ	स्फिरतर	स्फिरतम
३०	ह्रस्व	नानुं-लघु	ह्रसीयस्	ह्रसिष्ठ	ह्रस्वतर	ह्रस्वतम

धातुओ

❖ गण - १ - परस्मैपद :-

उप + अर्ज् = उपार्जन करवुं
[To earn]

→ गण - १ - आत्मनेपद :-

रम् = रमवुं, आसक्त थवुं [To play]
उप + ईक्ष् = उपेक्षा करवी
[To neglect]

❖ गण - १० - उभयपद :-

पल् [पाल्] = पालन करवुं, पाणवुं

[To maintain / obey]

क्रीड् = रमवुं [To play]

शब्दो

❖ तत्सम शब्दो ❖

☛ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

काल = काल, समय [Time]

हिमालय = हिमालय पर्वत

☛ अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-

राज्य = राज्य, साम्राज्य [Kingdom]

कारण = कारण, हेतु [Reason]

इन्द्रिय = इन्द्रिय, आंख वगैरे
[Sense organ]

अभिमान = अभिमान [Pride]

☛ आ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-

प्रेरणा = प्रोत्साहन [Encouragement]

☛ उ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

पशु = पशु [Animal]

❖ नूतन शब्दो ❖

☛ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

अतिसार = अडा [Loose motion]

विषय = पांच धिन्द्रियोना विषय, सारुं

भावुं, पीवुं वगैरे [Subject]

मोदक = लाडवो [Sweetmeat]

☛ अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-

स्वभ्र = नरक [Hell]

ताडपत्र = ताडना अडना पांदाडा

[Leaves of palm tree]

वदन = भोदुं [Mouth]

रक्त = लोछी [Blood]

सुकृत = धर्म, पुष्ट्य [Good deed]

पात्रक = पात्रा, साधु मछाराज जेभां
वापरे ते [Vessel]

• आ कारान्त स्त्रीलिंग :-

भार्या = पत्नी [Wife]

• इ कारान्त पुल्लिंग :-

राशि = समूह, ढगलो [Heap]

• इ कारान्त नपुंसकलिंग :-

शुचि = उज्जवण, निर्भण [Pure]

• उ कारान्त पुल्लिंग :-

रिपु = दुश्मन [Enemy]

❖ विशेषण :-

स्वकीय = पोतानुं [One's own]

व्यलीक = भोटुं [False]

यथार्थ = सागुं, वास्तविक [Truth]

समर्थ = सक्षम [Capable]

❖ विशेषनाम -

अ कारान्त पुल्लिंग :-

सीमंधर = सीमंधरस्वामी, वर्तमानभां

विद्यमान तीर्थकर

भवदत्त = जंबूस्वामीनुं पूर्वभवनुं नाम

• आ कारान्त स्त्रीलिंग :-

नागिला = नागिला, जंबूस्वामीना
पूर्वभवनी पत्नी

• इ कारान्त पुल्लिंग :-

मरीचि = मछावीर स्वामी भगवाननो जव

❖ पारिभाषिक शब्द ❖

• अ कारान्त पुल्लिंग :-

महाविदेह = जंबूद्वीपना अेक क्षेत्रनुं नाम.

❖ अव्यय :-

पुनः = वणी, इरीथी [Again]

❖ व्यंजनांत शब्दो - मरुत्

प्रभाषे रुप यावे तेवा शब्दो :-

विश्वजित् = विश्वने, दुनियाने जतनार

[King of the world]

पयस् प्रभाषे रुप यावे तेवा शब्द :-

वचस् = वाणी [Speech]

मनस् = मन, चित्त [Mind]

★ विशेषनाम :-

शशिन् प्रभाषे यावे तेवा शब्दो :-

देवर्द्धिगणिन् = देवर्द्धिगणी क्षमाश्रमण

नामना पूर्वधर मछामुनि

स्वाध्याय

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. प्रियतमाया भार्याया नागिलायाः प्रेरणया नाम्ना भवदत्तो मुनिर्गुरोर्निकषा पुनरगच्छत् ।
2. अहिंसा श्रेष्ठा विश्वे, सर्वेषां धर्माणां मान्या च । जैने धर्मे च सा भूयिष्ठा पाल्यते ।
3. देवैः क्षिप्तं शुचितरं जलं प्रभोः पुरः वर्षति, तैश्च मुक्तानि शुचितराणि पुष्याण्यपि वर्षन्ति ।

4. अन्यत्र सेवितेभ्यः पापेभ्यस्तीर्थे सेवितानि पापानि गरिष्ठं कष्टं यच्छन्त्यतो माऽऽचरन्तु भवन्तो रात्रिभोजनं शत्रुञ्जये ।
5. अन्येभ्यस्तीर्थेभ्यः शत्रुञ्जय आचरितानि सुकृतानि बंहीयसः पुण्यस्य कारणानि भवन्ति ।
6. ये रिपून् जयन्ति ते विश्वजितः, ये स्वीयानीन्द्रियाणि जयन्ति ते विश्वजित्तराः, ये स्वकीयं चित्तञ्जयन्ति ते विश्वजित्तमाः ।
7. व्यलीकेनाऽभिमानेन च युक्तेन वचसा मरीचिद्राघीयसं कर्मणां राशिमुपार्जितवान् ।
8. रक्तस्यातिसारेण भगवान् महावीरः क्रशिष्ठो जातः ।
9. नेदीयसं स्वकीयं आत्मानं विस्मृत्य क्षोदिष्ठेषु विषयेषु मा रमस्व ।

(2) गुजरातीनुं संस्कृत करो :-

1. तारा करता शरीरથી કૃશ એવો પણ હું તારા કરતા મનથી વધારે દઢ છું.
2. બધી ક્રિયાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવી ભગવાનની પૂજાની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ.
3. અરિહંત ભગવાનો જ સાચા ધર્મને કહેવાને સૌથી વધારે હોંશિયાર છે.
4. અત્યંત જુવાન એવા પણ ભગવાન અપ્સરાઓમાં મોહ પામ્યાં નથી.
5. માણસ ખાઈ-ખાઈને જાડો, વધારે જાડો થાય છે. માટે ખાવાની આસક્તિ છોડ.
6. દેવદ્વિગણીક્ષમાશ્રમણના સમયમાં આગમો તાડપત્રમાં લખાયા.
7. અત્યંત વિશાળ રાજ્યને મેળવીને ચક્રવર્તી રાજાઓ ધર્મને આચર્યા વિના (ધર્મ ન આચરીને) નરકમાં ગયાં.
8. અત્યારે મહાવિદેહમાં વિચરી રહેલા સીમંધર ભગવાન લોકોને અહિંસાનો ઉપદેશ આપે છે.
9. શત્રુંજય કરતા સીમંધર સ્વામી વધારે દૂર છે. બધાં કરતા સિદ્ધ ભગવાનો વધારે દૂર છે.

-
1. અહીં પંચમી વિભક્તિ આવે. તેના કરતા, તેની અપેક્ષાએ - આ અર્થમાં પણ પાંચમી વિભક્તિ લગાડવી.

(3) ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં	રૂપ	મૂળશબ્દ	પ્રત્યય	અધિકતાદર્શક કે શ્રેષ્ઠતાદર્શક ?
૧	ક્ષેપીયસ્			
૨	પ્રભૂતતર			
૩	વરિષ્ઠ			
૪	શુચિતમ			
૫	સ્થેષ્ઠ			

(4) જોડકાં જોડો :-

	અધિકતાદર્શક		શ્રેષ્ઠતાદર્શક
	A		B
1.	નેદીયસ્	●	હસિષ્ઠ
2.	ક્ષોદીયસ્	●	કનિષ્ઠ
3.	ગરીયસ્	●	યવિષ્ઠ
4.	દ્રાઘીયસ્	●	જ્યેષ્ઠ
5.	અલ્પીયસ્	●	સ્ફેષ્ઠ
6.	વર્ષીયસ્	●	નેદિષ્ઠ
7.	કનીયસ્	●	ગરિષ્ઠ
8.	સ્ફેયસ્	●	દ્રાઘિષ્ઠ
9.	હસીયસ્	●	ક્ષોદિષ્ઠ

(5) ખાલી જગ્યા પૂરો :-

1. બહુલ - (બહુલેયસ્, બ્રંહિયસ્, બંહીયસ્)
2. વૃન્દારક - (વૃન્દારકેષ્ઠ, વૃન્દારોષ્ઠ, વૃન્દિષ્ઠ)
3. પ્રશસ્ય - (શ્રેયસ્, પ્રશસ્યેયસ્, પ્રશસ્યિયસ્)
4. ઋજુ - (ઋજ્વિષ્ઠ, ઋજ્વેષ્ઠ, ઋજિષ્ઠ)
5. બહુ - (બહુસ્, ભૂયિયસ્, ભૂયસ્)

(6) મને ઓળખો :-

1. હું ગુણવાચી વિશેષણોને જ લાગું છું -
2. ધાતુસાધિત વિશેષણને પણ હું અધિકતા અર્થમાં લાગું છું.
3. હું લાગતા અંત્ય સ્વરનો લોપ થઈ જાય છે.
4. ઈયસ્ - ઈષ્ઠ પ્રત્યય લાગતા મારા શબ્દના અંત્ય વન્ નો લોપ થઈ જાય છે.....
5. અમે બે તો તર - તમ પ્રત્યયની જગ્યાએ ધાતુને લાગતા પ્રત્યયો છીએ -

સ્વામિત્વદર્શક પ્રત્યય, ચ્વિ પ્રત્યય અને સતિ સપ્તમી

સ્વામિત્વ = માલિકીપણું

1. સ્વામિત્વ દર્શક પ્રત્યય

(૧) સ્વામિત્વ દર્શાવવા માટે (વાળા અર્થમાં) શબ્દને મત્ પ્રત્યય લાગે છે.

દા.ત. ધી (બુદ્ધિ) ધીમત્ = બુદ્ધિવાળો

પરન્તુ શબ્દનો અંત્ય કે ઉપાંત્ય વર્ણ મ્ કાર હોય, શબ્દને અંતે કે ઉપાંત્યે અ કે આ હોય તેમ જ શબ્દના અંતે ૨૦ વર્ગીય વ્યંજન હોય તો મત્ નાં સ્થાને પ્રાય: વત્ લાગે છે.

દા.ત. ▶ લક્ષ્મી → લક્ષ્મીવત્ । (લક્ષ્મીવાળો)

▶ તડિત્ + મત્ = તડિત્ + વત્ = તડિદ્વાન્ ।

▶ ભાસ્ + વત્ = ભાસ્વત્ (કિરણોવાળો સૂર્ય) ધન + વત્ =

ધનવત્ ।

(૨) ભૂમિ શબ્દમાં મત્ લાગે. દા.ત. ભૂમિમત્ (= ભૂમિવાળો)

સ્વામિત્વ અર્થમાં અ કારાંત શબ્દને ઇન્ પ્રત્યય પણ લાગે.

અને.... ત્યારે અંત્ય અ લોપાય.

દા.ત. ▶ ધન + ઇન્ = ધનિન્ ।

▶ શશ + ઇન્ = શશિન્ । દણ્ડ + ઇન્ = દણ્ડિન્ ।

માયા, મેઘા તથા અસ્ અંતવાળા શબ્દોને આ અર્થમાં વિન્ પ્રત્યય લાગે છે.

★ તપસ્ + વિન્ = તપસ્વિન્ - તપસ્વી ।

★ મનસ્ + વિન્ = મનસ્વિન્ - મનસ્વી ।

★ યશસ્ + વિન્ = યશસ્વિન્ - યશસ્વી ।

★ માયા + વિન્ = માયાવિન્ - માયાવી ।

★ મેઘા + વિન્ = મેઘાવિન્ - મેઘાવી ।

▶ પુલ્લિંગ રૂપો બનાવવા માટે :-

▶ મત્ પ્રત્યયવાળાના પુલ્લિંગ રૂપો ધીમત્ પુ. પ્રમાણે.

▶ વત્ પ્રત્યયવાળાનાં પુલ્લિંગ રૂપો ભગવત્ પુ. પ્રમાણે.

▶ ઇન્ પ્રત્યયવાળાના પુલ્લિંગ રૂપો શશિન્ પુ. પ્રમાણે.

▶ વિન્ પ્રત્યયવાળાના પુલ્લિંગ રૂપો શશિન્ પુ. પ્રમાણે.

► નપુંસકલિંગ રૂપો બનાવવા માટે :-

- મત્ પ્રત્યયવાળાના નપુંસકલિંગ રૂપો ધીમત્ (નપું.) પ્રમાણે
- વત્ પ્રત્યયવાળાના નપુંસકલિંગ રૂપો ધનવત્ (નપું.) પ્રમાણે
- ણ્ પ્રત્યયવાળાના નપુંસકલિંગ રૂપો ભાવિન્ (નપું.) પ્રમાણે
- વિન્ પ્રત્યયવાળાના નપુંસકલિંગ રૂપો ભાવિન્ (નપું.) પ્રમાણે

★ સ્ત્રીલિંગ રૂપો બનાવવા માટે :-

દરેક પ્રત્યયવાળા શબ્દ પછી દીર્ઘ 'ઈ' ઉમેરી 'નદી' પ્રમાણે રૂપ કરવા.

- દા.ત. ► ધીમત્ + ઈ = ધીમતી
- ધનવત્ + ઈ = ધનવતી
- માનિન્ + ઈ = માનિની
- માયાવિન્ + ઈ = માયાવિની

★ ના જેવું = સદૃશ અર્થ ★

આ અર્થમાં તદ્ વગેરે સર્વનામને ત્રણ પ્રત્યય લાગે છે.

- (૧) દૃશ (૨) દૃશ્ (૩) દૃક્ષ

નિયમો :-

- (૧) આ પ્રત્યયો લાગતા સર્વનામના છેલ્લા અક્ષરનો લોપ થઈ 'આ' ઉમેરાય.

દા.ત. તદ્ + દૃશ્ = ત + આ + દૃશ્ = તાદૃશ્

- (૨) ઇદમ્ અને કિમ્ માં રહેલા ઇ નો દીર્ઘ ઈ થાય છે.

ઈદૃશ્ - કીદૃશ્

	૧ દૃશ	૨ દૃશ્	૩ દૃક્ષ
★ તેવું →	તાદૃશ	તાદૃશ્	તાદૃક્ષ
★ તારા જેવું →	ત્વાદૃશ	ત્વાદૃશ્	ત્વાદૃક્ષ
★ કેવું →	કીદૃશ	કીદૃશ્	કીદૃક્ષ
★ અમારા જેવું →	અસ્માદૃશ	અસ્માદૃશ્	અસ્માદૃક્ષ
★ મારા જેવું →	માદૃશ	માદૃશ્	માદૃક્ષ
★ તમારા જેવું →	યુષ્માદૃશ	યુષ્માદૃશ્	યુષ્માદૃક્ષ
★ આવું →	ઈદૃશ	ઈદૃશ્	ઈદૃક્ષ

★ च्वि प्रत्यय ★

अभूततद्भाव

१. જે પહેલા તેવું હતું નહિ તે તેવું અથવા તેના જેવું થયું એવો અર્થ જણાવવા માટે શબ્દને ચ્વિ પ્રત્યય લાગે છે.
૨. આમાં શબ્દને ઈ લાગે. પછી જો શબ્દ કર્મ રૂપ હોય તો કૃ અને કર્તા રૂપ હોય તો ભૂ અને ક્યારેક અસ્ ધાતુના રૂપો લાગે.
દા.ત. (ન ગજ્ઞા) અગજ્ઞા ઇવ ભવતિ = ગજ્ઞીભવતિ । અર્થ :- ગંગા થાય છે, ગંગા જેવી થાય છે.
(ન સ્વં) અસ્વં સ્વં કરોતિ = સ્વીકરોતિ ।
- ઈ લાગતા થતા ફેરફાર
૧. અવ્યય સિવાયના અ કારાંત તથા આ કારાંત શબ્દના અ - આ નો લોપ થાય. (તેના સ્થાને દીર્ઘ ઈ લાગે)
દા.ત. ધનીભવતિ । ગજ્ઞીભવતિ ।
૨. અંત્ય સ્વર ઙ કે ઙ હોય તો દીર્ઘ થાય. ઈ ન લાગે.
દા.ત. શુચિ-શુચીભવતિ । પટુ-પટૂભવતિ ।
૩. અંત્ય સ્વર ડ્રસ્વ ઋ હોય તો 'રી' થાય, ઈ ન લાગે.
દા.ત. માતૃ-માત્રીકરોતિ ।
૪. ન્ કારાંત તથા મનસ્, અરુષ્, ચક્ષુષ્, ચેતસ્, રહસ્, રજસ્ શબ્દના અંત્ય વ્યંજનનો લોપ થાય.
દા.ત. રાજન્-રાજીભવતિ । ચેતસ્ - ચેતીભવતિ ।
'ચ્વિ' પ્રત્યય લાગી ભૂતકાળના અને ભવિષ્યકાળના રૂપો પણ થાય.
દા.ત. ગજ્ઞીભૂતા, ગજ્ઞીભવિષ્યતિ । દેવીભૂતઃ, દેવીભવિષ્યતિ ।
કૃદન્ત પણ થાય :- દેવીભૂય, ગજ્ઞીભૂય
દેવીભવત્, દેવીભૂયમાન ।
ઈત્યાદિ સ્વયં સમજવું.

★ સતિ સપ્તમી ★

- ★ જ્યારે પહેલી ક્રિયાના આધાર પર બીજી ક્રિયા થતી હોય ત્યારે પહેલી ક્રિયાના ધાતુનું વર્તમાન કૃદન્ત બનાવી તેના કર્તાનું વિશેષણ બનાવવું અને બંનેને સપ્તમી વિભક્તિ લગાડવી.
દા.ત. જિને વિહરતિ સતિ જનાઃ સુખિનઃ આસન્ - અભવન્ - બભૂવુઃ.....
ભગવાન વિચરે છતે લોકો સુખી હતા.

❖ અનાદર અર્થે ષષ્ટી ❖

- ★ જ્યારે બીજી ક્રિયા પ્રથમ ક્રિયા પ્રત્યે અનાદર વ્યક્ત કરતી હોય ત્યારે પ્રથમ ક્રિયાના વર્તમાન કૃદન્તને અને કર્તાને વિકલ્પે ષષ્ટી વિભક્તિ લાગે છે.
- દા.ત. ગુરોઃ પશ્યતઃ (સતઃ) શિષ્યોઽવિનયમકરોત્ ।
અથવા... ગુરૌ પશ્યતિ (સતિ) શિષ્યોઽવિનયમકરોત્ ।

ધાતુઓ

<p>→ ગણ - ૧૦ - ઉભયપદ :-
આ + વર્જ્ = આવર્જિત કરવું,
આવર્જિત થવું. [To attract]</p> | <p>→ ગણ - ૧ - આત્મનેપદ :-
ધ્વંસ્ = ધ્વસ્ત થવું. [To perish]</p> |
|---|---|

શબ્દો

❖ તત્સમ શબ્દો ❖

- અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-
સેવક = સેવક, નોકર [Servant]
સ્વાર્થ = સ્વાર્થ [Selfishness]
પ્રાણ = પ્રાણ, જીવન [Life]
લોભ = લોભ [Greed]
- અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-
હૃદય = હૃદય, દિલ [Heart]
- આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-
સેવા = સેવા, ચાકરી [Service]
પીડા = પીડા, દુઃખ [Pain]
- વિશેષણ :-
દુર્બલ = દુબળો [Weak]
- ❖ નૂતન શબ્દો ❖
- અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-
સર્પ = સાપ [Snake]
વૃન્દ = સમૂહ [Group]
વૃત્તાન્ત = બનાવ, વાત [Information]

- દેહ = શરીર [Body]
ઉપરાગ = ગ્રહણ [Eclipse]
શૂદ્ર = શૂદ્ર, હલકી જાતિ [Lowest caste]
બ્રાહ્મણ = શૌચવાદી જાતિ, બ્રાહ્મણ
- અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-
ઉદ્યાન = બગીચો, ઉદ્યાન [Garden]
વજ્ર = વજ્ર ધાતુ, ઈન્દ્રનું શસ્ત્ર
[A type of weapon]
કલત્ર = પત્ની [Wife]
- ઇ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-
ભૂમિ = જમીન, પૃથ્વી [Land, Earth]
ઉન્નતિ = ઉન્નતિ, પ્રભાવના [Progress]
- સર્વનામ :-
બહુ = ઘણું બધું [Lot of]
- વિશેષણ :-
દુઃખિત = દુઃખી થયેલ [Unhappy]
આર્ત = પીડાયેલ, દુઃખી [Oppressed]
દરિદ્ર = ગરીબ [Poor]

परकीय = पारङ्गु [Another one's]

मूढ = भोड पाभेल, आसक्त

[Attached]

अनादि = शुरुआत रहित

[Having no beginning]

❖ विशेषनाम ❖

➤ अकारान्त पुल्लिङ्ग :-

मम्मण = मम्मण शेट (अत्यंत कंजूस)

❖ पारिभाषिक शब्दो ❖

अकारान्त पुल्लिङ्ग :-

नमस्कारमन्त्र = नवकारमंडाभंज

➤ आकारान्त स्त्रीलिङ्ग :-

सिद्धशिला = सिद्धशिला, १४ राजलोकना उपरना छोडे रडेव सिद्धोनुं स्फटिकमय निवासस्थान

➤ अव्यय :-

विश्वतः = चारे बाजुथी [From all direction]

स्वामीय

(1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-

1. भगवता पार्श्वनाथेन कथितस्य सेवकस्य वदनेनोद्यमाने नमस्कारमन्त्रे निशाम्यति सति सर्पोऽपि देवीभूतः । अहो ! कीदृशं नमस्कारमन्त्रस्य माहात्म्यम् ।
2. बहवो महीयांसः पर्वता भूमौ दृश्यन्ते किन्तु न तेषु मेरुणा सदृशः कोऽपि । अतो मेरुस्तेषु महिष्ठः ।
3. प्रथीयस्युद्याने मुनीनां वृन्दे स्थिते सति तेषां मृदिष्ठया वाचाऽऽवर्जितोऽहं तेषां भ्रशीयसीं भक्तिमाचरम् ।
4. यथा कनीयस्यपि वज्रे पतिते सति पर्वतो ध्वंसते तथा अल्पीयस्यपि पाप आचरिते सत्यात्मा दुर्गतिङ्गच्छति ।
5. दुःखितस्य वृत्तान्त आकर्णिते सति सतां हृदयान्याद्रीभवन्ति ।
6. आर्त्तस्य पीडितस्य च ये सेवां कुर्वन्ति ते मानवा अपि देवीभूताः । आर्त्तं पीडितं वा ये हसन्ति ते देवा अपि दानवीभूताः ।
7. देहस्य पीडां विस्मृत्य यदि त्वं सुष्ठु कष्टं सहेथाः तर्हि कस्त्वादृशो महान् ? कुरु धर्मं, विस्मर देहस्य पीडां ।
8. स्वजनीभूता अपि जना न त्वदीया यदि त्वं दरिद्रीभूतः । यदि त्वं धनी तर्हि परकीया अपि जनाः त्वदीयाः । धिक् तादृशं संसारम् !

9. કેચિજ્જીવાઃ સ્વીયં પ્રાણં રક્ષિતુઞ્જીવન્તસ્સન્તોઽપિ શવીભવન્તિ, કિન્તુ મુનિસ્તુ પાપં ત્યક્તું સમસઙ્ગણે શવીભવતિ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :- (ચ્વિ પ્રત્યયનો યથાસંભવ બધે ઉપયોગ કરવો.)

1. નમસ્કાર મંત્રથી દુશ્મનો પણ સ્વજન બને છે.
2. સૂર્યનું ગ્રહણ થયે છે તે દિવસ પણ રાત્રિ થાય છે.
3. શુભ કાર્યોથી શૂદ્ર પણ બ્રાહ્મણ થાય છે, અશુભ કાર્યોથી બ્રાહ્મણ પણ શૂદ્ર થાય છે.
4. પગથી લંગડો થયેલો પણ મનથી મજબૂત માનવ હિમાલયને પણ ઓળંગી જાય છે. મનથી દુબળો થયેલો માનવી ઘરની બહાર પણ નીકળવાને સક્ષમ નથી થતો.
5. લોભવાળો મમ્મણ અત્યંત ભારે દુઃખને નરકમાં મેળવે છે.
6. તું મારા જેવો છે, હું તારા જેવો છું - સિદ્ધશિલામાં બધાં સરખા બને છે.
7. પીડાયેલાઓ પણ નમસ્કાર મહામંત્રથી સુખી થાય છે.
8. ધર્મવાળાઓને ક્યાંયથી પણ ભય નથી. ધર્મ જ ચારેબાજુથી તેમને રક્ષે છે.
9. અનાદિ અને અનંત એવા સંસારમાં માતા પણ પત્ની બની, પત્ની પણ માતા બની. પિતા પણ દીકરા બન્યા, દીકરા પણ પિતા બન્યા. હે મૂઠ ! હવે તો બોધ પામ, સંસારને છોડ, આસક્તિને છોડ.

(3) નીચેના શબ્દોના ચ્વિ પ્રત્યય લગાડી અર્થ કરો :-

1. જૈન =,
2. મૂક =,
3. રૌદ્ર =,
4. દક્ષ =,
5. પ્રાજ્ઞ =,

(4) મને ઓળખો :-

નં	રૂપ	અર્થ	'ચ્વિ' પ્રત્યય પછી રહેલ કૃદન્ત	વિભક્તિ	વચન
૧	સુખીભવદ્વિઃ				
૨	પ્રબલીભૂય				
૩	શસ્ત્રીભૂયમાનેન				
૪	મયૂરીભૂતાઃ				
૫	સૂદીભવતિ				

સમાસ [Part- I] - દ્વન્દ્વ સમાસ

મિત્રો ! આજે તમે સંસ્કૃત ભાષાના હાદને ભણવા જઈ રહ્યાં છો. સંસ્કૃતના ગ્રન્થોમાં પગલે પગલે જેનો ઉપયોગ થયેલ છે તે એક મહત્વપૂર્ણ સંસ્કૃતનું અંગ એટલે 'સમાસ'

છૂટા-છૂટા રહેલા શબ્દોને ભેગા કરી અખંડ બનાવવાની પ્રક્રિયા એ જ સમાસ. જુઓ :-

→ **સમાસ લક્ષણ :-** બે કે તેથી વધારે પદોને જોડી એક પદ બનાવવું તે સમાસ. સમાસના ઉપયોગી મુદ્દાઓ :-

★ સમાસમાં વપરાયેલ છેલ્લા નામ સિવાયનું નામ જો સ્વરાંત હોય તો મૂળ શબ્દ કાયમ રહે છે. જેમકે આદિનાથનેમિનાથૌ । અને જો વ્યંજનાંત હોય તો ધ્યામ્ પ્રત્યય પૂર્વે જે અંગ હોય એ અંગ લેવાય છે. દા.ત. વિદ્વજ્જનઃ ।

અપવાદ : કર્મધારય અને બહુવ્રીહિ સમાસનું પ્રથમ પદ જો મહત્ હોય તો તેનું મહા થાય છે. દા.ત. મહાપુરુષઃ । અને જો પ્રથમ પદ સર્વનામ હોય તો મૂળ શબ્દ આવે છે. દા.ત. તસ્ય પુસ્તકં = તત્પુસ્તકમ્ । અસ્માકં ગૃહં = અસ્મદ્ગૃહમ્ । પરન્તુ અસ્મદ્ અને યુષ્મદ્ પૂર્વપદ તરીકે એકવચનમાં હોય તો ક્રમશઃ મત્ અને ત્વત્ થાય. જેમકે મમ પિતા = મત્પિતા । તવ માતા = ત્વન્માતા ।

સમાસના અર્થ પ્રમાણે દરેક પદોને વિભક્તિ લગાડી છૂટા પાડવા અથવા અર્થ અનુસાર જરૂર પ્રમાણે શબ્દો ઉમેરીને પણ છૂટા પાડવા તે સમાસનો વિગ્રહ કહેવાય છે. દા.ત. રાજપુરુષ = રાજઃ પુરુષઃ । (રાજાનો સેવક)

→ દ્વન્દ્વાદિ સમાસ લક્ષણ કારિકા

ચકારબહુલો દ્વન્દ્વઃ, સ ચાસૌ કર્મધારયઃ ।

યસ્ય યેષાં બહુવ્રીહિઃ, શેષસ્તત્પુરુષઃ સ્મૃતઃ ॥

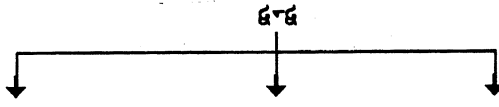
સમાસ પ્રકાર :-

(૧) દ્વન્દ્વ (૨) તત્પુરુષ (૩) બહુવ્રીહિ (૪) અવ્યયીભાવ (૫) સુષ્પુપ્

(૧) **દ્વન્દ્વ સમાસનું લક્ષણ :**

જ્યારે બે અથવા તેથી વધારે પદો ચ (= અને) થી યુક્ત ત્યારે ચ નો લોપ

કરી તે પદોને જોડવા તે **દ્વન્દ્વ સમાસ** કહેવાય છે.

1. ઈતરેતર 2. સમાહાર 3. એકશેષ

1) **ઈતરેતર દ્વન્દ્વ** - જે સમાસના તમામ પદ મુખ્ય હોય તે.

→ ૧) આ સમાસમાં બે વસ્તુનો સમુચ્ચય હોય તો દ્વિવચન અને તેથી વધારે વસ્તુઓનો સમુચ્ચય હોય તો બહુવચન થાય અને સમસ્ત સમાસનું લિંગ અંતિમ શબ્દ પ્રમાણે આવે.

દા.ત. રામશ્ચ ભરતશ્ચ = રામભરતૌ ।

જનકશ્ચ પુત્રૌ ચ = જનકપુત્રાઃ । રામશ્ચ લક્ષ્મણશ્ચ ભરતશ્ચ = રામલક્ષ્મણભરતાઃ । સર્પશ્ચ કુક્કુટશ્ચ મયૂરી ચ = સર્પકુક્કુટમયૂર્યઃ ઇમાઃ ।

★ **અપવાદ :-**

(1) અશ્વશ્ચ વડવા ચ = અશ્વવડવૌ અહીં અંતિમ વડવા શબ્દ સ્ત્રીલિંગ હોવા છતાં સમસ્ત સમાસનું લિંગ પુ. થાય છે. (ઘોડો અને ઘોડી)

(2) અહશ્ચ રાત્રિશ્ચ = અહોરાત્રઃ અહીં રાત્રિ શબ્દ સ્ત્રીલિંગ છતાં અંતે પુ. એકવચનનો પ્રયોગ થાય છે. (દિવસ અને રાત)

→ પરસ્પર યોનિનો સંબંધ ધરાવનાર અથવા વિદ્યાનો સંબંધ ધરાવનાર ઋકારાંત નામ અંતે હોય તો છેલ્લા શબ્દની પૂર્વના શબ્દના ઋ નો આ થાય છે. દા.ત. હોતા ચ પોતા ચ નેષ્ટા ચ = હોતૃપોતાનેષ્ટારઃ । માતા ચ પિતા ચ = માતાપિતરૌ ।

સમાસમાં જો પુત્ર શબ્દ હોય તો પણ આ નિયમ લાગે.

દા.ત. પિતા ચ પુત્રશ્ચ = પિતાપુત્રૌ

★ **દેવતા દ્વન્દ્વસમાસ** - વેદમાં પ્રસિદ્ધ દેવતા વાચક શબ્દ વપરાયેલા હોય ત્યારે આ સમાસ થાય છે.

A વાયુ સિવાયના પ્રસિદ્ધ સાહચર્ય સંબંધ ધરાવનાર દેવોના દ્વન્દ્વસમાસ કરતા પહેલા પૂર્વવર્તી શબ્દના અંત્ય સ્વરનો આ કરવો.

દા.ત. સૂર્યશ્ચ ચન્દ્રમાશ્ચ = સૂર્યાચન્દ્રમસૌ ।

અગ્નિશ્ચ મરુચ્ચ = અગ્નામરુતૌ ।

પરન્તુ અગ્નિશ્ચ વાયુશ્ચ = અગ્નીવાયૂ કે વાય્વગ્ની ।

► **Note :-** अग्नि शब्द पછी सोम के वरुण शब्द आवे तो अग्नि नो इ दीर्घ थाय.

अग्निश्च सोमश्च = अग्नीसोमौ । अग्निश्च वरुणश्च = अग्नीवरुणौ ।

2) **समाहार द्वन्द्व** - आ समास, समासमां आवला पढेना - वाक्येना समुदायने प्रधान करे छे.

१) समासना विग्रहमां अनेक पद छोवा छतां समास थया पछी रूप नपुंसक अेकवचनमां ज आवे.

द.त. आहारश्च निद्रा च भयं च = आहारनिद्राभयम् ।

► **Note :-** समूह अर्थ ज्ञाववा माटे विग्रहमां, समासमां आवेल पदनी संख्या प्रमाणे एतद् सर्व नामना षष्ठी विभक्तिना रूपने, समाहार शब्द साथे जोडवामां आवे छे.

द.त. आहारश्च निद्रा च भयं च (एतेषां समाहारः) =
आहारनिद्राभयम् ।

२) **समाहार द्वन्द्व नीयेना स्थानोमां थाय.**

१. शरीरना अंग - हस्तौ च पादौ च एतेषां समाहारः =

हस्तपादम् ।

२. जन्मजत नैसर्गिक वैरी प्राणी - सर्पनकुलम् । (साप अने नोणियो)

३. वाञ्छत्रना साधन - वेणुश्च मृदङ्गं च = वेणुमृदङ्गम् (वीणा अने ढोल)

४. गुण सिवायना जडपदार्थ - शाकश्च अपूपश्च = शाकापूपम् (शाक अने पुडला) पण, गुण छोय तो - रूपञ्च स्पर्शश्च = रूपस्पर्शौ । [धृतरतर]

५. त्तिन्न लिंगवाणा नदीवाथी, देशवाथी के नगरवाथी नाम - गङ्गा च शोणश्च = गंगाशोणम् ।

► कोसलाश्च कुरुक्षेत्रं च = कोसलकुरुक्षेत्रम् ।

► मथुरा च पाटलिपुत्रं च = मथुरापाटलिपुत्रं ।

Note :- A समानलिंग छोय तो न थाय.

द.त. गङ्गा च यमुना च = गङ्गायमुने इमे ।

B ग्राम वाचक शब्द छोय तो न थाय.

द.त. सुरतश्च भरुचश्च = सुरतभरुचौ ।

3) विकल्पे समाहार द्वन्द्व समास वृक्ष, मृग, तृण, धान्य, पंभी वाथी नामनो थाय तथा पूर्व / अपर, अधर / उत्तर, अश्व / वडवा आ जोडकानो विकल्पे समाहार थाय.

દા.ત. વૃક્ષ - આમ્રશ્ચ નીબશ્ચ = આમ્રનીબમ્-આમ્રનીબૌ ।
(આંબો અને લીમડો)

- મૃગ - રુરુકૃષ્ણસારમ્ - રુરુકૃષ્ણસારાઃ
(રુરુ - કૃષ્ણસાર નામની બે હરણની જાત)
- તૃણ - કુશકાશમ્-કુશકાશાઃ । (કુશ, કાશ નામની ઘાસની જાત)
- ધાન્ય - યવગોધૂમમ્-યવગોધૂમાઃ । (જવ અને ઘઉં)
- પંખી - શુકકપોતમ્ - શુકકપોતાઃ । (પોપટ અને કબૂતર)
- જોડકામાં - પૂર્વાપરમ્ - પૂર્વાપરે । અધરોત્તરમ્ - અધરોત્તરે ।
અશ્વવડવમ્ - અશ્વવડવૌ ।

૪) ઉપરના બે (૨/૩) નિયમ માટેના વિશેષ નિયમો :-

- ૧) છેલ્લા શબ્દના અંતે તાલવ્ય, દ, ષ્ કે હ્ હોય તો તેમાં અ ઉમેરાય.
દા.ત. વાક્ ચ ત્વક્ ચ = વાક્ત્વચમ્ । (ત્વચ્ = ચામડી)
 - ૨) અંત્ય દીર્ઘ સ્વર હ્રસ્વ થાય. એ - એ નો ઙ અને ઔ - ઔ નો ઙ
થાય છે.
દા.ત. સર્પશ્ચ કુક્કુટી ચ = સર્પકુક્કુટિમ્ (સાપ અને કુકડી)
- ૫) ગુણવાચક શબ્દ પરસ્પર વિરોધી હોય તો વિકલ્પે સમાહાર થાય.
દા.ત. સુખં ચ દુખં ચ = સુખદુખમ્ અથવા સુખદુઃખે ।
- ૬) નીચેના શબ્દો બહુવચનમાં હોય તો જ સમાહાર થાય.
- સેનાના અંગ - રથિકાશ્ચ અશ્વારોહાશ્ચ = રથિકાશ્વારોહમ્ ।
(રથસવારો અને ઘોડેસવારો)
 - ફલ - બદરાણિ ચ આમલકાનિ ચ = બદરામલકમ્ ।
(બોર અને આમળા)
 - વનસ્પતિ - પ્લક્ષાશ્ચ ન્યગ્રોધાશ્ચ = પ્લક્ષન્યગ્રોધમ્ ।
વગેરે (પીપળા અને વડ)
 - ક્ષુદ્ર જીવજંતુઓ - યૂકાશ્ચ લિક્ષાશ્ચ = યૂકાલિક્ષમ્ (જૂ અને લિપ)
 - પરન્તુ એકવચનમાં બદરં ચ આમલકં ચ = બદરામલકે ।
રથિકશ્ચ અશ્વારોહશ્ચ = રથિકાશ્વારોહૌ ।
પ્લક્ષશ્ચ ન્યગ્રોધશ્ચ = પ્લક્ષન્યગ્રોધૌ ।
યૂકા ચ લિક્ષા ચ = યૂકાલિક્ષે ।

આ બધાં સ્થળે એકવચન હોવાથી ઈતરેતર સમાસ થયો.

૭) અનિયમિત સમાહાર

- ૧) ગાવશ્ચ અશ્વાશ્ચ = ગવાશ્વમ્ (ગાયો અને ઘોડાઓ)
- ૨) પુત્રાશ્ચ પૌત્રાશ્ચ = પુત્રપૌત્રમ્ (દીકરાઓ અને પોત્રાઓ)
- ૩) સ્ત્રીકુમારમ્ (સ્ત્રી અને જુવાન)
- ૪) ઉષ્ટ્રખરમ્ (ઊંટ અને ગધેડો)
- ૫) ઉષ્ટ્રશશમ્ (ઊંટ અને સસલા)
- ૬) માંસશોણિતમ્ (માંસ અને લોહી)
- ૭) દર્ભશરમ્ (ઘાસની બે જાત દર્ભ અને શર)
- ૮) દાસીદાસમ્ (દાસી અને દાસ)
- ૯) તૃણોપલમ્ (ઘાસ અને પથ્થર) વગેરે.

૮) નિત્ય ઈતરેતર દ્વન્દ્વ સમાસ :-

- ૧) દધિ ચ પયશ્ચ = દધિપયસી (દહી અને દૂધ)
- ૨) સર્પિમધુની (ધી અને મધ)
- ૩) ઋક્સામે (ઋગ્વેદ અને સામવેદ)
- ૪) શુક્લકૃષ્ણૌ (સફેદ અને કાળુ)
- ૫) અધ્યયનતપસી (અભ્યાસ અને તપ)
- ૬) આદ્યવસાને (શરૂઆત અને અંત)
- ૭) વાહ્મનસે (વચન અને મન - મનસ્ માં અ ઉમેરાયો)

૯) દ્વન્દ્વ સમાસમાં શબ્દમાં થતા ફેરફાર :-

- ૧) દ્યૌશ્ચ પૃથિવી ચ = દ્યાવાપૃથિવ્યૌ (સ્વર્ગ અને ધરતી)
- ૨) દ્યૌશ્ચ પૃથિવી ચ = રોદસી (સ્વર્ગ અને ધરતી)
- ૩) દ્યૌશ્ચ પૃથિવી ચ = દ્યાવાભૂમી (સ્વર્ગ અને ધરતી)
- ૪) દ્યૌશ્ચ પૃથિવી ચ = દ્યાવાક્ષમે (સ્વર્ગ અને ધરતી)
- ૫) જાયા ચ પતિશ્ચ = જાયાપતી, જમ્પતી, દમ્પતી (પતિ, પત્ની)
- ૬) અક્ષિણી ચ ભ્રુવૌ ચ = અક્ષિભ્રુવમ્ (આંખ અને ભ્રમર)
- ૭) સ્ત્રી ચ પુમાંશ્ચ = સ્ત્રીપુંસૌ (સ્ત્રી-પુરુષ)
- ૮) નક્તઞ્ચ દિવા ચ = નક્તદિવમ્ (રાત અને દિવસ)
- ૯) રાત્રૌ ચ દિવા ચ = રાત્રિન્દિવમ્ (રાત અને દિવસ)
- ૧૦) અહનિ ચ નિશાયામ્ ચ = અહર્નિશમ્ (રાતે અને દિવસે)

2) એકશેષ દ્વન્દ્વ

★ લક્ષણ - એક જ શબ્દ બે વાર અથવા તેથી વધારે વાર સાથે આવે અથવા એક જ વર્ગના એક સ્ત્રીલિંગ અને પુલિંગ એમ બે શબ્દો આવે તો તેનો સમાસમાં એક જ પદ રાખી શેષ પદનો લોપ કરવો તે એકશેષ દ્વન્દ્વ સમાસ.

A. એક શબ્દ બે કે વધુ વાર આવે ત્યારે દ્વિવચન કે બહુવચનમાં લખાય.

દા.ત. જિન્ષ્વ જિન્ષ્વ જિન્ષ્વ इति जिनाः ।

घट्श्च घट्श्च = घटौ

B. એક જ વર્ગના સ્ત્રી અને પુરુષ હોય તો પુ. કાયમ રહે. અને જો નપુંસક હોય તો તે કાયમ રહે. દા.ત.

माता च पिता च = पितरौ । ब्राह्मणश्च ब्राह्मणी च = ब्राह्मणौ ।

भ्राता च स्वसा च = भ्रातरौ । तटः तटी तटम् = तटानि ।

→ દ્વન્દ્વ સમાસમાં શબ્દોને ગોઠવવાનો ક્રમ ←

૧. इ, उ कारांत शब्द प्रथम मूकवो.

દા.ત. शकुनिश्च भीमश्च = शकुनिभीमौ । गुरुश्च शिष्यश्च = गुरुशिष्यौ
पञ्च शिष्यगुरू न थाय.

૨. स्वरादि शब्द प्रथम आवे छे.

દા.ત. अश्वश्च रथश्चेति = अश्वरथौ थाय पञ्च.... रथाश्वौ न थाय.

૩. જ્યાં એકથી વધુ સ્વરાદિ શબ્દ હોય ત્યાં અ કારાન્ત શબ્દ પ્રથમ આવે.

દા.ત. इन्द्रश्चाऽग्निश्च = अग्नीन्द्रौ थाय पञ्च इन्द्राग्नी न थाय.

૪. અલ્પ સ્વર અને હ્રસ્વસ્વરવાળા પ્રથમ મૂકાય.

દા.ત. हरिश्च धनंजयश्च = हरिधनंजयौ पञ्च धनंजयहरी न थाय.

कुशश्च काशश्च = कुशकाशौ ।

૫. ઋતુ અને નક્ષત્રના નામ ક્રમ પ્રમાણે, બ્રાહ્મણાદિ જાતિના, આશ્રમના, વેદના નામ ઉચ્ચતાના ક્રમે અને પૂજ્યોના સમુદાયમાં વધુ પૂજનીય સૌ પ્રથમ મૂકાય.

દા.ત. ► हेमन्तशिशिरवसन्ताः

► कृत्तिकारोहिण्यौ

► युधिष्ठिरभीमौ ।

► ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्राः ।

► ब्रह्मचर्यगार्हस्थ्ये ।

► ऋक्सामयजूषि ।

► नमोऽर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायसर्वसाधुभ्यः ।

★ **समास भाटेना ध्यानपात्र नियमो :-**

- १) समासमां जयां संधि थती डोय त्यां संधि करवी अनिवार्य छे.
- २) समासना विग्रहमां छेल्हे ' = ' नी जग्याअे 'इति' शब्द पण वपराय छे.
- ३) विग्रहमां छेल्हे समासपढना अंते जे विभक्ति / वयन डोय (प्रथमा विभक्ति सिवायना) ते विभक्ति / वयनवाणुं तद् नुं रुप मूकवुं.

दा.त. हेमन्तश्च शिशिरश्च वसन्तश्चेति हेमन्तशिशिरवसन्ताः तेषु = हेमन्तशिशिरवसन्तेषु

धातुओ

➤ **गण - ४ - परस्मैपद :-**

आ + राध् = आराधना करवी. [To devote]

शब्दो

❖ **तत्सम शब्दो** ❖

★ **अ कारान्त पुल्लिंग :-**

रोग = रोग, बिमारी [Disease]

शोक = शोक, आघात [Shock]

मनुष्य = मनुष्य, मानव [Human]

स्वर्ग = स्वर्ग, देवलोक [Heaven]

उपाय = उपाय [Plan, remedy]

★ **अ कारान्त नपुंसकलिंग :-**

क्रम = क्रम, परिपाटी [Order]

आरोग्य = स्वस्थता [Health]

रूप = रूप, सुंदरता, सौंदर्य [Beauty]

अध्ययन = भाषवुं, अध्ययन [Study]

★ **आ कारान्त स्त्रीलिंग :-**

अवस्था = परिस्थिति [Situation]

➔ **विशेषण :-**

अपूर्व = अपूर्व, नवुं [Unprecedented]

अद्भुत = अद्भुत, अलौकिक

[Amazing] refuge]

❖ **नूतन शब्दो** ❖

★ **अ कारान्त पुल्लिंग :-**

प्रमाद = आलस [Laziness]

बन्ध = बंधन, कर्मबंध [Tie]

अजीव = जड, निर्जिव [Non-living]

घूक = धुवड [Owl]

काक = कागडो [Crow]

परिताप = त्रास, पीडा [Annoyance]

शुगाल = शियाण [Fox]

★ **अ कारान्त नपुंसकलिंग :-**

ज्ञान = ज्ञानकारी [Information]

दर्शन = श्रद्धा [Faith]

चारित्र = संयम [Renunciation]

बन्धन = बंधन, बंधावुं [Restriction]

व्यसन = संकट [Problem]

शरण = शरण, आधार [Shelter,

★ उ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

हेतु = कारण [Reason]

→ विशेषण :-

अशुभ = बुरा [Bad]

निर्घृण = निर्दयी, क्रूर [Heartless]

वञ्चक = ठगनार [Rogue]

❖ पारिभाषिक शब्दो ❖

→ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

प्रमाद = धर्मानुष्ठानोभां गोलमाल,

[Negligence]

कषाय = ४ छे. क्रोध, मान, माया, लोभ

योग = योग. मन, वचन, कायानी प्रवृत्ति

धर्मास्तिकाय = धर्मास्तिकाय, ચાલવામાં

સહાયક અજીવ દ્રવ્ય

अधर्मास्तिकाय = अधर्मास्तिकाय,

स्थिर રહેવામાં સહાયક અજીવ દ્રવ્ય

આકાશાસ્તિકાય = આકાશાસ્તિકાય,

જગ્યા આપનાર અજીવ દ્રવ્ય

પુદ્ગલાસ્તિકાય = પુદ્ગલાસ્તિકાય,

વર્ણાદિવિશિષ્ટ દ્રવ્ય

★ અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

મિથ્યાત્વ = મિથ્યાત્વ, ખોટા ધર્મમાં

સાચાની બુદ્ધિ

★ इ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-

अविररति = अविररति, પાપનું

પચ્ચક્ષ્ણાણ ન લેવું.

❖ विशेषनामो ❖

★ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

शकटाल = શકટાલ મહામંત્રી

★ इ कारान्त पुल्लिङ्ग :-

आर्यमहागिरि = આર્યમહાગિરિ

इन्द्रभूति = ઈન્દ્રભૂતિગૌતમ ગણધર

अग्निभूति = અગ્નિભૂતિગણધર

वायुभूति = વાયુભૂતિ ગણધર

→ अव्यय :-

अज्जसा = જલ્દીથી [Quickly]

अवश्यं = નક્કી [For sure]

नक्तं = રાત્રિ [Night]

दिवा = દિવસ [Day]

क्रमशः = ક્રમે કરીને [Orderly]

→ व्यंजनांत शब्दो :-

★ शशिन् प्रभास्रे रूप :-

देहिन् = શરીરી, જીવ, મનુષ્ય

[Living being]

मन्त्रिन् = મન્ત્રી, પ્રધાન [Minister]

हस्तिन् = હાથી [Elephant]

आर्यसुहस्तिन् = આર્યસુહસ્તીસૂરિ

दृढप्रहारिन् = દૃઢપ્રહારી

★ मरुत् प्रभास्रे रूप चावे :-

गणभृत् = ગણધર

★ पयस् प्रभास्रे रूप चावे :-

तपस् = તપ, તપશ્ચર્યા [Penance]

(1) સંસ્કૃતનું ગુજરાતી કરો :- (જ્યાં સમાસ છે ત્યાં વિગ્રહ કરી પછી અર્થ કરવો.)

1. મિથ્યાત્વાઽવિરતિ - પ્રમાદ - કષાય - યોગાઃ કર્મણાં બન્ધસ્ય હેતવઃ ।
2. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષસ્ય માર્ગઃ ।
3. ધર્માસ્તિકાયાઽધર્માસ્તિકાયાઽઽકાશાસ્તિકાય-પુદ્ગલાસ્તિકાયા અજીવાઃ ।
4. અવશ્યમેવ હિ સોઢવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભમ્ ।
5. મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં બન્ધમોક્ષયોઃ ।
6. દૃઢપ્રહાર્યંચિન્તયત્ - હા ! મયા નિર્ઘૃણેન દરિદ્રૌ દમ્પતી તાડિતૌ ।
7. ઘૂકો દિવા ન પશ્યતિ, કાકો નક્તં ન પશ્યતિ ।
અપૂર્વઃ કોઽપિ કામાન્ધો, દિવાનક્તં ન પશ્યતિ । ।
8. એતાનિ રોગ - શોક - પરિતાપ - બન્ધન - વ્યસનાનિ દેહિનામ્ અપરાધસ્ય વૃક્ષસ્ય ફલાનિ ।
9. સુખ-દુઃખે, લાભાલાભયોઃ, જયાજયયોઃ ચ મુનિઃ ધર્મે સ્થિરતરો ભવતિ ।

(2) ગુજરાતીનું સંસ્કૃત કરો :- (જ્યાં સમાસ થતો હોય ત્યાં અવશ્ય કરવો.)

1. દેવ-દાનવ-મનુષ્યોએ ભગવાન મહાવીરને વંદન કર્યાં.
2. ધર્મના પાલનથી ક્રમે કરીને આરોગ્ય, રૂપ, સુખ, શાન્તિ, મોક્ષ મળે છે.
3. શકટાલમંત્રીના સ્થૂલિભદ્ર અને શ્રીયક દીકરાઓ તથા યક્ષા-યક્ષદિન્ના - ભૂતા - ભૂતદિન્ના - સેષા - વેષા - રેષા દીકરીઓ હતી.
4. હે ભગવાન્ ! સુખ, દુઃખ, સંપત્તિ, આપત્તિ બધી અવસ્થામાં તું જ મારું શરણ છે.
5. આર્ય મહાગિરિ અને આર્ય સુહસ્તિજીએ જૈન શાસનની અદ્ભુત પ્રભાવના કરી.
6. ઈન્દ્રભૂતિ - અગ્નિભૂતિ - વાયુભૂતિ ભાઈઓ પ્રભુ મહાવીરના ગણધર હતાં.
7. તે પતિ-પત્ની ધર્મને આરાધી સ્વર્ગમાં ગયેલા.
8. અધ્યયન અને તપ આ જ મહાત્માઓનું જીવન છે.

9. મા-બાપને જે ભગવાનની જેમ પૂજે છે, માતા-પિતાની સારી બધી આજ્ઞાઓનું જે પાલન કરે છે, દિવસ રાત તેમની સેવા ચાકરી કરે છે તે દિકરો જલદીથી મોક્ષને મેળવે છે.

(3) ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	વિગ્રહ	સમાસ	અર્થ	કયો સમાસ ?
૧	દેવાશ્વાસુરાશ્વેતિ			
૨	ગઙ્ગા ચ યમુના ચેતિ			
૩	વર્ધમાનશ્ચ નેમિનાથશ્વેતિ			
૪	સૂર્યશ્ચ ચન્દ્રમાશ્વેતિ			
૫	અહશ્ચ રાત્રિશ્વેતિ			

(4) ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	સમાસ	વિગ્રહ	અર્થ	કયો સમાસ ?
૧	વાહ્મનસે			
૨	ઉષ્ટ્રશશમ્			
૩	અહર્નિશમ્			
૪	પિતરૌ			
૫	અર્હત્સિદ્ધાચાર્યૌપાધ્યાયસાધુભ્યઃ			

(5) ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	ગુજરાતી અર્થ	વિગ્રહ	સમાસ	કયો સમાસ ?
૧	મિત્ર અને શત્રુ			
૨	શ્રમણ અને શ્રાવક			
૩	હાથ અને પગ			
૪	સ્વજન અને જ્ઞાન			
૫	પૈસા અને કીર્તિ			

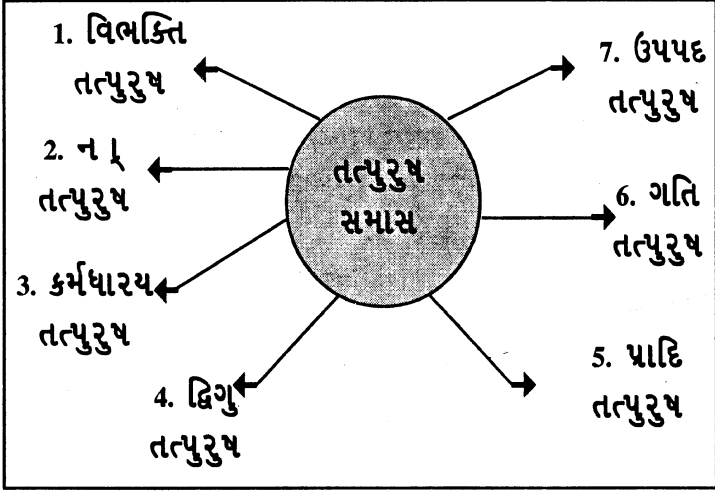
(6) નિમ્નોક્ત વાર્તા વાંચી સંસ્કૃતમાં આપેલ પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં જવાબ આપો :-

અસ્તિ વૃક્ષ-પત્ર-પુષ્પ-ફલ-પક્ષિભિર્યુક્તં નામ્ના બ્રહ્મેતિ વનમ્ । તત્ર કર્પૂરતિલકો નામ હસ્તી । તં દૃષ્ટ્વા સર્વે

સમાસ - [Part-II]

★ તત્પુરુષ સમાસ ★

આ પાઠમાં આપણે સમાસનું મહત્વપૂર્ણ અંગ તત્પુરુષ સમાસ જોઈશું. આ સમાસનો પ્રચુર ઉપયોગ આવશે :-

★ તત્પુરુષ સમાસના કેટલાક સામાન્ય નિયમો :-

- ૧) આ સમાસ ઉત્તરપદ પ્રધાન છે.
- ૨) ઉત્તરપદના લિંગ પ્રમાણે સમાસના રૂપ ચાલે.
- ૩) વિગ્રહ કરતી વખતે ઉત્તરપદને પ્રથમા વિભક્તિ લાગે.
- ૪) ઉત્તરપદ સ્ત્રી. હોય અને એને સ્ત્રીલિંગ બનાવવા માટે આ, ઈ, ઊ લાગેલા હોય તો તે હ્રસ્વ થાય છે. ગો નું ગુ થાય.

દા.ત. (૧) પ્રાપ્તઃ જીવિકામ્ = પ્રાપ્તજીવિકઃ

અર્થ :- આજીવિકાને પામેલો.

(૨) અતિગતઃ માલામ્ = અતિમાલઃ

અર્થ :- માળાને ઓળંગી ગયેલો

(૩) પञ्च गावः = पञ्चगुः

અર્થ :- પાંચ ગાયો

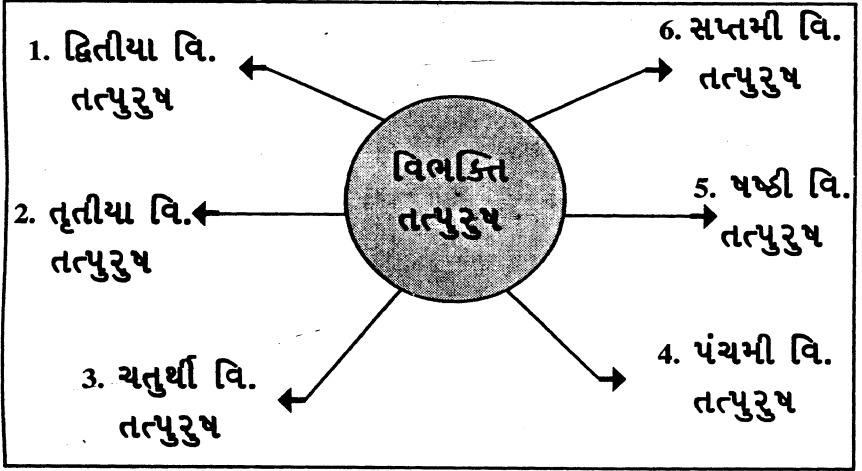
कल्याणपञ्चमीकः आ जग्याअे अंते 'ई' न होवाथी ह्रस्व न थाय.
 જે શબ્દમાં સ્ત્રી. પ્રત્યયના ई के ऊ न होय ते ह्रस्व न थाय.

દા.ત. સુષ્ટુ ધી: = સુધી: અર્થ :- સારી બુદ્ધિ

★ 'આ' નો અ તો થાય જ. દા.ત. અતિમાલ:

૧. વિભક્તિ તત્પુરુષ

➤ લક્ષણ :- પ્રથમા વિભક્તિ સિવાયની છ વિભક્તિથી વિગ્રહ પામનારા તત્પુરુષ સમાસ એ વિભક્તિતત્પુરુષ સમાસ.

* (1) દ્વિતીયાવિભક્તિ તત્પુરુષ સમાસ :-

(A) દ્વિતીયા વિભક્તિવાળા નામનો શ્રિત, અતીત, પતિત, ગત, પ્રાપ્ત, આપન્ન, ગમી તથા બુભુક્ષુ વગેરે ઈચ્છાદર્શક નામ આદિ શબ્દોની સાથે થાય છે.

દા.ત. (૧) જિનં શ્રિત: = જિનશ્રિત: અર્થ :- ભગવાનને આશ્રયીને રહેલ.

(૨) દુ:ખમ્ અતીત: = દુ:ખાતીત: અર્થ :- દુ:ખને ઓળંગી ગયેલ

(૩) સુખમ્ આપન્ન: = સુખાપન્ન: અર્થ :- સુખને પામેલ.

(૪) ગર્તા પતિત: = ગર્તાપતિત: અર્થ :- ખાડામાં પડેલ.

(૫) ગ્રામજ્ઞત: = ગ્રામગત: અર્થ :- ગામમાં ગયેલ

(૬) મોક્ષં પ્રાપ્ત: = મોક્ષપ્રાપ્ત: અર્થ :- મોક્ષને પામેલ

* અહીં આપેલા નિયમોમાંથી વિદ્યાર્થીની શક્તિ-સંયોગ જોઈ યથાયોગ્ય નિયમો જ અધ્યાપકે કરાવવા.

- (૭) નિર્વૃત્તિ ગમી = નિર્વૃત્તિગમી અર્થ :- મોક્ષમાં જનાર
- (૮) અન્ન બુભુક્ષુઃ = અન્નબુભુક્ષુઃ અર્થ:- આહારને વાપરવાની ઈચ્છાવાળો પ્રાપ્ત, આપન્ન શબ્દ પહેલાં પણ મૂકી શકાય.
- દા.ત. પ્રાપ્તો જીવિકાં = પ્રાપ્તજીવિકઃ, જીવિકાપ્રાપ્તઃ
આપન્નો જીવિકાં = આપન્નજીવિકઃ, જીવિકાપન્નઃ
- (B) ક્રોધપણ કાર્ય અથવા સ્થિતિની સાથે પૂર્વપદમાં દ્વિતીયાન્ત કાલવાચી શબ્દ આવે ત્યારે થાય.
- દા.ત. (૧) સંવત્સરં (યાવત) વાસઃ = સંવત્સરવાસઃ
અર્થ :- એક વર્ષ સુધીનો વસવાટ
- (૨) મુહૂર્ત સુખમ્ = મુહૂર્તસુખમ્ અર્થ :- મુહૂર્ત સુધીનું સુખ
- (૩) ક્ષણ સુખમ્ = ક્ષણસુખમ્ અર્થ :- એક ક્ષણ માટેનું સુખ
- (C) અલુક્ સમાસ :-
વિભક્તિના લોપ થયા વિના થતો સમાસ = અલુક્ સમાસ
- દા.ત. પારં ગતઃ = પારઙ્ગતઃ અર્થ :- પાર પામેલ.
- (D) નિત્ય સમાસ :- યદ્વારૂઢઃ (મૂર્ખ) આવા સમાસનો વિગ્રહ ન થાય. જો કરીએ તો અર્થ બદલાઈ જાય. દા.ત. યદ્વામારૂઢઃ = [પલંગ ઉપર ચઢેલો]

(2) તૃતીયા વિભક્તિ તત્પુરુષસમાસ

- [A] તૃતીયાન્ત શબ્દનો પૂર્વ, સદૃશ, સમ, ઊન વાચી તથા કલહ, નિપુણ, મિશ્ર, સ્લક્ષ્ણ વગેરે શબ્દો સાથે થાય. દા.ત.
- (૧) માસેન પૂર્વઃ = માસપૂર્વઃ અર્થ :- મહીના પહેલા
- (૨) માત્રા સદૃશઃ = માતૃસદૃશઃ અર્થ :- માની સમાન.
- (૩) સ્વસ્રા સમઃ = સ્વસૃસમઃ અર્થ :- બહેનની સમાન.
- (૪) માસેન ઊનઃ = માસોનઃ અર્થ :- મહીનો ઓછો
- (૫) વાચા કલહઃ = વાક્કલહઃ અર્થ :- વાણીથી ઝઘડો.
- (૬) વાચા નિપુણઃ = વાગ્નિપુણઃ અર્થ :- વાણીથી હોંશિયાર
- (૭) શર્કરયા મિશ્રઃ = શર્કરામિશ્રઃ અર્થ :- સાકરથી મિશ્ર
- (૮) ધારયા સ્લક્ષ્ણઃ = ધારાસ્લક્ષ્ણઃ અર્થ :- ધારથી તીક્ષ્ણ, સૂક્ષ્મ.
- [B] પૂર્વપદ કારણ હોય અને ઉત્તરપદ કાર્ય હોય ત્યારે પણ તૃતીયા વિભક્તિ તત્પુરુષ સમાસ થાય.
- દા.ત. (૧) વજ્રેણ વ્રણઃ = વજ્રવ્રણઃ અર્થ :- વજ્રથી ઘવાયેલું

[C] પૂર્વપદ કર્તા અથવા સાધન હોય અને ઉત્તરપદ ધાતુસાધિત શબ્દ હોય ત્યારે પણ તૃતીયા વિભક્તિ તત્પુરુષ સમાસ થાય.

દા.ત. (૧) જિનેન રક્ષિતઃ = જિનરક્ષિતઃ અર્થ :- ભગવાન દ્વારા રક્ષાયેલ.
(૨) રામેણ હતઃ = રામહતઃ અર્થ :- રામ દ્વારા હણાયેલ.

[D] 'અર્થ' શબ્દનો અર્થ જ્યારે ધન થતો હોય ત્યારે તૃતીયાન્તનો 'અર્થ' શબ્દ સાથે તૃતીયા વિભક્તિ તત્પુરુષસમાસ થાય. દા.ત.

(૧) ધાન્યેન અર્થઃ = ધાન્યાર્થઃ અર્થ :- અનાજ દ્વારા આવેલા પૈસા.

[E] પૂર્વપદ અને ઉત્તરપદ ખાવાની વસ્તુ હોય તથા પૂર્વપદ એ ઉત્તરપદમાં મિશ્રિત કરી ખાવાની વસ્તુ બનતી હોય ત્યારે તૃતીયાવિભક્તિ તત્પુરુષસમાસ થાય.

દા.ત. ગુડેન (સહ) ધાનાઃ = ગુડધાનાઃ અર્થ:- ગોળની સાથે ધાણા = ગોળધાણા.

આત્મન્ શબ્દનો સંખ્યાપૂરક શબ્દ સાથે તૃતીયા વિભક્તિ સમાસ થાય.

દા.ત. આત્મના પઞ્ચમઃ = આત્મપઞ્ચમઃ

અર્થ :- પોતે જેમાં પાંચમો છે તેવું

દધ્ના (સહ) ઓદનઃ = દધ્યોદનઃ અર્થ :- દહીભાત/દહી સાથે ભાત

► તૃતીયા વિભક્તિ અલુક્ સમાસ :-

(A) ઓજસ્ - અઙ્ગસ્ - સહસ્ - અમ્ભસ્ - તમસ્ આ બધાં શબ્દોની સાથે તૃતીયા વિભક્તિ અલુક્ સમાસ થાય છે.

દા.ત. (૧) ઓજસા કૃતમ્ = ઓજસાકૃતમ્ અર્થ :- પ્રભાવથી કરાયેલ.

(૨) અઙ્ગસા કૃતમ્ = અઙ્ગસાકૃતમ્ અર્થ :- ઝડપથી કરાયેલ.

(૩) સહસા કૃતમ્ = સહસાકૃતમ્ અર્થ :- એકાએક કરાયેલ.

(૪) અમ્ભસા કૃતમ્ = અમ્ભસાકૃતમ્ અર્થ :- પાણી દ્વારા કરાયેલ.

(૫) તમસા કૃતમ્ = તમસાકૃતમ્ અર્થ :- અંધકાર દ્વારા કરાયેલ.

(૬) તપસા કૃતમ્ = તપસાકૃતમ્ અર્થ :- તપશ્ચર્યા દ્વારા કરાયેલ.

(B) જનુષ્ પછી અન્ધ્ શબ્દનો તૃતીયા અલુક્ સમાસ થાય.

દા.ત. જનુષા અન્ધઃ = જનુષાન્ધઃ અર્થ :- જન્માંધ

(C) કોઈનું નામ બનતા હોય ત્યારે મનસાગુપ્તા અને મનસાજ્ઞાયી આ બે અલુક્ સમાસ થાય. પણ, કોઈનું નામ ન હોય તો મનોગુપ્તા અને મનોજ્ઞાયી આવો જ સમાસ થાય.

(૧) મનસાગુપ્તા = મનથી નિયંત્રિત, મનોગુપ્તિથી ગુપ્ત

(૨) મનસાજ્ઞાયી = મનથી જાણનાર.

(3) यतुर्थी विभक्ति तत्पुरुष समास

(A) उत्तरपदमांथी पूर्वपदनी वस्तु बनवानी छेय तो यतुर्थी विभक्ति तत्पुरुष समास थाय.

दा.त. सोनामांथी कुंडल बने.

∴ कुण्डलाय हिरण्यम् = कुण्डलहिरण्यम् अर्थ :- कुंडल माटेनुं सोनुं.

(B) बलि, हित, सुख, रक्षित वगेरे शब्दनी साथे यतुर्थ्यन्त नामनो समास थाय. दा.त.

(१) देवेभ्यो बलिः = देवबलिः अर्थ :- देवो माटे भोग.

(२) शिष्याय हितम् = शिष्यहितम् अर्थ :- शिष्यनुं छित.

(३) बालाय सुखम् = बालसुखम् अर्थ :- बाणक माटेनुं सुष.

(४) पवित्रतायै रक्षितः = पवित्रतारक्षितः अर्थ :- पवित्रता माटे रक्षायेल.

(C) अर्थ = माटे जयां थतुं छेय त्यां अर्थ शब्दनो यतुर्थ्यन्त पद साथे यतुर्थी विभक्ति तत्पुरुष समास थाय. आ समास जेनुं विशेषण बनतो छेय तेना विंगने अने वयनने अनुसारे विग्रहमां इदम् नुं ३प मूक्य छे.

दा.त. (१) जिनाय अयं इक्षुः = जिनार्थः इक्षुः अर्थ :- भगवान माटेनी शेरी.

(२) जिनाय इमे माले = जिनार्थे माले अर्थ :- भगवान माटेनी बे माणा.

(३) जिनाय इमानि पुष्पाणि = जिनार्थानि पुष्पाणि अर्थ :- भगवान माटेना फूलो.

(D) यतुर्थी विभक्ति अलुङ्ग समास :-

(१) परस्मैपदम् (२) आत्मनेपदम् (३) परस्मैभाषा (४) आत्मनेभाषा

(4) पंचमी विभक्ति तत्पुरुष समास

(A) भय, भीत, भीति वगेरे लयवायक शब्दो तथा अपेत, अपोढ, भिन्न, मुक्त, पतित, अपत्रस्त वगेरे शब्दो साथे पंचम्यर्थ नामनो पंचमी विभक्ति तत्पुरुष समास थाय.

दा.त. (१) व्याघ्राद् भयम् = व्याघ्रभयम् अर्थ :- वाघथी लय.

(२) पापाद् भीतः = पापभीतः अर्थ :- पापथी उरेलो.

(३) पापाद् भीतिः = पापभीतिः अर्थ :- पापथी उर.

(४) दुःखाद् अपेतः = दुःखापेतः अर्थ :- दुःख रछित

(५) दुःखाद् अपोढः = दुःखापोढः अर्थ :- दुःख रछित

- (६) घटात् भिन्नः = घटभिन्नः अर्थ :- घडाथी जुद्धो
(७) कर्मभ्यः मुक्तः = कर्ममुक्तः अर्थ :- कर्मोथी छूटी गयेल.
(८) पुस्तकात् पतितः = पुस्तकपतितः अर्थ :- पुस्तक उपरथी पडेल.
(९) दोषाद् अपत्रस्तः = दोषापत्रस्तः अर्थ :- दुर्गुणोथी त्रासेल.

(B) पंचमी विभक्ति अलुक् समास :-

➤ पूर्वपदमां स्तोत्र, अल्प, अन्तिक, दूर तथा तेवा अर्थवाणा शब्दो अने कृच्छ्र वगेरे शब्दो छेय तो अलुक् समास थाय.

- दा.त. (१) स्तोकाद् मुक्तः = स्तोकान्मुक्तः अर्थ :- थोडा माटे बची गयो.
(२) अल्पाद् मुक्तः = अल्पान्मुक्तः अर्थ :- थोडा माटे बची गयेलो.
(३) अन्तिकाद् आगतः = अन्तिकादागतः अर्थ :- पासेथी आवेल.
(४) दूराद् आगतः = दूरादागतः अर्थ :- दूरथी आवेल.
(५) कृच्छ्राद् आगतः = कृच्छ्रादागतः अर्थ :- कठीनाईथी आवेल.

(5) षष्ठी विभक्ति तत्पुरुष समास

(A) षष्ठी अन्तवाणा नामनो बीजा शब्द साथे आ षष्ठी विभक्ति तत्पुरुष समास थाय छे.

- दा.त. राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः अर्थ :- राजानो भाषस.
प्रतिक्रमणस्य समयः = प्रतिक्रमणसमयः अर्थ :- प्रतिक्रमणनो समय.

(B) अपवाद :- कर्ता अर्थमां तू अने अक प्रत्यय लागेला धातुसाधित नाम साथे न थाय. दा.त. (१) घटस्य कर्ता = घटकर्ता आभ न थाय. पञ्ज, पूजक, अध्यापक वगेरे अभुक् शब्दो साथे समास थाय छे.

- दा.त. (१) जिनस्य पूजकः = जिनपूजकः अर्थ :- भगवाननी पूजा करनार.
(२) संस्कृतस्य अध्यापकः = संस्कृताध्यापकः

अर्थ :- संस्कृत भाषावनार.

(C) द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ वगेरे शब्दो ज्यारे समूहना अक भागने सूयवे त्यारे षष्ठी विभक्ति तत्पुरुष समास थाय.

दा.त. (१) द्वितीयं मोदकस्य = द्वितीयमोदकः / मोदकद्वितीयम्
लाडवानो बीजो भाग.

पञ्ज, जो द्वितीय शब्द बीजो भाग न सूयवे पञ्ज बीजवार सूयवे तो समास न थाय. मोदकस्य द्वितीयम् = बीज वारनो लाडवो तो अही समास न थाय.

(D) पूर्व, अपर, अधर, उत्तर અને અર્ધ (અર્ધ શબ્દ નપુ.માં હોય તો જ) ની સાથે એક જ અવયવીસૂચક શબ્દનો ષષ્ઠીતત્પુરુષ સમાસ થાય.

દા.ત. (૧) કાયસ્ય પૂર્વમ્ = પૂર્વકાયઃ અર્થ :-શરીરનો ઉપરનો ભાગ.
(આ સમાસમાં પૂર્વ વગેરે શબ્દ સમાસમાં પૂર્વપદમાં આવે.)

(૨) ન્યગ્રોધસ્ય અર્ધમ્ = અર્ધન્યગ્રોધમ્ અર્થ :- વડનો અડધો ભાગ.
પણ, જો કાય વગેરે શબ્દ બહુવચનમાં હોય તો તેની સાથે પૂર્વ વગેરેનો આ સમાસ ન થાય.

દા.ત. છાત્રાણામ્ પૂર્વમ્ અહીં સમાસ ન થાય. કારણ કે પૂર્વ શબ્દ વિદ્યાર્થીઓના અવયવને સૂચવતો નથી. તથા અર્ધ શબ્દ જો પુલ્લિંગમાં આવે તો અર્ધ શબ્દ પાછળ મૂકાય.

દા.ત. (૧) ગ્રામસ્ય અર્ધઃ = ગ્રામાર્ધઃ થાય. પણ અર્ધગ્રામઃ ન થાય.

(E) દિવસ વગેરેનો ભાગ દર્શાવતા શબ્દો સાથે પણ આ સમાસ થાય.

દા.ત. (૧) નિશાયાઃ મધ્યમ્ = મધ્યનિશા અર્થ :- મધ્યરાત્રિ

(૨) અહ્નઃ પૂર્વમ્ = પૂર્વાહ્નમ્ અર્થ :- દિવસનો પૂર્વ ભાગ, સવાર.

(F) ઘટના બન્યા પછી વીતેલા સમયસૂચક શબ્દનો ઘટના સૂચક શબ્દ સાથે ષષ્ઠી વિભક્તિ તત્પુરુષ સમાસ થાય. દા.ત.

(૧) સંવત્સરં દીક્ષિતસ્ય = સંવત્સરદીક્ષિતઃ અર્થ :- દીક્ષા લીધે એક વર્ષ થવું.

(૨) માસઃ જાતાયાઃ = માસજાતા અર્થ :- જન્મે એક મહિનો થયો છે જેને

(G) ષષ્ઠી વિભક્તિ અલુક સમાસ :-

→ નિંદા અર્થમાં - ચૌરસ્યકુલમ્, દેવાનાંપ્રિયઃ (મૂર્ખ)

→ સગપણ ધરાવતા શબ્દોમાં

પિતુઃપુત્ર = પિતાનો પુત્ર.

➤ અપવાદ :- માતુઃ સ્વસા = માતુઃષ્વસા / માતુઃસ્વસા / માતૃષ્વસા
અર્થ :- માતાની બહેન.

(૨) સ્વસુઃ પતિઃ = સ્વસૃપતિઃ / સ્વસુઃપતિઃ અર્થ :- બહેનનો પતિ

→ દ્રષ્ટાંતો :- (૧) વાચોયુક્તિઃ = વાણીનો ઉપાય

(૨) દિવસ્પતિઃ = સૂર્ય, દિવસનો માલિક

(૩) દિશોદણ્ડઃ = આકાશમાં દંડાકારે તારાનો દેખાવ

(૪) બૃહસ્પતિઃ = સુરગુરુ

(૫) પશ્યતોહરઃ = સોની અથવા દેખતા જ ચોરી કરનાર

૬. સપ્તમી વિભક્તિ તત્પુરુષસમાસ

[A] પદુ, પण्डित, कुशल, प्रवीण, सिद्ध आदि शब्दोनो पूर्वपदना सप्तम्यन्त शब्द साथे सप्तमी विभक्ति तत्पुरुष समास थाय छे.

દા.ત. (૧) સંયમે પદુ: = સંયમપદુ: અર્થ :- સંયમમાં હોશિયાર

(૨) શાસ્ત્રે પण्डित: = શાસ્ત્રપण्डित: અર્થ :- શાસ્ત્રમાં પંડિત

(૩) ધર્મે कुशल: = ધર્મकुशल: અર્થ :- ધર્મમાં કુશલ

(૪) કાર્યે प्रवीण: = કાર્યप्रवीण: અર્થ :- કામમાં હોશિયાર

(૫) વિદ્યાયાં सिद्ध: = વિદ્યાसिद्ध: અર્થ :- વિદ્યા જેને સિદ્ધ હોય તે

➤ મિત્રો ! અહીં નિયમો ઘણાં છે માટે કેટલાંક દ્રષ્ટાંતો તમને આપી દઈએ છીએ જેથી વાંચનમાં તકલીફ ન પડે. વિશેષ જિજ્ઞાસુએ વ્યાકરણાદિનો અભ્યાસ કરવો.

➔ पूर्वाह्णे कृतम् = पूर्वाह्णकृतम् અર્થ :- સવારે કરેલું

➔ पुरुषेषु उत्तम: = पुरुषोत्तम: અર્થ :- પુરુષોમાં ઉત્તમ

➔ तीर्थे काक: = तीर्थकाक: અર્થ :- તીર્થમાં કાગડા જેવો, અતિલોભી.

➔ कूपे मण्डूक: इव = कूपमण्डूक: અર્થ :- કૂવાના દેડકા જેવો-ટૂંકી દષ્ટિવાળો

➔ समराङ्गणे सिंह: = समराङ्गणसिंह અર્થ :- રણમોરચામાં સિંહ

[B] સપ્તમી વિભક્તિ અલુક્ સમાસ :-

1. કેટલાંક દ્રષ્ટાંતો :-

➔ નિંદા અર્થમાં :-

(૧) गेहेशूर: = ઘરમાં શૂરવીર (૨) पात्रेकुशल: = ખાવામાં કુશળ

(૩) गोष्ठेशूर: = વાતો કરવામાં શૂરવીર (૪) गेहेनदी = ઘરમાં વાચાળ.

2. અન્ય અલુક્ સમાસો :-

(૧) युधिष्ठिर: = યુદ્ધમાં સ્થિર

(૨) कण्ठेकाल: = ગળામાં ઝેર હોય જેને, શંકર

(૩) उरसिलोमा: = છાતી ઉપરના વાળ

(૪) पङ्केरुह: = કાદવમાં ઉગનાર કમળ

(૫) स्तम्बेरम: = હાથી

(૬) कर्णेजप: = કાનમાં જપનાર, ચાડીયો, યુગલીખોર

(૭) खेचर: = આકાશમાં ચાલનાર-પંખી, વિદ્યાધર

(૮) जलेशय: = પાણીમાં સૂનાર, માછલી.

- (૯) પ્રાવૃષિજઃ = ચોમાસામાં ઉત્પન્ન થનાર દેડકો.
 (૧૦) શરદિજઃ = શરદઋતુમાં ઉત્પન્ન થનાર
 (૧૧) કાલેજઃ = કાળમાં-યોગ્ય સમયે ઉત્પન્ન થનાર
 (૧૨) દિવિજઃ = દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થનાર

૩. વૈકલ્પિક અલુક્ક સમાસ :-

- (૧) વર્ષેજઃ / વર્ષજઃ = એક વર્ષમાં ઉત્પન્ન થનાર
 (૨) ઋણેજઃ / ઋણજઃ = આકાશમાં સૂનાર
 (૩) ગ્રામેવાસઃ / ગ્રામવાસઃ = ગામડામાં વસવાટ
 (૪) પૂર્વાહ્ણેકાલઃ / પૂર્વાહ્ણકાલઃ = સવારમાં યોગ્ય સમય
 ➤ આ પ્રમાણે બીજા પણ અલુક્ક સમાસો સંભવી શકે છે. તે-તે તમારે સમજી લેવા.
 ➤ ટૂંકમાં, વિગ્રહમાં બીજી-ત્રીજી વગેરે જે વિભક્તિ હોય તેનો સમાસ કરતાં ક્રમે કરીને બીજી વિભક્તિ તત્પુરુષ સમાસ... વગેરે થાય.

* * * વિભક્તિ તત્પુરુષ સમાસ સંપૂર્ણ * * *

૨. નજ્ તત્પુરુષ

- પૂર્વપદમાં નજ્ નો ઉત્તરપદમાં બીજા શબ્દ સાથે નજ્ તત્પુરુષ સમાસ થાય છે. નજ્ = ન સમજવો. આ સમાસમાં.....

[A] ઉત્તરપદ જો વ્યંજનથી શરૂ થતું હોય તો ન ના સ્થાને અ ઉમેરવો અને સ્વરથી શરૂ થતું હોય તો ન ના સ્થાને અન્ મૂકવો.

- દા.ત. (૧) ન યોગ્યઃ = અયોગ્યઃ અર્થ :- અયોગ્ય, યોગ્ય નહીં.
 (૨) ન અશનમ્ = અનશનમ્ અર્થ :- ન ખાવું, અનશન.
 (૩) ન આદરઃ = અનાદરઃ અર્થ :- અનાદર, આદર ન હોવો તે

[B] કેટલાંકમાં ન જ રહે. જેમકે

- (૧) નખ્રાટ્ = વાદળ (૨) નપાત્ = રક્ષા કરનાર
 (૩) નાકમ્ = સ્વર્ગ (કં = સુખ ન કં = અકં દુઃખ, ન અકં યત્ર = નાકમ્ = સ્વર્ગ, જ્યાં દુઃખ નથી તે)
 (૪) નાસત્યમ્ = સાચું (ન અસત્યમ્ = નાસત્યમ્ = સાચું)
 (૫) નકુલઃ = નોળિયો

[C] डेटवांकमां विकल्पे 'न' रडे.

नगः अथवा अगः = पर्वत डे वृक्ष.

[D] अनियमित नञ् तत्पुरुष समास :-

(१) न पन्थाः = अपन्थाः, अपथम् = उन्मार्ग

न पुमान् न स्त्री = नपुंसकः = नपुंसक, न पुरुष न स्त्री.

उदाहरण

(1) भूटती विगतो पूरो.

नं.	विग्रह	समास	अर्थ	क्यो समास ?
१	न अर्थः			
२	न औषधिः			
३	न उद्यानम्			
४	न उचितम्			
५	न विनाशः			

(2) भूटती विगतो पूरो :-

नं.	समास	विग्रह	अर्थ	क्यो समास ?
१	यौवनप्राप्तः			
२	भूमिपतितः			
३	असिहतः			
४	राक्षसाऽपत्रस्तः			
५	महावीरभक्तः			

(3) भूटती विगतो पूरो :-

नं.	विग्रह	समास	अर्थ	क्यो समास ?
१	सेवायां कुशलः			
२	गुरोः भयम्			
३	अन्तिकाद् आगतः			
४	जिनाय इदं			
५	धेनवे रक्षितम्			

સમાસ - [Part - III]

૩. કર્મધારય તત્પુરુષ

► **લક્ષણ :-** વિશેષણવાચી અને વિશેષ્યવાચી શબ્દો વચ્ચે પ્રથમા વિભક્તિમાં થતો સમાસ = કર્મધારય સમાસ.

દા.ત. (૧) ઉત્તમઃ જનઃ = ઉત્તમજનઃ અર્થ :- સારો માણસ

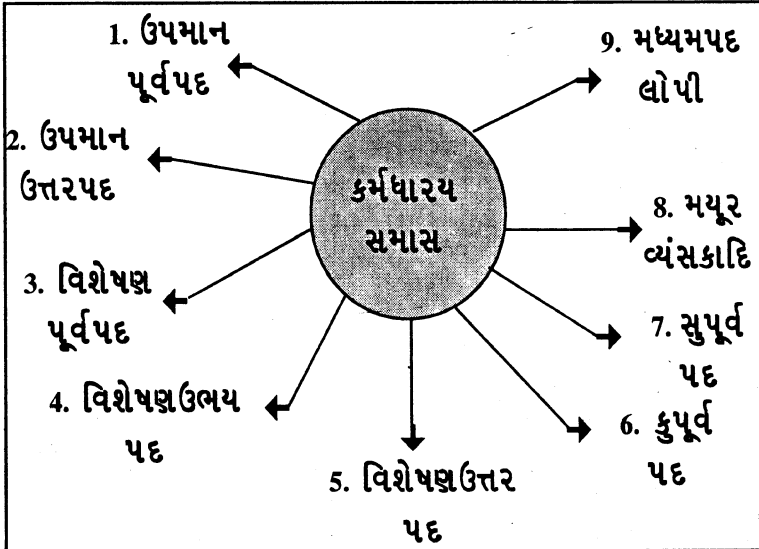
(૨) ચન્દ્રઃ ઇવ ડ્વજ્જ્વલઃ = ચન્દ્રોજ્જ્વલઃ અર્થ :- ચન્દ્ર જેવો ઉજ્જ્વલ

★ **કર્મધારય શબ્દનો અર્થ :-**

કર્મ = ક્રિયા અને ધારય = આધાર. ક્રિયાનો આધાર કેવલ ઉત્તરપદ ન હોય પણ આખો સમાસ હોય તે કર્મધારય.

દા.ત. કૃષ્ણસર્પઃ ગચ્છતિ = કાળો સાપ જાય છે.

અહીં ગમનક્રિયાનો આધાર એકલો સાપ નથી, પણ કાળો સાપ છે.

★ જે વસ્તુ સરખાવાય તે ઉપમેય. જેની સાથે સરખાવાય તે ઉપમાન અને બંનેમાં જે સરખાવણું તે સાધારણ ધર્મ.

દા.ત. ચન્દ્ર જેવું ઉજ્જ્વલ મોઢું. ચન્દ્ર એ ઉપમાન, મુખ એ ઉપમેય અને

ઉજ્જવળતા એ સાધારણ ધર્મ.

(1) ઉપમાન પૂર્વપદ કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ :-

- પૂર્વપદમાં ઉપમાનનો ઉત્તરપદમાં સાધારણ ધર્મ દર્શક પદ સાથે આ સમાસ થાય છે.

દા.ત. ઘનઃ ઇવ શ્યામઃ = ઘનશ્યામઃ અર્થઃ:-વાદળ જેવા કાળા, કૃષ્ણ.

- (૨) વિદ્યુત્ (ઉપમાન) ઇવ ચપલઃ (સાધારણ ધર્મ) = વિદ્યુચ્ચપલઃ = વિજળી જેવો ચપળ.

(2) ઉપમાન ઉત્તરપદ કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ :-

પૂર્વપદમાં ઉપમેય હોય અને ઉત્તરપદમાં ઉપમાન હોય અને સાધારણ ધર્મનો ઉલ્લેખ ન હોય તો આ સમાસ થાય.

દા.ત. પુરુષવ્યાઘ્રઃ = પુરુષ (ઉપમેય), વ્યાઘ્ર (ઉપમાન)

- આ સમાસના બે રીતે વિગ્રહ થાય :-

(૧) પુરુષઃ વ્યાઘ્રઃ ઇવ = પુરુષ વાઘ જેવો છે.

આ વિગ્રહ કરો તો સમાસ ઉપમા અલંકાર કહેવાય. અને...

(૨) પુરુષઃ એવ વ્યાઘ્રઃ = પુરુષ જ વાઘ છે. તો રૂપક અલંકાર કહેવાય.

આ રીતે (૧) મુખં ચન્દ્રઃ ઇવ = મોઢું ચન્દ્ર જેવું = મુખચન્દ્રઃ

(૨) મુખં એવ ચન્દ્રઃ = મોઢું જ ચન્દ્ર = મુખચન્દ્રઃ

ઈત્યાદિ સમાસ સમજી લેવા.

Note :- પહેલા બે સમાસમાં વિશેષતા

- પહેલા સમાસમાં સાધારણ ધર્મનો ખાસ ઉલ્લેખ છે. બીજામાં ઉલ્લેખ નથી. જો સાધારણ ધર્મનો ઉલ્લેખ હોય તો તેની સાથે પ્રથમ સમાસ જ થાય

દા.ત. ઘનઃ ઇવ શ્યામઃ કૃષ્ણઃ અહીં ઘનશ્યામઃ કૃષ્ણઃ એમ થાય પરન્તુ કૃષ્ણઘનઃ એમ બીજો સમાસ ન થાય.

(3) વિશેષણ પૂર્વપદ કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ :-

વિશેષણ પૂર્વપદનો ઉત્તરપદમાં વિશેષ્ય સાથે આ સમાસ થાય.

દા.ત. નીલં ચ તદ્ ઉત્પલં ચ = નીલોત્પલમ્ । અર્થ :- લીલું કમળ મહતી ચ સા સતી ચ = મહાસતી ।

ગમ્भीરશ્વાસૌ નાદશ્ચ = ગમ્भीરનાદઃ અર્થ :- ગંભીર અવાજ

- ત્રણેય લિંગમાં તદ્ ના રૂપોથી વિગ્રહ થાય છે. માત્ર પું. એકવચનમાં અસૌ થી વિગ્રહ થાય છે.

દા.ત. ભક્તાશ્ચ તે અમરાશ્ચ = ભક્તામરાઃ । અર્થ :- ભક્ત દેવો

(4) विशेषज्ञ उभयपद कर्मधारय तत्पुरुष समास :-

- A. अन्ने पद विशेषज्ञ छेय त्यारे थाय.
दा.त. शीतं च तद् उष्णं च = शीतोष्णम् ।
अर्थ :- कंईक ठंडु, कंईक गरम.
- B. अेक ज व्यक्तिअे करेल बे कार्य अतावनार विशेषज्ञरूप बे कृदन्त छेय, तेमांथी प्रथम कृदन्त आगणनी क्रिया अतावे अने द्वितीय कृदन्त तेनी पाछण थयेली क्रिया अतावे त्यारे थाय.
दा.त. > आदौ स्नातः पश्चात् अनुलिप्तः = स्नातानुलिप्तः ।
अर्थ :- पडेलां स्नान कर्युं पछी माखिश करी
> आदौ पीतम् पश्चात् उद्दीर्णम् = पीतोद्दीर्णम् ।
अर्थ :- पडेलां पीधुं पछी ऊलटी करी.
> आदौ वन्दितः पश्चात् पूजितः = वन्दितपूजितः ।
अर्थ :- पडेलां वंदन कर्यां पछी पूजा करी.
- C. ते ज प्रमाणे अेक भूतकृदन्त अने तेना पछी तेनो ज निषेध अतावनार अ के अन् थी शरु थतुं भूतकृदन्त आवे त्यारे पज्ञ आ समास थाय
दा.त. कृतम् च तद् अकृतम् च = कृताकृतम् ।
अर्थ :- कंईक करेलुं कंईक न करेलुं.

(5) विशेषज्ञ उत्तरपद कर्मधारय तत्पुरुष समास :-

- A. पूर्वपदमां विशेष्य अने उत्तरपदमां विशेषज्ञ आवे त्यारे आ कर्मधारय समास थाय.
दा.त. इभयुवतिः अर्थ :- छाथझी, गोधेनुः अर्थ :- दुध देती गाय,
अग्निस्तोकः अर्थ :- थोडे अग्नि.
- B. मतल्लिका, मचर्चिका, प्रकाण्डम्, उद्धः, तल्लजः आ पांच शब्दो प्रशंसा-श्रेष्ठ अर्थमां उत्तरपदमां आवे अने पोताना लिंगमां ज रडे छे.
दा.त. ब्राह्मणेषु श्रेष्ठः = ब्राह्मणमतल्लिका = श्रेष्ठ ब्राह्मण.
गोमचर्चिका = श्रेष्ठ गाय. गोतल्लजः = श्रेष्ठ गाय.
गवोद्धः = श्रेष्ठ गाय. धर्मप्रकाण्डम् = श्रेष्ठ धर्म.
- C. निन्दनीय वस्तुना अथवा व्यक्तिना कर्मधारय समासमां विशेषज्ञ उत्तरपदमां आवे.
दा.त. वैयाकरणखसूचिः अर्थ :- व्याकरणशास्त्रमां डकोण.
> डेटलांक अपवाद्यो :-
→ अमुक शब्दो उत्तरपदना अदले पूर्वपदमां पज्ञ आवे.

દા.ત. (૧) કુત્સિતો રાજા = કિંરાજા અર્થ :- ખરાબ રાજા
(૨) કુત્સિતઃ કુલાલઃ = આળકકુલાલઃ અર્થ :- ખરાબ કુંભાર

→ પૂજ્ય વસ્તુ પૂર્વપદમાં આવે.

દા.ત. નૃપવૃન્દારકઃ અર્થ :- રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ

→ અમુક શબ્દો ઉત્તરપદ - પૂર્વપદ બેયમાં આવતા હોય.

દા.ત. (૧) નેત્રકાણઃ / કાણનેત્રઃ = કાણો

(૨) પાદખજ્જઃ / ખજ્જપાદઃ = ખોડો

(૩) હસ્તકુળ્લઃ / કુળ્લહસ્તઃ = હાથ જેના કુંઠિત થઈ ગયા છે.

(૪) શરીરગૌરઃ / ગૌરશરીરઃ = ઉજ્જવળ શરીરવાળો

(૫) શરીરવૃદ્ધઃ / વૃદ્ધશરીરઃ = ઘરડા શરીરવાળો

→ માત્ર પૂર્વપદમાં જ આવે :-

(૧) એકસ્વાસૌ નાથસ્વ = એકનાથ = એક જ માલિક

(૨) સર્વે ચ તે જિનાસ્વ = સર્વજિનાઃ = બધાં ભગવાન

(૩) પુરાણજ્વ તત્ જ્ઞાનજ્વ = પુરાણજ્ઞાનમ્ = જૂનું જ્ઞાન

(૪) પ્રથમજ્વ તદ્ ગૃહજ્વ = પ્રથમગૃહમ્ = પહેલું ઘર

→ વિશેષ :-

અપસ્વાસૌ અર્ધસ્વ = પસ્વાર્ધઃ = પાછળનું અડધું, બીજું અડધું.

→ સત્, મહત્, પરમ, ઉત્તમ, ઉત્કૃષ્ટ = પૂજ્ય વસ્તુ કે વ્યક્તિવાચક શબ્દ હોય તો નિયમા સત્ વગેરે શબ્દો પૂર્વપદમાં આવે.

દા.ત. સંસ્વાસૌ પુરુષસ્વ = સત્પુરુષઃ = સજ્જન પુરુષ.

મહાસ્વાસૌ પુરુષસ્વ = મહાપુરુષઃ = મહાપુરુષ.

(6) કુપૂર્વપદ કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ :-

1 ખરાબ અર્થમાં પણ કર્મધારય સમાસ થાય. કુત્સિત ના સ્થાને કુ પૂર્વપદમાં આવે છે. દા.ત. કુત્સિતઃ પુત્રઃ = કુપુત્રઃ અર્થ :- ખરાબ દીકરો.

કેટલાંક ધ્યાનપાત્ર સમાસો :-

(૧) કુત્સિતોઽશ્વઃ = કદશ્વઃ = ખરાબ ઘોડો.

(૨) ઇષત્ પન્થાઃ = કાપથમ્ = કંઈક રસ્તો છે. (ઇષત્ = થોડું)

(૩) ઇષત્ જલં = કાજલમ્ = કંઈક પાણી છે.

(૪) કુત્સિતઃ પુરુષઃ = કાપુરુષઃ / કુપુરુષઃ = ખરાબ માણસ

(૫) ઇષત્ ઉષ્ણમ્ = કવોષ્ણમ્ / ક્વોષ્ણમ્ / કોષ્ણમ્ / કદુષ્ણમ્ =
કંઈક ગરમ

ઇષદ્ શબ્દ સાથે પણ આ સમાસ થાય.દા.ત. ઇષદ્રક્તમ્ = કંઈક લાલ.

સરલ સંસ્કૃતમ્-૧ ૨૩૫ ૫૧૬-૨૯

(7) **સુપૂર્વપદ કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ :-**

➤ શોભન, સાધુ, સુષ્ટુ કે સમ્યગ્ શબ્દથી વિગ્રહ થતો હોય, પ્રશંસા સૂચિત થતી હોય ત્યારે આ સમાસ થાય. અને સુ શબ્દ પૂર્વપદમાં લાગે.

દા.ત. (૧) શોભન: ધર્મ = સુધર્મ: અર્થ :- સારો ધર્મ.

(૨) સાધુ વચનમ્ = સુવચનમ્ અર્થ :- સારું વચન

(8) **મયૂરવ્યંસકાદિ કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ અથવા**

અનિયમિત કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ :-

➤ અનિયમિત કર્મધારય સમાસોમાં 'મયૂરવ્યંસક' સમાસ પહેલો હોવાથી મયૂરવ્યંસકાદિ સમાસ આ રીતે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. આવા સમાસોમાં વિશેષ્ય પૂર્વપદમાં આવે ઈત્યાદિ ઘણી અનિયમિતતા છે. કેટલાંક દ્રષ્ટાંતો જોઈએ :-

(૧) મયૂરશ્વાસૌ વ્યંસકશ્ચ = મયૂરવ્યંસક: = ઠગારો મોર

(૨) અધમ: નર: = નરાધમ: = અધમ માણસ

(૩) વિશિષ્ટમ્ તેજ: = તેજોવિશેષ: = વિશેષ પ્રકારનું તેજ

(૪) અન્યં નગરમ્ = નગરાન્તરમ્ = બીજું નગર

(૫) અન્યાનિ જન્માનિ = જન્માન્તરાણિ = બીજાં જન્મો

(૬) ઉદક્ચ અવાક્ચ = ઉચ્ચાવચમ્ = ઊંચુંનીચું

(૭) ઉદક્ચ નીચઞ્ચ = ઉચ્ચાનીચમ્ = ઊંચુંનીચું

(૮) નાસ્તિ કિઞ્ચન અસ્ય = અકિઞ્ચન: = જેનું કંઈ ન હોય.

(૯) નાસ્તિ કુતો ભયમ્ અસ્ય = અકુતોભયમ્ = જેને ક્યાંયથી પણ ભય ન હોય.

(૧૦) અશ્નીત પિબત ઇત્યેવં સતતં યત્રાભિધીયતે સા = અશ્નીતપિબતા = જ્યાં 'ખાઓ-પીઓ' એવું સતત કહેવામાં આવે.

(૧૧) અહં - અહં ઇતિ યસ્યાં ક્રિયાયામ્ભિધીયતે સા = અહમહમિકા / અહંપૂર્વિકા = પહેલાં હું - પહેલાં હું - આ પ્રમાણે જેમાં કહેવામાં આવે તે.

(૧૨) કાં દિશઙ્ગચ્છામીતિ મન્યતે ય: = કાન્દિશીક:
= ક્યાં જઈ ? આ પ્રમાણે વિચારનાર, દિગ્મૂઢ.

(9) **મધ્યમપદ લોપી કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ :-**

➤ જેમાં પૂર્વપદ સામાસિકપદ હોય અને ઉત્તરપદ સાથે સમાસ થતી વખતે સામાસિક પૂર્વપદના છેલ્લા પદનો લોપ થાય તે સમાસ.

દા.ત. (૧) શાકઃ પ્રિયઃ યસ્ય સઃ = શાકપ્રિયઃ (બહુવીહિ)		
શાકપ્રિયઃ	પાર્થિવઃ =	શાકપાર્થિવઃ
↓	↓	↓
સામાસિકપદ	ઉત્તરપદ	મધ્યમપદનોલોપ

અર્થ :- શાક જેને પ્રિય હોય તેવો રાજા.

- (૨) કસ્તુરીપ્રધાનઃ મૃગઃ = કસ્તુરીમૃગઃ = કસ્તુરી જેમાં મુખ્ય છે તેવું હરણ.
 (૩) મેરુનામા પર્વતઃ = મેરુપર્વતઃ = મેરુ નામનો પર્વત.
 (૪) હિમાલયનામા પર્વતઃ = હિમાલયપર્વતઃ = હિમાલય નામનો પર્વત.
 (૫) કલ્પપૂરકો વૃક્ષઃ = કલ્પવૃક્ષઃ = ઈચ્છા પૂરનાર વૃક્ષ

* * * કર્મધારય તત્પુરુષ સમાસ સંપૂર્ણ * * *

૪. દ્વિગુ તત્પુરુષ સમાસ

જેમાં પૂર્વપદમાં સંખ્યાવાચક વિશેષણ હોય તથા સમાસમાં સમૂહની વિવક્ષા હોય તો આ સમાસ થાય અને નપુંસક એકવચનમાં આવે.

દા.ત. ત્રયાણાં ભુવનાનાં સમાહારઃ = ત્રિભુવનમ્ અર્થ :- ત્રણ ભુવન

પજ્વાનાં પાત્રાણાં સમાહારઃ = પજ્વપાત્રમ્ અર્થ :- પાંચ પાત્રાનો સમૂહ

► નિયમ :- ૧. ઉત્તરપદમાં અંતે અ હોય તો ઈ થાય અને સ્ત્રીલિંગમાં આવે.

દા.ત. ત્રયાણાં લોકાનાં સમાહારઃ = ત્રિલોકી અર્થ :- ત્રણ લોક

પજ્વાનાં વટાનાં સમાહારઃ = પજ્વવટી = પાંચ વડલાઓનો સમૂહ.

અષ્ટાનાં અધ્યાયાનાં સમાહારઃ = અષ્ટાધ્યાયી = આઠ અધ્યાયવાળું સૂત્ર પાણિનિ વ્યાકરણ.

પરન્તુ પાત્ર અને ભુવન શબ્દ ઉત્તરપદમાં હોય તો ઉપરોક્ત મુજબ જ થાય.

દા.ત. પજ્વપાત્રમ્ = પાંચ પાત્રા

૨. ઉત્તરપદમાં અંતે આ, અક્ષ, અજ્ઞ હોય તો વિકલ્પે ઈ થાય.

દા.ત. પજ્વાનાં ખટ્વાનાં સમાહારઃ પજ્વખટ્વી / પજ્વખટ્વમ્

અર્થ :- પાંચ ખાટલાઓનો સમૂહ.

પજ્વાનામજ્ઞાનાં સમાહારઃ = પજ્વાજ્ઞી અર્થ :- પાંચ અંગોનો સમૂહ

૩. ઉત્તરપદમાં અંતે દીર્ઘ સ્વર હોય તો તત્પુરુષના સામાન્ય નિયમથી હ્રસ્વ થાય.

દા.ત. સપ્તાનાં પૃથ્વીનાં સમાહારઃ इति सप्तपृथ्वि अर्થ :- સાત પૃથ્વી

પજ્વગુ : અર્થ :- પાંચ ગાયો

- **Note :-** पूर्वपद कोर्ण दिशावायक के संख्या वायक शब्द डोय अने आणो सभास कोर्ण विशेष नाम थतुं डोय तो द्विगु सभास न थाय, कर्मधारय ज थाय.

द।त. सप्त च ते ऋषयश्च = सप्तर्षयः अर्थ :- सप्तर्षि तारा
 पञ्च ते जनाश्च = पञ्चजनाः अर्थ :- पांच पांडव
 उत्तरश्चासौ ध्रुवश्च = उत्तरध्रुवः अर्थ :- उत्तरध्रुव

स्वाभ्यास

(1) भूटती विगतो पूरो.

नं.	सभास	विग्रह	अर्थ	क्यो सभास ?
१	कुदेशः			
२	विद्वत्प्रकाण्डम्			
३	भुक्तनिद्रितः			
४	नृसिंहः			
५	कृष्णसर्पः			
६	कदन्नम्			
७	परमभक्तः			
८	उत्कृष्टलेखकः			
९	अन्तिमजिनः			

(2) भूटती विगतो पूरो.

नं.	विग्रह	सभास	अर्थ	क्यो सभास ?
१	महावीरनामा जिनः			
२	कुत्सितः कुलालः			
३	वैयाकरणश्चासौ खसूचिश्च			
४	पीतं च तद् अपीतं च			
५	महाश्चासौ राजा च			
६	आदौ पीतं पश्चात् भुक्तं			
७	रक्तं च तद् पुष्पञ्च			
८	ना एव व्याघ्रः			
९	भक्ताश्च ते जनाश्च			

સમાસ - [Part - IV]

૫. પ્રાદિ તત્પુરુષ સમાસ

- (૧) પૂર્વપદમાં પ્ર, અપ, સમ્, અનુ, તિરસ્, અવ, વિ, અતિ, પરિ, પ્રતિ, ઉપ વગેરે ઉપસર્ગ હોય અને ઉત્તરપદ કોઈ નામ હોય ત્યારે પ્રાદિતત્પુરુષ સમાસ થાય અને તે વિશેષણ બને છે.
- (૨) ઉત્તરપદ પ્રથમાન્ત વિશેષણ હોય ત્યારે પ્રાયઃ પૂર્વપદ અવ્યયરૂપ હોઈ શકે.
દા.ત. અત્યન્તં તેજસ્વી = અતિતેજસ્વી = અત્યંત તેજસ્વી
- (૩) પૂર્વપદમાં ઇષત્ અવ્યયનો આ થાય છે.
દા.ત. ઇષદ્ રક્તમ્ = આરક્તમ્ = કંઈક લાલ
- (૪) ઉપસર્ગમાં વિભક્તિનું વર્ગીકરણ :-
- ❖ **પ્રથમા વિભક્તિ :-**
- (૧) પ્રકૃષ્ટઃ આચાર્યઃ = પ્રાચાર્યઃ = મુખ્ય આચાર્ય.
(૨) પ્રકૃષ્ટા ગતિઃ = પ્રગતિઃ = ઉન્નતિ.
(૩) અતિશયઃ માની = અતિમાની = અત્યંત અભિમાની.
- ❖ **દ્વિતીયા વિભક્તિ :-**
- (૧) અતિક્રાન્તઃ માલામ્ = અતિમાલઃ = માળાને ઓળંગી ગયેલ.
(૨) અતિક્રાન્તઃ મર્યાદામ્ = અતિમર્યાદઃ = મર્યાદાને ઓળંગી ગયેલ.
- ❖ **તૃતીયા વિભક્તિ :-**
- (૧) અર્થેન સઙ્ગતઃ = અર્થસઙ્ગતઃ = અર્થથી યુક્ત
(૨) અનુગતમ્ અર્થેન = અન્વર્થ = અર્થથી સંગત, યોગ્ય.
(૩) અર્થેન વિયુક્તમ્ = વ્યર્થ = નકામું, વ્યર્થ, અર્થ રહિત.
- ❖ **ચતુર્થી વિભક્તિ :-**
- (૧) પરિગ્લાનઃ અધ્યયનાય = પર્યધ્યયનઃ = અધ્યયન માટે થાકેલો.
(૨) સહ્ગ્રામાય ઉદ્યુક્તઃ = ઉત્સહ્ગ્રામઃ = યુદ્ધ માટે તૈયાર.
- ❖ **પંચમી વિભક્તિ :-**
- (૧) વિગતમ્ અર્થાત્ = વ્યર્થમ્ = નકામું, ફોગટ.
(૨) અપક્રાન્તઃ સિદ્ધાન્તાત્ = અપસિદ્ધાન્તઃ = સિદ્ધાન્તની બહાર નીકળી ગયેલું.

- (૩) નિષ્ક્રાન્તઃ મર્યાદાયાઃ = નિર્મર્યાદઃ = મર્યાદામાંથી નીકળી ગયેલ.
 (૪) નિર્ગતઃ આશાયાઃ = નિરાશઃ = આશામાંથી નીકળી ગયેલ.
 (૫) ઉદ્ગતઃ માર્ગત્ = ઉન્માર્ગઃ = માર્ગમાંથી નીકળી ગયેલ.

❖ ષષ્ઠી વિભક્તિ :-

જાનુનઃ અધઃ = અધોજાનુઃ [ઘૂંટણની નીચે]
 અર્થસ્ય યોગ્યઃ = યથાર્થઃ [અર્થને યોગ્ય]

- કેટલાંક ઉપયોગી પ્રાદિ સમાસ :- વિપરીતઃ પક્ષઃ = વિપક્ષઃ = વિપક્ષ
 અર્થમનુગતઃ = અન્વર્થઃ = અર્થને અનુરૂપ.

૬. ગતિ તત્પુરુષ સમાસ

- ❖ પૂર્વપદ ઉપસર્ગ કે ઞ્ચિ પ્રત્યયાન્ત અવ્યય હોય અને ઉત્તરપદ ધાતુસાધિત રૂપ હોય ત્યારે આ સમાસ થાય છે.

દા.ત. ➤ ડરી કૃત્વા = ડરીકૃત્ય

અર્થ :- સ્વીકારીને

- પ્રાદુઃ ભૂત્વા = પ્રાદુર્ભૂય

અર્થ :- ઉત્પન્ન થઈને

- શુક્લીભૂય

અર્થ :- સફેદ થઈને

- શુક્લીકૃત્ય

અર્થ :- સફેદ કરીને

૭. ઉપપદ તત્પુરુષ સમાસ

- ★ પૂર્વપદમાં નામ અવ્યય કે ઉપસર્ગ હોય, ઉત્તરપદમાં ધાતુ સાધિત નામ હોય... (= કૃદન્ત હોય) ત્યારે આ સમાસ થાય. વિગ્રહ વખતે પ્રાયઃ ઉત્તરપદમાં તે ધાતુનું ક્રિયાપદનું રૂપ વપરાય છે.

- ❖ દા.ત. ગૃહે તિષ્ઠતિ = ગૃહસ્થઃ = ઘરમાં રહેનાર

➤ સુખેન બોધ્યતે = સુબોધઃ = સુખેથી સમજી શકાય તેવું

➤ સુખેન લભ્યતે = સુલભઃ = સુખેથી મેળવી શકાય તેવું

➤ દુઃખેન લભ્યતે = દુર્લભઃ = દુઃખેથી મેળવી શકાય તેવું

- ➔ ઉત્તરપદમાં થતા ફેરફાર :-

A વ્યંજનાંત ધાતુઓમાં :-

- (૧) ક્યારેક કોઈ ફેરફાર ન થાય :-

(૧) જલં મુઞ્ચતીતિ જલમુચ્ = વાદળ, પાણીને છોડે તે

- (૨) ક્યારેક અંતે અ ઉમેરાય :-

(૧) અમ્ભસિ રોહતીતિ = અમ્ભોરુહઃ = કમળ, પાણીમાં ઉગે તે.

(૨) શિરસિ રોહતીતિ = શિરોરુહઃ = વાળ, માથામાં ઉગે તે.

(૩) ભજ્ નો ભાજ્, જન્ નો જ, ગમ્ નો ગ, હન્ નો હ, ઘ્ન કે હન્ થાય.

(૧) પુણ્યં ભજતીતિ પુણ્યભાજ્ = પુણ્યવાન

(૨) પઙ્કાજ્જાયતે ઇતિ પઙ્કજઃ = કમળ, કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થનાર

(૩) તુરં / આશુ ગચ્છતીતિ તુરગઃ / આશુગઃ = ઝડપથી જનાર, ઘોડો

(૪) શત્રું હન્તિ ઇતિ - શત્રુહઃ / શત્રુઘ્નઃ = દુશ્મનને હણનાર

(૫) વૃત્રં હન્તિ ઇતિ વૃત્રહન્ - વૃત્રહા = વૃત્રરાક્ષસને હણનાર ઈન્દ્ર

B સ્વરાંત ધાતુઓમાં :-

(૧) હ્રસ્વ ઇ, ઊ, ઋ કારાંત ધાતુઓમાં ક્યારેક ગુણ/વૃદ્ધિ ન થાય અને અંતે ત્ ઉમેરાય.

દા.ત. (૧) વિશ્વં જયતીતિ વિશ્વજિત્ = વિશ્વને જીતનાર

(૨) પુણ્યં કરોતીતિ પુણ્યકૃત્ = પુણ્યને કરનાર

(૨) ક્યારેક છેલ્લા સ્વરની વૃદ્ધિ થઈ અ ઉમેરાય.

દા.ત. (૧) કુમ્ભં કરોતીતિ કુમ્ભકારઃ = ઘડાને કરનાર, કુંભાર

અહીં કૃ માં રહેલ અંત્ય ઋ ની વૃદ્ધિ આર્ + અ = કુમ્ભક્ + આર્ + અ = કુમ્ભકારઃ ।

(૩) ક્યારેક છેલ્લા સ્વરનો ગુણ થાય + અ ઉમેરાય.

દા.ત. અહીં (૧) ગુહાયાં શેતે = ગુહાશયઃ = ગુફામાં સૂનાર, સિંહ.

‘શી’ ધાતુ છે. અન્ત્ય ઈ નો ગુણ એ + અ = અય્ + અ ∴ ગૃહાશયઃ

(૨) કાર્યં કરોતિ ઇતિ કાર્યકરઃ = કામકાજ કરનાર, સ્વયંસેવક

(૪) ક્યારેક કોઈ ફેરફાર ન થાય.

દા.ત. સ્વયં ભવતીતિ સ્વયમ્ભૂઃ = આપમેળે થનાર

(૫) અન્ત્ય આ, એ, ઓ, ઔ નો ક્યારેક ‘અ’ થાય.

દા.ત. (૧) ધનં દદાતીતિ = ધનદઃ = ધનને આપનાર કુબેર.

અહીં ‘દા’ ધાતુના અંત્ય આ નો અ થયો.

(૨) મધ્યે તિષ્ઠતીતિ મધ્યસ્થઃ = મધ્યમાં રહેનાર, મધ્યસ્થ, તટસ્થ

(૬) અન્ત્ય આ, એ, ઓ, ઔ નો ક્યારેક આ પણ થાય.

દા.ત. (૧) વિશ્વં પાતીતિ વિશ્વપા = વિશ્વની રક્ષા કરનાર

અહીં ‘પા’ ધાતુના અંત્ય આ નો આ જ રહ્યો.

(૨) વસુ દધાતિ ઇતિ વસુધા = સોનાદિને ધારણ કરનાર પૃથ્વી.

અહીં 'ધા' ધાતુના અંત્ય આ નો અ ન થયો.

(૭) ક્યારેક ધાતુને અન કે ઇન્ પ્રત્યય પણ લાગે.

દા.ત. (૧) વશં ભૂષયતીતિ વંશભૂષણઃ = વંશને શોભાવનાર.

(૨) મધુ પિબતીતિ મધુપાયી = ભમરો, મધ પીનાર.

(૮) વિગ્રહમાં પૂર્વપદ સુ, દુષ્ કે દુર્ અને ઉત્તરપદ કર્મણિ ૩૫ હોય તો સ્વરાંત ધાતુમાં ગુણ કરીને અ ઉમેરાય, વ્યંજનાંત ધાતુઓમાં એમને એમ અ ઉમેરાય.

દા.ત. (૧) દુઃખેન જીયતે = દુર્જયઃ = દુઃખેથી જીતી શકાય તેવું.

(૨) દુઃખેન લભ્યતે = દુર્લભઃ = દુઃખેથી મેળવી શકાય તેવું.

(૩) સુખેન લભ્યતે = સુલભઃ = સુખેથી મેળવી શકાય તેવું.

કેટલાંક અનિયમિત ઉપપદ તત્પુરુષ સમાસો

(૧) લલાટં તપતિ ઇતિ લલાટંતપઃ = કપાળ જેનું ચમકે છે, પુણ્યશાળી

(૨) રાત્રૌ ચરતિ ઇતિ / નિશાયાં ચરતીતિ = રાત્રિચરઃ / નિશાચરઃ = રાતે ભટકનાર રાક્ષસ

(૩) પ્રિયં વદતિ ઇતિ પ્રિયંવદા = પ્રિય બોલનારી

(૪) આત્માનં પण्डितं मन्यते ઇતિ પण्डितંમन्यઃ = પોતાની જાતને પંડિત માનનાર, અભિમાની.

(૫) ન સૂર્યં પश्यन्ति ઇતિ = અસૂર્યપશ્યાઃ = સૂર્યને પણ ન જોનાર પહેલાના કાળની રાણીઓ.

❖ ઉચ્ચૈઃકૃત્ય = ઊંચે કરીને આ રીતે અવ્યય સાથે પણ ઉપપદ તત્પુરુષ સમાસ થાય છે.

-: તત્પુરુષ સમાસમાં શબ્દોમાં થતા કેટલાંક ફેરફારો :-

❖ કર્મધારય અને બહુવ્રીહિ સમાસમાં મહત્ નો મહા આદેશ થાય છે.

દા.ત. (૧) મહાદેવઃ = મહાંશ્વાસૌ દેવશ્ચ = મોટા દેવ

(૨) મહાબાહુઃ = મોટા હાથવાળો [બહુવ્રીહિ સમાસ.]

પણ, મહત્સેવા માં મહાસેવા ન થાય.

કારણ કે ષષ્ઠી તત્પુરુષ સમાસ છે. મહતઃ સેવા = મહત્સેવા

तत्पुरुषना उत्तरपदमां थता इरकारो

क्रम	पूर्वपदमां	उत्तरपदमां	इरकार	उदाहरणो
१	अव्यय के संख्यावाचक	अङ्गुलि	अङ्गुल	(१) निर्गतम् अङ्गुलिभ्यः निरङ्गुलम् अर्थ : आंगणीमांथी नीकणी गयेल. (२) द्वे अङ्गुली प्रमाणमस्य = द्व्यङ्गुलं अर्थ : बे आंगणीना मापवाणुं.
२.	संख्यावाची, पुष्ट्य अेकदेशवाची, अव्यय के संख्यात शब्द	रात्रि	रात्र	(१) उभयोः रात्र्योः समाहारः = द्विरात्रम् अर्थ :- बे रातनो समूह (२) रात्रिं अतिक्रान्तः = अतिरात्रः अर्थ : रातने ओणंगी गयेल.
३	संख्या अने पुष्ट्य सिवायना उपरना पूर्वपदमां	अहन्	अह्न	(१) अह्नः पूर्वम् = पूर्वाहणः अर्थ : दिवसनो पूर्व भाग.
४	उपरोक्त सिवायमां	अहन्	अह	(१) पुण्यञ्च तदहश्च = पुण्याहम् अर्थ : पुष्ट्यशाणी दिवस (२) द्वयोरहोः समाहारः = द्वयहः अर्थ : बे दिवसनो समूह.
प.	सामान्यथी कोर्षपञ्च शब्द छोय	सखा	सख	(१) धन्यस्य सखा = धन्यसखः अर्थ : धन्यनो मित्र (शादिलद)
६.	सामान्यथी कोर्षपञ्च शब्द छोय	राजन्	राज	(१) राजगृहस्य राजा = राजगृहराजः अर्थ : राजगृहनगरनो राजा, वैशालीराजः ईत्यादि समञ्च देवुं.

તત્પુરુષના સમાસમાં લિંગવિધાન

- તત્પુરુષ મુખ્યતથા ઉત્તરપદના લિંગને જ અનુસરે છે. પણ, ક્યારેક તેમાં અપવાદ હોય છે. જેમ કે -
- ★ **અપવાદ :** (૧) ગતિતત્પુરુષ તેમજ પ્રાપ્ત - આપન્ન શબ્દ પૂર્વપદમાં હોય તો વિશેષ અનુસારે લિંગાદિ લાગે.
- જેમકે :- (૧) ડરીકૃતઃ અર્થઃ = સ્વીકારેલ પૈસા
 ડરીકૃતં ધનમ્ = સ્વીકારેલ પૈસા
 ડરીકૃતા સમ્પત્ = સ્વીકારેલ પૈસા
- (૨) પ્રાપ્તજીવિકઃ નરઃ = આજીવિકા મેળવેલ મનુષ્ય
 પ્રાપ્તજીવિકા પ્રમદા = આજીવિકા મેળવેલ જુવાન સ્ત્રી
 પ્રાપ્તજીવિકા કલત્રમ્ = આજીવિકા મેળવેલ પત્ની
- અહીં પણ ઘણાં નિયમો છે. તે સહુ ન આપતા વાંચનમાં ઉપયોગી અને તે રીતે માત્ર સામાન્યથી દિશાસૂચન જ કરેલ છે. વિશેષ નિયમો વ્યાકરણાદિમાંથી સમજી લેવાં.

★ ★ ★ તત્પુરુષ સમાસ સંપૂર્ણ ★ ★ ★

ઘાતુઓ

☛ ગણ - ૧ - આત્મનેપદ :-

પ્ર + યત્ = અત્યંત પ્રયત્ન કરવો.

[To try very hard]

શબ્દો

✽ તત્સમ શબ્દો ✽

☛ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

આનન્દ = આનંદ, ખુશી [Happiness]

ઉત્સવ = ઉત્સવ, મહોત્સવ [Festival]

ભવ = ભવ [World]

અભાવ = અભાવ [Non-existence]

☛ અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

પુસ્તક = પુસ્તિકા [Book]

☛ વિશેષણ :-

નિષ્ફલ = નિષ્ફળ, વ્યર્થ

[Unsuccessful]

✽ નૂતન શબ્દો ✽

☛ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

સુર = દેવ [Deity]

અમર = દેવ [Deity]

☛ આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

પરમ્પરા = પરંપરા [Tradition]

6. पापभीतो दुःखापेतो भवति, दुःखभीतः सुखमुक्तो भवति, अतः हे भगवन् ! दुःखान्यापदश्च सन्तु नः ।
7. अमरकुमारः स्तोकांमुक्तो नमस्कारमन्त्रस्य प्रभावेण । नमस्कारमन्त्रमृते तु स मृतस्स्यात् ।
8. किन्तु त्वमिदं पुस्तकं सम्यक् पठेस्तर्हि संस्कृतपारङ्गतस्त्वं भवेः ।
9. संवत्सरदीक्षितसाधुरनुत्तरसुरचित्तप्रसन्नतामपि लङ्घते ।
10. देवानांप्रिय ! इमे क्रोधमानमायालोभाः पश्यतोहराः, न तान् सेवस्व, यदि तान् सेवेथाः तर्हि न हि तव सम्यक्त्वं तिष्ठेत् । सम्यक्त्वापोढस्तु त्वं देवानांप्रिय एव ।

(2) गुजरातीनुं संस्कृत करो :-

(જ્યાં સમાસ થતો હોય ત્યાં વિગ્રહ સાથેનો સમાસ અવશ્ય લખવો.)

1. પક્ષીઓ ખેચર કહેવાય.
2. તું ચુગલીખોર ન થા.
3. પ્રભુના ભક્ત દેવોએ સર્વજ્ઞ ભગવાનને ગંભીર અવાજથી નમસ્કાર કર્યા.
4. જૈન ધર્મ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે. શ્રેષ્ઠ જૈન તે છે જે આગમોને માને, આગમમાં કહેલ વાતોને પાળે.
5. હું પહેલા, હું પહેલા એ રીતે અસંખ્ય દેવોએ પ્રભુનો મેરુ નામના પર્વત ઉપર જન્માભિષેક મહોત્સવ કર્યો.
6. સાધુ ઊંચાનીચા બધાં ઘરોમાં ગોચરી જાય.
7. મર્યાદાને ઓળંગી ગયેલો અત્યંત અભિમાની જીવ નરકમાં જાય છે. અને દુઃખથી અત્યંત ત્રાસેલો 'હું ક્યાં જઉં ? હું ક્યાં જઉં ?' એમ દિગ્મૂઢ થઈ જાય છે.
8. મનુષ્યભવ અત્યંત દુઃખેથી મેળવી શકાય તેવો છે માટે તેને નિષ્ફળ ન કરો. મનુષ્યના ભવમાં જ મોક્ષે જઈ શકાય છે.
9. ધર્મપ્રિય રાજા કુમારપાળ સજ્જનપુરુષ કહેવાય છે, પણ ખરાબ માણસ નહીં, કારણ કે તેઓ જીવોની હિંસા કરનારા ન હતાં. ઉલટું તેઓએ રાજ્યમાં અહિંસાની ઘોષણા કરી હતી.

(3) ખૂટતી વિગતો પૂરો :-

નં.	સમાસ	વિગ્રહ	અર્થ	કયો સમાસ ?
૧	શ્રાન્તાગત:			
૨	તદભાવ:			
૩	મચ્ચિત્તમ્			
૪	શુભાશુભમ્			
૫	મહારોગ:			
૬	ગૌરદેહ:			
૭	નૃપતલ્લજ:			
૮	વસુધા			
૯	પણ્ડિતમ્મન્ય:			

(4) ખૂટતી વિગતો પૂરો.

નં.	અર્થ	વિગ્રહ	સમાસ	કયો સમાસ ?
૧	ખરાબ ઘોડો			
૨	કંઈક લાલ			
૩	કંઈક ગરમ			
૪	નવો ઘડો			
૫	રાત્રે ભટકનાર			
૬	ધન આપનાર			
૭	વિશ્વને જીતનાર			
૮	દુશ્મનને હણનાર			
૯	ઝડપથી જનાર			

૦૦૦

સમાસ - [Part - V]

બહુવ્રીહિ સમાસ

લક્ષણ :- સામાન્યથી જે સમાસમાં પૂર્વપદ વિશેષણ હોય, ઉત્તરપદ વિશેષ્ય હોય અને આખો સમાસ બીજા કોઈ પદનું વિશેષણ હોય ત્યારે આ સમાસ જાણવો. બહુવ્રીહિ સમાસ વિશેષણ છે. તેથી તેના વિગ્રહમાં વિશેષ્યની જાતિ અને વચન પ્રમાણે તથા અર્થના સંબંધને અનુસારે 'યદ્' સર્વનામના છ એ વિભક્તિના રૂપોના પ્રયોગો થાય છે. આ સમાસ અન્યપદ પ્રધાન છે.

યદ્ ના ક્યાં રૂપનો ક્યા સ્થાને ઉપયોગ કરવો તે સમાસના વિશેષ્ય પરથી નક્કી થાય. દા.ત. ❁ પુલ્લિંગમાં :-

- ❁ **દ્વિતીયા :-** લબ્ધમ્ ઉદકં યમ્ સઃ = લબ્ધોદકઃ ગ્રામઃ
અર્થ :- મળેલું છે પાણી જેને તેવું ગામ.
- ❁ **તૃતીયા :-** ઊઠો રથો યેન સઃ = ઊઠરથઃ અશ્વઃ
અર્થ :- વહન કરાયેલ છે રથ જેના દ્વારા તેવો ઘોડો.
- ❁ **ચતુર્થી :-** આનીતં ભોજનં યસ્મૈ સઃ = આનીતભોજનઃ બાલઃ
અર્થ :- લવાયેલ છે ભોજન જેના માટે તેવો બાળક.
- ❁ **પંચમી :-** નિર્ગતાઃ અરયઃ યસ્માત્ સઃ = નિર્ગતારિઃ દેશઃ
અર્થ :- નીકળી ગયેલા છે દુશ્મનો જેમાંથી તેવો દેશ.
- ❁ **ષષ્ઠી :-** બહુ ધનં યસ્ય સઃ = બહુધનો નરઃ
અર્થ :- ઘણું બધું ધન છે જેનું તેવો. માણસ.
- ❁ **સપ્તમી :-** લવણમ્ ઉદકં યસ્મિન્ સઃ = લવણોદકઃ સમુદ્રઃ
અર્થ :- ખારું છે પાણી જેમાં એવો તે સમુદ્ર.
- ➔ **નપુંસકલિંગમાં :-**
- ❁ **દ્વિતીયા :-** લબ્ધમ્ ઉદકં યત્ તત્ = લબ્ધોદકં વનમ્ ।
અર્થ :- મળેલું છે પાણી જેને તે વન.
- ➔ **સ્ત્રીલિંગમાં :-**
- ❁ **સપ્તમી :-** ઉપ્તમ્ બીજમ્ યસ્યાં સા = ઉપ્તબીજા ભૂમિઃ

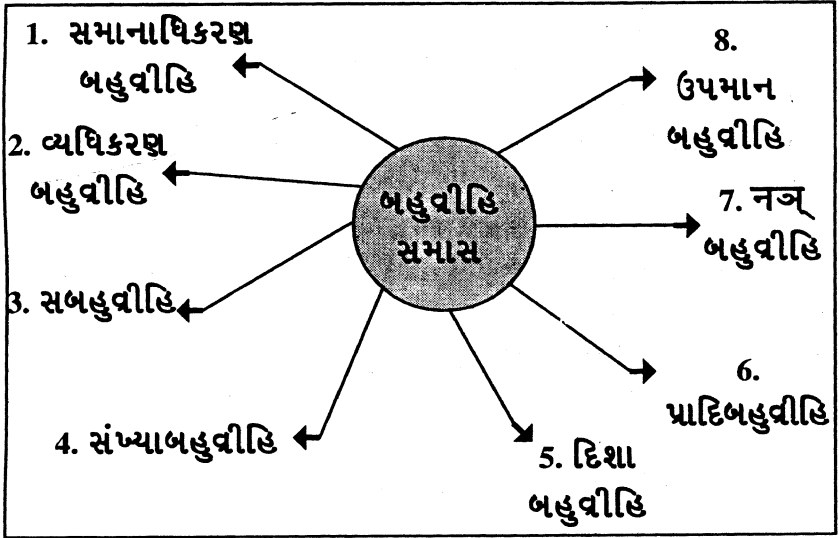
અર્થ :- વાવેલું છે બીજ જેમાં તેવી પૃથ્વી.

આ રીતે અન્ય ઉદાહરણો પણ સમજી લેવા.

ઉપરના ઉદાહરણોમાં **યદ્** ની જે વિભક્તિ આવી છે તેની તે જ વિભક્તિ હંમેશા આવે તેવું નથી. સમાસ એ જ હોય પણ વિશેષ્ય બદલાઈ જાય તો 'યદ્' ની વિભક્તિ પણ બદલાઈ શકે છે. દા.ત. 'ઊઠ્ઠરથઃ' એ 'નરઃ' નું વિશેષણ બને તો. 'ઊઠ્ઠો રથઃ યસ્ય સઃ = ઊઠ્ઠરથો નરઃ = વહન કરાયેલ છે રથ જેનો તેવો તે માણસ' આ રીતે વિગ્રહ થાય.

★ સ્ત્રીનું વિશેષણ બને ત્યારે ઊપ્તબીજા એમ થાય. માટે, વિશેષ્ય જોઈ અર્થનો વિચાર કરીને વિગ્રહ વાક્ય સમજી અર્થ કરવો. બહુવ્રીહિ સમાસ વિશેષણ હોવાથી સામાન્યતઃ વિશેષ્ય પ્રમાણે તેના જાતિ / વચન થાય છે.

❖ **બહુવ્રીહિ સમાસના પ્રકાર :-**

(1) સમાનાધિકરણ બહુવ્રીહિ :-

જેના વિગ્રહમાં બન્ને પદને સમાન વિભક્તિ (પ્રથમા વિભક્તિ) લાગે તે :-
દા.ત. (૧) મહાન્તૌ બાહુ યસ્ય સઃ = મહાબાહુઃ નલઃ ।

પ્રથમા વિભક્તિ / સરખી વિભક્તિ

અર્થ :- મોટા છે બે હાથ જેના તેવા નલરાજા.

(૨) શ્વેતમ્ અમ્બરં યસ્ય સઃ = શ્વેતામ્બરો મુનિઃ ।

અર્થ :- સફેદ કપડાં છે જેના તેવા મુનિ.

(૩) બહ્વચઃ નદ્યો યસ્મિન્ સઃ = બહુનદીકો દેશઃ ।

અર્થ :- ઘણી બધી નદીઓ છે જ્યાં તેવો દેશ.

(2) વ્યધિકરણ બહુવ્રીહિ :-

વિગ્રહમાં સમાસના પદોને ભિન્ન ભિન્ન વિભક્તિ લાગે તે.

દા.ત. > ચક્રમ્ પાણૌ યસ્ય સઃ = ચક્રપાણિઃ (હરિઃ) ।

અર્થ :- ચક્ર જેના હાથમાં છે તેવા કૃષ્ણ.

> ઋષભઃ આદૌ યેષુ તે = ઋષભાદયો જિનાઃ

અર્થ :- ઋષભદેવ જેમાં પહેલાં છે તેવા જિનેશ્વર ભગવંતો

> હસ્તે દણ્ડઃ યસ્ય સઃ = હસ્તદણ્ડઃ ।

અર્થ :- હાથમાં દાંડો છે જેને તેવો ચોકીદાર.

[⇨ તદ્દુગસંવિજ્ઞાન = જેના વિગ્રહમાં સમાસિક પદનો (વિશેષણનો)

અર્થ વિશેષ્ય પદાર્થની સાથે ઉપસ્થિત હોય તે.

દા.ત. > લમ્બૌ કર્ણૌ યસ્ય સઃ = લમ્બકર્ણઃ ધરઃ ।

અર્થ :- લાંબા છે બે કાન જેના એવો તે ગધેડો.

આ ગધેડાનું વિશેષણ છે તેથી ગધેડો હોય ત્યાં તેના લાંબા કાન પણ હોય છે.

⇨ અતદ્દુગસંવિજ્ઞાન = જ્યાં વિશેષણ પદના અર્થની વિશેષ્ય પદાર્થની સાથે ઉપસ્થિતિ આવશ્યક ન હોય તે.

દા.ત. > ચિત્રા ગાવો યસ્ય સઃ ચિત્રગુઃ (ગોપઃ) ।

અર્થ :- વિવિધ પ્રકારની ગાયો છે જેની એવો તે ગોવાળ.

જ્યાં જ્યાં ગોવાળ હોય ત્યાં ત્યાં તેની ગાયો હોય તે જરૂરી નથી.]

(3) સબહુવ્રીહિ : સહ અવ્યય સાથે તૃતીયાન્ત નામનો આ સમાસ થાય. અને ત્યારે સહ નો સ આદેશ થાય.

દા.ત. > પુત્રેણ સહ વિદ્યતે યઃ સઃ = સપુત્રઃ (રમેશઃ)

> પરિવારેણ સહ વિદ્યતે યઃ સઃ = સપરિવારઃ

> ભર્ત્રા સહ વર્તતે યા સા સભર્તૃકા (સ્ત્રી) ।

> ધવેન સહ વર્તતે સા સધવા ।

અર્થ :- પતિની સાથે જે હોય તે સધવા સ્ત્રી.

(4) સંખ્યા બહુવ્રીહિ :-

પૂર્વપદમાં સંખ્યાવાચક શબ્દ કે ઉપસર્ગ, ઉત્તરપદમાં સંખ્યાવાચક શબ્દ અવ્યય કે આસન્ન, અદૂર, અધિક શબ્દ આવે તો આ સમાસ થાય છે.

⇒ આ સમાસ થાય ત્યારે અંત્ય સ્વરનો અથવા સ્વર સહિત વ્યંજનનો લોપ થઈ અ ઉમેરાય છે.

દા.ત. > દશાનાં સમીપે સન્તિ યે તે = ઉપદશાઃ । દસની આસપાસ.

> દ્વે વા ત્રયો વા દ્વિત્રાઃ = (બે કે ત્રણ) દ્વિઃ આવૃત્તાઃ દશ = દ્વિદશાઃ (વીસ) એવં... ત્રિદશાઃ ઈત્યાદિ અર્થ :- બે વાર રીપીટ કરાયેલા દસ = વીસ અધિકચત્વારિંશાઃ । (ચાલીસથી વધારે) વગેરે.

→ અપવાદ :- વિંશતિ શબ્દમાં તિ નો લોપ થાય છે.

દા.ત. વિંશતેઃ આસન્નાઃ = આસન્નવિંશાઃ । અર્થ :- વીસની નજીક.

→ ત્રિ, ઉપ પછી ચતુર્ શબ્દ આવે તો ઉપરનો નિયમ ન લાગે. માત્ર અ ઉમેરાય દા.ત. ત્રયો વા ચત્વારો વા = ત્રિચતુરાઃ અર્થ :- ત્રણ અથવા ચાર.

૫. દિશા બહુવ્રીહિ :-

જે બે દિશાની વચ્ચેના ખૂણા - વિદિશાનો બોધ કરાવે તે. સમાસમાં પૂર્વ, દક્ષિણ વગેરે દિશાવાચક પદ જ જોઈએ.

દા.ત. > દક્ષિણસ્યાઃ પૂર્વસ્યાશ્ચ દિશોઽન્તરાલમ્ = દક્ષિણપૂર્વા । એવં પૂર્વોત્તરા ઈત્યાદિ. અર્થ :- દક્ષિણ અને પૂર્વ દિશાની વચ્ચેની દિશા, અગ્નિદિશા.

(6) પ્રાદિ બહુવ્રીહિ :-

પ્રાદિતત્પુરુષની જેમ નિયમ લાગે. માત્ર અન્યપદનું વિશેષણ બને એટલો ફેર.

દા.ત. > વિગતં રૂપમ્ યસ્યાઃ સા વિરૂપા (કન્યા) ।

અર્થ :- નીકળી ગયું છે રૂપ જેણીનું એવી તે રૂપરહિત કન્યા.

> નિર્ગતા જનાઃ યસ્માત્ તદ્ નિર્જનમ્ વનમ્ ।

અર્થ :- નીકળી ગયા છે માણસો જેમાંથી તેવું તે નિર્જન જંગલ.

(7) નન્ બહુવ્રીહિ :- પૂર્વપદ નિષેધ બતાવે ત્યારે થાય. અ કે અન્ લાગે

દા.ત. > અવિદ્યમાના ઉપમા યસ્ય સઃ = અનુપમઃ

અર્થ :- જેની કોઈ ઉપમા નથી તે અનુપમ.

> અવિદ્યમાનઃ પુત્ર યસ્ય સઃ અથવા > ન પુત્રઃ યસ્ય સઃ = અપુત્રઃ ।

અર્થ :- ગેરહાજર છે પુત્ર જેનો.

⇒ વિકલ્પે અ કે અન્ અને ઉપસર્ગ સાથે વપરાયેલા રૂપ પણ કાયમ રહે.

દા.ત. > અવિદ્યમાનપુત્રઃ । કેટલાકમાં ન નો અ ન થાય. દા.ત. નકુલઃ ।

(8) ઉપમાન બહુવીહિ :-

⇒ પૂર્વપદ કોઈ ઉપમાદર્શક નામ હોય ત્યારે ઉપમાન બહુવીહિ કહેવાય. ઉત્તરપદમાં સામાન્ય ધર્મ હોય તો વિગ્રહ ષષ્ઠી વિભક્તિથી થાય છે.

દા.ત. > પદ્માનામ્ ગન્ધઃ ઇવ ગન્ધઃ યસ્ય સઃ = પદ્મગન્ધિઃ । અથવા

> પદ્માનામ્ ઇવ ગન્ધઃ યસ્ય સઃ = પદ્મગન્ધિઃ ।

અર્થ :- કમળો જેવી મુગંધ છે જેની તે પદ્મગન્ધી.

> ચન્દ્રસ્ય કાન્તિઃ ઇવ કાન્તિઃ યસ્ય સઃ = ચન્દ્રકાન્તિઃ ।

અથવા ચન્દ્રસ્ય ઇવ કાન્તિઃ યસ્ય સઃ = ચન્દ્રકાન્તિઃ ।

ઉત્તરપદમાં ઉપમેય હોય ત્યારે ઉભયપદ સમાનવિભક્તિમાં આવે.

દા.ત. કમલે ઇવ અક્ષિણી યસ્યાઃ સા = કમલાક્ષી ।

અર્થ :- કમળ જેવી બે આંખો જેણીની છે, તે કમલાક્ષી સ્ત્રી.

ક લગ્નાડવાના નિયમો

(૧) ઉત્તરપદ દીર્ઘ ઈ - ઊ કારાંત હોય અથવા ઋ કારાંત હોય તો અવશ્ય ક લાગે છે.

દા.ત. > બહ્ચઃ નદ્યો યસ્મિન્ સઃ = બહુનદીકો દેશઃ

અર્થ :- ઘણી બધી નદીઓ છે જેમાં તેવો દેશ.

> (૨) કર્મકર્તૃકં જગત્ = કર્મે બનાવેલ આ જગત્.

(૨) આ સિવાય સર્વત્ર વિકલ્પે ક થાય.

દા.ત. > (૧) અધ્યયનનિમિત્તઃ / અધ્યયનનિમિત્તકો વાસઃ ।

અર્થ :- અધ્યયનને માટે વસવાટ.

આ કારાંતમાં ક લાગે તો વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય.

દા.ત. > લક્ષ્મીભાર્યઃ । લક્ષ્મીભાર્યાકઃ, લક્ષ્મીભાર્યકઃ ।

અર્થ :- લક્ષ્મી જેની પત્ની છે તેવો માણસ.

❖ સમાસને અંતે થનારા ફેરફારો :-

અક્ષિ નું અક્ષ, ધર્મ નું ધર્મન્, ધનુષ્ નું ધન્વન્ અને ગન્ધ નું ગન્ધિ થાય.

દા.ત. > (૧) કમલે ઇવ અક્ષિણી યસ્ય સઃ = કમલાક્ષો નરઃ

અર્થ :- કમળ જેવી બે આંખો છે જેની તેવો માણસ.

❖ તત્સમ શબ્દો ❖

→ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

કુલ = કુલ, પિતાજીનો વંશ, સમૂહ

[Family]

અન્ધકાર = અંધારું (અન્ધ કરોતીતિ)

[Darkness]

પશ્ચાત્તાપ = પશ્ચાત્તાપ [Regret]

બાણ = બાણ [Arrow]

વૃદ્ધ = ઘરડો, વૃદ્ધ [Old]

વાનર = વાંદરો [Monkey]

દાવાનલ = દાવાનળ [Forest fire]

રાક્ષસ = રાક્ષસ [Monster]

→ અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

સૈન્ય = સૈન્ય, સેના [Army]

ધ્યાન = ધ્યાન, મનની એકાગ્રતા

[Concentration]

હૃદય = હૃદય, દિલ [Heart]

→ ડ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

મૃત્યુ = મૃત્યુ, મોત [Death]

→ આ કારાન્ત સ્ત્રીલિંગ :-

કૃતજ્ઞતા = કૃતજ્ઞતા. [Gratefulness]

→ ઙ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

સેનાપતિ = સેનાપતિ [General]

પ્રતિષ્ઠા = પ્રતિષ્ઠા, કીર્તિ [Prestige]

⇒ વિશેષણ :-

વિવિધ = વિવિધ, જાતજાતનું

[Various]

તીવ્ર = તીવ્ર [Extreme]

અત્યન્ત = અત્યન્ત [Extreme]

ડજ્જલ = ડજ્જલ [Bright]

નિર્મલ = નિર્મળ [Pure]

ક્ષુદ્ર = ક્ષુદ્ર, તુચ્છ [Insignificant]

ડદાર = ડદાર [Generous]

❖ નૂતન શબ્દો ❖

→ અ કારાન્ત પુલ્લિંગ :-

ગુર્જર = ગુજરાત રાજ્ય, ગુજરાતી

[State of Gujarat]

અનલ = અગ્નિ [Fire]

ડપસર્ગ = ડપસર્ગ, આપતિ

[Harassment]

દિવાકર = સૂર્ય [Sun]

નિઃશ્રેયસ્ = મોક્ષ [Salvation]

ખલ = ઢુર્જન [Mean]

સન્નાહ = અખ્તર, કવચ [Armour]

પાન્થ = મુસાફર [Traveller]

મદ = અભિમાન [Pride]

રવ = અવાજ [Noise]

→ અ કારાન્ત નપુંસકલિંગ :-

ઁકાન્ત = ઁકાન્ત, ઁક જ દિશાની

દ્રષ્ટિ, જકાર [One dimensional vision]

અવધારણ = જકાર, આમ જ.

[Definite]

દર્શન = જુદા-જુદા ધર્મો [Religions]

ઙન્ધન = બળતાણ, લાકડાદિ અગ્નિ

પ્રજ્વલિત કરવાની સામગ્રી [Fuel]

‘इदमित्थमप्येवमप्यस्ति’ - अयमेव स्याद्वादः । जयतु
यावच्चन्द्रदिवाकरा असत्यान्धकारयुततमिस्रानाशसत्यदिवा-
करस्याद्वादः ।

8. संसारदावानलेन्धनानि मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययोगजानि
ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-वेदनीय-मोहनीयाऽऽयुष्य-नाम
-गोत्रान्तरायाभिधानानि कर्माणि निर्जित्यैव जीवो निश्रेयसं लब्धुं
क्लृप्तो भवेत् ।
9. जीवाजीव-पुण्य-पापाश्रव-संवर-निर्जरा-बन्ध-मोक्षाः
भगवतोपदिष्टाः । एतदवगमाऽनन्तरं सम्यगाचरणेन जीवो
निःश्रेयसमधिगच्छति ।

(2) गुजरातीनुं संस्कृत करो :-

1. દોષથી દુષ્ટ પણ માણસ ગુણસમૃદ્ધિને પામે છે જો તેના દૃઢ્યમાં પશ્ચાતાપ પેદા થાય.
2. દુર્જનોએ ફેંકેલા વચનરૂપી બાણોથી ભયંકર એવા આ કલિયુગમાં સજ્જનો જ કવચ છે, તેના વિના આ વિશ્વ જીવી જ કેવી રીતે શકે ?
3. પોતાના મોટા પ્રભાવથી નાશ કરી દીધેલ છે દુશ્મનોના શૌર્ય જેણે એવા તે ભરતચક્રવર્તી પણ ઋષભદેવ ભગવાનને જ શરણ માને છે.
4. ઋષભદેવ ભગવાન જેની શરૂઆતમાં છે અને મહાવીર સ્વામી ભગવાન જેની અંતમાં છે તેવા જિનેશ્વરો અમારું કલ્યાણ કરો.
5. શુભવિચારોથી યુક્ત છે મન જેનું એવા સદ્ગુણી સજ્જનો ક્યારેય પણ કોઈને નિંદતા નથી.
6. જ્ઞાનરૂપી સાગરમાં સાચા જ્ઞાની મહામુનિઓ કાયમ અવગાહન કરે છે. એટલે જ તેમનો આત્મા સફેદ, ઉજ્જવળ અને મળરહિત બને છે.
7. સર્વભરતક્ષેત્રને જીતવા માટે સમર્થ પણ ચક્રવર્તી રાજાઓ મોતને જીતી શક્યા નથી. તો એ ભરતક્ષેત્રને જીતવાનો લાભ શું ?
8. આ મારું અને અપ્ પારકું આ પ્રમાણે તુચ્છ ચિત્તવાળાઓ માને છે. મારું એ તારું અને સૌનું આ પ્રમાણે ઉદાર ચિત્તવાળાઓ માને છે.
9. જેમ સુગંધી પણ ફૂલ સાંજે કરમાયેલું થઈ જાય છે તેમ બધાંએ એક દિવસ ઘડપણને અનુભવવાનું જ છે. માટે જુવાનીના મદથી મત્ત ન થા. વૃદ્ધોની આમન્યા જાળવ.

(3) ગુજરાતીનો સંસ્કૃત વિગ્રહ કરી સમાસ કરો :-

1. અનન્તી છે કૃપા જેમની એવા તે અરિહંત પરમાત્મા -
2. અદ્ભુત છે સ્વાધ્યાયો જેના એવી તે ચોપડી -
3. મેળવાયેલી છે નમ્રતા જેના દ્વારા એવા તે મહામુનિ -
4. કૂર છે હૃદય જેનું એવો તે કાલસૌકરિક (કસાઈનું નામ) -
5. ઉદાર છે મન જેનું એવા તે મહાવીર સ્વામી -

(4) સમાસવાક્યોનો વિગ્રહ કરી ગુજરાતી કરો :-

1. સિક્તવૃક્ષં વનમ્ -
2. પૃષ્ઠાગમઃ શિષ્યઃ -
3. ઇષ્ટમોક્ષાઃ શ્રાવકાઃ -
4. બુદ્ધગ્રન્થાઃ શ્રમણાઃ -
5. ત્યક્તપાપાઃ સાધવઃ -

(5) વાર્તા વાંચી આપેલ પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં જવાબ આપો :-

પુરા કિલ બ્રહ્મપુરં નામ નગરમાસીત્ । તસ્ય નિકષા એવ મહદ્વનમાસીત્ । તસ્મિન્ બહવો વાનરા અભવન્ ।

અથ અસ્મિન્ નગરે જના એવમમન્યન્ત પરસ્પરમકથયન્ ચ 'યદસ્મિન્ વને ઘણ્ટાકર્ણો નામ રાક્ષસઃ વસતિ, સ જનાન્ ખાદતિ ઘણ્ટાં ચ તાડયતિ । એકદા કેનાડપિ પૌરેણ કેનચિદ્ વ્યાઘ્રેણ ખાદિતસ્ય પાન્થસ્ય રક્તાદીનિ દૃષ્ટાનિ । સ નગરમાગત્ય કથિતવાન્ 'મયા દૃષ્ટાનિ ઘણ્ટાકર્ણેન ખાદિતસ્ય જનસ્ય રક્તાદીનિ ।'

તતો ત્રસ્તૈઃ પૌરૈઃ નગરં ત્યક્ત્વાન્યત્ર ગન્તુમારબ્ધમ્ । તતસ્તસ્ય પુરસ્ય નૃપતિના ઘોષિતમ્ 'યઃ કશ્ચિદિમં ઘટાકર્ણં તાડયેત્ તસ્મા અહં પારિતોષિકં યચ્છેયમ્ ।'

તદનન્તરં કશ્ચિત્પ્રાજ્ઞઃ પુરુષો વનમગચ્છત્ । ઘણ્ટારવમનુસરંશ્ચ ઘણ્ટાં તાડયતો વાનરાનપશ્યત્ । ફલૈસ્તાન્ પ્રલોભ્ય તેભ્યો ઘણ્ટામાદાય નગરે ઘોષિતવાન્ 'મયા તાડિતો ઘણ્ટાકર્ણો મૃતઃ તસ્ય ઘણ્ટા ચ મયાડડનીતા ।' તતો રાજ્ઞો મહત્ પારિતોષિકં લબ્ધ્વા સ મહર્તી પ્રતિષ્ઠામલભત ।

❖ પ્રશ્નો :-

- (૧) નગરસ્ય નામ કિમાસીત્ ? (૨) કસ્માત્ પૌરાઃ સહસા ત્રસ્તાઃ ?
- (૩) પ્રાજ્ઞેન કિં કૃતમ્ ? (૪) રાજ્ઞા કિ ઘોષિતમ્ ?
- (૫) અસ્યાઃ વાર્તાયાઃ નામ કિં સ્યાત્ ?

સમાસ - [Part - VI]

અવ્યયીભાવાદિ સમાસ

(1) અવ્યયીભાવ સમાસ :-

- ⇒ પૂર્વપદમાં ઉપસર્ગ કે અવ્યય હોય અને ઉત્તરપદમાં કોઈ નામ હોય ત્યારે આ સમાસ થાય.
- ⇒ આ સમાસમાં અવ્યયની જેમ વિભક્તિનો લોપ થાય છે એટલે 'અધિહરિ' આનું બધી વિભક્તિમાં 'અધિહરિ' જ રહે.
- ⇒ અ કારાન્ત નામનું પાંચમી વિભક્તિના અર્થ સિવાય નપું. એકવચનનું રૂપ થાય. ક્યારેક પંચમી, તૃતીયા અથવા સપ્તમી પણ લાગે છે.
- ⇒ અંત્ય દીર્ઘસ્વર હ્રસ્વ થાય. એ, એ નો ઈ અને ઓ, ઔ નો ઊ થાય.
- ⇒ અંત્ય 'ન્' નો લોપ થાય પરન્તુ ઉત્તરપદ નપું. હોય તો વિકલ્પે લોપાય. અન્ત્ય અ અને અન્ નો અમ્ કરવો.

★ જુદા-જુદા અર્થમાં અવ્યયી ભાવ :-

- (૧) સપ્તમી વિભક્તિનો અર્થ :- કુમ્ભે = અધિકુમ્ભમ્ અર્થ :- ઘડામાં.
- (૨) સામીપ્યનો અર્થ :- નદ્યાઃ સમીપમ્ = ઉપનદમ્ અર્થ :- નદીની પાસે.
- (૩) સમૃદ્ધિ અર્થમાં :- મદ્રાણાં સમૃદ્ધિઃ = સુમદ્રમ્ અર્થ :- મદ્ર દેશની સમૃદ્ધિ.
- (૪) ખરાબ સ્થિતિનો અર્થ :- વિગતા ઋદ્ધિઃ = વ્યૃદ્ધિઃ
યવનાનાં વ્યૃદ્ધિઃ = દુર્યવનમ્ અર્થ :- મુસલમાનોની પડતી
- (૫) અભાવનો અર્થ :- વૃક્ષાણામભાવઃ = નિર્વૃક્ષમ્ અર્થ :- વૃક્ષ રહિત
- (૬) અતિશય કે પસાર થઈ ગયાનો અર્થ :- યૌવનસ્યાત્યયઃ = અતિયૌવનમ્
અર્થ :- યૌવનને ઓળંગી ગયેલ.
- (૭) અયોગ્ય કાલનો અર્થ :- નિદ્રા સમ્પ્રતિ ન યુજ્યતે = અતિનિદ્રમ્
અર્થ :- વર્તમાનમાં ઊંઘ યોગ્ય નથી.
- (૮) પછીનો અર્થ :- સાધોઃ પશ્ચાત્ = અનુસાધુ અર્થ :- સાધુની પછી.
- (૯) યોગ્યતાનો અર્થ :- ગુણાનાં યોગ્યમ્ = અનુગુણમ્ અર્થ :- ગુણોને યોગ્ય.
- (૧૦) અનુક્રમનો અર્થ :- ક્રમસ્યાનુપૂર્વ્યેણ = અનુક્રમમ્
અર્થ :- ક્રમને અનુસરીને

- (૧૧) પુનરાવૃત્તિનો અર્થ :- દિને દિને = પ્રતિદિનમ્ અર્થ :- દિવસે દિવસે
- (૧૨) અનુલ્લંઘન દર્શાવતો અર્થ :- મતિમનતિક્રમ્ય યથા સ્યાત્તથા = યથામતિ
અર્થ :- બુદ્ધિને ઓળંગ્યા વિના જેવી રીતે થાય તેવી રીતે.
શક્તિમનતિક્રમ્ય યથા સ્યાત્તથા = યથાશક્તિ
અર્થ :- શક્તિને ઓળંગ્યા વિના જેવી રીતે થાય તેવી રીતે.
- (૧૩) સાદૃશ્યનો અર્થ :- સાધોઃ સદૃશઃ = સસાધુ અર્થ :- સાધુની સમાન.
- (૧૪) એકી સાથેનો અર્થ :- લેખનેન યુગપત્ = સલેખનમ્ અર્થ :- લખવાની સાથે
- (૧૫) સાકલ્ય / તમામ અર્થ :- કુટુમ્બમપિ અપરિત્યજ્ય યથા સ્થાત્તથા = સકુટુમ્બમ્ અર્થ :- કુટુંબને છોડ્યા વિના, સપરિવાર.
- (૧૬) મર્યાદા કે અભિવિધિ (થી, માંડીને) અર્થ :- જલધેઃ આ અથવા જલધેરાશ્ય
= આજલધિ અર્થ :- સાગર સુધી અથવા સાગરથી માંડીને
- (૧૭) તરફ અર્થમાં :- અગ્નિં પ્રતિ = પ્રત્યગ્નિ અર્થ :- અગ્નિ તરફ
- (૧૮) બહારના અર્થમાં :- ગ્રામાદ્ બહિઃ = બહિર્ગ્રામમ્ અર્થ :- ગામની બહાર.
- ★ અક્ષ્ણોઃ (બે આંખની) સમીપમ્ = પ્રત્યક્ષમ્, અક્ષ્ણોઃ પરમ્ = પરોક્ષમ્
→ અવ્યયીભાવ આટલા અર્થોમાં થાય છે. આ સિવાયના અર્થો વગેરેની માહિતી
વ્યાકરણાદિમાંથી મેળવી લેવી.

(2) કર્મવ્યતિહાર :-

૧. યુદ્ધના વિષયમાં બન્ને પક્ષ સમાન સાધન-હથીયાર વડે યુદ્ધ કરતા હોય. અથવા સમાન વસ્તુ ગ્રહણ કરવા પૂર્વક લડતા હોય ત્યારે આ સમાસ થાય. વિગ્રહ વખતે હથીયારને તૃતીયા અને જેનું ગ્રહણ કર્યું હોય તેને સપ્તમી વિભક્તિ લાગે.
૨. ઉત્તરપદમાં અંત્ય સ્વર ને બદલે ઇ મૂકવો ડ હોય તો ગુણ કરીને ઇ લગાડવો.
૩. પૂર્વપદમાં અંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય.

દા.ત. ▶ દળૈશ્ચ દળૈશ્ચ પ્રહત્ય ઇદં યુદ્ધં પ્રવૃત્તં = દળડાદળિડ ।

▶ કૈશેષુ કૈશેષુ ગૃહીત્વા ઇદં યુદ્ધં પ્રવૃત્તમ્ = કૈશાકૈશિ ।

▶ બાહુભિશ્ચ બાહુભિશ્ચ પ્રહત્ય ઇદં યુદ્ધં પ્રવૃત્તમ્ = બાહૂબાહવિ ।

સાધન જુદાજુદા હોય તો આ સમાસ ન થાય. દળડાકૈશિ ન થાય.

યાદ રાખવા યોગ્ય કેટલાક ઉદાહરણો :

▶ શાકસ્ય લેશંઃ = શાકપ્રતિ (થોડું શાક)

▶ ગઙ્ગાયાઃ પારમ્ = પારેગઙ્ગમ્ । (ગંગાની પાર)

- ▶ गङ्गायाः मध्यम् = मध्येगङ्गम् । (गङ्गानी वच्ये) अथवा
- ▶ गङ्गायाः पारात् = पारेगङ्गात् । गङ्गायाः मध्यात् = मध्येगङ्गात् ।

(3) सुप्सुप् सभास :-

→ उपर जडावेला सभासोभांथी कोर्धपड सभास न डोय तेवा सभासो आभां आवे.

- दल.त. ▶ पूर्वं श्रुतम् = श्रुतपूर्वम् । ▶ पूर्वं भूतम् = भूतपूर्वम् ।
▶ पूर्वं दृष्टम् = दृष्टपूर्वम् । ▶ तिष्ठन्ति गावः यस्मिन् काले सः = तिष्ठद्दुः कालः ।

(4) पृषोदरादिसभास :-

- જેમાં સભાસ થયેલા પદો બદલાયા હોય તે.
- ▶ पृषतः उदरं = पृषोदरम् (पवन)
 - ▶ मनसः ईषिणः = मनीषिणः विद्वांसः ।
 - ▶ मह्यां रौति = मयूरः । (भोर)
 - ▶ चारीणां वाहकः = बलाहकः । (वाहन)
 - ▶ शबानां शयनम् = स्मशानम् ।
 - ▶ पिशितं आचामति इति पिशाचः ।

धातुओ

▶ गङ्गा - १ - परस्मैपद :-

उद् + बुध् = विकसित थवुं, पीली जवुं

[To blossom]

प्रति + बुध् = प्रतिबोध पाभवो.

[To awake]

प्र + नम् = अत्यंत नमस्कार करवो.

[To bow gracefully]

शब्दो

❖ तत्सम शब्दो ❖

▶ अ करान्त पुल्लिंग :-

स्वीकार = स्वीकार [Accept]

विचार = विचार [Thought]

▶ अ करान्त नपुंसकलिंग :-

कुटुम्ब = कुटुंब [Family]

रत्न = रत्न [Gem]

प्रायश्चित्त = पापनो दंड [Atonement]

- इ कारान्त पुल्लिङ्ग :-
शुद्धि = शुद्धि [Purity]
- आ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
आलोचना = गुरु महाराजने थयेला
पापने जशाववा
- नूतन शब्दे- अ कारान्त पु. :-
भार = समूह [Bundle]
तात = पिता [Father]
परलोक = परभव [Next life]
आयास = महेनत [Effort]
दण्ड = दांडी [Stick]
जिनालय = देरासर [Temple]
- ❖ अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-
दृष्टान्त = उदाहरण [Example]
- ❖ आ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
अनुमोदना = प्रशंसा, अनुमोदना
[Praise]
- ❖ इ कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
यष्टि = लाकडी [Stick]

- संहति = समूह [Group]
- विशेषण :-
संहत = लेगुं थयेलुं [United]
- विशेष नाम -
- ❖ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-
सिद्धाचल = शत्रुंजय
- पारिभाषिक शब्दो -
- ❖ अ कारान्त पुल्लिङ्ग :-
कायोत्सर्ग = कायोत्सर्ग, काउत्सर्ग
- अ कारान्त नपुंसकलिङ्ग :-
समवसरण = समवसरण, ज्यां प्रभु
बिराजे
- ❖ ई कारान्त स्त्रीलिङ्ग :-
ईर्यापथिकी = ईरीयावडी
- व्यंजनांत शब्दो :-
'पयस्' प्रभाषे रूप थाले.
वयस् = उमर [Age]

स्वीयात्म

- (1) संस्कृतनुं गुजराती करो :-
1. सकुटुम्बं प्रतिदिनं श्रावको जिनालयं गच्छतु ।
 2. निर्विचारं चित्तं ध्यानाहं कथ्यते ।
 3. कृष्णः साहाय्यार्थमुपनेमि गतवान् ।
 4. भव्यपङ्कजोदबोधदिवाकरं गुणरत्नमहासागरं जिनेश्वरं प्रतिदिनं प्रणमामि ।
 5. पिशाचाः स्मशानस्थैः शवैर्मोदन्ते ।
 6. बहिर्नगरं स्वीयात्मशुद्धये मुनिः कायोत्सर्गं करोति ।

7. વસ્તુપાલસ્સલોકઃ પ્રતિદિનં ચલન્નુસિદ્ધાચલમાગતઃ ।
8. અતિનિદ્રા પરિત્યાજ્યાઽતિભોજનં ત્યક્તવ્યમતિહાસ્યઞ્ચ વર્જનીયમ્ ।
9. ધર્મક્રિયા ન યથેચ્છં ક્રિયતે કિન્તુ યથોપદેશં ક્રિયતે ।
- (2) નિમ્નોક્ત ગુજરાતી વાક્યોનું સંસ્કૃત કરો :-
1. બધી વસ્તુ ક્રિયાને યોગ્ય અને ગુણને યોગ્ય આપણને મળે છે. માટે જ કહેવાય છે કે જે વવાય તે મેળવાય.
 2. ભરતની પાછળ આખું સૈન્ય ભરતક્ષેત્રને જીતવા માટે ચાલ્યું.
 3. ઘડપણ એ ઉમરની ખરાબ સ્થિતિ છે. યૌવન ઉમરની સારી સ્થિતિ છે. સારી ઉમરમાં ધર્મક્રિયા આચરવી જોઈએ. ઉમરની ખરાબ પરિસ્થિતિમાં બીજા લોકોની ધર્મક્રિયાની અનુમોદના કરવી જોઈએ.
 4. આ બગીચો વૃક્ષરહિત અને ઘાસરહિત છે માટે આપણે અહીં જ બેસીએ જેથી જીવહિંસા ન થાય.
 5. શસ્ત્ર-શસ્ત્રના, દાંડા-દાંડાના, હાથ-હાથના યુદ્ધથી બે સૈન્યો ખૂબ જ લડ્યાં. પછી મુનિના ઉપદેશથી બોધ પામેલા તે બન્ને સેનાપતિઓ સિદ્ધાયલ તરફ સૈન્ય સાથે ચાલ્યાં.
 6. હિમાલય સુધી સમ્પતિ રાજાનું રાજ્ય હતું.
 7. પહેલા જોયેલા એવા પણ સિદ્ધાયલને જોઈને તે અત્યંત ખુશ થયો.
 8. ક્રમ પ્રમાણે બધાં ભગવાનને તે બાળકે પૂજ્યાં.
 9. સમવસરણમાં દેવો દાનવો બધાંએ શક્તિ પ્રમાણે ભગવાનની ભક્તિ કરી.
- (3) નિમ્નોક્ત સમાસના વિગ્રહ કરી અર્થ લખો :-
1. ઉપવનમ્ -
 2. આનગરમ્ -
 3. દણ્ડાદણ્ડિ -
 4. ભૂતપૂર્વમ્ -
 5. અનુનર્મદમ્ -
- (4) નિમ્નોક્ત અર્થનું ગુજરાતી કરી સમાસ કરો :-
1. ઘરની પાસે
 2. વિઘ્નનો અભાવ
 3. કીડાનો અભાવ
 4. પહેલા સાંભળેલ.
 5. વિધિને ઓળંગ્યા વિના જેવી રીતે થાય તેવી રીતે.

(5) वार्ता वांग्नी पूछेला प्रश्ननो संस्कृतभां ज्वाळ आपो.

पुरा किल आसीद् वृद्धः । मृत्युकालेऽपि तस्य प्राणा न गच्छन्ति । तदा तस्य पुत्रास्तमकथयन् ।

‘हे तात ! युस्माकं केच्छ अद्याप्यपूर्णाऽस्ति येन युष्माकं प्राणाः सुखेन न गच्छन्ति ?’ तदा वृद्धेनोदितम् - ‘अस्त्युपदेशो यमदत्त्वा न परलोकं गन्तुं प्रत्यलोऽहम् ।’

तदा पुत्रा अवदन् ‘कः स उपदेशः ?’ तदा वृद्धोऽवदत् - ‘यष्टिभारम् आनयत ।’ ते पुत्रा अञ्जसा तथा कृतवन्तः । अनन्तरं तेन वृद्धेन कथितम् ‘हे पुत्राः ! यूयं पूर्णं यष्टिभारं त्रोटितुम् प्रयतध्वम् । सर्वैस्तथा प्रयतितम् ।

किन्तु न कोऽपि तं त्रोटितुं प्रत्यलोऽभवत् । ततो वृद्धोऽवदद् ‘अधुना यष्टीरिमाः पृथक्कृत्य त्रोटितुं प्रयतध्वम् ।’ एवं कृते तु सर्वास्ता अल्पेनैवाऽऽयासेन त्रुटिताः ।

ततो वृद्धेनोदितम्, ‘हे पुत्राः ! अनेन दृष्टान्तेन अवबोधत यदुत ‘असंहता नश्यन्ति संहताश्च न नश्यन्तीति ।’ पुत्रैः तदुपदेशस्य स्वीकारः कृतः सुखिन्श्च जाताः ।

► प्रश्नो :-

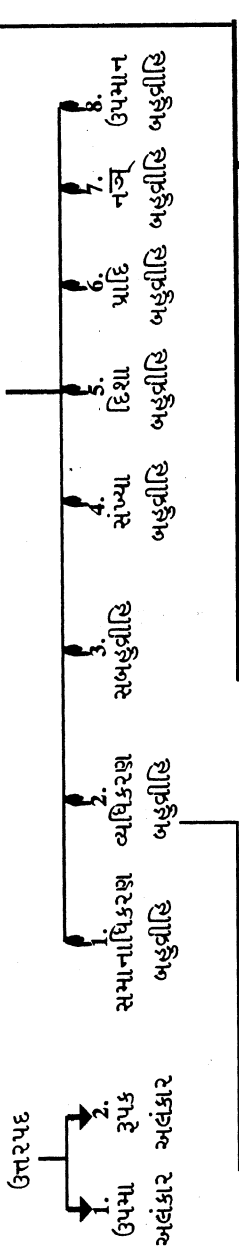
1. कस्मात् कारणात् वृद्धस्य प्राणा न गच्छन्ति ?
2. वृद्धेन क उपदेशः दत्तः ?
3. कदा पुत्राः यष्टीः त्रोटितुं अप्रत्यला जाताः ?
4. कः उपदेशः कथं दत्तः वृद्धेन ?
5. उपदेशानुगुणं (= उपदेश मुञ्ज) अस्याः वार्तायाः किं नाम भवेत् ?
6. अस्या वार्तायाः किं लब्धव्यम् ?
7. अन्योऽपि कोऽपि उपदेशः किं भवतः चेतसि अस्ति ?
8. उपदेशस्वीकारेण पुत्राः कीदृशाः जाताः ?
9. अस्यां वार्तायां तादृशः कः शब्दः यः भवता नावगतः ?

○○○

अन्य

बहुव्रीहि

उपमान

पृषोदरादि

सुसुप्

कर्मव्यतिहार

अव्ययीभाव

अतद्गुण

संविज्ञान

1. सप्तमी अर्थमां
2. सामीप्य अर्थमां
3. समृद्धि अर्थमां
4. पराज स्थिति अर्थमां
5. अलाव अर्थमां
6. अतिशय अर्थमां
7. अयोग्य अर्थमां
8. पक्षी अर्थमां
9. योग्यता अर्थमां
10. अनुक्रम अर्थमां
11. पुनरावृत्ति अर्थमां
12. अनुल्लघन अर्थमां
13. सादृश्य अर्थमां
14. अेकीसाथे अर्थमां
15. तन्नाम अर्थमां
16. भयोदा + अन्विषि अर्थमां
17. तर्क अर्थमां
18. बहोरना अर्थमां
19. प्रत्यक्ष वगैरे

સંસ્કૃત-ગુજરાતી કોશ

અગદ = ઔષધ [10]	અનુત્તર = અનુત્તર [30]	અભિ+વાદ = સન્માનવું [12]
અગ્નિ = આગ [14]	અનુ + भू = અનુભવવું [15]	અભિષેક = અભિષેક [18]
અજીવ = જડ, નિર્જીવ [27]	અનુ+મન્ = માન્ય કરવું [16]	અમર = દેવ [30]
અજ્ઞ = અજ્ઞાની, ડહોળ [16]	અનુમોદના = પ્રશંસા [32]	અમા = સાથે [7]
અજ્ઞાન = અજ્ઞાન [9]	અનુ+રુધ = આગ્રહ કરવો [12]	અયોગ્ય = અયોગ્ય [15]
અજ્ઞસા = જલદીથી [27]	અનુ+સ્ = અનુસરવું [11]	અરિ = શત્રુ [8]
અટ્ = ભટકવું [2]	અનેક = ઘણાં બધાં [22]	અર્ચ્ = પૂજા કરવી [2]
અતઃ = આથી [11]	અન્તરા = વચ્ચે, વિના [10]	અર્ચિષ્ = જ્વાળા [21]
અતિથિ = મહેમાન [10]	અન્ધ = આંધળો [18]	અર્જ્ = કમાવું [12]
અતિસાર = ઝાડા [25]	અન્ધકાર = અંધારું [31]	અર્થ = ઈચ્છવું [9]
અતીવ = અત્યન્ત [14]	અન્ન = આહાર, અન્ન [23]	અર્પ્ = આપવું [9]
અત્યન્ત = અત્યન્ત [31]	અન્ય = બીજું, જુદું, ભિન્ન [13]	અર્હત્ = અરિહંત [19]
અત્ર = અહીં [6]	અન્યત્ર = બીજા સ્થાને [6]	અલં = સર્થુ [9]
અદત્ત = ન આપેવું [18]	અપકીર્તિ = અપયશ [18]	અલક્ષાર = આભૂષણ [8]
અદ્ભુત = અલૌકિક [27]	અપ+ની = દૂર કરવું [12]	અલિ = ભમરો [10]
અધમ = હલકું, દુષ્ટ [15]	અપર = બીજું, બીજા [20]	અલીક = ખોટું [15]
અધર્મ = અધર્મ [8]	અપરાધ = ગુનો [11]	અવકાશ = ખાલી જગ્યા [12]
અધિ + ગમ્ = મેળવવું [9]	અપિ = પણ [8]	અવ+ગમ્ = જાણવું [31]
અધિ + ગમ્ = જાણવું [9]	અપૂર્વ = અપૂર્વ, નવું [27]	અવ+ગાહ્ = સ્નાન કરવું [31]
અધિ+વસ્ = ઉપર બેસવું [18]	અપ+ईक्ष્ = આશા રાખવી [9]	અવ+ત્ = ઓળંગવું [12]
અધિ+સ્થા = ઊભા રહેવું [13]	અપ્રિય = અપ્રિય [8]	અવધારણ = જકાર [31]
અધુના = હમણાં [10]	અપ્રિય = અપ્રિય [વિ.] [9]	અવધીરણા = તિરસ્કાર [12]
અધ્યયન = ભણવું [27]	અપ્સરસ્ = અપ્સરા [21]	અવ + નમ્ = નમી જવું [10]
અનન્ત = છેડારહિત [15]	અષવ્ય = અભવ્ય [13]	અવ + મન્ = અવશા કરવી [13]
અનન્તર = પછી [11]	અષાવ = અભાવ [30]	અવશ્યં = નક્કી [27]
અનર્થ = નુકસાન, સંકટ [24]	અષિ+અર્થ = પ્રાર્થવું [20]	અવસ્થા = પરિસ્થિતિ [27]
અનલ = અગ્નિ [31]	અષિધાન = નામ [16]	અવ + ધીર = તિરસ્કારવું [12]
અનાદિ = અનાદિ [26]	અષિ+નન્દ્ = વધાવવું [11]	અશુભ = ખરાબ [27]
અનાર્થ = અનાર્થ [11]	અષિન્ન = એક [14]	અશ્રુ = આંસુ [14]
અનુ + ઇષ્ = શોધવું [13]	અષિ+મ્ = પરાભવ થવો [31]	અસહ્યોચ્ચેય = અગણિત [10]
અનુજ્ઞા = રજા [9]	અષિમાન = અભિમાન [25]	અસત્ય = ખોટું [9]

* વિશેષ ઓળખ માટે કૌંસમાં પાઠ નંબર સૂચવેલ છે. કેટલાંક તત્સમ શબ્દોનો, સામાસિક શબ્દોનો અને વિશેષ નામોનો આમાં સમાવેશ કરવામાં નથી આવ્યો.

असि = तक्षवार [11]	आ+शंसु = आशा संप्रती [12]	उन्नति = प्रभावना [26]
असुर = दानव [7]	आशा = आशा [8]	उप+अर्जु = उपार्जन करवुं [25]
असु = ईक्षुं [7]	आशिष् = आशीर्वाद [21]	उप + ईक्षु = उपेक्षा करवी [25]
अहिंसा = हिंसा त्याग [11]	आ + श्लिष् = भेटवुं [8]	उपकार = उपकार [10]
अहित = अहित [10]	आसन = आसन [22]	उप+दिशु = उपदेश आपवो [11]
अहो = आश्चर्यनो उद्गार [11]	आस्पद = धर [20]	उपदेश = उपदेश [10]
आ + कर्ण = सांभणवुं [15]	आ + हे = ओढाववुं [9]	उप + नी = पासे बधुं [9]
आ + कृष् = आकर्षवुं [21]	इक्षु = शेरडी [17]	उपराग = अहण [26]
आकाश = आकाश [8]	इच्छा = ईच्छा [9]	उपल = पथर [11]
आगम = जैन शास्त्र [16]	इति = अे प्रभाषे [6]	उप + विशु = भेसवुं [10]
आ+गम् [गच्छ] = आववुं [8]	इदानीं = अत्यारे, उमझां [12]	उपसर्ग = उपसर्ग [31]
आ+चर् = आचरण करवुं [8]	इन्द्रिय = इन्द्रिय [25]	उपानह = जूता [21]
आचार = आचरण [12]	इन्धन = भणतण [31]	उपाय = उपाय [27]
आज्ञा = आज्ञा [9]	इव = पेठे, जेम, ज्ञाषे [9]	उभय = भे, भन्ने [13]
आत्मन् = आत्मा, श्रव [20]	इष् = शवुं [7]	उल्लास = उत्साह [11]
आदर = आदर, मान [24]	इष् (इच्छ) = ईच्छवुं [5]	ऊर्जु = ओर्जु, भण, तेज [19]
आ+दा (यच्छ) = देवुं [18]	ईक्षु = ज्ञेवुं [9]	ऋते = विना [8]
आ + दिशु = करभाववुं [20]	ईर्यापथिकी = ईरियावडी [32]	ऋद्धि = ऐश्वर्य [14]
आध्यात्मिक = आत्मा संबंधी [10]	ईश्वर = भगवान [9]	ऋषि = ऋषि, साधु [11]
आनन्द = आनंद, पुशी [30]	उक्ति = वचन, वाणी [17]	एकत्र = अेक स्थाने [6]
आ+नी = ढाववुं [12]	उचित = योग्य [17]	एकदा = अेकवार [30]
आपण = दुकान [23]	उज्ज्वल = उज्ज्वण [31]	एकान्त = अेकांत [31]
आपद् = आपत्ति [20]	उज्ज्व = वीक्षण [8]	एतादृश = आवुं [13]
आ + प्रच्छ = पूछवुं [19]	उत = डे [9]	एव = ज [6]
आयास = महेनत [32]	उत्कण्ठा = उत्कंठा [10]	एवम् = अेम, अे प्रभाषे [12]
आयुस् = आयुष्य [21]	उत् + पत् = दूढका मारवा [8]	ओदन = भात [10]
आ+रष् = शरु करवुं [23]	उत्+पद् = उत्पन्न ववुं [18]	ककुम् = टिशु [20]
आराधना = आराधना [8]	उत्सव = महोत्सव [30]	कथं = डेम, डेवी शीरे [16]
आ + राधु = आराधवुं [27]	उदक = पाणी [11]	कथा = वार्ता [13]
आ + रुह = रूढवुं [13]	उदधि = सागर [8]	कथु = डडेवुं [5]
आरोग्य = स्वस्थता [27]	उदार = उदार [31]	कदा = क्यारे [8]
आर्त = पीडापेध, दुःखी [26]	उद्+बुधु = विकसित ववुं [32]	कदापि = क्यारेय पक्ष [31]
आर्य = आर्यो [15]	उद्यान = भगीचो [26]	कपि = वांढरे [31]
आ + लोक् = ज्ञेवुं [31]	उद्योग = धंधो [10]	कमल = डमण [14]
आ+वर्जु = आवर्जित ववुं [26]	उद् + विजु = डंटाणवुं [23]	कम्पु = धूजवुं [9]
	उद् + स्था = ओढा ववुं [11]	कुणुा = दया [15]

कलत्र = पत्नी [26]
 कलि = कश्चिथो, कलियुग [10]
 कष्ट = संकट, पीडा [13]
 काक = कागडो [27]
 काण = काणो [14]
 कामदुह = कामधेनु गाय [21]
 कारण = कारण, हेतु [25]
 कार्य = कामकाज [17]
 काल = काल, समय [25]
 किं = सर्थु [9]
 किन्तु = पर [8]
 किरि = लूड, दुकर [10]
 किल = परेपर [31]
 कीटक = कीडो [14]
 कुटुम्ब = कुटुम्ब [32]
 कुटुम्बक = कुटुम्ब [10]
 कुतः = कथांथी, शाथी [12]
 कुत्र = कथां [6]
 कुप् = गुस्सो करवो [16]
 कुमार = कुमार [30]
 कुल = कुल, समूह [31]
 कुस् = लेटवु [10]
 कूप = कुवो [12]
 कृतज्ञता = कृतज्ञता [31]
 कृतम् = सर्थु [9]
 कर्तु = कर्ता, करनार [15]
 कृषीवल = पेडु [9]
 कृष् = पेडु [4]
 कृष्ण = कृष्ण महाराज [9]
 कोमल = मुलायम [31]
 क्रम = क्रम, परिपाटी [27]
 क्रमशः = क्रमे करीने [27]
 क्रिया = क्रिया, प्रवृत्ति [24]
 क्रीड् = रमवु [25]
 क्लृप् = कोध करवो [3]
 क्रोध = कोध, गुस्सो [13]

क्लृप् = समर्थ होवुं [31]
 क्षम् = क्षमा करवी [11]
 क्षम् (क्षाम्) = क्षमा करवी [5]
 क्षल् (क्षाल्) = धोवुं [9]
 क्षि (क्षय) = क्षय पाववुं [2]
 क्षिप् = फेंकवुं [10]
 क्षुद्र = क्षुद्र, तुच्छ [31]
 क्षुभ् = भणभणवुं [4]
 क्षेत्र = भेतर [8]
 खज्ज = लंगडो [14]
 खनित्र = क्रीडाणो [8]
 खल = दुर्जन [31]
 खाद् = भावुं [3]
 गगन = आकाश [12]
 गच्छत् = जवुं [19]
 गणभूत् = गणधर [27]
 गण् = गणवुं [7]
 गम् (गच्छ) = जवुं [3]
 गर्ज् = गर्जना करवी [7]
 गात्र = अवयव [10]
 गिरि = पर्वत [12]
 गुडु = गुडु [14]
 गुर्जर = गुजरात [31]
 गुर्जर = गुजराती [31]
 गृह = घर [17]
 गै = गावुं [31]
 गौतम = गौतमस्वामी [9]
 ग्रन्थ = ग्रन्थ, शास्त्र [20]
 घट = घडो [12]
 घण्टा = घंट [31]
 घुष् = घोषणा करवी [6]
 घूक = घुवड [27]
 च = अने [7]
 चन्दनबाला = चंदनभाणा [9]
 चन्द्र = चन्द्र [12]
 चन्द्रमस् = चन्द्र [21]

चर् = थालवुं [1]
 चल् = थालवुं [1]
 चारित्र = संथम, दीक्षा [27]
 चित्त = मन [12]
 चिन्त् = विचारवुं [5]
 चिर = लांभो समय [11]
 चुर (चोर) = चोरवुं [6]
 चौर = चोर [14]
 छात्र = विद्यार्थी [8]
 जगत् = विश्व [19]
 जन = भास [9]
 जनक = पिता [14]
 जन्(जा) = जन्म धवो [10]
 जप् = जप करवो. [2]
 जरा = घडपक्ष [11]
 जल्प् = भडडवुं [2]
 जल = पाणी [10]
 जलधि = समुद्र [13]
 जलमुच् = वाढण [19]
 जाति = जाति, वंश [14]
 जाल्म = भूध, ळग [14]
 जि (जय) = जतवुं [2]
 जिन = भगवान [7]
 जिनालय = देवास [13]
 जिम् (जेम्) = जमवुं [2]
 जिह्वा = जल [16]
 जीव = जव, प्राणी [17]
 जीवित = जवन, प्राण [14]
 जीव् = जववुं [1]
 जेत् = जतनार [17]
 ज्योत्स्ना = थान्नी [12]
 ज्ञाति = समाज [13]
 ज्ञान = ज्ञान [16]
 ज्ञानिन् = ज्ञानी [21]
 डी (डय) = डिसवुं [14]
 तड् (ताड) = भाडवुं [10]

ततः = त्यार पछी, तेथी [7]
 ततः = ते करछे [11]
 ततः परं = त्यार पछी [22]
 तत्र = त्यां [6]
 तत्त्व = पदार्थ, रक्षस्य [22]
 तथा = तेम, तथा [10]
 तथापि = तो पछा [11]
 तदीय = तेनुं [13]
 तन्त्र = संभाणवुं [13]
 तपस् = तप, तपश्चर्या [27]
 तमिस्रा = रात्रि [31]
 तरु = वृक्ष, ज्ञऽ [14]
 तर्हि = तो [10]
 तस्कर = चोर [12]
 ताडपत्र = ताडपत्र [25]
 तात = पिता [32]
 तादृश = तेवुं [11]
 तादृश = तेवुं [20]
 तारक = तारा [12]
 तावत् = तेठवुं [21]
 तीर्थ = यात्राधाम [14]
 तीव्र = तीव्र [31]
 तु = के, परंतु [7]
 तु = तो, पछा [12]
 तुद् = दुःभी करवुं [4]
 तुरग = घोडो [16]
 तुल्य = समान [14]
 तुल् = वजन करवुं [6]
 तुष् = पुश थवुं [3]
 तृण = घास [10]
 तृप् = तृप्त थवुं [11]
 त् (तर) = तरवुं [6]
 त्यज् = छोडवुं [1]
 त्रस् = त्रास पाभवुं [14]
 त्रस् = धूजवुं [31]
 त्रुद् = त्रुवुं [11]

त्वदीय = ताहुं [13]
 दक्ष = छोशियार [12]
 दण्ड = छांडो [32]
 दण्ड् = सज्ज करवी [5]
 ददत् = आपवुं [19]
 दया = दया [8]
 दरिद्र = गरीब [26]
 द्रुह् = द्रोह करवो [5]
 दर्प = अभिमान [20]
 दर्शन = श्रद्धा [27]
 दर्शन = जुद्ध-जुद्ध धर्मो [31]
 दह = भाणवुं [1]
 दान = दान [10]
 दानव = दानव [7]
 दा (यच्छ) = आपवुं [3]
 दारुण = लथंकर [31]
 दावानल = दवानल [31]
 दिवा = दिवस [27]
 दिवाकर = सूर्य [31]
 दिश् = देखाडवुं [4]
 दिश = दिशा [21]
 दीन = दुःभी [15]
 दीर्घ = लांबु, दीर्घ [22]
 दुःख = दुःख [9]
 दुःखित = दुःभी थयेव [26]
 दुर्गति = पराभ गति [15]
 दुर्जन = दुष्ट भाणस [21]
 दुर्बल = दुबलो [26]
 दुष् = दुषित थवुं [7]
 दुष्कृत = पराभ काम [22]
 दुहितृ = भेटी [16]
 द् (दार) = दाडवुं [11]
 दृश् (परय) = ज्ञेवुं [3]
 दृष्टान्त = उदाहरण [32]
 देव = देव [7]
 देव् = देवर, दीयर [17]

देश = देश [7]
 देह = शरीर [26]
 देहिन = छव [27]
 दोष = दोष, कर्म [13]
 द्युत् (द्योत्) = प्रकाशवुं [20]
 द्वार = दरवाजे [14]
 द्विष् = दुश्मन [21]
 द्वेष = द्वेष [21]
 द्वेष्ट = द्वेष करनार, दुश्मन [23]
 धन = धन [8]
 धनपति = कुबेर [12]
 धनवत् = धनवान [20]
 धनुष् = धनुष् [21]
 धर्म = धर्म [9]
 धवल = सफेद [31]
 धात् = संरक्षक [16]
 धान्य = अनाज [16]
 धाव् = छोडवुं [5]
 धिक् = धिक्कार थाओ [10]
 धीमत् = बुद्धिशाली [19]
 ध्व = देवाधार छोडवुं [13]
 धेनु = गाव [14]
 ध्यान = ध्यान [31]
 ध्रुव = ध्रुव, स्थिर [18]
 ध्वस् = ध्वस्त थवुं [26]
 ध्वनि = अवाज, ध्वनि [12]
 न = नहीं [7]
 नक्तं = रात्रि [27]
 नगर = नगर, शहर [22]
 नगरी = नगरी, नगर [23]
 नदी = नदी [14]
 नमः = नमस्कार छो! [12]
 नमस्कार = नमस्कार [19]
 नमस्कार = नमस्कार [24]
 नम् = नमवुं [1]
 नम्रता = नम्रता [24]

नर = भाषस [12]
 नरक = नरक [8]
 नश् = नाश धवो [3]
 नाट् = नाटक भजवुं [18]
 नाना = अनेक [14]
 नामन् = नाम [20]
 नायक = नेता [12]
 निःश्रेयस् = भोक्ष [31]
 निकषा = समीपमां [22]
 नित्य = कायम [12]
 निन्द = निंदा करवी [2]
 नि+मन्त्र = आभंत्रण देवुं [12]
 निरतिशय = अनुपम [12]
 निर् + अस् = विभेरुं [19]
 निर् + कृष् = भसेसुं [14]
 निर् + गम् = नीकणवुं [12]
 निर्घृण = निर्दयी, क्रूर [27]
 निर् + जि = ज्जती वेवुं [31]
 निर् + दिश् = देभासुं [13]
 निर्मल = निर्मल [31]
 निर्वृति = भोक्ष, सुभ [15]
 नि + वृत् = पाष्ण करवुं [20]
 नि + विश् = भेसवुं [22]
 नि+शम् (शाम्) = सांभणवुं [16]
 निष्क = सोनाभखोर [16]
 निष्फल = निष्फल, व्यर्थ [30]
 नि + सूद् = नाश करवो [12]
 निस् + पद् = नीपजवुं [18]
 नी (नय) = लईजवुं [2]
 नृ = भाषस [16]
 नृत् = नायवुं [3]
 नृपति = राजा [11]
 नेमि = नेमिनाथ भगवान [9]
 न्याय = नीति [11]
 पक्षिन् = पक्षी [23]
 पङ्क = काधव [14]

पङ्कज = कमल [14]
 पच् = शंघवुं [1]
 पट = कपडुं [14]
 पट् = लक्षवुं [1]
 पत् = पडवुं [1]
 पत्र = पाँडडा, वनस्पति [16]
 पयस् = पाष्णी, दूध [21]
 परकीय = पारकुं [26]
 परम्परा = परंपरा [30]
 परलोक = परभव [32]
 परस्पर = परस्पर [16]
 पराक्य = पारकुं [31]
 परा+जि = पराजय करवो [31]
 परि + ईक्ष् = तपास करवी [9]
 परिताप = त्रास, पीडा [27]
 परि+त्यज् = पूरेपूरुं छेसुं [8]
 परि + नी = परलवुं [12]
 परि+सेव् = अत्यंत सेववुं [18]
 परि + ह = छेसुं [24]
 परोपकार = परोपकार [19]
 पर्ण = पाँडडा [12]
 पर्यवसान = छेसे, अंत [31]
 पर्वत = पर्वत [7]
 पल् [पाल] = पालन करवुं,
 पाणवुं [25]
 पवन = पवन [8]
 पशु = पशु [25]
 पश्चात् = पछी [8]
 पश्चात्ताप = पश्चात्ताप [31]
 पाठशाला = निशाण [12]
 पाणि = हाथ [11]
 पात्रक = पात्रा [25]
 पाद = पग [14]
 पादप = वृक्ष [18]
 पानीय = पाष्णी [8]
 पान्थ = भुसाकर [31]

पाप = पाप, दुष्कृत्य [11]
 पाप = पापी [17]
 पा (पिब) = पीवुं [3]
 पारितोषिक = धनाम [31]
 पावक = आण [16]
 पितृ = पिता [15]
 पीडा = पीडा, दुःख [26]
 पीड् = पीडा करवी [5]
 पुण्य = पुण्य, पुण्यकर्म [13]
 पुत्र = छीकरो [11]
 पुनः = वणी, इरीधी [25]
 पुरः = आगण, सामे [17]
 पुरा = पडेला [16]
 पुरी = नगरी [23]
 पुरुष = मानव [15]
 पुरुषार्थ = प्रयत्न [14]
 पुष् = पोषवुं [3]
 पुष्प = फूल [14]
 पुस्तक = पुस्तिका [30]
 पूजा = पूजा [9]
 पूज् = पूजा करवी [7]
 पूर = पूरवुं, भरवुं [13]
 पूर्व = पूर्व, पडेलां [17]
 पृथक् = शूद्ध-शूद्ध [14]
 पृथ्वी = पृथ्वी [14]
 पौर = नगरजनो [23]
 प्र + अर्थ = प्रार्थना करवी [13]
 प्र + ईक्ष् = जेवुं [9]
 प्रकाश = प्रकाश [9]
 प्र + काश् = प्रकाशवुं [21]
 प्र + क्षिप् = केंकवुं [15]
 प्रच्छ् (पृच्छ्) = पूछवुं [5]
 प्रजा = संतति, प्रजा [10]
 प्रति = तरक [22]
 प्रति + आ + गम् (गच्छ) =
 पाछुं आववुं [10]

प्रति+ईक्ष् = प्रतीक्षा करवी [9]
 प्रति+दा = भदलाभां आपवुं [13]
 प्रति + पद् = स्वीकारवुं [20]
 प्रति+बुध् = प्रतिबोध थवो [32]
 प्रति+भाष् = उत्तर आपवो [19]
 प्रतिमा = प्रतिभा [10]
 प्रतिष्ठा = प्रतिष्ठा [31]
 प्रत्यल = समर्थ [31]
 प्रत्यहं = रोज [13]
 प्रथ् = प्रसिद्ध करवुं [14]
 प्र + नम् = नभवुं [32]
 प्रबल = प्रबल [9]
 प्रभा = प्रभा, तेज [11]
 प्रभु = भगवान [17]
 प्रभूत = पुष्ट [10]
 प्रमदा = ज्वान स्त्री [10]
 प्रमाद = आणस [27]
 प्र + यत् = प्रयत्न करवो [30]
 प्रयत्न = प्रयत्न, मडेनत [17]
 प्र + रूप् = प्ररूपणा करवी [8]
 प्र + लुभ् = लोभावुं [31]
 प्र + व्रज् = दीक्षा लेवी [13]
 प्र + सद् = प्रसन्न थवुं [20]
 प्रसाद = भेदरानी, कृपा [12]
 प्रसिद्ध = प्रख्यात [22]
 प्र+ह् = प्रहार करवो [11]
 प्राज्ञ = डॉशियार [11]
 प्राण = ज्वान [11]
 प्राण = प्राण [26]
 प्रायश्चित्त = पापनो दंड [32]
 प्रावृष् = थोभासुं [21]
 प्रिय = वडाळुं, प्रिय [12]
 प्री [प्रीण] = भुश करवुं [19]
 प्री [प्रीण] = भुश थवुं [19]
 प्रेमन् = प्रेम, स्नेह [21]
 प्रेरणा = प्रोत्साहन [25]

फल = फल [15]
 बन्ध = बंधन, कर्मबंध [27]
 बन्धन = बंधन, बंधावुं [27]
 बहिः = बहार [15]
 बहु = धषुं अधुं [26]
 बहु+मन् = सन्मानवुं [31]
 बहुमान = सन्मान [19]
 बहुशः = वारे वारे [18]
 बाण = भाण [31]
 बाल = भाणक [9]
 बाह्यतः = बहारथी [21]
 बीज = बी, बीज [23]
 बुध् (बोध) = ज्ञानवुं [5]
 ब्राह्मण = ब्राह्मण [17]
 भक्ति = भक्ति [20]
 भक्ष् = भक्षण करवुं [7]
 भगवत् = भगवान [20]
 भज् = आशरो लेवो [19]
 भण् = भोळवुं. [2]
 भद्रं = कल्याण [14]
 भय = भय, डर [23]
 भयङ्कर = भयंकर [18]
 भव = भव [30]
 भवत् = आप [19]
 भवितव्यता = निधति [13]
 भव्य = भव्य [13]
 भार = समूह [32].
 भार्या = पत्नी [25]
 भाविन् = भावी [20]
 भाष् = भोळवुं [11]
 भास् = प्रकाश [21]
 भिक्षा = गोयरी [23]
 भिक्षुक = मांगार [24]
 भू (भव) = थवुं [2]
 भूमि = जमीन, पृथ्वी [26]
 भूष् = सज्जवुं [6]

भृत्य = नोकर, सेवक [11]
 भोजन = आहार [13]
 भोस् = अरे! हे! [10]
 भ्रम् = इरवुं [8]
 भ्राज् = शोभवुं [24]
 भ्रातृ = भाई [15]
 मंशु = जडपथी [10]
 मङ्गल = भंगल, शुभ [19]
 मणि = भक्ति [10]
 मति = बुद्धि [14]
 मद = अभिमान [31]
 मदीय = मासुं [13]
 मद् (माद) = छकी जवुं [4]
 मधु = मध [14]
 मधुलिह् = लभर [21]
 मनस् = मन, चित [25]
 मनुष्य = मनुष्य, मानव [27]
 मन् = मानवुं [11]
 मन्त्रिन् = मन्त्री, प्रधान [27]
 मन्द = धीरे [11]
 ममत्व = आसक्ति [24]
 मयूर = मोर [9]
 मरण = मरण [13]
 मरुत् = पवन [19]
 महत् = मोठुं [19]
 महावीर = महावीरस्वामी [9]
 महिमन् = महिमा [20]
 मातृ = माता [15]
 मानव = भाणस [7]
 मार्ग = मार्ग [22]
 माष = अड [23]
 माहात्म्य = महिमा [11]
 मिल् = भणवुं [4]
 मीन = माछली [19]
 मुक्ति = भोक्ष [17]
 मुच [मुञ्च] = मूकवुं [10]

मुद् [मोद्] = भुश धवुं [13]
 मुमुक्षु = मुमुक्षु [24]
 मुह = भूअवुं, वेला धवुं [3]
 मूक = भूंगु [10]
 मूढ = भोड धामेव [26]
 मूर्ख = भूरभ [11]
 मृग = शोधवुं [10]
 मृत्तिका = भाटी [16]
 मृत्यु = मृत्यु, भरष [20]
 मृ (प्रिय) = भरवुं [10]
 मृश = विचारवुं [8]
 मेघ = वादण [9]
 मोक्ष = मुक्ति, मोक्ष [10]
 मोदक = वाडवो [25]
 म्लान = करमायेवुं [31]
 म्लै = करमावुं [31]
 यतः = जे करषे [11]
 यतना = जयषा [24]
 यति = साधु [8]
 यत् = ध्रयत्न करवो [10]
 यत्र = ज्यां [6]
 यथा = जेम [10]
 यथार्थ = वास्तविक [25]
 यदि = जे [10]
 यदुत = के [12]
 यष्टि = वाडडी [32]
 याच् = मांगवुं [10]
 यात्रा = जत्रा [13]
 यादश = जेवुं [11]
 यान = वाडन [12]
 यावत् = जेटवुं [21]
 युज् = जेडवुं [14]
 युद्ध = वाडई [11]
 युध् = युद्ध करवुं, वाडवुं [10]
 योजन = योजन [16]
 यौवन = युवानी [31]

रक्त = वोडी [25]
 रक्ष् = रक्षष करवुं [1]
 रच् = रयवुं [8]
 रजनी = रात्रि [14]
 रत्न = रत्न [32]
 रथ्या = शेरी [10]
 रम् = रभवुं [12]
 रम् = आसक्त धवुं [25]
 रव = अवाज [31]
 रवि = रवि, सूर्य [10]
 रस = रस [17]
 राक्षस = राक्षस [31]
 राग = राग, आसक्ति [17]
 राजन् = राज [20]
 राज् = राज [19]
 राज्य = साम्राज्य [25]
 राशि = समूह, ढगवो [25]
 रिपु = दुश्मन [25]
 रीति = पद्धति, रीत [23]
 रुच् [रोच्] = गभवुं [12]
 रुष् = गुस्सो करवो [6]
 रुह् = ढिगवुं [10]
 रूप = रूप, सुंदरता, सौंदर्य [27]
 रोग = रोग, बिमारी [27]
 रौद्र = लयंकर [13]
 लघुता = लघुता [24]
 लङ्घ् = ओणंगवुं, आशा
 तोडवी [13]
 लज्ज् = शरमावुं [13]
 लभ् = प्राप्त करवुं [10]
 लवण = भीहुं [12]
 लवण = भाडुं [12]
 लाङ्गूल = पूंछडी [12]
 लिख् = लभवुं [4]
 लुट् = दोटवुं, आणोटवुं [10]
 लुप् = लुप्त धवुं [6]

लुभ् = लोभ करवो [4]
 लोक = वोको [17]
 लोभ = लोभ [26]
 वचस् = वाषी [25]
 वज्र = ईन्द्रनुं शस्त्र [26]
 वज्जक = ढगनार [27]
 वज्ज् = ढगवुं [15]
 वणिज् = वाषियो [19]
 वदन = भोहुं [25]
 वद् = भोववुं [1]
 वधू = वधु [15]
 वन = जंगल [8]
 वन्द् = वन्दन करवुं [9]
 वप् = वाववुं [5]
 वयस् = ढंभर [32]
 वृक्ष = वृक्ष [7]
 वर्ज् = छोडवुं [9]
 वर्ण् = प्रशंसा करवी [5]
 वसुधा = पृथ्वी [10]
 वस् = वसवुं [1]
 वस्तु = चीजवस्तु [24]
 वस्तुतः = वास्तवमां [12]
 वह् = वडन करवुं [7]
 वा = अथवा [7]
 वाच् = वाषी [19]
 वाज्ज् = ईच्छवुं, वांछवुं [14]
 वात = वात, पवन [18]
 वात्सल्य = वात्सल्य [15]
 वादिन् = वादी [31]
 वानर = वांढरो [31]
 वायस = अगरो [10]
 वारंवारं = वारेवारे [21]
 वारि = वाषी [14]
 वार्ता = वात [15]
 विग्रह = वाडई [14]
 विचार = विचार [32]

विज् = ऽरुं [14]
 वित्त = धन, पैसो [15]
 वि+द् = ऽऽऽऽ [17]
 विद् = विद्यमान होवुं, धनुं [13]
 विद्मस् = विद्वान् [21]
 विद् [विन्द] = भेगववुं [10]
 विनय = भक्ति [14]
 विना = विना [8]
 विनाश = विनाश [11]
 विभूति = वैभव [19]
 वि+मृश् = विशेष विचारवुं [8]
 वियत् = आकाश [19]
 वियोग = वियोग [12]
 वि + रच् = रचवुं [22]
 वि + लिख् = द्दोरवुं [13]
 विविध = ज्ञतज्ञतनुं [31]
 विशेष = तक्षवत [12]
 विश् = प्रवेशवुं, पेसवुं [10]
 विश् = वैश्य, वाक्षियो [20]
 विस्व = जगत [11]
 विस्वजित् = विस्वने जितनार [25]
 विस्वतः = यारे भाजुधी [26]
 विस्वास = भरोसो [14]
 विषय = विषय [25]
 वि+स्म् = भूली जवुं [18]
 वीरुध् = वेदगी, क्षता [20]
 वृत् (वर्त) = होवुं, धनुं [11]
 वृद्ध = धरजो, वृद्ध [31]
 वृध् (वर्ध) = वधवुं [11]
 वृत्तान्त = भनाव, वात [26]
 वृन्द = सभूह [26]
 वृष (वर्ष) = वरसवुं [8]
 वेप् = धृजवुं [10]
 वैयात्य = असभ्यता [10]
 व्यलीक = भोटुं [25]

व्यवस्था = व्यवस्था [15]
 व्यसन = संकट [27]
 व्याघ्र = वाध [14]
 व्याघ = शिकारी [10]
 व्रत = व्रत, प्रतिष्ठा [24]
 व्रतिन् = साधु, व्रतवाण [22]
 शंसू = प्रशंसा करवी [2]
 शङ्क् = शंका करवी [10]
 शठ = दुश्चो [9]
 शम् (शाम्) = शांत धनुं [4]
 शर = भाष [10]
 शरण = आधार [27]
 शरीर = शरीर [14]
 शव = भसुं [11]
 शशिन् = चन्द्र [20]
 शस्त्र = शस्त्र [10]
 शाखा = ऽाणी [12]
 शाता = शाता, सुभ [16]
 शान्ति = शांति, स्वस्थता [23]
 शालिभद्र = शालिभद्र [7]
 शासन = शासन [17]
 शिक्ष् = शिक्षण लेवुं [12]
 शिला = पथरनी शिला [22]
 शिशिरान्त = पानभर ऋतु [12]
 शिशु = भाणक [14]
 शिष्य = शेलो [14]
 शीघ्र = ऽऽपधी [11]
 शीतल = ंडुं, शीत [19]
 शीतलता = ंडक [12]
 शीर्ष = भाधुं [8]
 शुचि = निर्मण [25]
 शुच् (शोच) = शोक करवो [6]
 शुद्धि = शुद्धि [32]
 शुभ = शुभ, साहुं [17]
 शुभ् (शोभ) = शोभवुं [11]
 शुष् = शोषावुं [6]

शुद्र = शुद्र, उदकी जति [26]
 शुगाल = शिषाण [27]
 शोक = शोक, आघात [27]
 श्रद्धा = श्रद्धा [11]
 श्रम = धाक [24]
 श्रमण = साधु [8]
 श्रम् [श्राम्] = धाकवुं [4]
 श्रि [श्रय्] = आश्रय करवो [7]
 श्रीमत् = धनवान [24]
 श्रेयस् = ऽक्याणकरी [21]
 श्रेष्ठ = सर्वोत्तम [14]
 श्लाघ् = वभाषणुं [12]
 श्लिष् = लेटवुं [8]
 श्वः = आवतीकले [18]
 श्वभ्र = नरक [25]
 श्वश्रू = सासु [15]
 संयोग = संयोग [12]
 संसार = संसार, भव [13]
 संहत = भेगुं धयेकुं [32]
 संहति = सभूह [32]
 सकाशात् = पारोधी [17]
 सङ्कट = आकत [11]
 सङ्केत = संकेत, निशानी [23]
 सङ्घ = संघ [13]
 सज्जन = सारो भाषस [15]
 सत् = सज्जन, साधुं [19]
 सत्य = साधुं [9]
 सदृश = तुल्य, समान [14]
 सदृश् = समान [20]
 सदा = क्षयम [8]
 सदागम = जिनगम [15]
 सदैव = क्षयम [10]
 सन्नाह = भप्तर, कवच [31]
 समता = सभता [18]
 समराङ्गण = रक्षभूमि [10]
 समर्थ = सक्षम [25]

समान = तुल्य, समान [11]
 सम्+आ+दिश् = कडेवुं [17]
 सम् + ऋध् = समृद्धि थवुं [31]
 सम् + जन् = उत्पन्न थवुं [31]
 सम् + भव् = उत्पन्न थवुं [14]
 सम्यक्त्व = सम्यक्त्व [30]
 सम्यग् = साडुं [8]
 सम् + लक्ष् = ज्ञेवुं [19]
 सरित् = नदी [19]
 सर्प = साप [22]
 सर्व = अधां [13]
 सर्वत्र = अधे [6]
 सर्वदा = कायम माटे [19]
 सह = साथे [6]
 सहित = साथे, युक्त [23]
 सह = सहन करवुं [11]
 साकं = साथे [7]
 साक्षात् = साक्षात् [30]
 साधु = धति [15]
 सान्त्व = शांत करवुं [6]
 साफल्य = सफलता [14]
 सायं = सांजे [31]
 सार = सारभूत [13]
 सारथि = सारथि [10]
 सार्धम् = साथे [6]
 साहाय्य = सहाय [20]
 सिच् (सिञ्च्) = सिंचवुं [5]
 सिद्धाचल = शत्रुंजय [32]
 सिध् = सिद्ध थवुं [4]
 सीमन् = भर्थादा, सीमा [20]

सुकृत = धर्म, पुण्य [25]
 सुख = सुभ [9]
 सुर = देव [30]
 सुरभि = सुगंधी [31]
 सुवर्ण = सोनुं [10]
 सुवर्णकार = सोनी [12]
 सुवृत्त = सद्गुणी [31]
 सुष्ठु = साडुं, सारी रीते [11]
 सुहृद् = मित्र [20]
 सूद = रसोर्धयो [9]
 सूनु = दीकरो, पुत्र [14]
 सूर्य = सूर्य [8]
 सू (सर) = सरकवुं [2]
 सूज् = सरजवुं [4]
 सूतम् = सधुं [9]
 सेना = लश्कर [10]
 सेनापति = सेनापति [31]
 सेवक = सेवक, नोकर [26]
 सेवा = याकरी [20]
 सेव् = सेवा करवी [12]
 सैन्य = सेना, लश्कर [19]
 सौंदर्या = अडेन [12]
 सौन्दर्य = भूअसूरती [12]
 स्तूप = स्तूप [23]
 स्तोत्र = थोडुं [13], [23]
 स्था = ठीला रडेवुं [3]
 स्निह् = स्नेह करवो [5]
 स्नेह = लागणी [14]
 स्पर्ध् = स्पर्धा करवी [13]
 स्पृश् = अडवुं [4]

स्पृह् = ईच्छवुं [8]
 स्मृति = याददास्त [14]
 स्मृ [स्मर] = स्मरवुं [2]
 संस् = अरवुं, भरी पडवुं [12]
 संज् = भाषा [19]
 स्वकीय = पोतानुं [25]
 स्वजन = सगावडावा [13]
 स्वधा = कल्याण [14]
 स्वप्न = स्वप्न [17]
 स्वयं = ज्ञाते, पोते [22]
 स्वर्ग = स्वर्ग, देवलोक [27]
 स्वस् = अडेन [16]
 स्वस्ति = कल्याण थाओ [11]
 स्वाध्याय = अध्यायवुं [15]
 स्वार्थ = स्वाधं [26]
 स्वाहा = कल्याण [14]
 स्वीकार = स्वीकार [32]
 स्वीय = पोतानुं [11]
 हर्म्य = उवेवी [12]
 हस् = उडवुं [8]
 हस्तिन् = हाथी [27]
 हि = ज, अरेभर [8]
 हिंसा = हिंसा [11]
 हित = छित [10]
 हिम = अरक [12]
 हृदय = हृदय, दिल [26]
 ह [हर] = अरवुं [6]
 हे = डे! [30]
 हेतु = कारण [27]
 ह्यः = गडकावे [15]

ગુજરાતી-સંસ્કૃત કોશ

અંત = પર્યવસાન [31]	અન્ન = અન્ન [23]	આકર્ષવું = આ + કૃષ્ [21]
અંધારું = અન્ધકાર [31]	અપયશ = અપકીર્તિ [18]	આ કારણે = અતઃ [11]
અગણિત = અસંખ્ય [10]	અર્પવું = અર્પવું [27]	આકાશ = આકાશ [8]
અગ્નિ = અનલ [31]	અપ્રિય = અપ્રિય [8]	આકાશ = ગગન [12]
અજ્ઞાન = અજ્ઞાન [9]	અપ્સરા = અપ્સરસ્ [21]	આકાશ = વિચિત્ર [19]
અજ્ઞાની = અજ્ઞ [16]	અભવ્ય = અભવ્ય [13]	આગ = અગ્નિ [14]
અટન કરવું = અટ [2]	અભાવ = અભાવ [30]	આગ = પાવક [16]
અડઢ = માષ [23]	અભિભૂત થવું = અભિ+ભૂ [31]	આગળ = પુરઃ [17]
અડવું = સ્પૃશ્ [4]	અભિમાન = દર્પ [20]	આગ્રહ કરવો = અનુ+રુઢ્ [12]
અત્યંત પ્રયત્ન કરવો = પ્ર + યત્ [30]	અભિમાન = અભિમાન [25]	આઘાત = શોક [27]
અત્યંત સેવવું = પરિ+સેવ્ [18]	અભિમાન = મદ [31]	આચરણ = આચાર [12]
અત્યન્ત = અતીવ [14]	અભિમાન કરવું = મદ્ [4]	આચરણ કરવું = આ+ચર્ [8]
અત્યન્ત = અત્યન્ત [31]	અભિવાદન કરવું = અભિ + વાદ્ [12]	આચરવું = પ્રતિ + પદ્ [20]
અત્યારે = ઇદાર્ની [12]	અભિષેક = અભિષેક [18]	આચાર = આચાર [12]
અથવા = વા [7]	અયોગ્ય = અયોગ્ય [15]	આજ્ઞા = આજ્ઞા [9]
અદ્ભુત = અદ્ભુત [27]	અરિહંત = અર્હત્ [19]	આજ્ઞા તોડવી = લઙ્ઢ્ [13]
અધર્મ = અધર્મ [8]	અરે ! = ખોસ્ [10]	આત્મા = આત્મન્ [20]
અધ્યયન = અધ્યયન [27]	અલોક = અલોક [31]	આત્મા સંબંધી = આધ્યાત્મિક [10]
અનન્ત = અનન્ત [15]	અલોકિક = અદ્ભુત [27]	આથી = અતઃ [11]
અનાજ = ધાન્ય [16]	અવજ્ઞા કરવી = અવ+મન્ [13]	આદર = આદર [24]
અનાદિ = અનાદિ [26]	અવધિજ્ઞાન = અવધિજ્ઞાન [22]	આધાર = શરણ [27]
અનાર્થ = અનાર્થ [11]	અવયવ = ગાત્ર [10]	આધ્યાત્મિક = આધ્યાત્મિક [10]
અનુત્તર = અનુત્તર [30]	અવલોકવું = આ+લોક્ [31]	આનંદ = આનન્દ [30]
અનુપમ = નિરતિશય [12]	અવાજ = ધ્વનિ [12]	આપ = ભવત્ [19]
અનુભવવું = અનુ + ભૂ [15]	અવાજ = રવ [31]	આપતું = દદત્ [19]
અનુમોદના = અનુમોદના [32]	અસભ્યતા = વૈયાત્ય [10]	આપતિ = આપદ્ [20]
અનુરોધ કરવો = અનુ+રુઢ્ [12]	અહિત = અહિત [10]	આપતિ = ઉપસર્ગ [31]
અનુસરવું = અનુ+સ [11]	અહી = અત્ર [6]	આપવું = દા (ચ્છ્) [3]
અને = ચ [7]	અહો ! = અહો ! [11]	આપવું = અર્પ [9]
અનેક = નાના [14]	આંધળો = અન્ધ [18]	આફત = સઙ્કટ [11]
અનેક = અનેક [22]	આંસુ = અશ્રુ [14]	

* વિશેષ ઓળખ માટે કૌસમાં પાઠ નંબર સૂચવેલ છે. કેટલાંક તત્સમ શબ્દોનો, સામાસિક શબ્દોનો અને વિશેષ નામોનો આમાં સમાવેશ કરવામાં નથી આવ્યો.

आभूषण = अलङ्कार [8]
 आमंत्रण आपवुं = नि+मन्त्र [12]
 आमृ = अवधारण [31]
 आमन्या ज्ञापववी = बहु+मन् [31]
 आयुष्य = आयुस् [21]
 आरंभ करवो = आ+रभ् [23]
 आराधना = आराधना [8]
 आराधवुं = आ + राध् [27]
 आर्तध्यान = आर्तध्यान [22]
 आर्य = आर्य [15]
 आवतीकाले = श्वः [18]
 आवर्जित करवुं = आ+वर्ज् [26]
 आवर्जित थवुं = आ+वर्ज् [26]
 आववुं = आ+गम् [गच्छ] [8]
 आवुं = एतादृश [13]
 आशरो लेवो = भज् [19]
 आशा = आशा [8]
 आशा राभववी = अप+ईक्ष् [9]
 आशा राभववी = आ+शंस् [12]
 आशीर्वाद = आशिष् [21]
 आश्रय करवो = श्रि (श्रय्) [7]
 आसक्त = मूढ [26]
 आसक्त थवुं = रम् [25]
 आसक्ति = राग [17]
 आसक्ति = ममत्व [24]
 आसन = आसन [22]
 आहार = भोजन [13]
 आहार = अन्न [23]
 आह्वान आपवुं = आ+ह्वे [9]
 आणस = प्रमाद [27]
 आणोटवुं = लुट् [10]
 ईच्छवुं = इष् (इच्छ्) [5]
 ईच्छवुं = स्पृह [8]
 ईच्छवुं = अर्थ [9]
 ईच्छवुं = वाञ्छ [14]
 ईच्छ = इच्छा [9]
 ईच्छ पूरक = कामदुह [21]

ईनाम = पारितोषिक [31]
 ईन्द्रिय = इन्द्रिय [25]
 ईन्धन = इन्धन [31]
 ईरीयावडी = ईर्यापथिकी [32]
 उभर = वयस् [32]
 उज्जवण = शुचि [25]
 उज्जवण = उज्ज्वल [31]
 उत्कंठ = उत्कण्ठा [10]
 उत्तर आपवो = प्रति+भाष् [19]
 उत्पन्न थवुं = सम्+भव् [14]
 उत्पन्न थवुं = उत्+पद् [18]
 उत्पन्न थवुं = सम्+जन् [31]
 उत्सव = उत्सव [30]
 उत्साह = उल्लास [11]
 उदार = उदार [31]
 उदाहरण = दृष्टान्त [32]
 उद्यान = उद्यान [26]
 उन्नति = उन्नति [26]
 उपकार = उपकार [10]
 उपदेश = उपदेश [10]
 उपदेश देवो = उप+दिश् [11]
 उपर बेसवुं = अधि+स्था [13]
 उपर बेसवुं = अधि+वस् [18]
 उपसर्ग = उपसर्ग [31]
 उपाय = उपाय [27]
 उपेक्षा करवी = उप+ईक्ष् [25]
 उलगुं = रुह् [10]
 उल्लवुं = उद्+स्था [11]
 उल्लवुं = डी (ड्य्) [14]
 उल्ला थवुं = उद्+स्था [11]
 उल्ला रडेवुं = स्था [3]
 उल्ला रडेवुं = अधि+स्था [13]
 उर्ज = ऊर्ज [19]
 ऋषि = ऋषि [11]
 ऐक = अभिन्न [14]
 ऐकवार = एकदा [30]
 ऐक स्थाने = एकत्र [6]

ऐकान्त = एकान्त [31]
 ऐ प्रभाषे = इति [6]
 ऐ प्रभाषे = एवम् [12]
 ऐम = एवम् [12]
 ऐश्वर्य = ऋद्धि [14]
 ओह ! = भोस् [10]
 ओणंगुं = अव+त् [12]
 ओणंगुं = लङ्घ् [13]
 औषध = अगद [10]
 कंटाणवुं = उद् + विज् [23]
 कश्चिथो = कलि [10]
 कपुं = पट [14]
 कबूल राभवुं = अनु+मन् [16]
 कमण = कमल [14]
 कमण = पङ्कज [14]
 कमावुं = अर्ज् [12]
 कमावुं = उप + अर्ज् [25]
 करनार = कर्तुं [15]
 करमायेवुं = म्लान [31]
 करमावुं = म्लै [31]
 करवुं = वि + रच् [22]
 कर्ता = कर्तुं [15]
 कर्म = दोष [13]
 कर्मबंध = बन्ध [27]
 कल्याण = भद्रं [14]
 कल्याणकारी = श्रेयस् [21]
 कल्याण थाओ = स्वस्ति [11]
 कलियुग = कलि [10]
 कवय = सन्नाह [31]
 कडेवुं = शंस् [2]
 कडेवुं = कथ् [5]
 कडेवुं = सम्+आ+दिश् [17]
 कागडो = वायस [10]
 कागडो = काक [27]
 काणो = काण [14]
 कादव = पङ्क [14]
 कामकाज = कार्य [17]

क्षमधेनु गाय = कामदुह [21]
 क्षयम = सदा [8]
 क्षयम = सदैव [10]
 क्षयम = नित्य [12]
 क्षयम भाटे = सर्वदा [19]
 क्षयोत्सर्ग = कायोत्सर्ग [32]
 क्षरञ्ज = कारण [25]
 क्षरञ्ज = हेतु [27]
 क्षर्य = कार्य [20]
 क्षल = काल [25]
 क्षोदाणो = खनित्र [8]
 क्षीये = कीटक [14]
 क्षीर्ति = प्रतिष्ठा [31]
 कुटुंभ = कुटुम्बक [10]
 कुटुंभ = कुटुम्ब [32]
 कुभेर = धनपति [12]
 कुमार = कुमार [30]
 कृदक्ष मारवा = उत्+पत् [8]
 क्यू = कूप [12]
 कृतज्ञता = कृतज्ञता [31]
 कृपा = प्रसाद [12]
 के = तु [7]
 के = यदुत [12]
 केम = कथं [16]
 केवी रीते = कथं [16]
 कोमल = कोमल [31]
 क्थां = कुत्र [6]
 क्थांथी = कुतः [12]
 क्यारे = कदा [8]
 क्यारेय पञ्च = कदापि [31]
 क्रम = क्रम [27]
 क्रमे करीने = क्रमशः [27]
 क्रोध करवो = क्रुध [3]
 क्रिया = क्रिया [24]
 कूर = निर्घृण [27]
 क्षमा करवी = क्षम (क्षाम्) [5]
 क्षमा करवी = क्षम [11]

क्षय पाभवं = क्षि (क्षय) [2]
 क्षुद्र = क्षुद्र [31]
 भराभ = अशुभ [27]
 भराभ क्षम = दुष्कृत [22]
 भराभ गति = दुर्गति [15]
 भरी पडवुं = संस् [12]
 भरेभर = हि [8]
 भरेभर = किल [31]
 भसी जवुं = संस् [12]
 भसेडवुं = निर् + कृष् [14]
 भणभणवुं = क्षुभ [4]
 भारुं = लवण [12]
 भावी जग्था = अवकाश [12]
 भावुं = खाद [3]
 भोटुं = असत्य [9]
 भीली जवुं = उद् + बुध् [32]
 भुश करवुं = प्री (प्रीण) [19]
 भुश थवुं = तुष् [3]
 भुश थवुं = मुद् (मोद्) [13]
 भुश थवुं = प्री (प्रीण) [19]
 भुशी = आनन्द [30]
 भूभसुरती = सौन्दर्य [12]
 भेंयवुं = आ + कृष् [21]
 भेडवुं = कृष् [4]
 भेडुत = कृषीवल [9]
 भेतार = क्षेत्र [8]
 भोटुं = अलीक [15]
 भोटुं = व्यलीक [25]
 भोटुं क्षम = दुष्कृत [22]
 गईक्षले = ह्यः [15]
 गञ्जधर = गणभृत् [27]
 गञ्जवुं = गण [7]
 गभवुं = रुच् (रोच्) [12]
 गरीभ = दरिद्र [26]
 गर्जना करवी = गर्ज [7]
 गांडुं थवुं = मद् (माद्) [4]
 गाय = धेनु [14]

गावुं = गै [31]
 गुजरात राज्य = गुर्जर [31]
 गुजराती = गुर्जर [31]
 गुनो = अपराध [11]
 गुडुञ्ज = गुडु [14]
 गुस्सो करवो = उष् [6]
 गुस्सो = क्रोध [13]
 गुस्सो करवो = कुष् [16]
 गोयरी = भिक्षा [23]
 गौतमस्वामी = गौतम [9]
 ग्रन्थ = ग्रन्थ [20]
 गृहञ्ज = उपराग [26]
 घंट = घण्टा [31]
 घडपञ्च = जरा [11]
 घडे = घट [12]
 घण्टां भथां = अनेक [22]
 घण्टुं = असङ्ख्येय [10]
 घण्टुं भधुं = बहु [26]
 घर = गृह [17]
 घर = आस्पद [20]
 घरडे = वृद्ध [31]
 घास = तृण [10]
 घोषणा करवी = घुष् [6]
 धुवड = घूक [27]
 धेधा थवुं = मुह [3]
 धोडे = तुरग [16]
 यडवुं = आ + उह [13]
 यन्द्र = चन्द्र [12]
 यन्द्र = शशिन् [20]
 यन्द्र = चन्द्रमस् [21]
 यरवुं = चर् [1]
 यांदनी = ज्योत्स्ना [12]
 याकरी = सेवा [20]
 यारे बाजुथी = विश्वतः [26]
 यालवुं = चर् [1]
 यालवुं = चल [1]
 योरवुं = चुर (चोर) [6]

धित - मनस् [25]
 धित्र दोरवुं - वि+लिख् [13]
 धीजवस्तु - वस्तु [24]
 धेवो - शिष्य [14]
 धोभासुं - प्रावृष् [21]
 धोर - तस्कर [12]
 धोर - चौर [14]
 धुकी जवुं - मद् (माद्) [4]
 धुडवुं - त्यज् [1]
 धुडवुं - वर्ज् [9]
 धुडरहित - अनन्त [15]
 धुधे - पर्यवसान [31]
 धुडवुं - परि + ह [24]
 ध - एव [6]
 ध - हि [8]
 धंगल - वन [8]
 धकर - एकान्त [31]
 धकर - अवधारण [31]
 धगत - विश्व [11]
 धड - अजीव [27]
 धतुं - गच्छत् [19]
 धन्म धवो - जन् (जा) [10]
 धमवुं - जिम् [2]
 धमीन - भूमि [26]
 धयशा - यतना [24]
 धवदीथी - अञ्जसा [27]
 धवुं - गम् (गच्छ्) [3]
 धवुं - इष् [7]
 धाक्षकर - विद्वस् [21]
 धाक्षकर - ज्ञानिन् [21]
 धाक्षकरी - ज्ञान [27]
 धाक्षवुं - बुध् (बोध्) [5]
 धाक्षवुं - अधि + गम् [9]
 धाक्षवुं - अव+गम् [31]
 धातधातनुं - विविध [31]
 धाति - जाति [14]
 धाते - स्वयं [22]

धात्रा - यात्रा [13]
 धाप करवो - जप् [2]
 धो - यदि [10]
 धोडवुं - युज् [14]
 धोवुं - दृश् (पश्य्) [3]
 धोवुं - ईक्ष् [9]
 धोवुं - प्र + ईक्ष् [9]
 धोवुं - सम्+लक्ष् [19]
 धोवुं - आ + लोक् [31]
 धिनागम - सदागम [15]
 धतनार - जेत् [17]
 धतनार - विश्वजित् [25]
 धतवुं - जि (जय्) [2]
 धती वेवुं - निर् + जि [31]
 धल् - जिह्वा [16]
 धव - जीव [17]
 धव - आत्मन् [20]
 धव - देहिन् [27]
 धवन - प्राण [11]
 धवन - जीवित [14]
 धववुं - जीव् [1]
 धुदुं - अन्य [13]
 धुवान स्त्री - प्रमदा [10]
 धुदुं - अलीक [18]
 धुता - उपानह [21]
 धुदुं-धुदुं - पृथक् [14]
 धे करधे - यतः [11]
 धेटवुं - यावत् [21]
 धेम - यथा [10]
 धेवुं - यादृश [11]
 धैन - जैन [15]
 धयां - यत्र [6]
 धवाणा - अर्चिष् [21]
 धान - ज्ञान [16]
 धानी - ज्ञानिन् [21]
 धडपथी - संक्षु [10]
 धडपथी - शीघ्र [11]

धरवुं - संस् [12]
 धणकवुं - प्र + काश् [21]
 धड - त्तु [14]
 धड - अतिसार [25]
 धडड - शीतलता [12]
 धुं - शीतल [19]
 धग - जाल्म [14]
 धगनार - वञ्चक [27]
 धगवुं - वञ्च् [15]
 धकोण - अज्ञ [16]
 धर - भय [23]
 धरवुं - विज् [14]
 धणी - शाखा [12]
 धुकर - किरि [10]
 धगलो - राशि [25]
 धथा - तथा [10]
 धप - तपस् [27]
 धपश्चर्था - तपस् [27]
 धपास करवी - परि+ईक्ष् [9]
 धक्षवत - विशेष [12]
 धरक - प्रति [22]
 धरवुं - त् (तर) [6]
 धलवार - असि [11]
 धाडन करवुं - तद् (ताद्) [10]
 धाडपत्र - ताडपत्र [25]
 धार - तारक [12]
 धाडुं - त्वदीय [13]
 धिरस्कार - अवधीरणा [12]
 धिरस्कार करवो - अव+धीर् [12]
 धीर - तीव्र [31]
 धुद्य - क्षुद्र [31]
 धुल्य - समान [11]
 धुल्य - सदृश [14]
 धुदुं - त्रुद् [11]
 धुप धवुं - तृप् [11]
 धे करधे - ततः [11]
 धेज - प्रभा [11]

तेज = ऊर्ज [19]
 तेष्टुं = तावत् [21]
 तेथी = ततः [7]
 तेजुं = तदीय [13]
 तेम = तथा [10]
 तेपुं = तादृश [11]
 तेपुं = तादृश् [20]
 तो = तर्हि [10]
 तो = तु [12]
 तो पक्ष = तथापि [11]
 त्यज्जुं = त्यज् [1]
 त्यां = तत्र [6]
 त्यार पछी = ततः [7]
 त्यार पछी = ततः परं [22]
 त्रास = परिताप [27]
 त्रास पामपुं = त्रस् [14]
 थपुं = भू (भव) [2]
 थपुं = वृत् (वर्त) [11]
 थपुं = विद् [13]
 थाक = श्रम [24]
 थाकपुं = श्रम् (श्राम्) [4]
 थोडुं = स्तोक [13], [23]
 द्या = दया [8]
 द्या = कुतुणा [15]
 दरवाजे = द्वार [14]
 द्रोह करवो = दुह [5]
 द्रांजे = दण्ड [32]
 दान = दान [10]
 दानव = असुर [7]
 दानव = दानव [7]
 दानवण = दावानल [31]
 द्रोडुं = धाव् [5]
 दिव = हृदय [26]
 दिवस = दिवा [27]
 दिशा = ककुभु [20]
 दिशा = दिश् [21]
 दीकरो = पुत्र [11]

दीकरो = सून [14]
 दीक्षा = चारित्र [27]
 दीक्षा लेवी = प्र + ब्रज् [13]
 दीपर = देव् [17]
 दीर्घ = दीर्घ [22]
 दुःभ = दुःख [9]
 दुःभ = पीडा [26]
 दुःभी = दीन [15]
 दुःभी = आर्त [26]
 दुःभी करवुं = तुद् [4]
 दुःभी थथेल = दुःखित [26]
 दुःकान = आपण [23]
 दुःनियाने छतनार = विश्वजित् [25]
 दुःभणो = दुर्बल [26]
 दुर्जन = खल [31]
 दुश्मन = द्विष् [21]
 दुश्मन = द्वेष [23]
 दुश्मन = रिपु [25]
 दुषित करवुं = दुष् [7]
 दुषित थपुं = दुष् [7]
 दुष्कृत्य = पाप [11]
 दुष्ट = अधम [15]
 दुष्ट माक्षस = दुर्जन [21]
 दूध = पयस् [21]
 दूर करवुं = अप+नी [12]
 दूर करवुं = निर् + कृष् [14]
 देभाडपुं = दिश् [4]
 देभाडपुं = निर् + दिश् [13]
 देरासर = जिनालय [13]
 देव = देव [7]
 देव = सुर [30]
 देव = अमर [30]
 देवर = देव् [17]
 देवलोड = स्वर्ग [27]
 देवाधार छेपुं = धृ [13]
 देश = देश [7]

देशना = देशना [22]
 दोष = दोष [13]
 द्वेष = द्वेष [21]
 द्वेष करनार = द्वेष [23]
 धंधो = उद्योग [10]
 धन = धन [8]
 धन = वित्त [15]
 धनवान = धनवत् [20]
 धनवान = श्रीमत् [24]
 धनुष्य = धनुष् [21]
 धर्म = धर्म [9]
 धर्म = सुकृत [25]
 धर्म = दर्शन [31]
 धोपुं = क्षल् (क्षाल्) [9]
 धिक्कार थाओ = धिक् [10]
 धीरे = मन्द [11]
 ध्यान = ध्यान [31]
 ध्रुव = ध्रुव [18]
 धूजपुं = कम्प [9]
 धूजपुं = त्रस् [31]
 धूजपुं = वेप् [10]
 ध्वनि = ध्वनि [12]
 ध्वस्त थपुं = ध्वस् [26]
 न आपेवुं = अदत्त [18]
 नक्की = अवश्यं [27]
 नगर = नगर [22]
 नगर = नगरी [23]
 नगरजनो = पौर [23]
 नगरी = नगरी [23]
 नगरी = पुरी [23]
 नदी = नदी [14]
 नदी = सरित् [19]
 नमपुं = नम् [1]
 नमपुं = प्र + नम् [32]
 नमस्कार = नमस्कार [19]
 नमस्कार छे ! = नमः [12]
 नभी जपुं = अव + नम् [10]

नभ्रता = नभ्रता [24]
 नरक = नरक [8]
 नरक = श्वभ्र [25]
 नवकार = नमस्कार [24]
 नवुं = अपूर्व [27]
 नखी = न [7]
 नायवुं = नृत् [3]
 नाटक करवुं = नाट् [18]
 नानी देवकुलिका = स्तूप [23]
 नाम = अभिधान [16]
 नाम = नामन् [20]
 नाश करवो = नश् [3]
 नाश करवो = नि + सूद् [12]
 निंदा करवी = निन्द [2]
 नित्य = नित्य [22]
 निमंत्रण आपवुं = नि+मन्त्र [12]
 नियति = भवितव्यता [13]
 निर्ज्व = अजीव [27]
 निर्दयी = निर्घृण [27]
 निर्देश करवो = निर्+दिश् [13]
 निर्भण = शुचि [25]
 निर्भण = निर्मल [31]
 निशानी = सङ्केत [23]
 निशाण = पाठशाला [12]
 निष्ण = निष्फल [30]
 नीकणवुं = निर्+गम् [12]
 नीये पडवुं = संस [12]
 नीति = न्याय [11]
 नीपणवुं = निस्+पद् [18]
 नुक्सान = अनर्थ [24]
 नेता = नायक [12]
 नोकर = भृत्य [11]
 नोकर = सेवक [26]
 पक्षी = पक्षिन् [23]
 पग = पाद [14]
 पछी = फ्वात् [8]
 पछी = अनन्तर [11]

पडवुं = पत् [1]
 पण = अपि [8]
 पण = किन्तु [8]
 पण = तु [12]
 पत्नी = भार्या [25]
 पत्नी = कलत्र [26]
 पथर = उपल [11]
 पद्यर्थ = तत्त्व [22]
 पद्धति = रीति [23]
 परंतु = तु [7]
 परंपरा = परम्परा [30]
 परणवुं = परि+नी [12]
 परभव = परलोक [32]
 परस्पर = परस्पर [16]
 पराजय करवो = परा+जि [31]
 पराभव थवो = अभि+भू [31]
 परिपाटी = क्रम [27]
 परिस्थिति = अवस्था [27]
 परोपकार = परोपकार [19]
 पर्वत = पर्वत [7]
 पर्वत = गिरि [12]
 पवन = पवन [8]
 पवन = वात [18]
 पवन = मरुत् [19]
 पशु = पशु [25]
 पश्चात्ताप = फ्वात्ताप [31]
 पसंद पडवुं = रुच् (रोच्) [12]
 पडेला = पुरा [16]
 पडेलां = पूर्व [17]
 पांदडा = पर्ण [12]
 पांदडा = पत्र [16]
 पाछ करवुं = नि+वृत् [20]
 पाछु आववुं = प्रति+आ+गम् [10]
 पाठशाणा = पाठशाला [12]
 पाझी = पानीय [8]
 पाझी = जल [10]

पाझी = उदक [11]
 पाझी = वारि [14]
 पाझी = पयस् [21]
 पात्रा = पात्रक [25]
 पाथरणा = आसन [22]
 पानभर ऋतु = शिशिरान्त [12]
 पाप = पाप [11]
 पापनो दंड = प्रायश्चित्त [32]
 पापी = पाप [17]
 पारकुं = परकीय [26]
 पारकुं = पराकय [31]
 पालन करवुं = पल् [25]
 पासे = निकषा [22]
 पासेथी = सकाशात् [17]
 पासे लठि जवुं = उप+नी [9]
 पाणवुं = पल् [पाल्] [25]
 पिता = जनक [14]
 पिता = पितृ [15]
 पिता = तात [32]
 पीडा = कष्ट [13]
 पीडा = पीडा [26]
 पीडा = परिताप [27]
 पीडा करवी = पीड [5]
 पीडापेव = आर्त [26]
 पीवुं = पा (पिब) [3]
 पुश्य = सुकृत [25]
 पुश्यकर्म = पुण्य [13]
 पुत्र = सून [14]
 पुस्तिका = पुस्तक [30]
 पूंछी = लाडगूल [12]
 पूछुं = प्रच्छ (पृच्छ) [5]
 पूछुं = आ + प्रच्छ [19]
 पूजवुं = अर्च [2]
 पूजा = पूजा [9]
 पूजा करवी = पूज [7]
 पूरवुं = पूर [13]
 पूरेपूरुं छोडवुं = परि+त्यज [8]

पूर्ण - निरतिशय [12]
 पूर्व - पूर्वं [17]
 पृथ्वी - वसुधा [10]
 पृथ्वी - पृथ्वी [14]
 पृथ्वी - भूमि [26]
 पेसवुं - विश् [10]
 पैसो - वित्त [15]
 पोतानुं - स्वीय [11]
 पोतानुं - स्वकीय [25]
 पोते - स्वयं [22]
 पोषवुं - पुष् [3]
 प्रकाश - प्रकाश [9]
 प्रकाश - भास् [21]
 प्रकाशवुं - द्युत् (द्योत्) [20]
 प्रकाशवुं = प्र + काश् [21]
 प्रप्यात् - प्रसिद्ध [22]
 प्रजा - प्रजा [10]
 प्रतिष्ठा - व्रत [24]
 प्रतिबोध पामवो = प्रति + बुध् [32]
 प्रतिभा - प्रतिमा [10]
 प्रतिष्ठा - प्रतिष्ठा [31]
 प्रतीक्षा करवी = प्रति+ईक्ष् [9]
 प्रधान - मन्त्रिन् [27]
 प्रभा - प्रभा [11]
 प्रभावना = उन्नति [26]
 प्रभु - प्रभु [17]
 प्रभूत - प्रभूत [10]
 प्रमाद - प्रमाद [27]
 प्रयत्न - पुरुषार्थ [14]
 प्रयत्न - प्रयत्न [17]
 प्रयत्न करवो = यत् [10]
 प्ररूपणा करवी = प्र+रूप् [8]
 प्रवृत्ति - क्रिया [24]
 प्रवेशवुं - विश् [10]
 प्रशंसा - अनुमोदना [32]
 प्रशंसा करवी = शंस् [2]

प्रशंसा करवी = वर्ण [5]
 प्रसन्न थवुं = प्र + सद् [20]
 प्रसिद्ध - प्रसिद्ध [22]
 प्रसिद्ध करवुं = प्रथ् [14]
 प्रछर करवो = प्र+ह [11]
 प्राप्ति - जीवित [14]
 प्राप्ति - प्राण [26]
 प्राणी - जीव [17]
 प्राप्त करवुं = लभ् [10]
 प्रार्थना करवी = प्र+अर्थ् [13]
 प्रार्थवुं = अभि +अर्थ् [20]
 प्रिय - प्रिय [12]
 प्रेम - प्रेमन् [21]
 प्रोत्साहन = प्रेरणा [25]
 करभाववुं = आ + दिश् [20]
 करवुं = भ्रम् [8]
 करीधी - पुनः [25]
 इण = फल [15]
 शंसवुं = द् (दार) [11]
 शंसवुं = वि+द् [17]
 शूल = पुष्प [14]
 ईकवुं - अस् [7]
 ईकवुं - क्षिप् [10]
 ईकवुं - मुच् (मुञ्च्) [10]
 ईकवुं = प्र + क्षिप् [15]
 बंधन = बन्ध [27]
 बंधन = बन्धन [27]
 बंधावुं = बन्धन [27]
 बप्तर = सन्नाह [31]
 बगीचो = उद्यान [26]
 बहवामां आपवुं = प्रति+दा [13]
 बधां = सर्व [13]
 बधे = सर्वत्र [6]
 बनजुं - निस्+पद् [18]
 बनाव = वृत्तान्त [26]
 बनाववुं = वि + रच् [22]
 बने = उभय [13]

बजवुं = जल्प [2]
 बरफ - हिम [12]
 बलदेव = बलदेव [15]
 बछर = बहिः [15]
 बछरथी = बाह्यतः [21]
 बहुमान = बहुमान [19]
 बडेन = सौंदर्या [12]
 बडेन = स्वस् [16]
 बण = ऊर्ज् [19]
 बणतण = इन्धन [31]
 बाण = शर [10]
 बाण = बाण [31]
 बाणक = बाल [9]
 बाणक = शिशु [14]
 बाणजुं = दह [1]
 बोलवुं = वद् [1]
 बोलवुं = भण् [2]
 बिमारी = रोग [27]
 बी = बीज [23]
 बीज = बीज [23]
 बीजा स्थाने = अन्यत्र [6]
 बीजुं = अन्य [13]
 बीजुं = अपर [20]
 बुद्धि = मति [14]
 बुद्धिशाणी = धीमत् [19]
 बे = उभय [13]
 बेटी = दुहित् [16]
 बेसवुं = उप + विश् [10]
 बेसवुं = नि + विश् [22]
 बोलवुं = भाष् [11]
 बोलाववुं = आ + हे [9]
 ब्राह्मण = ब्राह्मण [17]
 बज्जि = विनय [14]
 बज्जि = भक्ति [20]
 बक्ष करवुं = भक्ष् [7]
 बगवान = जिन [7]
 बगवान = ईश्वर [9]

लगवान - प्रभु [17]
 लगवान - भगवत् [20]
 लजवपुं - नाट् [18]
 लजवुं - भज् [19]
 लटकवुं - अट् [2]
 लक्षवुं - पट् [1]
 लक्षवुं - स्वाध्याय [15]
 लक्षवुं - अध्ययन [27]
 लमरो - अलि [10]
 लय - भय [23]
 लयंकर - रौद्र [13]
 लयंकर - भयङ्कर [18]
 लयंकर - दारुण [31]
 लरतक्षेत्र - भरतक्षेत्र [31]
 लरवुं - पूर [13]
 लरोसो - विश्वास [14]
 लव - संसार [13]
 लव - भव [30]
 लविष्य - भाविन् [20]
 लव्य - भव्य [13]
 लार्थ - भ्रातृ [15]
 लात - ओदन [10]
 लावी - भाविन् [20]
 लिन - अन्य [13]
 लुंड - किरि [10]
 लुली जवुं - वि+स्म् [18]
 लेगुं थयेवुं - संहत [32]
 लेटवुं - श्लिष् [8]
 लेटवुं - आ + श्लिष् [8]
 लेटवुं - कुस् [10]
 लमर - मधुलिह [21]
 लंगल - मङ्गल [19]
 लड्डुं - शव [11]
 लक्षि - मणि [10]
 लध - मधु [14]
 लधमापी - अलि [10]
 मन - चित्त [12]

मन - मनस् [25]
 मनुष्य - देहिन् [27]
 मन्त्री - मन्त्रिन् [27]
 मरझ - मरण [13]
 मरझ - मृत्यु [20]
 मरझ लावे तेवुं - मारणान्तिक [31]
 मरवुं - मृ (प्रिय) [10]
 मर्यादा - सीमन् [20]
 मछावीरस्वाभी - महावीर [9]
 मछिमा - माहात्म्य [11]
 मछिमा - महिमन् [20]
 मछेनत - प्रयत्न [17]
 मछेनत - आयास [32]
 मछेमान - अतिथि [10]
 मछेरबानी - प्रसाद [12]
 मछोत्सव - उत्सव [30]
 मणवुं - मिल् [4]
 मांगनार - भिक्षुक [24]
 मांगवुं - याच् [10]
 मांगवुं - प्र + अर्थ [13]
 माछली - मीन [19]
 माटी - मृत्तिका [16]
 माझस - मानव [7]
 माझस - जन [9]
 माझस - नर [12]
 माझस - नृ [16]
 माझस - लोक [17]
 माता - मात् [15]
 माथुं - शीर्ष [8]
 मान - आदर [24]
 मानव - पुरुष [15]
 मानव - मनुष्य [27]
 मानवुं - मन् [11]
 मान्य करवुं - अनु+मन् [16]
 मारवुं - प्र+ह [11]
 मारुं - मदीय [13]

मार्ज - मार्ग [22]
 मार्ज शोधवो - मृग् [10]
 माखिक - प्रभु [17]
 माया - स्रज् [19]
 मोर - मयूर [9]
 मोछावुं - मुह [3]
 मित्र - सुहृद् [20]
 भीहुं - लवण [12]
 मुंजवुं - मुह [3]
 मुक्ति - मोक्ष [10]
 मुमुक्षु - मुमुक्षु [24]
 मुलायम - कोमल [31]
 मुस्कर - पान्थ [31]
 मूक - मूक [10]
 मूकवुं - मुच् (मुञ्च) [10]
 मूरभ - मूर्ख [11]
 मूर्ध - जाल्म [14]
 मृत्यु - मृत्यु [20]
 मेरु पर्वत - मेरु [22]
 मेणववुं - अधि + गम् [9]
 मेणववुं - विद् (विन्द) [10]
 मोक्ष - मोक्ष [10]
 मोक्ष - निर्वृति [15]
 मोक्ष - मुक्ति [17]
 मोक्ष - निःश्रेयस् [31]
 मोटुं - महत् [19]
 मोहुं - वदन [25]
 मोत - मृत्यु [31]
 मोह पाभेल - मूढ [26]
 भवान थवुं - म्लै [31]
 यति - साधु [15]
 यात्राधाम - तीर्थ [14]
 यादधस्त - स्मृति [14]
 युक्त - सहित [23]
 युद्ध करवुं - युध् [10]
 युवान - कुमार [30]
 युवानी - यौवन [31]

योग्य = उचित [17]
 योजना = योजन [16]
 रक्षक करवुं = रक्ष [1]
 रथवुं = रथ [8]
 रथवुं = वि + रथ [22]
 रथ = अनुज्ञा [9]
 रथभूमि = समराङ्गण [10]
 रत्न = रत्न [32]
 रथवुं = रथ [12]
 रथवुं = क्रीड [25]
 रवि = रवि [10]
 रस = रस [17]
 रसोऽर्थो = सूद [9]
 रक्षस्य = तत्त्व [22]
 रांधवुं = पच [1]
 राक्षस = राक्षस [31]
 राग = राग [17]
 राज्ञ = नृपति [11]
 राज्ञ = राज [19]
 राज्ञ = राजन् [20]
 राज्य = राज्य [25]
 राज्ञि = रजनी [14]
 राज्ञि = नक्तं [27]
 राज्ञि = तमिस्रा [31]
 रामयन्त्र = राम [31]
 रीत = रीति [23]
 रूप = रूप [27]
 रोग = रोग [27]
 रोज = प्रत्यहं [13]
 रोगो = खञ्ज [14]
 र्धश्रुं = नी [2]
 र्धश्रुं = अप+नी [12]
 र्धवुं = लिख [4]
 र्धवुं = वि + लिख [13]
 र्धुता = लघुता [24]
 र्धुता = लघुता [24]
 र्धुता = लघुता [24]
 र्धुता = लघुता [24]

लक्ष्मि = युद्ध [11]
 लक्ष्मि = विग्रह [14]
 लता = वीरुध [20]
 लवण = लवण [31]
 लश्कर = सेना [10]
 लश्कर = सैन्य [19]
 लांभा समय सुधी = चिर [11]
 लांभुं = दीर्घ [22]
 लाकडी = यष्टि [32]
 लागशी = स्नेह [14]
 लाडवो = मोदक [25]
 लाववुं = आ+नी [12]
 लोभ करवो = लुभ [4]
 लुब्धो = शठ [9]
 लुप्त धवुं = लुप् [6]
 लेवुं = आ+दा (यच्छ) [18]
 लोक = लोक [17]
 लोटवुं = लुट [10]
 लोभ = लोभ [26]
 लोभावुं = प्र + लुभ [31]
 लोही = रक्त [25]
 वंश = जाति [14]
 वंश = कुल [31]
 वभाषणवुं = श्लाघ [12]
 वयन = उक्ति [17]
 वय्ये = अन्तरा [10]
 वजन करवुं = तुल् [6]
 वज्र = वज्र [26]
 वधवुं = वृध (वर्ध) [11]
 वधाववुं = अभि+नन्द [11]
 वन्दन करवुं = वन्द [9]
 वरसवुं = वृष (वर्ष) [8]
 वरसाध = प्रावृष [21]
 वसवुं = वस् [1]
 वस्तु = वस्तु [24]
 वस्तुपाल = वस्तुपाल [31]
 वहन करवुं = वह [7]

वधावुं = प्रिय [12]
 वधु = वधू [15]
 वधेवुं = वह [7]
 वणी = पुनः [25]
 वांछवुं = वाञ्छ [14]
 वांछरो = वानर [31]
 वांछरो = कपि [31]
 वाध = व्याघ्र [14]
 वाक्षिथो = वणिज् [19]
 वाक्षिथो = विश् [20]
 वाशी = उक्ति [17]
 वाशी = वाच् [19]
 वाशी = वचस् [25]
 वात = वार्ता [15]
 वात = वृत्तान्त [26]
 वात्सल्य = वात्सल्य [15]
 वाद करनार = वादिन् [31]
 वादण = मेघ [9]
 वादण = जलमुच् [19]
 वादी = वादिन् [31]
 वारे वारं = बहुशः [18]
 वारेवारे = वारंवारं [21]
 वार्ता = कथा [13]
 वाववुं = वप् [5]
 वास्तवमां = वस्तुतः [12]
 वास्तविक = यथार्थ [25]
 वाहन = यान [12]
 विकसवुं = उद् + बुध [32]
 विभेरवुं = निर + अस् [19]
 विचार = विचार [32]
 विचारवुं = चिन्त [5]
 विचारवुं = मृश [8]
 विद्यमान = सत् [19]
 विद्यमान छेवुं = विद् [13]
 विद्यार्थी = छात्र [8]
 विद्वान = विद्वस् [21]
 विना = विना [8]

विना = ऋते [8]
 विना = अन्तरा [10]
 विनाश = विनाश [11]
 वियोग = वियोग [12]
 विविध = विविध [31]
 विशेष विचारवुं = वि+मृश् [8]
 विश्रांति लेवी = श्रम् [4]
 विश्व = जगत् [19]
 विश्वने छतनार = विश्वजित्

[25]

विषय = विषय [25]
 वीक्षणुं = उच्छ [8]
 वृक्ष = वृक्ष [7]
 वृक्ष = ततु [14]
 वृक्ष = पादप [18]
 वृद्ध = वृद्ध [31]
 वेलडी = वीरुध [20]
 वेभव = विभूति [19]
 वैराग्य धनो = उद्+विज् [23]
 वैश्य = विश् [20]
 व्यर्थ = निष्फल [30]
 व्यवस्था = व्यवस्था [15]
 व्रत = व्रत [24]
 व्रतवाणा = व्रतिन् [22]
 शंका करवी = शङ्क [10]
 शत्रु = अरि [8]
 शत्रुंशय = सिद्धाचल [32]
 शरश्च = शरण [27]
 शरमावुं = लज्ज [13]
 शरीर = शरीर [14]
 शरीर = देह [26]
 शरीरी = देहिन् [27]
 शस्त्र = शस्त्र [10]
 शहेर = नगर [22]
 शांत करवुं = सान्त्व [6]
 शांत धवुं = शम् (शाम्) [4]
 शांति = शान्ति [23]

शा करश्चे = कुतः [12]
 शाता = शाता [16]
 शाथी = कुतः [12]
 शासन = शासन [17]
 शास्त्र = ग्रन्थ [20]
 शिक्षारी = व्याध [10]
 शिक्षण लेवुं = शिक्ष [12]
 शिष्याण = शृगाल [27]
 शिला = शिला [22]
 शिशिरनो छे छे = शिशिरान्त

[12]

शीभवुं = शिक्ष [12]
 शीत = शीतल [19]
 शुद्धि = शुद्धि [32]
 शुभ = शुभ [17]
 शुभ = मङ्गल [19]
 शेरी = इक्षु [17]
 शेरी = रथ्या [10]
 शोक = शोक [27]
 शोक करवो = शुच (शोच) [6]
 शोधवुं = मृग [10]
 शोधवुं = अनु + इष् [13]
 शोभवुं = शुभ (शोभ) [11]
 शोभवुं = भ्राज [24]
 शोषावुं = शुष् [6]
 श्रद्धा = श्रद्धा [11]
 श्रद्धा = दर्शन [27]
 संकट = कष्ट [13]
 संकट = अनर्थ [24]
 संकट = व्यसन [27]
 संकेत = सङ्केत [23]
 संघ = संघ [14]
 संतति = प्रजा [10]
 संभव छेवो = सम्+भ्व [14]
 संवाणवुं = तन्त्र [13]
 संयम = चारित्र [27]
 संयोग = संयोग [12]

संरक्षक = धातु [16]
 संसार = संसार [13]
 सक्षम = समर्थ [25]
 सगावछावा = स्वजन [13]
 सजा करवी = दण्ड [5]
 सजाववुं = भूष् [6]
 सज्जन = सत् [19]
 सद्यथारवाणो = सुवृत्त [31]
 सद्गुणी = सुवृत्त [31]
 सन्मान = बहुमान [19]
 सन्मानवुं = बहु + मन् [31]
 सङ्गता = साफल्य [14]
 सङ्केत = धवल [31]
 समता = समता [18]
 समय = काल [25]
 समर्थ = प्रत्यल [31]
 समर्थ छेवुं = क्लृप् [31]
 समवसरश्च = समवसरण [32]
 समाज = ज्ञाति [13]
 समान = समान [11]
 समान = तुल्य [14]
 समान = सदृश [14]
 समान = सदृश [20]
 समीपभां = निकषा [22]
 समुद्र = जलधि [13]
 समूह = राशि [25]
 समूह = वृन्द [26]
 समूह = कुल [31]
 समूह = भार [32]
 समूह = संहति [32]
 समूह धवुं = सम् + ऋध् [31]
 सम्यक्त्व = सम्यक्त्व [30]
 सरकवुं = सृ (सर) [2]
 सरजवुं = सृज [4]
 सर्वोत्तम = श्रेष्ठ [14]
 सहन करवुं = सह [11]
 सहाय = साहाय्य [20]

સંસ્કૃત ભાગવા માટેના ઉપયોગી સૂચનો :

- * પરમાત્માના અને સ્વગુરુના નામસ્મરણ રૂપ મંગલ કરીને પાઠ શરૂ કરવો.
- * પાઠમાં એકાગ્રતા કેળવવી.
- * પાઠ આપનાર વિદ્યાગુરુઆદિનો પણ ઉચિત વિનય કેળવવો.
- * કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિસદ્ગુરુભ્યો નમઃ તથા
ઈં નમઃ પદની એક એક માળા રોજ ગણવી.
- * નિયમોનું, ધાતુના રૂપનું, શબ્દોના રૂપનું નિયમિત પુનરાવર્તન કરવું.
- * દરેક સ્વાધ્યાય કરવા અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો. ભૂલ પડે તો પાંચ-પાંચ વાર લખવું.
- * પરમાત્માની જ એક માત્ર ક્રુણા છે કે જેથી આપણે સંસ્કૃત ભણી શકીએ છીએ - તે ભાવનામાં ઓળઘોળ બની જવું. અહંકારથી તો છેટા જ રહેવું.

મા સરસ્વતી !

ન તો તારી પાસે કાવ્યરચનાની શક્તિ માંગુ છું કે
વાદમાં અપરાજિત રહેવાની શક્તિ માંગું છું.

મારે આજે તો એટલું જ માંગવું છે

મા ! તારું વાત્સલ્ય સદા માટે આ બાળક ઉપર વહેતું રાખજે !

બસ ! મારા માટે આટલું જ પર્યાપ્ત છે.

મા ! મને તારા વહાલનું વહાલ છે. વહાલ ઉપર વહાલ છે.

હે અર્હમૈયા !

બાળક ભયાનક જંગલમાં ભૂલો પડી ગયો છે. માતા બાળકને જોઈ રહી છે પણ મા સ્વયં આવવા-બાળકને બચાવવા અસમર્થ છે. એટલે મા પોતાના વિશ્વાસુ માણસને ચિટ્ઠિ લઈને મોકલાવે છે. બાળકના હાથમાં ચિટ્ઠિ પહોંચી પણ ગઈ. એમાં સવિસ્તર બતાવી દીધું કે દીકરા ! આ રસ્તે થઈ તું જલદી મારે જોડે આવી જા ! પણ, કરુણતા એ સર્જઈ કે દીકરો એ ચિટ્ઠિની ભાષા જાણતો જ ન હતો !

હે પરમાત્મન્ !

આ બાળક જેવી અભાગી સ્થિતિ મારી ન સર્જાય માટે જ આ સંસ્કૃત ભણું છું. પણ લક્ષ્ય છે, તારી પાસે પહોંચવાનું. એટલે જ તારા સંદેશાને વાંચી એ સંદેશા પાછળના અંદેશને ઓળખી જલદીથી કૈવલ્યલક્ષ્મી વરી તારી પાસે પહોંચુ... એ જ આશા છે, અરમાન છે, અભીપ્સા છે, આકાંક્ષા છે, આરઝુ છે.

卐 प्रकाशक 卐
श्री दिव्यदर्शन ट्रस्ट